

DANSKE STUDIER

UDGIVNE AF

GUNNAR KNUDSEN og MARIUS KRISTENSEN

1930

FOR UNIVERSITETSJUBILÆETS DANSKE SAMFUND

KØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG

H. H. THIELES BOGTRYKKERI

INDHOLD

JOHS. PEDERSEN, Ordsprog i Skolekomedien	1
FREDERIK KNUDSEN, Patøk	45
GEORG SARAUW, Slaviske Laaneord i Dansk	55
F. OHRT, Gamle Dragedukker i Danmark	63
GUDMUND SCHÜTTE, Geaterspørgsmaalet	70
POUL HAUBERG, Ravnesten og Svalesten	82
J. S. MØLLER, Sommer i By i Danmark	97
I. LUND-MADSEN, Lidt om Drømmebøger	133
MARIUS KRISTENSEN, En Opkaldelsesskik paa svenske og bornholmske Runestene	150
N. C. NIELSEN, Agnete fra Holmegaard	157

FRA SPROG OG LITTERATUR

H. C. Andersens Sprog [Anker Jensen] (<i>Paul Diderichsen</i>)	169
Festskrift til Otto Jespersen (<i>Marius Kristensen</i>)	175
Ludvig Bødtchers Versemaal (<i>Olaf Hansen</i>)	176
Kavring (<i>Harry Andersen</i>)	178
Hr. Ivan Løveridder [Erik Noreen] (<i>Marius Kristensen</i>)	179

KULTUR OG FOLKEMINDER

Abbeden og hans Kok (<i>Aug. F. Schmidt</i>)	90
Bibliografi [Volkskundliche Bibliographie 1923—24] (<i>Gunnar Knudsen</i>)	94
Sankt Sveder (<i>F. Ohrt</i>)	95
Herluf Trolle og Ordsprogene (<i>Marius Kristensen</i>)	95
Gilgamesh i Verdenslitteraturen [P. Jensen] (<i>Arthur Christensen</i>)	182
Sankt Hansblus paa Laaland (<i>J. Jørgensen</i>)	185
Mere om Dragedukke (<i>F. Ohrt</i>)	186
Efterslæt til Patøk (<i>Frederik Knudsen</i>)	187
Overtro [Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens] (<i>Gunnar Knudsen</i>)	188

ORDSPROG I SKOLEKOMEDIEN

AF

JOHS. PEDERSEN

Den danske skolekomedie har tidligere som regel været i høj grad undervurderet. Man har været tilbøjelig til at sammenligne den med det klassiske drama og således kun haft øje for det naive, ubehjælpsomme i det rent dramatiske, og man har affærdiget den ved at sige, at den oftest ikke er original, men kun oversættelse af fremmede stykker.

Det vil dog være rigtigere at anlægge en anden målestok og huske på, at komediernes vigtigste formål er religiøs og moralsk belæring, og man må se dem på baggrund af tidens øvrige litteratur, som jo også for største delen er oversættelser og bearbejdelser af fremmede originaler, — så vil det vise sig, at den netop er forholdsvis selvstændig og i virkeligheden hører til det mere interessante af reformationsårhundredets danske litteratur. Der er over de bedste stykker den samme friskhed og djærve folkelighed, som vi kender fra reformatorenes, især Palladius's skrifter, eller fra Anders Sørensen Vedel.

Der spores indenfor skolekomedien i Danmark en forbausende hurtig og stærk udvikling, som efterhånden giver den et selvstændigt dansk præg, og som gør, at denne specielle „kunstart“ (den religiøse skolekomedie) næppe noget andet sted står højere end her. På tre områder har denne udvikling fundet sted. For det første med hensyn til det rent dramatiske, hvor vi på forholdsvis kort tid når fra de naive, middelalderlige stykker som „Ludus de sto. Canuto“ og „Dorotheæ Comedia“ til Hegelunds og Ranchs (især „Karrig Niding“). Dernæst også i folkelig realisme. „Kortvending“, „Samsons Fængsel“ og „Tobiæ Comedia“ giver os fortræffelige billeder fra datidens daglige liv¹, og rundt om i de bedste skole-

¹ Jfr. Troels Lunds benyttelse af stykkerne i Dagligt Liv i Norden.

komedier er der små realistiske scener, som kan måle sig med de tilsvarende i „Visitatsbogen“. Endelig er der rent sprogligt og stilistisk en mægtig fremgang, så stykkerne i denne henseende har stor interesse. Sproget nærmer sig åbenbart mere og mere til daglig tale, og forfatterne gør sig umage for at skrive et godt og kernefuldt dansk, anvender ordsprog og folkelige talemåder og billeder og viser meget stor interesse for denne side af deres værk. Adskillige gamle danske ord er bevarede i skolekomedien, som ellers ikke er almindelige i datidens litteratursprog, og fremmedord er ikke så hyppige, som man kunde vente.

Alt dette findes selvfølgelig også i andre landes skolekomedie, og vor egen følger kun trop, men udviklingen er særlig rask og sammentrængt hos os, og den religiøse skolekomedie, således som den efterhånden har udviklet sig, bevarer sin yndest i befolkningen, så man her mindre end andetsteds (f. eks. i Sverige og Tyskland) forsøger sig med andre former for skuespil. Og i een henseende er den danske skolekomedie ejendommelig. Det er netop ved den stærke brug af ordsprog og ordsprogsagtige talemåder og de dermed beslægtede djærve, anskuelige billeder. De spiller sikkert en langt større rolle her end noget andet sted, — i hvert fald gælder dette ved sammenligning med de lande, hvorfra vi har fået mønstrene for vor skolekomediedigtning, og med vort naboland Sverige, som jo må have haft kilde fælles med os.

I det følgende vil jeg give en oversigt over udviklingen af „ordsprogsstilen“ indenfor skolekomedien, men først må jeg vel gøre rede for, hvad jeg mener med ordsprog og ordsprogsagtige talemåder og billeder. Det er jo vanskeligt kort at definere, hvad et ordsprog er, og de forskellige ordsprogsudgivere har altid haft svært ved at gøre rede for, hvad de har medtaget, og hvad de har ladet ligge, og hvorfor.“ Den bedste definition på et ordsprog er vel den (som jeg har fra gennemgangen af dansk litteratur på Universitetet), at det er et kort, gængs udsagn, som indeholder en lære eller erfaring oftest i poetisk form. Denne kan være enten kun billedlig („Kænd wllff pater noster, hand syer, lam, lam“) eller tillige rimende („Ee faller aff farendhe læss“), men det kan også blot være rytmen og det korte prægnante eller vittige udtryk, som har fået det til at slå an („Bædræ ær godh lycke æn hów byrdh“, „Jeg kenne vel kårssæ, sadhe bondhen, han aadh skarntywdæ“). En gammel engelsk forfatter siger, at et ordsprog skal have „sense, brevity, and

salt“ (se Molbechs Danske Ordsprog s. XVI). Man må i hvert fald ikke gøre definitionen for snæver. En talemåde som: „Når enden er god, er alting godt“ er ifølge Nyerup (P. Syvs kjernefulde Ordsprog s. II) ikke et ordsprog, fordi den ikke er metaforisk. Det er dog urimeligt ikke at medtage den, da den jo bruges på samme måde til at udtrykke en alm. erfaring eller betragtning, og oven i købet indeholder allitteration, som berettiger til at henregne den til de rimede ordsprog. Men det vil naturligvis altid være en skønsag, når man i tvivlstilfælde skal afgøre, om et udtryk er et ordsprog eller ej. Grundtvig siger i afhandlingen „Om Ordsprog“ i „Danevirke“ (Saml. Skrifter III s. 493): „Man har talt allehånde om, hvad der egentlig skal forstås ved ordsprog; men hvad man her, som hartad i alle tilfælde har glemt, er, at det skal man ej spørge bøger, men bønder om; thi hvad bonden kalder ordsprog, det hedder ordsprog, når man taler dansk, og der må være så stor forskel på talemåder af det navn, som der vil, så berettiger det dog kun til inddeling“. Jeg har i det følgende båret mig sådan ad, at jeg som ordsprog medtager alle almengyldige udsagn, som forfatteren efter mit skøn selv har regnet for ordsprog, og jeg medtager derfor muligvis nogle, som ikke findes i almindelige samlinger, f. eks. fra „Nabal“ udtrykket „De uforsøgte er krigen sød“, der af oversætteren selv betegnes som ordsprog. Andre udsagn, som jeg måske kunde have medtaget, har jeg ladet ligge, fordi de ikke forekom mig at være gængse talemåder.

Når borgerhustruen i „Kortvending“ siger: „Mynn kobe berer ieg icke gierne wthy by“, er dette en ordsprogsagtig talemåde, som må medtages her (jfr: En dannekvinde slider mere på sit hynde end på sin kåbe). Det samme gælder udtryk som: „Deres klæder var ikke til dem skårne“, „Hans vogn begynder nu at hælde“ (= det begynder at gå dårligt for ham), „Han kaster nu meget smør udi kål“ (jfr: P. Laale: „Hvo meget haver af smørret, han kaster somt i kålen“).

Selv mere almindelige billedlige udtryk og talemåder som: „Jeg haver ikke nål udi væg, ikke heller salt nok til et æg“, „Mit gods forsvinder som hør for ild“ eller „Han slap mig som en hare for hunde“ medtager jeg. Det er den samme lyst til at anvende kernefulde og rammende folkelige metaforiske udtryk, der ligger til grund for dem som for ordsprogene, og alle sammenligninger og billeder er hentet fra samme sfære som ordsprogenes, fra det dag-

lige liv og de daglige omgivelser, ikke fra mytologi eller litteratur (med få undtagelser, f. eks. „at ride Blakkes hest“).

Foruden ordsprogene og de beslægtede talemåder spiller endelig allitterationen en ret stor rolle indenfor skolekomedien. Den forekommer jo særdeles hyppigt i ordsprogene, og det er vel bl. a. fra dem, forkærligheden for den stammer. I hvert fald er det sådan, at brugen af dem også er karakteristisk for, hvad jeg kalder „ordsprogsstilen“ i skolekomedien.

I de første danske skuespil „Den utro Hustru“, „Dorotheæ Comedia“, „Paris's Dom“¹ og „Ludus de sto. Canuto“² spiller ordsprogene endnu ingen rolle. Bevidste stilistiske bestræbelser er der i det hele taget meget lidt af. Forfatterne interesserede sig mest for, hvad de vil sige, — hvorledes det bliver sagt, gør mindre til sagen. Når sproget i „Den utro Hustru“ er friere og mere levende end i de andre stykker, beror det kun paa emnets karakter. Det er i de komiske scener, at skolekomedieforfatterne først formår at give deres stykker et vist folkeligt præg. Der er man som regel ikke bundet til forbilledet, men har kendt grund under fødderne og kan slå gækken løs (sml. bondescenerne i „Comedia de Mundo et Paupere“). Men i hvert fald i skuespillets mere uudviklede form er det i regelen ren situationskomik, hvor „viddets kulmination er en dragt prygl“, og hvor man derfor ikke vil træffe den ironi eller humor, som kunde frembringe brugen af ordsprog. Sådanne vil man da heller ikke finde i „Den utro Hustru“, ligeså lidt som de med ordsprog beslægtede talemåder eller billeder. I hele stykket har jeg trods den meget djærve folkelige stil kun noteret et udtryk, som ved sit fynd kan lyde ordsprogsagtigt: „Spaer ey thet som øffredt³ er thiiil“.

Hvad de tre andre skuespil angår, forekommer der ingen ordsprog i „Paris's Dom“. I „Dorotheæ Comedia“ (ca. 1530) findes et par: „Alle ordt kand icke fylle i seck“ (s. 111) og „Thi (= de) sidde icke alle, tiende (= tidende) skulle førre“ (s. 162). Udtrykket „Thet er at taa en telsteen“ (= forgæves) minder om et ordsprog, som findes hos P. Laale (nr. 539) „Then thwr rødth teghelsteen som woekter een quinnæ“. Der forekommer enkelte billedlige udtryk som: „Jeg setter paa tyn mwnd en grime“ (s. 103; alm. i skolekomedien) eller „Vort arbed er icke verd en myg, / Tw mot slaa

¹ Udg. af Birket Smith 1874. („De tre ældste danske Skuespil“). ² Udg. af Birket Smith 1868. ³ øffredt = rigeligt, isl. yfrit.

forre en anden plyg" (s. 126). Disse udtryk forsvinder dog helt i stykket og formår ikke at præge dets stil, som er meget ubehjælpssom. I denne henseende er det langt det dårligste af alle vore gamle skuespil.

„*Ludus de sancto Canuto*“ (ca. 1536), som teknisk set står på et endnu ældre standpunkt end „*Dorotheæ Comedia*“, er jo interessant ved det nationale emne (som dog ikke udføres videre i bevidst national ånd). I overensstemmelse hermed finder man i det en noget større brug af ordsprog og ordsprogsagtige talemåder. Af egentlige ordsprog er der kun få: „Kaalt er altid quinde raad“ (v. 780), „Gode gierninger sielden vill lønis vell“ (v. 1115) og „Nhar kannen gaar ad bencken ned, / Daa haffuer mand venner och frennder“ (v. 1217). Derimod er der en del talemåder, f. eks.: „Wi ville nu lege om Sanct Knud, / Som pleier ath iage iulen ud“ (v. 25), „Gode raad ere her nu dyre“ (v. 101), „Hand beteer sig allt aff en onnd grenn“ (v. 195), „De haffuer till eder red it bad“ (v. 204), „De skulde tude y her Peder Lychis hornn“ (v. 482)¹, „Jeg maa nu ride apostelens hest“ (v. 488), „Jeg vilde y vaare paa Blackheed“ (v. 596), „Før haffuer ieg søbbet saa hed en skaal, / Ey brenndt min tunge, ey skad mitt maal“ (v. 731), „Min bag haffuer ieg nu till dig kast“ (v. 921), „Ey skulde mand skøde fouffre ordt, / Ther kommer tit effter dødelig mordt“ (v. 1011). Adskillige steder minder ikke saa lidt om folkevisen (f. eks. vers 93, 104, 109, 172, 252, 293—96 o. fl.), og der kan på enkelte steder komme et helt Hávamål-agtigt sving over udtryksmåden, f. eks.: „Huo dig siger faurt och leer igienn, / Och hannd er ey din lige, / Gack snaart fraa hannom och ver ey seen, / Hannd acter dig ath suige“ (v. 1225 ff.). Dette i forbindelse med emnet kan jo nok lægge et vist folkeligt-nationalt præg over stykket, men iøvrigt gælder her — om end i langt mindre grad — noget lignende som i „*Dorotheæ Comedia*“: de gode steder forsvinder i mængden af naive og ubehjælpssomme udtryksmåder. Navnlig metrisk set er dette stykke ubehjælpssomt, og altfor lange verslinjer forekommer meget hyppigt.

De næste i rækken bliver „*Randershåndskriftets*“² tre utrykte stykker „*Maria Magdalena*“, „*Nabals Comedia*“ og „*Hecastus*“. Af dem er de to første skrevet før Hegelunds „*Susanna*“ (tr. 1578), — „*Hecastus*“ rimeligvis også. Med disse skuespil bliver sproget friere

¹ d. v. s.: blive hængt. „Lycke“ er sikkert subst. løkke (Kalkar). ² Gl. kgl. saml. 794 fol.

og mere naturligt; man mærker, at vi nu er på den anden side af reformationen. Når Søren Kiær i „Nabal“ oversætter det latinske: „Vel inuitos compellerem ut sufficere possent“ ved: „Den dantzer och, nødigg dantze vill, / Jeg ville vell tuinge denom derthill“, så kan dette træk stå som symbol for den følgende tids skuespiloversættelser. Man kan sige, at medens Christiernus Joannis nøjes med slet og ret at oversætte „Dorotheæ Comedia“, så bestræber man sig nu mere eller mindre for at fordanske sine originaler. Dette opnaas netop for en stor del ved brugen af danske ordsprog og talemåder. De passer fortræffeligt ind i den didaktiske tone, som går igennem stykkerne, og bidrager i høj grad til at lægge et hjemligt og folkeligt præg over dem.

I „*Maria Magdalena*“¹ forekommer ikke mange egentlige ordsprog, men derimod adskillige ordsprogsagtige talemåder. Følgende ordsprog findes: „Kande over gaard och kande igien / De holdt venskabit lenge og thit“, „Mange mus kunde gribe en kat“, „Den leder y asken, der ilden fates, / Den siuge, som haffuer sin helbred kier, / Thil legen holder hand sig alt ner“. En af djævelens replikker begynder således: „Dit er alt fandens gamle sedt / At holde sig ner til gilde medt, / Thi huor som Gud sig en kiercke vduel, / Der vil och fenden haffue sin capel“. Af talemåder har jeg noteret følgende: „Vi quinder haffue icke andit suerdt / En munden at bruge, det er vor sedt“, „Dit haffuer dog huercken hoffuit eller hale, / At hand vil sidde saa och gale“, „Thi maa vi andit her thil tencke, / En suer skoel maa vi hanem skencke, / Ellers gjør hand vor kaal vdi vand, / Endog vi vide hand er y band“, „Aldrig skal hand dette forsømme, / At han er jo ey thuert mod strømme“, „Lide vi slig (= tåler vi sligt) aff hanem lenge, / Da gaa vi snart y mørck y senge“, „Thi maa vi vel thil och stecke hans hale“, „Dit verste raad skal vere dit beste, / At mand slig klinte aff kornit leste“², „Huad dit er skönt at vende sin kobe“, „[Jeg] lader hanem for sig sielff ver / Och paa sin egen pending ther“, „Gode raad er nu dyre for vist“, „Dit raad tyckis mig at vere best, / At vi slaa skoffuen paa dene lest“³, „Hans ord de haffuer bode føder och hand“, „At

¹ Muligvis originalt. Jeg anser det for sandsynligt, at stykket er det, som omtales i Birket Smiths's Studier II s. 3: „Lazari a Christo resuscitati comedia“ opført i Ribe 1572. Det er i hvert fald sikkert ældre, end man i alm. har anset det for at være. ² = samlede. Kalkar citerer efter bibeloversætt. 1550 om Ruth: „hun lesde op efter høstfolket paa marcken“. ³ = bærer os således ad skoffuen = skoene.

vi icke huer dag mørcker dieris døre“. „Der thil kunde di en skee icke thou“¹, „En ram løb hand os rettelig aff; / Vi finde hanom vel et andit daff. / Da skal hand vist stande os it briss“²; / Den thid ieg skal vere hanem vis“. Der forekommer djærve og anskuelige billeder som f. eks.: „Hun [nl. Magdalena] er som en soe y sølle“, „Jeg vil staa bij, dit beste ieg kand, / Och stande i buxer som en mand“, „Och lader icke sinden henge saa lett / At blaffre som en vstadig rør / Bode hid och did, som mangen gjør“.

I *Nabals Comedia*³, hvis stil står den daglige tale endnu nærmere, forekommer bl. a. følgende ordsprog og talemåder: „Ens skade er en andens lycke“, „Giecke och narre vil samem bliffue“, „Ledig folck bør liden thack“, „Den dantzer och, nødig dantze vill“, „Di vforsøgte er krigen sød, / Dit ordsprog frister ieg nu i nød“, „I huad der schall til lycke raade, / Dit schall altid brugis thill maade“, „En best kand mand vel nøde thill vand, / At dricke mand det cij nøde kand“, „Mandtz lyst maa vell vere behende, / Meden quinde lyst haffuer ingen ende“, „Koen dricker vand effter gamle sprog, / Och folck dricker vijn, saa gjør vi och“, „Effter liunijld kommer gjerne thorden“, „En liden slar thit en stor ihiell“, „God act gjerne schandtzen vinder, / Och ingen schall foract sin finder“⁴, „Nar deris lycke glisser som glass, / Daa brøster hun ved dit samme pass“, „Der leffuer dog ingen vden breck, / Och huer schall bere sin egen seck / Til mølle effter dit gamble sprog“, „Lange kleder och stackit sinde / Schall mand gjerne finde huoss quinde“, „Huem onde munde thillstoppe vill, / Lang erme hand schall haffue der thill“. Om den, der forlader sig på verdens gunst, hedder det: „Ith thrint lod haffuer hand paa at staa, / Och paa schrog ys mon hand gaa“. Andre talemåder: „Och lad saa fugellen sorgen bære, / Huem ved, om vi i morgen er herre“, „Hun haffuer dj høye hosser paa“ (= vil råde), „Snarer thrøcker mand vand aff stien, / End du fanger aff hanom et gnaffuit ben“, „Mone dit vere quinde i kiødet boren / Eller och denom i klederne skoren“ (at de er snakkesalige), „Huer andris haar skulle dj vel kiemme“. Epilogen siger bl. andet, at en kvinde skal være sagtmodig overfor sin mand og ikke „i ecteschabs regill / Ride for haardt i gaarde“. Hun skal gemme sin vrede til dagen efter, og så undervise ham med lempe,

¹ „at to en ske“ bruges om at udføre et let arbejde. ² Kalkar: Britse = brix, tugteredskab. Moth har „at stå brix“ = castigari. ³ Oversættelse af Rudolph Walthers (Rodolphi Gualtheri) „Nabal“ tr. 1562. Se Birket Smiths Studier II s. 28—29. Stykket er opført 1578 i Ribe og 1607 i Randers. ⁴ sine fjender.

„Hielper daa icke euangelium,
Daa maa hun loffuen læse.
Dit sømir vel en quinde from
Med lempelig veir at blæse“.

Både i „Maria Magdalena“ og „Nabal“ forekommer der en del flere talemåder, men de her medtagne er de mest karakteristiske. Begge stykker er også i andre henseender interessante, og de fortjener i høj grad at udgives.

„Hecastus“ står langt under de to andre skuespil. Stykket er meget udtværet¹, sproget er mindre levende og der er langt færre ordsprog og talemåder. Metrisk set er oversættelsen yderst tarvelig. Alt for lange linjer er hyppige, dårlige rim og rimnød almindelige, og faste versslutninger som „paa min loffue“, „ieg sige vil“, „ieg vill ey liffue“ vrimler det med. Det sidste udtryk har jeg engang ved en flygtig gennembladen noteret 49 gange i stykket!

Egentlige ordsprog forekommer praktisk talt ikke. Det eneste eksempel er vist, hvor Hecastus siger, at døtre „drager gierne i moders serch“. Af talemåder vil jeg kun fremhæve et par, der indeholder gamle gloser: „Som en haffuer baade bryt² och breidt, / Da er døden kommen hanem paa“, „Somme mon som kiør røde³, / At di kunde ligge vort rige øde“. Talemåden: „Du skalt icke rosse af Ibs gaffue, / Førind du mon dennem i haanden haffue“ forekommer også i Anders Kjeldsen Tybos „Absalon“ III, 4.: „Ey ross' skal mand aff Iobs Gaffue, / Før mand den i Haand monn' haffue“.

I salmedigteren Hans Christensen Sthens dramatiske digt „Kortvending“⁴ finder vi ordsprogsstilen fuldt udviklet. Det er ordsprogene, som sammen med folkeviserne har skabt hans ejendommeligt fyndige og naturlige billedrige udtryksmåde, som hverken kender til uklarhed eller ubehjælpomhed eller til den retoriske svulstighed, som mere kunstfærdige digtere forfalder til. Både Carl S. Petersen (Litteraturhistorien s. 441 ff.) og Paludan (Danmarks Litteratur mel-

¹ Den latinske original er allerede udtværet og kedelig, og oversætteren bruger endda langt flere verslinjer, et sted 44 mod latinens 8, et andet sted 60 mod 12. Det er forøvrigt sikkert den første udgave af Macropedius's Hecastus (1539), som er benyttet, ikke udgaven fra 1552, som findes på det kgl. Bibliotek. — Når Birket Smith mener (Studier s. 83), at bearbejdelsen stammer fra Aarhus, er dette vist ikke rigtigt. Sprogformen viser hen til Fyn. ² = islandsk brytja, sønderlemme, dele. Sml. subst. bryde. ³ sml. isl. hrjóta = brøle. ⁴ Udg. af Birket Smith i Danske Samlinger I 182 ff. Det er rimeligvis forfattet i årene 1565—74.

lem Reformationen og Holberg s. 69) fremhæver ordsprogenes indflydelse på hans stil og sammenligner den for enkelte digtes vedkommende med Hávamál. „Kortvending“ vrimler af ordsprog og ordsprogsagtige talemåder, som på en naturlig måde passer ind i teksten og ikke virker som påhængt pynt, hvad de jo ellers nok sommetider kan. Ofte minder replikkerne i „Kortvending“ i høj grad om Rimkrønikens simple stil med de ræsonnerende indledninger foran hver enkelt persons tale. Jeg citerer den fattige bondes replik vers 2975—86:

„Att godtt toll alldriig wndtt ende fick,
 Thett kandtt ieg nu forstande tiill prick;
 Gud werre loffuit wdj euighedtt
 For synn mischundtt, hand haffuer mig teedtt!
 Ieg wor ssaa wssell oc arm ind bunde,
 Som wdj X herreder findis kunde,
 Ther tiill ind fattüig wge dags mandtt,
 Mitt brødt thett oddt ieg icke wdj bandtt.
 Ieg hagde huercken harig eller ploff,
 Myn illdebrandtt motthe ieg berre fra skoff.
 Ieg hagde huercken woghn eller heslthe,
 Thy ieg kunde icke sligt forlesthe“ o. s. v.

„Kortvending“ forholder sig til „Maria Magdalena“ og „Nabal“ som Palladius til Hans Tavsén. Der er den samme myndighed og det samme liv over stilen, og ligesom Palladius ynder Sthen at illustrere sine udsagn med djærve folkelige billeder, dels ordsprogsagtige talemåder, dels åbenbart selvlavede, ofte i høj grad malende udtryk, som f. eks.: „For mynne ørne monne bloditt ssusse, / Som thett wore in mølle sluze“, „Men alldriig kom ieg wdj predickstoll, / Fordj ieg haffuer saa sludder it maall, / Som ieg skulle sløbe gloendis kaal“, „Ieg huisker thett heller alle wegne, / Ligesom thett pleyr i skrep att regne“, „Paa hans nesse setther hun briiller“, „Mit gotz forssuinner som hør for illdtt“. Kræmmeren siger om skøgerne: „Saa haffuer the oc ssaa ragitt mig ilde, / Siden ieg kom wdj theris giillde. / Ieg hagde baade gotz oc peninge noch, / Nu staar ieg ssom ind plockitt koch“. Skøgen siger, at alle råbte efter hende på gaden, og „Ieg gick oc luritt oc motthe thett høre / Som in sso, ther er skitt paa øre“. Om en mand, der tæres hen af modgang og kummer, hedder det: „Rett ssom ind boldtt handtt ssamen krymper, / Att thett er stor ynck mett then stymper“. Den hov-

modige borgerdatter siger: „Ieg gick ssa smyckiitt mett gulld ssa rødt, / Att ieg glode rett ssom in glød“. Mange andre lignende eksempler kunde fremdrages. Om Visitatsbogen minder det, når skøgen siger om den mand, som har forført hende: „Hand slap mig som ind hare for hunde“. Palladius bruger akkurat samme udtryk, og også når der tales om „ind landsknecht mett sribede hosse“, leder det tanken hen på Palladius. Det samme gælder f. eks. borgerdatterens klage over sit ulykkelige ægteskab, v. 3221—3248:

„I nar handtt kommer tha hiem fra gillde,
 Bode drucken oc gallden om affthen ssilde,
 Oc ieg viill ssaadant aff hanem lasthe,
 Tha tager handt paa att slenge oc kasthe;
 Allt thett, ssom handtt kand naa oc faa,
 Lader handtt wdj døren ephther mig staa.
 Huor wiill ieg heen? ieg skender oc bander
 Oc ssancker tiillhobe naboer oc grannder
 Oc klager for thenem myn ssorrig oc nødt,
 Tha tiider handtt stille, ssom handtt vor død;
 Men nar the gaa adtt døren wdtt,
 Tha sseer ieg wssynd paa myn hudtt,
 Handtt sslider paa mig bode illdskee oc kiep
 Oc ber paa mig ssa ynkelig skrep,
 Att ieg er gladtt, at ieg kandtt tiide
 Mett thett wnde, ther ieg skall liide.
 Om anden dags morgen, handtt monne opstande,
 Tha tager ieg mig in predicken for hande;
 Euangelium er ther icke megitt iblantt,
 Ellers tør ieg well ssige hanem ssandt,
 Huordan hans kleder the hanem staa;
 Tha slar handtt gierne in lur wpaa,
 Lige ssom handtt wor skiitt paa øre,
 Saa nødygtt wiille hand myn predicken høre.
 Thett hieelper icke mere hanem att lerre
 Endtt kalltt wandtt paa in gaas att berre;
 Strax handtt igen kommer drucken hiem,
 Tha er handtt lige galen oc sslem“.

Inden jeg går over til at give et udvalg af ordsprog og tale-måder fra „Kortvending“, vil jeg citere endnu et sted mere ud-førligt, fordi det er karakteristisk for forfatterens brug af ord-sprogene. Den dårlige håndværker (Embitzmandenn then første) siger vers 2709—30:

„Thett sprock er ssantt, som mig kandtt thycke,
 Att ssiu embeder ere siu wlycke.
 Nu er ieg lige ssom in vibe,
 Ther alle tuer will ene gribe,
 Om ssider kandtt hun icke forbede
 Then tue, hun haffuer wdj synn rede;
 Saa wille ieg oc ssaa tage alltt ting ware,
 Ieg motte tha lade thett meste fare.
 Mange ssuene holltt ieg itt stund,
 Nu kandtt ieg icke føde ind hundtt;
 Huor thett gaar tiill, ieg ey forstaar,
 Att werdtzens handell sig ssaa wndslar,
 Att the, ssom føre hagde nock att giiffue,
 The tygge nu oc fattige bliffue,
 Oc mange, ther hagde staar fattigdom,
 The komme nu op tiill staar rigdom.
 Ieg troer, Kortt Wending regerrer fast,
 Hand haffuer nu mangen wdj halmen kast,
 Ther føre wdj bløde senghe monne lige,
 Att the gaa nu omkring att tygge,
 Oc mange, ther laae wdj skarn oc aske,
 The haffuer nu gulld oc peninge wdj taske.
 Att werden hagde slig claritt att skiencke,
 Thett kunde ieg alldriig førre tencke.“

Foruden de foran citerede forekommer flgd. ordsprog: „Huo mange iern wiill haffue wdj illde, / Handt skall somme brende oc spillde“, „The quede gierne for wdenn saariigh, / Som age wdj helle wogne thiill torriig, / Men lercken fanger well in anden sang, / Nar theris wogne helde ind gangh“, „Nødttt kiender nøgenn kone att spinde, / Oc piberen leger, for hand wiil winde“, „Alltt er dett wndtt for buorde at ssnobe, / Som brugdom oc bødellen sidde thiillhobe“, „Vy fynde io nogitt, nar wy monne lede, / Anthen eg eller wngge eller skinde rede“, „Ingen hundtt løber gallen wdj fempten aar“, „Lige mod lige kunde best tiilssamen“, „Saadan er werden att driiste wppaa, / Som mand wiill paa skrog iss gaa“, „Ett godtt taall fick endtt alldriig ond ende“, „Ieg finder nu, icke megitt gladtt, / Att wngdom oc wiissdom icke føllgis adtt“, „Saa finder mandtt kragen ssynne mage“¹, „Mandtt kandtt icke mere aff reffuen faa / Endtt bellen, om handtt wiil hanem flaa“, „Thett gamble sprock

¹ Når Birket Smith mener, at „mandtt“ er en skrivefejl, er dette næppe rigtigt. „mandtt kragen“ betyder sikkert „hankragen“.

icke gjerne dør/ Om ridende ssuene oc agende mør, / Att the wiille gjerne tiilssamen bliffue/ Oc wdj eghteskab thenem giffue“, „Epther ssollskind kommer gjerne regen, / Thett er itt wist oc gammelltt tegeu, / — — — — Epther skricke latter kommer ssorriig oc graad, / Epther wiillde rede kommer gode raadtt“. Af ordsprogsagtige talemåder findes f. eks.: „Rosse aff bodenn, for torgiit haffuer ende!“, „Mynn kobe berer ieg icke gjerne wthy by“, „Then arme bundhe hand lader saa ilde, / Som hand biørne binde wiillde¹; / Thu skall allit too in anden skeep / Oc grede, dett du nu monne lee“, „Saa kllattiig ind folle, som du nu esth, / Handtt haffuer endtt føre bleffuit thiill hest“, „Men skallecke the haffue oc stundom lycke, / Godt folck the stundom aff sede trycke. / Du tørtt bliffue from, om du maa liffue/ Som wluf wngher, nar the gamble bliffue“, „Thy skall ieg dricke hanem thiill in schoell, / Att handtt skall fanghe ind mager koell“, „Hand kandtt saa megitt paack oc praall / Oc kasther nu megitt smør wdj koell“, „Theris kleder wore icke tiill denem skorne“, „Siden ssetthe hun mig ved benckens ende²“, „Thett hialp icke lenger nogen stundtt/ Endtt wid in pølsse att binde ind hund“, „Handtt er icke werdt in ssuer ssilld“³.

Det vilde føre for vidt at nævne flere af den slags talemåder. Jeg vil blot til slut gøre opmærksom på et par vendinger, som forekommer andre steder i skolekomedien. Krigsmanden siger (v. 2271): „Nu musth ich panem propter Deum gon“ og hentyder dermed til et almindeligt tiggerudråb, der brugtes af liggende peblinge, sml. „Karrig Niding“ s. 289: „Panem propter Deum! Gud skal eder lønne in Seculum!“

En mærkelig talemåde forekommer i Kortvendings svar på borgerdatterens replik (v. 919). Hun praler af sin rigdom og ønsker sig en rig bejler. Kortvending svarer, at hun ikke skal være altfor overmodig; hun kan endnu blive fattig: „Her Eski fangher well synne peninghe igenn, / Thett loffuer ieg wiisselligi thiig, myn wenn“⁴. Den samme talemåde forekommer også i „Tobiæ Comedia“ og i „Comedia de Mundo et Paupere“ (hvor den dog kun er et temmelig klodset anbragt lån fra „Tobiæ Com.“ (Se Birket Smiths

¹ Alm. i skolekom. om pralhans. ² Vilde ikke kendes ved mig. ³ Sml. P. Laale nr. 1000. „Bædræ ær goth smør lycke æn swr sijldh“. ⁴ P. Syv I, fortalen, II: H. Eskild vil have sine penge igien med note (p): Om Bisp Eskild see Saxo i Valdam. I.

udg. s. XIV). I „Tobiæ Comedia“ siger narren (Mimus) om den rige bejler (s. 17):

„Mig tøkis, her Esche haffuer hannem lant
 Vell mange pendig oppaa pant.
 Jeg siger dig sant
 Foruden tant,
 De penge, du laant
 Aff herr Esche paa paant,
 Dem schall du hannem igen betale.
 Du schalt icke kunde det forhale“.

Jeg tror, at „Eske“ simpelthen er verbet „æske“ brugt som betydningsbærende navn¹. Meningen er altså, at en sådan pralhans kun har lånt sine penge og nok skal komme til at betale dem tilbage igen, altså et spøgende ironisk udtryk, der skal sige det samme som: Du pynter dig jo kun med lånte fjer.

Ordspillet v. 1511—12, som indeholder en forkert etymologi: „En bunde maa mand mig well kallde / Thy ieg er bunden hartt mett alle“ minder om en tilsvarende hos Hegelund (s. 133): „O Hustro², Ia vist huse troe“. Endelig har sammenblandingen af latin og dansk i v. 1191—02: „Male quesitt oc male perdit / The hørde thiillssamen, thett wed ieg fritt“ flere sidestykker indenfor skolekomedien, f. eks. i Anders Kjeldsøn Tybos „Absalon“: „Det er bedre prævenire / End post festum ynkelig ire“.

Med Peder Jensen Hegelund kulminerer brugen af ord-sprog indenfor skolekomedien. Hans skuespil „Susanna“³ vrimler af dem, dels i selve teksten, dels i tilføjede randnoter.

At Hegelund interesserede sig meget for fyndord og ordsprog, bærer som bekendt også andre af hans værker vidnesbyrd om. Rundt om i sine kalenderoptegnelser har han noteret ordsprog, som han er stødt på. 1588 udgav han „A. B. C. aff bibelske Ord-sprock, det er, de kortiste, lettiste oc brugeligste Sprock aff Bibelen effter A. B. C. faar Børn“. Bogen indeholder bibelske tankesprog, hvormed han sammenstiller tilsvarende danske ordsprog⁴. Sammen

¹ Sml. f. eks.: „Borte har taget det“, „Herr Holde Loffve“ i Ranchs Fugle-vise v. 29 o. l. ² = hustru. ³ udgivet af Birket Smith 1888—90. Stykket er opført i Ribe 1576, trykt 1578—79. Det er en fri oversættelse af Sixtus Birchs latinske „Susanna“ (udg. 1893 i „Lateinische Litteraturdenkmäler des XV u. XVI Jahrhunderts“ v. Johs. Bolte). ⁴ jfr. Nyerup: Peder Syvs kiernefulde Ord-sprog s. XX.

med sætningen: „Datteren er som Moderen“ (Ezechiel 16) stiller han ordsproget „Datteren farer gerne i moderens særk“. „De rige æde de fattige“ (Syrach 13) sidestiller han med et ordsprog fra „Susanna“: „De store fiske æde de smaa, / Saa maa de under, der mindst formaa“. — Af et andet ordsprogsværk af Hegelund foreligger der et brudstykke (Prøvetryk? 8 sider, hvoraf kun de tre er trykt): „Versiculi proverbiales et sentensiosi illustrium poetarum cum Danicis prouerbis collati. Nogle merkelige oc vldesde Latinske Vers oc Sprock, forklarede oc lignede met vore almindelige Danske Ord-sprock faar Scholebørn oc Vngdommen a Peder Hegelund, Lectorem Ripensem“ (Han var lektor 1579—88). De latinske vers er alfabetisk ordnede, og det foreliggende brudstykke (Hjelmstjernes Saml. 1797 8vo) omfatter kun en del af bogstavet A. Det er åbenbart et forsøg på at skrive en moderniseret Peder Laale. (Eks-empler: „Audentes fortuna iuuat. Virg. A. E. 10. — Huo intet voffuer/ hand intet vinder“, „A cane non magno sæpe tenetur aper. Ouid R. am. — Offte gribis stor Vildbasse af liden hund. En liden Tue velter offte it stort Less“).

I „Susanna“ har vi det første og bedste bevis på Hegelunds kærlighed til ordsprogene og systemen med dem. Han omtaler dem selv i fortalen, hvor han siger: „Adagia etiam gentis nostræ et scite dicta, qualia a Mimis et laruatibus illis personis acclamari possent, alicubi aspersi“. De er dog snarere tilføjet for at gøre festskuespillet så tiltalende og så fuldt af ordsprog som muligt. Af disse adagia er en del bibelske eller latinske, men langt den største del af dem er danske ordsprog. En mængde af dem er taget fra Peder Laale, og betegnende nok anvender Hegelund ordsprogene i den form, som de har i en bestemt udgave, nemlig Chr. Pedersens fra 1515, og ikke den fra de her i landet trykte udgaver fra 1506 og 1508. Udg. 1515 indeholder ordsprogene i en noget moderniseret form, formodentlig fordi Chr. Pedersen har rettet på dem som i Karl Magnus-udgaven fra 1534. Jeg skal anføre de ordsprog fra „Susanna“, som findes hos Peder Laale, idet jeg citerer P. Laales ordsprog efter A. Koch og C. af Petersens: Østnordiska och latinska medeltidsordspråk. Et tilføjet A. betegner udgaven 1506 (og a. 1508), B. Chr. Pedersens udg. 1515. Hvor intet bogstav tilføjes, har A. og B. samme tekst (måske med ganske uvæsentlige forskelligheder). Tallet foran ordsprogene er sidetallet hos Hegelund, og ordsprogene fra marginen er sat i skarpe klammer:

29. [So drømmer om draff, Kærling om hendis staff] (P. L. 1033). 36. Den er snart dragen, der hopper med. (P. L. 240 B.; A. har „der hompper meth“. 36. [Tør veed gør rasker ild] (P. L. 53). 36. Der Dørren vaar luct oc Liuset sluct, / Snart bleff hand glent, der ude vaar luct. (P. L. 313: „Then ær glømd som wdhæ ær luctt“). 44. [Faure ord fryde en Daare oc tit fuld vijs en mand] (P. L. har kun den første sætning. Tilføjjelsen findes hos Hans Thomesen, Pouch og i Vedels Saxooversættelse). 45. og 202. [Giff en skalek en spande, hand tager vel en heel alen] (P. L. 1050 B.; A. har kun „en alen“). 46. [En god bedere skal haffue en god siunere] (P. L. 795). 50. [Ingen er saa god, at hannem ey vorder imod] (P. L. 1065 B.; A. har „vordher ey modh“). 58. [Mude bryder Mure] (P. L. 1184: „Mwdhe brydher steen“). 62. [Det mand met Synden faar, met Sorrigen gaar] (P. L. 934 A.; B. har „fonger“ og „gonger“). 62. Mand maa den væye, som Velden haffuer. (P. L. 1201). 62. Det er jo bedre at køre end drage. (P. L. 460). 62. [Mange ere de som køre, væ den, som drage skal] (P. L. 608 B.; A. har „dræuæ“). 63. Sammen søge sæderlige. (P. L. 756 B.: „Ee søghæs sellige, sammen ride nidhinghe“: A.: „sellæ lighe“). 67. Naar hoffuedit mon suime och verche / Da ere andre Lemmere ey megit stercke. (P. L. 259 og 618: „Naar hoffwedet wærcker tha wærcke alle lemmer“). 68 og 119. Det skeer saa gerne at Suig oc Falsk / Slaar først sin egen Herre paa halss. (P. L. 398 B.: „Swigh och falsk slaa gerne sijn herre paa hals; A.: „offthe“). 74. høyt er Herrebud. (P. L. 521). 76. [Ulf gør suin saatte] (P. L. 936). 78. [Gaat taal fick aldri ond ende] (P. L. 588 B.; A.: „goth tolmodh“). 80. [Harm volder Heluede] (P. L. 390 og 518). 80. Daat-teren før gerne i Moderens serck. (P. L. 1174. B. har „før sig“; A.: „faar“). 80. [Sielden er grenen bedre end bullen] (P. L. 937 B.; A. har „bwll bædræ“). 84. [Siun gaar (for) sagn]. (Se det figd.). 85. [Siun er sagn rigeste] (P. L. 140: Syn er sawæ rigesth). 85. [Huo vnder sig pisser, maa vel suie] (P. L. 469 B.; A.: „mijær“). 91. Røgen kommer gerne fra Brande. (P. L. 134). 91. [Huer nemmer saadant som han omgaas met] (P. L. 870 B.; A. har „thelict“). 91. [Huo sig blander met guldt, den gemmis i skrin, / Huo sig blander met saader, den ædis aff suin]. (P. L. 827 har kun den sidste linje. P. Syv har det hele, men i stedet for „blander met saader“ det mere moderne: „mænger med mask“). 95. [To mue saa liue, at den tredie henger] (P. L. 817). 99. [Vey heller maa-

nen end alle stierne] (P. L. 837 B.; A.: „stjerner“. Mere forståeligt for os i P. L. 867: „Haff hæller wenscaff meth maanen æn mæth alle andræ stiernær“). 115. [Det kommer op i tø, man fieler i sne]¹ (P. L. 931 B.; i A. er der tilføjet „gærne“ og „som“). 119. Det er icke alt Guld der gloer som Guld. (P. L. 706 B.; A. har „glimmer“). 119. Gammel kat ocsaa melck laber. (P. L. 542). 122. Bedre er tagd end tarffueløst meld. (P. L. 857 og 915). 133. [Hand ager gaat less i gaard, en god Hustro faar] (P. L. 951 B.; A.: „... fører g. l. i gaardhen en god husfrw faar“). 133. [Effter ont vorder gaat halffue bedre] (P. L. 541). 134. [Saadan fisk i saadant vand] (P. L. 1063 B.; A.: „thelig“ og „theligt“). 136. [Den ful er snart kryst i hende er] (P. L. 238 B.; A.: „i haandhæ haffuæs“). 139. [Mand gør ofte Lime til sin egen ende] (P. L. 971 B.; A.: „hwdh“; i stedet for „ende“). Fra „Calumnia“: 168. It gaat Faar kand wel bære sin fæt². (P. L. 370 „Thet ær eth ont faar ey gidher sijn fæth baareth“). 191. En hoffuitløss Hær vden vise Raad / Udretter ey gerne nogit merckelig Daad. (P. L. 597: „Ilde striddher hoffweth løss hærr“). 246. Spot oc Skade følgis alleuegne. (P. L. 222). Enkelte ordsprog er dannede efter P. Laales, men afviger noget fra dem for versmålets skyld, f. Eks. 61. Legeren alt for Vindingen piber. (P. L. 30 B. „Legeren dantzer fore windingen“), 72. I kunde ey diele oc dømme tillige. (P. L. 678 „Thet ær eij goth at deelæ meth syn dommere“). 253. Sandheden kommer en gong til røne. (P. L. 235 „Manghe tingh øppes oc sandhedh rønens“).

Foruden disse Peder Laaleske ordsprog forekommer der en mængde andre hos Hegelund: 28. [Kiærlighed gør blind oc skødeløss] 28. [Hu volder halff Drøm] 34. [Mand seer icke leedt paa leffdt] 36. En liden skade, it fluende Gnist / Kand stillis i tide met føie list. 36. [Smacke icke, før du faar, / Oc eed ey den som leffuendis gaar] 36. Huor snart kand man sticke Ild i Halm! 36. Det brender alt, ved ilden er nest. 37. [Forraad mand er snart slagen] 43. Red karl pleir ey Fruer at feste. 49. At reddis snart er Quinde sed. 61. Vogn gaar vist disbedre aff sted, / Som vel er smurd oc knarcker ey ved. 61. Giffuit gods er got gods oc bade. 75. Huo alle sager til Lousens ende / Driffue ville, de self sig skende. 79. [store Lyder hoß store Dyder] 79. Lange Klæder met fuorede Skind / Haffuer Quindfolck oc stakkede sind. 80. [Før skulle i Haffuit fattes Vand, / End Suar en vred Quinde fattis kand] 80.

¹ Også s. 253.   ² Uldskind.

Deres Suerd haffue de i Munden til rede. 82. Thi (som mand pleier at sige i Sprock)/ Hun haffuer dog i Sandheden nock. 83. Ærlige Øern blues at høre/ Det Skøger oc Skalcke ey skammis at gøre. 85. [Tranen sagde god for vildegaasen, saa fløye de begge hen]. 86. Mand siger: De fattige mue i aske,/ Men de Rige stoppis i taske. 88. Sandheden liggis i Hoppehelde. 88. En betroeder Tiuff maa megit stjæle. 91. Nabo ved best sin nabors kynde. 94. Onde harpere, enddog de skurre,/ Stedse paa en Streng skrabe oc skurre. 99. [Ene i Raad, ene i Sorg] 100. [Faa som Fader oc ingen som Moder] 103. [Ild prøffuer guld oc nød vennehuld] 107. Naar Baandit er hordeste bundit oc fest,/ Da er Guds Hielp oc Naade nest (også 131). 107. [Ringe mands raad er icke at for-act]. 112. [Stercke ben som gode dage skulle bære]. 119. De store Fiske ede de smaa,/ Saa mue de alt under, der mindst formaa. 119. Almuen lader ey aff at belde,/ Strax naar Vognen nogit mon helde. 119. [Der hielper ey alder for daarskab]. 121. [Løgn giffuer ond løn] 135. I Graffuen, de groffue, oc Snarer, de satte,/ Der i lodst du dem bliffue forlatte. 139. Kanden gaar til ieniger¹ dag. 143. Mand skal icke andet i Dalen begaa,/ End de mue se, paa berget staa.

Fra „Calumnia“: 172. Naar Icten er moed, skal den sig yde². (Siges om pavedømmet, der lignes ved „en Bulde, der vil udbryde“. 191. Huor Løehuden kand ey nok forslaa,/ Maa mand met Ræffue-bellen bøde oppaa. 214. Naar Træet er fældet, vil huer sancke Spaaner. 217. Det Barn er snart kommet til at græde,/ Som Lippen henger nu paa allerede,/ Oc gammel Had er altid ny Trætte. 228. Jo mere de da i skarnet rørde,/ Des værre Luct det met sig førde. 232. En hoffuitløs Gaas den kæger ey mere. 249. [Liden Lyst gør langfør skade] 257. Det er mig hart mod Braadden at træde.

Der forekommer endnu flere ordsprog end disse. Som i de foregående skuespil er der mange ordsprogsagtige billedlige tale-måder, som f. eks. „Kyllingen springer op, vil Hønen lære“, „Hand saa aff Ulffuen ickun Øern endnu“, „Almuesfolck, det hundret-hoffuit Best,/ Vender sig (som en Fløj) efter Blest“, „at picke sit Neb for andre i steen“ o. s. v.

Hegelunds interesse for ordsprog har et helt filologisk, humanistisk præg. Han nøjes ikke med de ordsprog, som han hører i alm. daglig tale, men samler på dem med flid og medtager også

¹ d. e. „enig“: en bestemt. ² Ict = byld, yde sig = vise sig, komme frem.

gammeldags, vanskeligt forståelige, som han somme tider søger at forklare. I „Susanna“ er over halvdelen af ordsprogene taget fra Peder Laale, og Hegelund følger ham meget nøje; navnlig er ordsprogene fra randbemærkningerne, som ikke er i versform, som regel ordret lig P. Laales fra udgaven 1515. Kun i et enkelt tilfælde har Hegelund formen fra udgaven 1506 (eller 1508), nemlig i det først anførte fra s. 62, hvor Chr. Pedersens udgave har „gonger“ og „fonger“ i stedet for „gaar“ og „faar“. Men det er næsten en undtagelse, som bekræfter regelen. Rytmen er bedre og udtrykket naturligere i den af Hegelund valgte form. Det synes mig at være tydeligt nok, at overensstemmelsen med udgaven 1515 ikke blot skyldes den omstændighed, af denne oftest indeholder ordsprogene i en lidt yngre form. I det første ordsprog s. 119 bruges jo netop det ældre ord „glor“ i stedet for det yngre „glimrer“. Det kan dog selvfølgelig skyldes at både Hegelund og Chr. Pedersen uafhængigt af hinanden er klar over, at formen med „glor“ er den bedste. Et bedre bevis på, at Hegelund har ordsprogene fra udg. 1515 er ordsproget s. 63 „Sammen søge sæderlige“¹), der sikkert er et forsøg på at forklare Chr. Pedersens form „Ee søges sellige“, hvor de andre udgaver har „sellæ lige“ (= lige kammerater), der ligeledes er en forkert form og forsøg på at få mening i „sellige“. Det tilsvarende svenske ordsprog lyder: „æ søkias sælike“, og A. Kock forklarer ordet i sin kommentar til ordsproget som identisk med det i Schlyters ordbog optagne „seliker, siliker: likadan, slik.“ Hegelund har ikke forstået „sellige“, men rettet det til „sæderlige“ = lige i sæder (jfr. Kalkars ordbog under „sel(le)lig“).

Et andet interessant eksempel på, at Hegelund har brugt, og vist rigtigt forstået, et gammelt ordsprog, er det s. 62 anførte: „Man maa den væye, som Velden haffuer,/ Ey spare paa hannem skenck oc gaffuer“. Anden linje viser, at H. har forstået „væye“ (isl. vægja), som det er forklaret af A. Kock i kommentaren til ordsprogene 885 og 1211 = „give gaver, bestikke“, og ikke, som det f. eks. er forstået af Hans Thomesen, = vige. Det latinske ordsprog hos P. Laale lyder svarende til 2. linje hos Hegelund: „Xenia presentes iis qui sunt arce potentes“, og det kan naturligvis være ud fra dette, at Hegelund har kunnet forstå det danske, men så viser det i hvert fald, hvor grundigt han har studeret P. Laale.

¹ Også anført i „Versiculi prouerbiales“ som oversættelse af „Aequalem aequalis delectat.“

I ordsproget s. 85 „Siun er sagn rigeste“ er der rimeligvis også et forsøg på at forklare en gammeldags form. P. Laale 140 har: „Syn er sawæ rigesth“. Ordet „sawæ“ (= saga) har været forældet. Kalkar har kun P. Laales ordsprog at anføre som eksempel, men derimod nok sammensætninger, som viser, at ordet har været brugt, f. eks. „sandsage“ (= spådom, f. eks. i Folkeviser og Rævebogen), „sandsager“ (= spåmand) og „sandsageri“, samt „sag(e)smand“ (= hjemmelsmand). Formen side 84 „Siun gaar for sagn“ er muligvis ligefrem en nydannelse af Hegelund selv. Ifølge Mau nr. 9911¹ har P. Syv det fra Hegelund. Det forekommer forøvrigt allerede hos hans gode ven Anders Sørensen Vedel i „Om den danske Krønike at beskrive“ s. 31 og i Saxooversættelsen s. XXXVIII randnoten (udg. 1850).

Det foranstående viser Hegelunds store interesse for og arbejde med de danske ordsprog, som for ham er det vigtigste. Men han har i det hele taget humanisternes interesse for fyndord og tager dem også andetsteds fra på en karakteristisk måde. Når han citerer latinske talemåder, er det ikke for at vise sin belæsthed; det er først og fremmest interessen for selve ordsprogene, der gør sig gældende. Derfor vælger han helst de mere ordsprogsagtige, som når han fra Curtius citerer: „Parva sæpe scintilla contemta magnum excitauit incendium“ (s. 36). Han angiver ofte ingen kilde for citaterne, men vælger almindelige talemåder, som man kan finde overalt, som f. eks. s. 43 „Audentes fortuna iuuat“², s. 95 „Ius summum sæpe summa malicia est“, s. 72 „Iudex, audi alteram partem“ (på dansk s. 71) o. s. v. Man kunde vente, at ikke så få af de klassiske citater fra Sixtus Birchs stykke³ var sluppet ind i randnoterne, men sådan er det ikke. Så vidt jeg kan se, forekommer der kun to citater fra Birchs stykke i randnoterne, nl. de latinske ordsprog s. 93 og 113, og Hegelund har ellers vist en ædel selvbeherskelse, selv overfor de i de latinske skolekomedier så yndede citater „lupus tenendus auribus“ og „Homo sum, humani a me nihil alienum puto.“ (I „Calumnia“ er forholdet anderledes. Det har et mere lærd præg og er fuldt af latinske citater, medens der er meget få danske ordsprog).

Det er i det hele taget interessant at sammenligne de danske skolekomedioversættelser med originalerne for at se, hvad over-

¹ Mau: Dansk Ordsprogsskat. ² Anført i „Versiculi prouerbiales“ som citat fra Vergil. ³ Oversigt over dem i Boltes foran anførte udg. s. XII.

sætterne vil have frem i deres stykker. Hegelund gør sit skuespil jævnt og folkeligt og sproget til et kernefuldt dansk. Hvad der minder om latinsk kunstdigtning, medtager han ikke. I II akt 1 scene skildrer Birch daggryet således: „*Lucescit et Phoebus sub-oritur, dies/ Gelidam fugat noctem*“, men Hegelund lader det blive dag „på rent og gammelt jydsk“: „Det er nu dag“. Billeder fra klassisk mytologi stryges. Achab siger om Susanna: „*Nec est prior Venus nec Cynthia/ Formosior formosa*“. Det bliver på dansk til: „Jeg troer, at icke aff Kød oc Blod/ It skønnere Menniske gaar paa fod“ med randnoten: „Mand seer icke leedt paa leffdt“. Når Birch lader Cleter sammenligne Joachim og Chelkias med dommerne i underverdenen Aeacus og Rhadamanthus og med David og Salomon, så har Hegelund kun brug for de to sidste, og til den flotte latinske sammenligning med „*Aeacus, Rhadamantus aut nostratium quisquam*“ svarer hos Hegelund: „De ere wbedragne Dannemend“.

Af de latinske randbemærkninger er ikke så få taget fra bibelen, og bibelcitater spiller en ret stor rolle, som almindeligt er i skolekomedien, men dem skal jeg ikke komme ind på her. Derimod kan der være grund til at nævne som karakteristisk for Hegelunds store interesse for fyndord, at han også anfører tyske ordsprog og talemåder, således s. 72 „*Vertraw, und nicht zu viel*“ og s. 258 i „*Calumnia*“: „*Vider gewinnen ist auch ein Trost*“. I den korte og fyndige epilog til „*Susanna*“ (s. 143) forekommer flgd. linjer:

„It ædelt sprock haffuer ieg tit hørd
 Aff Tyske Folek i tale rørd:
 Ein ider hüt sich für der That,
 Der Lügen wird wol werden Rhat.
 Paa Danske sigis det oc merckelig,
 En huer maa det tage hiem met sig:
 Mand skal icke andet i Dalen begaa,
 End de mue see, paa Bierget staa.“

Karakteristisk er det også, at Hegelund undertiden angiver, hvor han har et ordsprog fra. Således bemærker han, at ordsproget s. 249 „*Liden Lyst gør langfør skade*“¹ er taget fra Pallasdius, og s. 181 angiver han i en randnote, hvorfra talemåden „at ride paa Blackis hest“ (= være falsk) stammer („*Saxo Gramm. lib.*

¹ Optaget i Pouchs og P. Syvs ordsprogssamlinger.

XI vdi St. Knuds historie“). Et bevis på hans filologiske interesse er også den forkerte etymologi s. 133: „O Hustro, Ja vist huse troe“, som forøvrigt også forekommer hos P. Syv.

At Hegelunds fra alle sider fremhævede gode danske sprog er påvirket af ordsprogene er jo utvivlsomt. Fra dem har han også sin store forkærlighed for allitteration, som gør, at han retter P. Laales „Mude bryder sten“ til „Mude bryder mure“. Andre allitterende udtryk er f. eks.: „Sig huad du aff oss vilt hende eller haffue,/ Bedis Guld oc dyrebare Gaffue?“. „Hun paa hendes nickende Nei mon staa“, „Under Tuct oc tuang, i Affue oc Ære“, „Fuldkommer den Æd, I feste i gaar“, „I vaare før saa villig oc vildig“. Om Susannas skønhed hedder det: „Det loe oc legte alt, paa hende var“ o. s. v.

Hegelunds brug af ordsprogene giver stilen et noget andet præg end Sthens i „Kortvending“. I overensstemmelse med det foran fremhævede er det i højere grad egentlige ordsprog, han bruger, og mindre ordsprogsagtige talemåder. Derved kommer der noget mindre jævnt folkeligt over hans stil. Man kan sige, at Sthen i „Kortvending“ er påvirket af det billedlige, anskuelige i ordsprogene, Hegelund derimod nok så meget af deres korte og klare logiske udtryksmåde. Når Sthen så godt formår at fremstille daglige forhold og jævne personer, har Hegelund snarere sin force i fremstillingen af mere dannede personers tale- og tænke måde. Derfor hører alle dommerscenerne til det bedste i „Susanna“. Jeg vil særlig gøre opmærksom på retsscenen i IV akts 5 scene, hvor han på en for den tid ganske udmærket måde forstår at lade de forskellige dommers standpunkter komme frem. Scenen indledes med flgd. betragtning:

„De velbetroede mue megit liue,
De velbetroede ere skadeligste Tiue,
Det maa Wskyldighed tit vndgielde,
Oc Sandheden liggis i Hoppehelde.
En sag er aldrig saa klar oc god,
At Auind eller Vild io siger imod,
En sag er aldri saa falsk eller vrang,
Den hielpis io frem met Vold oc Bang.“

Blandt dommernes replikker vil jeg anføre Dibons fyndige forsvar for Susanna in extenso:

„I Herrer holder mig it ord til gode,
 Om ieg end taler nogen til mode,
 Thi ieg kand icke offuer alt sambørde
 Den snack, ieg nu af Arradan hørde,
 Men sandheden vil ieg snart vdrone,
 Huad heller det menis om Mø eller Kone:
 Skulde mand icke mangen Quinde,
 Dog de cre Vnge, ærlige finde?
 Som haffue i act sin lempe oc Ære,
 Dog de bode Vnge oc Deilige monne være?
 Gud andet forbiude oc lang affuende!
 Men at denne sag må gribe en ende,
 Skulle vi besinde (Iader ieg mig tycke)   En Dannequindis Mercke
 Fra bunde til bredde, stycke fra stycke: oc tegn.
 Om Hun er fød aff ærlige Slechte?
 (Det veed ieg vist, kand ingen necte).
 Huorledis hun oc opdragen mon være?
 (Under Tuert oc tuang, i Affue oc Ære).
 Om hun vaar wberycetet føre?
 (Aldri kunde nogen andet høre).
 Huad for Vennere hun holt sig til?   Huer nemmer saadant, som
 (Got ærligt Folck, ieg sige vil).   hand omgaais met.
 Om hun paa Guds ord gaff nogen giem?
 (I Kircken holt hun hendis beste Hiem).
 Sin Mand om hun ret elskte oc ærit?
 (En venlig Skiffte haffuer mellem dem værít).
 Om hun vaar mild i omgengelse oc god?
 (Aldri gjorde hun it barn imod,
 Ingen offuerfusede eller paaskende,
 Alting til det beste vende).
 Vaar hun en tarffgod, husraadig Quinde?
 (Det staar i gode pynte, vde oc inde).
 Sine Børn oc Folck om hun haffuer varet?
 (Ingen slijt oc Quindarbeid sparet).
 Huad om hende tales aff Nabo oc Grande?   En Læsactige Quindis
 Thi Røgen kommer gerne fra Brande.   tegn oc forspil.
 Om hun haffuer aff dennem gode ynde?
 Nabo veed best sin nabors kynde.
 Om de sige, hun haffde Hiemlede,
 Kunde inden Husit ey bære sit kæde,
 Sparde sit Hønde, sled mere sin Kobe,
 Loed Manden ene side hiemme oc snobe,
 Giorde lønligen karnute gilde,   Huo sig blander met guld, den gemmis
 Saa til Gaffne sielden oc silde,   i skrin. Huo sig blander met saader,
 Plejede helder at stoye i By,   den ædis aff suin.
 Med gest oc gangend gøre kundskab ny,
 Fnisse oc glindere, dierffuelig snakke,

Tage whøffuiske Skempt til tacke,
 Oc ny Noder, Klæder oc Smycke
 Optage aff en leifærdige tycke,
 Vandre oc rippe, spacere i Skoue,
 Søffue hoss Karle paa tro oc loffue?
 Slig horemerck oc Fissefacte
 Kunde ieg aldri hoss hende acte.
 Hui skulde hun da værit saa læt
 Paa Tøulen oc al Ære forgæt?
 Ieg siger endnu, som ieg sagde føre:
 Aradan mon hende Wskel gøre
 Oc mangen ærlige Husfru' oc Pige,
 Der bode er Vnge oc dog Ærerige.
 Offuer alt da kunde oc Mendene liffue,
 Saa snart som Quinder, oc skam bedriffue.
 Derfaar ieg huerken kand eller vil
 Beiae hans ord oc staa dem til“.

Stykket er et godt eksempel på, hvad der foran er sagt om Hegelunds stil og ordsprogenes indflydelse på den. Dommerscenerne hører forøvrigt også til det, Sixtus Birch har interesseret sig mest for, men Hegelund arbejder videre med dem og gør det hele mere levende. En sammenligning med den latinske original vil vise, hvor selvstændig han er:

Dibon: . . . Hoc venia dicam bona:
 Longe alia mens mihi est, prorsus dissentio.
 Si auctoritas grandaeva vobis tam valet
 Valetque tam senilis aestimatio,
 Vt haec pudicitiae queat castissimae
 Officere, nescio; sed hoc scio patrem
 Et coniugem splendere tam natalibus
 Tamque esse claros et graves prudentia
 Quam quisquam eorum, qui haec intentant crimina.
 Ad haec pii, studiis Dei quam maxime
 Sunt dedili. Respondet vita legibus.
 Respondet haec natalibus. Requiritur,
 Cum fama controvertitur, quæ vita sit
 Peracta, dispicere, ecquid audiat male.
 Quod si laboret fama, tunc probabile est
 Admissa forte tam nefanda crimina.
 Sed praeter hos nil tale suspicatus est
 Quisquam. Tacebo iusiurandum esse improbum
 Offerre, ne sit uspiam adversario
 Condicio. Videtur is sententiam
 Pronuntiare velle de causa sua,

Nec sexus ut non ipsa iuret impedit.
 Quapropter, ut nunc condicio detur reae,
 Quod adroget sibi actor, aequum censeo,
 Id ipsum et aequitas matronae adiudicat*.

Hvad der interesserer Hegelund, er at skildre Susanna som en „dannequinde“. Det juridiske spørgsmål om, hvorvidt de gamle skal kunne fælde hende ved ed, lader han ikke Dibon komme ind på.

Når man læser hele scenen i sammenhæng og husker, hvilken tid og hvilken digtart man har for sig, bliver man næsten tilbøjelig til at underskrive Iver Bertelsens dom i hans fortræffelige æredigt (udg. s. 16—18):

„At vente bedre tørfue wi ey ved,
 Før Gud paa Verden vender op oc ned“.

Også hos Hieronymus Justesen Ranch spiller ordsprogene en stor rolle — dog ikke i den grad som hos Hegelund, og forskelligt i de forskellige stykker¹. Det bliver derfor nødvendigt at behandle hvert af dem for sig.

Med „*Kong Salomons Hylding*“ (trykt 1585) efterligner Ranch som bekendt Hegelunds „Susanna“ indtil de mindste enkeltheder i udstyrelsen. Det er et festskuespil i anledning af Christian IV's hylding i Viborg 1584 og bærer stærkt præg af heraf. Svarende til den højtidelige lejlighed er stilen mere blomstrende og retorisk end i de tidligere skolekomedier og Ranchs andre skuespil. Stykket er stærkt bundet til bibelordet, og Ranch gør det kunststykke at lade David og Salomon (forbilleder for Frederik II og Christian IV) tale i et sprog, som vrimler af reminiscenser fra henholdsvis salmerne og ordsprogene. Det fremhæves udtrykkeligt i Peder Olsens ærevers s. 19, såvelsom flere gange i selve teksten, og selv om det måske kan synes noget naivt, er det dog ganske godt gjort. Denne bibelske kolorit stiller jo undertiden det danske noget i baggrunden, men alligevel forekommer der en mængde danske ordsprog og talemåder, og stilen får derved en forunderlig blanding af dansk og bibelsprog.

Ligesom hos Hegelund forekommer ordsprogene dels i selve teksten, dels i de tilføjede randnoter, men brugen af dem er for-

¹ De er udgivet af Birkel Smith 1876—77: Hieronymus Justesen Ranch's Danske Skuespil og Fugleviser.

skellig og bidrager til at karakterisere de to forfattere. Ranch har ikke Hegelunds filologiske interesse for ordsprogene, men anvendelsen af dem i „Susanna“ har åbenbart tiltalt ham og fristet ham til efterligning. Når han bruger ordsprog, som findes hos Peder Laale, er det dog oftest de mere almindelige („Det krøger snart, god krog skal bliffue“, „Huem inthed voffuer, hand inted vinder“, „Frende er Frende verst“ o. s. v.), og der er intet, som tyder på, at han har „studeret“ Peder Laale som Hegelund. Ordsprogene afviger oftest fra formen i Peder Laale-udgaverne, og Ranch nøjes undertiden med at antyde et ordsprog i randnoten (f. eks. s. 119 „Det krøger snart“) uden at bryde sig om at citere det helt i en rigtig og tiltalende form.

De latinske citater i randnoterne forholder det sig også anderledes med end hos Hegelund. Ranch bruger dem ganske tydeligt for at prale af sin lærdom og gøre udgaven af festsksespillet så imponerende som muligt. De spiller derfor hos ham en langt større rolle i randnoterne end de danske ordsprog, og til forskel fra Hegelund angiver han omhyggeligt forfatternavnene¹ og opnår forøvrigt også at gøre et indtryk af stor belæsthed. Der forekommer op imod 100 latinske citater hos ham mod ca. 20 hos Hegelund, hvoraf de fleste endda er almindelige talemåder.

Jeg anfører en fortegnelse over ordsprogene i „Salomons Hyl- ding“, idet jeg for sammenligningens skyld ligesom hos Hegelund først nævner de ordsprog, som findes hos Peder Laale. Foruden de foran nævnte findes følgende: 37. Siun gaar for saden. 57. Huem inthed voffuer, hand inthed vinder,/ Huem intet staager, hand inted finder (sidste linje ikke hos P. L.). 61. En Beck ere bedre at stille end aae. 63. Mand pleir at sige, som Mand er Klæd,/ Saa er Mand oc antagen oc hæd. 63. I skulle alt laffue eder paa Hunde,/ Førend haren løber, alle stunde (P. L. 43: „Reed hwndene før æn haren løber“). 67. . . der er lyske paa alle skind. 76. Er det ikke bedre i visse end i vente? (P. L. 510: „Een skæppe fwld aff wænther ær eij enn haandh fuldh aff vijssær“). 115. Falsk slaar sin egen Herre paa Hals. 116. I nød pley mand sine venner at freste. 119. Stor lass Kuldkastis aff liden tue.

Andre ordsprog, som ikke findes hos P. L.: 44. Naar tuenne hunde tager til ramss,/ Vacker gaar fore, men snill løber gamss.

¹ Som man kunde vente af en skolekomedieforfatter, er der mange citater fra Plautus, Terents og Seneca. Sml. Birket Smiths udg. s. VI.

45. Det vil alt sprecke hen aff mund,/ Huad der er skiult i hier-
tens grund. 45. Sande vil flyde som lunge i gryde.¹ 47. Slæg er
got mad etc. (P. Syv har fortsættelsen: „hvo den gider ædt“).
51. Gammel skalck aldrig god pillegrim. 52. Herregunst er lycke
spil. 52. gamle Tiener, ond løn. 54. En smorder wogen gaar let
aff sted,/ En villige hund er god i beed. 54. Stor Hoffue, liden
moffue. 55. Dess stiller vand, dess dyber grund. 56. Naar had
oc affuend icke findes til hoffue,/ Da flyder Guden (= Gudenåen)
offuer de skoffue. 63. Forraad er Liffløss. 64. Naar Koppen er
aff, kand gaasen ey kecke. 65. Det er io ont at giøre grød/Vnder
en gammel Krigsmands skød. 70. Affue giør en forsagder Mand.
80. Onde tidende er hastige. 100. Tro er falsk Vildbrad.² 108. De
vnge skulle til, de gamle fraa. 112. Ach, huem der graffuer styrte
graffue,/ Hand falder self først i paa raffue. 120. En liden saar,
en fattig frende,/ Ingen foracte, men lære at kende. 122. Knart i
huer art, fæt i huer æt,/ Bode rynck' oc lyske, dog skinden er slet.
122. Vor egne skoo oss gnaffuer mest. 122. It skrøbeligt kar gaar
snart i tu. 123. Aff skade bliffuer mand icke rig men vijss,/ Aff
fald lære mand at gaa paa ijss. 131. . . mange Øyen seer grandt
oc ret,/ Oc mange hender giøre arbeid lett.

Der findes mange ordsprogsagtige oc billedlige talemåder, f. eks.:
42. Huad er vi andet en hallende træ? 43. Hand teer det, han
er kommen af. 45. Her siuder op saa ond en gryde. 46. Hans
vogn begynder nu at helde. 55. Det bliffuer vel godt, det mude
maa volde. 63. Hui skulde ieg icke til Joab hobe?/ Paa hannem
taar ieg vel kaste min kobe. 63. [Kaabe paa en brøden gierde].
65. . . . Venner huld' oc faste,/ Som halen icke i Vand ville kaste.³
74. Wodne mand, huor er hans sæde? 79. . . . de bliffuer icke
verm' i sæde. 85. Hand rider saa megit paa Blackis Hest. 85. Jeg
haffuer verit met, huor mand brende horn. 114. Saa haffuer ieg
puckit, stormit, brusit,/ Lige som ieg vilde Biørnen binde,/ Saa
stolte ting haffde ieg i sinde. 117. Saa pleyer lycken at vende sig
snart,/ Oc April vær haffuer saadane art. 125. Lad dem icke sidde
paa Benckens ende. 125. Deris brød haffuer de icke ædet i band.

„Samsons Fængsel“⁴ er langt mere folkeligt end „Kong Salomons
Hylding“. Ranch har her i langt højere grad frigjort sig

¹ = Sandhed vil komme op. ² d. v. s. Tro er et sjældent stykke vildt.
I marginen er tilføjet: „Kong Frederich den 2. sprock“. ³ „Kaste halen i
vand“ betyder svige. ⁴ I Randershåndskriftet dateret 1599.

fra bibelordet, ikke alene derved, at han vistnok mere end nogen anden behandler af samme emne vælger, hvad han vil bruge af bibelens tekst, og tilføjer mange gode realistiske scener (især møllescenerne), men også ved at sproget indeholder langt færre bibelreminiscenser. Der findes noget færre ordsprog her end i det foregående stykke, hvad der kan tyde på, at ordsprogene i festskuespillet i nogen grad skyldes påvirkning fra Hegelund, — derimod findes der mange ordsprogsagtige og billedlige talemåder, så stilen måske til syvende og sidst er mere præget af ordsprogene end i „Kong Salomons Hylding“: Følgende egentlige ordsprog forekommer: 142. Mandens Konst behendig er,/ Men Quinde list er enda mer. 150. En gamell giæld er bedre enn sag. 160. Det er saa ont med herre barnn / Kiessbær at æde, det giffuer skarnn. 162. De bramsse sticker all thid denn,/ Som enne thil stede thør bliffue igien. 180. Ord drager lit, men gierning stort. 195. Der er en lysk paa huer it skind. 198. Med reffue skall mand fange en reff. 200. Naar hønnen skraber, hund seer thill kloo. 200. En ny smør vogn gaar [let] aff sted,/ En vsmur vogn knareker ved. 205. . . . haffuer du gielt,/ Da fannger du skoo, som offte er melt. 230. Dishøire mand stiger y veyrit hen,/ Dis dyber falder mand ned igien. 231. Huo vell staar, hand staa sig varllig! 237. Preste mode er sielden god. 237. . . kiemper falder seyer løss.

Af ordsprogsagtige talemåder kan nævnes: 145. Oc ey henge wor skiold paa veg/ Oc sidde hiemme y aske lieg. 145. At kunde lugte suagell oc krud. 153. Her syder op en fendens gryde. 157. Fulen fløj bort, redenn er thomm.¹ 157. I feldenn haffuer wi her wor muss. 160. Ellers hand tager oss aff dage/ Oc bager oss enn aske kage. 160. Hand thouffuer oss vd y skarpe lud. 174. Det er dog farlligt at rede grød / Wnder hin stercke Samsons skød. 176. Oss burde att sette en thorffue thill gryde/ Oc hielpe hans gryde thill at siude. 185. Jeg skulde thou mit barnn aff halm,/ Lige somm en smed klapper sit malm. 190. Mig thyckis det er thrysse² brou,/ Thill huem skall mand nu kaste ryg? 198. Hand thaar vell kaste halle y vand. 201. Snaren er spent paa iegerens artt,/ Biørnenn er spuorit thill sin leye. 202. For vgiordt gierning giffuis y haand/ Hine vfødfæ, er skick y land. 202. Vy haabis at sette en pind der for,/ Att hand icke saa vplockit gaar o. s. v. 205. Før ieg fick lagt hanem y munnd en mille. 205. Hand thør

¹ Udtrykket forekommer adskillige gange, lidt varieret.   ² = trøske.

oss giffue it eble sur/ Oc thou oss vd for udenn quast. 206. Dalila: Seer thill, y raaber det vd y bye,/ Som skadenn sualder oc giør stor rye. Abdon: Monne ieg haffue druckit skade eg,/ Att ieg skall sualder for vindue oc veg? 210. Vi acter at bage dig en kage,/ Nu skall du bidde oss en nød,/ Vi skulle dig sette paa høndit blød. 214. Ei motte vi saa om buskene huæge. 217. Ieg skall giøre hannem badstuen hied. 228. Samson: Vill y saa tholde oc thage thill rams,/ Att somme for lit, oc somme løber gams? Rundze Puose: En møller haffuer icke kanick dom,/ Hoss quærnen maa hand see sig om. 234. (Vi kunde ikke) staa imod hans store velde,/ Førend vognen nu begynder att helde. 241. Huor thill duer en aske fijs?/ En vforsøet naar bliffuer hand viss? 242. Skulle ieg verre din skrabe kage?/ Throer du, att ieg vill staa thillbage? 261. Dalila pløyt med min kall. 265. Lycken er et skrøblig Glar,/ Bræcklig, som sønderstødis snart.

Med „*Karrig Niding*“ krones den bevægelse i folkelig retning, som finder sted indenfor Ranchs forfatterskab. Det folkelig komiske element er her trængt helt igennem, og sproget ligger meget nær op ad den daglige tale, men dog med det for Ranch karakteristiske retoriske præg. Hvad brugen af ordsprog angår, så er de sjældnere her end i de to foregående stykker. Af egentlige ordsprog forekommer kun: 283. Det er ey altid eens i Kongens Gaard / Oc kand icke altid lige være,/ Med armt Gods maa mand sig oc nære. 309. Lige som en er pyntet i klæder,/ Saa er hand oc antaget oc hædret. 323. Naar en er gal, saa er der mange, / Som hjælper til, galner kand gange.

Der er heller ikke særlig mange ordsprogsagtige talemåder: 275. . . . vise eder Sømmen aff min Hose¹. 276. I er knyt oc bunden vel ved Hæll,/ I faar at bide, men vi er Træl,/ Vor Dyne sidder ey fast i Døre. 278. Jeg haabis, hand matt end bedre bliffue,/ Saa siger Hiorden om sine Kniffue. 278. Hielp Gud, hielp Gud, her fyger Hatte². 283. Fænden maa tiene i den Gaard,/ Hvor Nøglen hænge ved Mandens Laar. 286. Ja, Herre, ieg er eders rette Kom her,/ Ieg vil eder følge i denne Færd. 286. Huad Fanden skal det være for it Tog?/ Mon vi skall leffve aff Mimmer dog?³ 286. . . . som sultne Svin quæde for Døre. 287. Hand har Guds Ære, ieg siger dig det,/ Hvad hand vll vogne och soffve ved.

¹ Løbe bort.   ² Alm. udtryk om slagsmål eller uenighed.   ³ Midsommerdag.

289. . . kand du skiule en Reff/ Under din Kaabe. 296. (Om vinen:) Det falt paa vel heed en Steen. 305. De hycke tilhobe, som Paafugle giøre. 307. løffte offver stang (= narre; alm. hos Ranch). 309. Vi vil hans øjne vende i Blaar. 319. Jeg skulde vel saa ro hans Aare,/ At hand med fart skulde komme aff Gaarde. 336. Vel den, der sig vil lære lade/ Oc vorde vjs aff andens skade.

Som det vil ses, aftager brugen af ordsprog hos Ranch i samme forhold, som stilen udvikler sig i folkelig retning. Dette stemmer jo ikke helt overens med en senere tids opfattelse (sml. at Morgianes sprog i „Aladdin“ i høj grad karakteriseres ved hendes brug af ordsprog, hvad vi finder fortræffeligt). Men ordsprogene er nok til dels gået samme vej som folkeviserne og middelalderens folkebøger: fra de mere dannede klasser til folkets brede lag. Forholdet er åbenbart det, at man på Ranchs tid, hvis man i det hele taget har tænkt på dette, betragter en altfor rigelig brug af egentlige ordsprog som et bevis på en livserfaring og dannelse, som man ikke kan vente af de jævreste almuesfolk. Derimod bruges ordsprogsagtige talemåder mere til at karakterisere jævne folks daglige tale, hvad der sikkert er rigtigt og stemmer med en for folkelig fortællestil karakteristisk forsigtighed i udtryksmåden (jfr. vendinger som: „De siger jo, at . . .“). I stedet for ordsprogets ligefremme fastslåen af en ting nøjes man med at minde om det og ligesom påberåbe sig dets autoritet. Men forfatterne har dog vel ikke tænkt over dette. At karakterisere enkelte personer eller klasser gennem deres brug af ordsprog er man ikke nået til endnu, og disses forekomst er kun udtryk for stilistiske bestræbelser hos forfatterne, så de vil mangle eller i hvert fald ikke optræde så hyppigt, hvor stilen kommer den daglige tale nærmest. Hermed stemmer, at det mest ægte folkelige af alle stykkerne, „Tobiæ Comedia“, har langt færre ordsprog end „Kong Salomons Hylding“ eller „Susanna“.

Ranchs stil er (især i „Samsons Fængsel“) præget af ordsprogene, men de betyder alligevel ikke så meget for ham som for Sthen eller Hegelund. Det er ikke ordsprogenes jævne billedstil eller deres korthed og fynd, som er mest karakteristisk for ham, men de er kun et af de stilistiske virkemidler, han bruger. Ejendommeligt for ham er et stærkt retorisk og lyrisk sving, som ikke findes hos tidligere skolekomedieforfattere. Udråbsord er der mange af i hans stykker, og lyrisk inversion og antiteser ret hyp-

pige. Han bruger undertiden kunstlede billeder eller omskrivninger, som kan minde om det 17. århundredes „ziirlige stil“, som f. eks. når det, at David snart skal dø, udtrykkes således (s. 102):

„At hand snart Vandrer Iordens Strade,
Den allare vey, den gemeine Gade
For alle Stater oc alle Stende“,

eller når Samson siger til Dalila (s. 208):

„Huur est du, Dalila, hierthe y bryst,
Mit spegel klar, min glede oc lyst?“

Men det som mest af alt karakteriserer Ranchs stil, er hans overordentlig hyppige brug af et af de tidligst forekommende og i reformationsårhundredet almindeligste stilistiske virkemidler, nemlig gentagelsen. Den forekommer naturligvis hos alle skolekomedieforfattere, som jo overhovedet i næsten al digtning, men den er hos dem langt fra så hyppig, og det er næsten altid folkelige gentagelser¹, meget ofte allittererende (især hos Hegelund, jfr. s. 21). Hos Ranch er det især den retoriske eller lyriske gentagelse, og medens man ellers som regel nøjes med toleddede gentagelser, har han stor forkærlighed for treleddede eller længere. Man venter jo, at det især er i festspillet „Kong Salomons Hylding“, at Ranch således udfolder sig, men det er i virkeligheden næsten ligeså hyppigt i de to andre stykker. Et af de første eksempler, man støder på, er Benaias replik i „Salomons Hylding“ s. 34.

„It spegel for alle er E. N.,
I glæde oc lyst, i sorg oc vaade,
I fred oc ro, i dage oc Leyde,
I fluct, i dræbning oc aaben foyde,
Hvad verden giver, hvad verden tager,
Huur Gud sin egen tienere plager“.

Eksempler paa flerleddede gentagelser er det let at finde, således 38: „I skull' oc lede, wdfrutte oc spørre“, 56: „Faar hand eckon enist' en liden døen, / En liden nyss, en liden støn, / leg frycter wi maa suide“, 91: „Det zyrrer en Herre gantske vel, / Æd, haand, ord, segel at holde met skel“, 103: „Sin Maiestæt, naffn, fryct oc ære / At straff“, at hielp' oc vel regære“ o. s. v. Disse citater er fra „Salomons Hylding“, men det er let at finde endnu mere ud-

¹ Jfr. Villh. Andersen: „Gentagelsen“ i „Danske Studier“ s. 7.

tværede gentagelser i „Samsons Fængsel“ (f. eks. 170 og navnlig Milichos replik 181—183, hvor gentagelsen begge steder bliver til remse (Sml. „Aldrig er jeg uden Vaade“ o. s. v.). Det sidste sted forekommer en så overflødig gentagelse som: „Nu er det eder vieterligt,/ Er ey fornøden at visse sligt,/ At“ . . . o. s. v. Selv i „Karrig Niding“ forekommer flerledelede gentagelser næsten på hver side. Allerede Nidings første replik viser det, og det er overflødigt at citere eksempler. Endogså tiggerdrengen Tocki siger om Jutta:

„Denne Danne-quinde har ingen lige
I Mildhed, Rundhed oc andre Dyder.
Som hinde zirer, ja herlig pryder“.

Også i Ranchs Fuglevise finder vi samme blanding af ordsprog og retorisk stil. Resultatet af hele undersøgelsen bliver da, at Ranch er en mere alsidig forfatterpersonlighed end de samtidige skolekomedieforfattere. Den noget nøgterne, ægte danske skolekomedistil, som efterhånden har udviklet sig, præget af ordsprog og billeder fra det daglige liv, er en af hans forudsætninger, men han har flere strenge på sin bue og formår virkelig at spænde over forskellige stilarter, — dog ikke den ganske almindelige daglige tale.¹

De fleste af den følgende tids skolekomedier står betydeligt under Hegelunds og Ranchs, skønt påvirkningen fra dem er meget stærk og spores i de mindste enkeltheder, også i brugen af ordsprog. Det eneste stykke, som i visse henseender fuldt ud kan måle sig med dem, er den anonyme „*Tobiæ Comedia*“². Hvad der gør dette stykke så interessant, er den sikkerhed og naturlighed, hvormed det giver en række gode interiører fra et dansk borgerhjem ca. 1600. Rent dramatisk set er det ufuldkomment og ubehjælpsomt, men det, det kommer an på for forfatteren, at gøre bibelens beretning så levende og anskuelig som muligt, er i høj grad lykkedes. Personerne er taget lige ud af livet, uden noget forsøg på pynt eller effekt, og givet lige så sikkert som de små realistiske scener, Palladius indfletter i sin Visitatsbog. Det sprog, de taler, er den ganske simple daglige tale. Brugen af ordsprog

¹ En stilistisk undersøgelse, som den antydes her, vil vise, at Ranch ikke kan være forf. til „*Tobiæ Comedia*“. Birket Smith undersøger spørgsmålet i sin udg. af dette stykke s. XV ff., men kommer ud fra andre betragtninger til samme resultat. Snarere minder mellemspillene fra „*Randershåndskriftet*“ om Ranch.

² Opført i Randers ca. 1600. Udg. af Birket Smith 1887.

retter sig herefter. Der forekommer kun nogle få af de almindeligste, og de findes især i forældrenes mere højtidelige formanende afskedsord til de unge. Skønt der er mange steder, som er mere levende og mere betegnende for forfatterens evne til at skildre sine personer og deres indbyrdes forhold, vil jeg citere Annas afskedstale til sin svigersøn Tobias s. 81 for at vise, at „ordsprogsstilen“ også forekommer her:

„Min kiere søn, ieg gerne snackett
 Med dig, før du slet aff tackett.
 Du føre min datter i fremmet land,
 Som hun kiender huercken quind eller mand.
 Du skalt holde hende y tuct oc affue
 Oc hender ey giøre nogen plaffue;
 Om hun end gjør dig lidett imod,
 Tred hender dog icke strax vnder fod;
 Dett spørges lenger end thill neste gaard,
 Om du feier gulf med hendis haar.
 Haffuer kierlighed sammen, det staaer eder vel,
 Der skeer møgett inden senge fel,
 Mand ville ey, huer mand skulle det spørre;
 Vill nogen skalck løgn for dig føre
 Och komme wsømme mellem eder baade,
 Da tenck den store sorg oc vaade,
 Der løgen oc suig kand bedriffue;
 Mangen tager sin stolbroder aff liffue
 For løgen och squalder ey verd en bøn',
 Tenck der paa, min kiere søn!
 Tenck och saa, du est hendis mand,
 Lad ey din tiunde ride hende i vand.
 Luck hende ey fra øll eller mad,
 Lad hende ey græde, naar du est glad.
 Holt ey dryck eller døy vid dit bord,
 I stor dryck yppes hor oc mord;
 En quinde bør icke att dantze eller hoffue,
 Naar manden er drucken oc lyster att soffue.
 Der kand snart kom ild i blaar,
 Snart er skiden wskøtte kar;
 Fordj skalt du hende tucte och ære,
 Dannequinde naffn er erligt at bære“.

Forøvrigt forekommer der flgd. ordsprog i stykket: 71. Herrer oc narrer haffuer frj sprogh. 72. Thit daa lanne (= låner) mand sin ven/ Och kreffuer igien ssin vuen. 81. Stacket er och høne flu. 82. Statt ey saa lenge, dig vercker been. 85. Hu kand volde

halffue drømme. 90. Gammel som god,/ Dett volder, huad rod/
Du est paa grod.

Af narrens to folkevisestrofer s. 57 forekommer også som ord-
sprog: „Sligen er vngersvend i sin tal’,/ Alt som mand griber en
aal ved hal“ og „Sligen er iomfru i sin troe,/ Alt som mand træder
paa tryske bro“.

Af talemåder er der ikke mange egl. ordsprogsagtige: 17. Tale-
måden om „her Esche“, se foran s. 12. 25. (Om den ukyske enke-
mand): „Hand fischer i saa mange vand“. 27. Tag i rams med
andre, huor du kand faa. 31. Der skal icke gø en hund derved.
47. Hannem skal ey skade till et haar. 65. Ieg var med, som de
brende horn. 67. En redder hare bliffuer vel kiend. 71. Mand
skal sig icke med giecke blande. 77. De trolig kaste thill huer
anden ryg.

„Ordsprogsstilen“ spiller altså en forholdsvis ringe rolle i
„Tobiæ Comedia“.

„*Comedia de Mundo et Paupere*“¹ er et langt ringere stykke,
hvis sprog ikke er nær så levende og utvungent som i det fore-
gående eller Hegelunds og Ranchs stykker. Bedst er det i de
komiske bonde- og soldaterscener. Det er nærmest rent ydre træk,
det har tilegnet sig fra sine forbilleder, som indskudte kortvers og
sange og også nogle ordsprog. Iøvrigt kan det langt fra måle sig
med de sikkert ældre skuespil om Maria Magdalena og Nabal.

Af egl. ordsprog er der kun meget få: 34. Suer (= sværd)
byder fred, pleir mand at sige. 67. Thræit for dit første hug ey
mone falde. 73. Huilcken icke ilden haffuer thill rede,/ Hand
schall effter den i aschen læde. 99. . . en huer maa bære sin
egen sech.

Ordsprogsagtige talemåder er der flere af: 26. Lad ingen her
effter paa dig thred (= træde). 31. . . bider paa den sure kjerne.
34. Saa schalt du med mig haffue røgit dage. 43. Det er min
rette kom herre. 44. . . schrabe ild thill min eghen kage. 45. Tale-
måden om „her Escill“, som det her skrives. 46. Mand schall sig
icke med gecke blende. 46. naar hooren och giecken schiendis,/ Daa
schall di schielmerj først kiendis. 55. . . thoe ham aff den første
lued. 66. Snarer schall du wand aff en stien trycke. 71. Daa
var ieg verd at løfftis offuer stang. 71. . . dj haffde huercken at
brende eller bide.

¹ Opført i Randers 1607. Udg. af Birket Smith 1888.

*Mellemspillene fra Randershåndskriftet*¹ er betydeligt bedre, virkelig kvikt skrevet i et naturligt og flydende sprog. De er skrevet ganske i samme stil som de bedste skolekomedier og minder vel især om Ranch. Til trods for deres korthed finder man også her nogle ordsprog og ordsprogsagtige talemåder. En ganske morsom hentydning til et ordsprog findes i „Hercules og Omphale“, hvor Hercules i kvindeklæder jamrer sig over tabet af sin kølle og jernstav og siger: „Sou drømmer om draff! / Hin kølle! Hin stau!“ (sml. P. Laale: „Ee drømmer saa om draff och kierling om sijn krogstaff“).

Anders Kjeldsøn Tybos skuespil „*Absalon*“ (trykt 1618) hører også til de mere interessante skolekomedier. Forfatteren har gaaet i Viborg skole og muligvis der overværet opførelsen af Ranchs stykker; i hvert fald er han stærkt påvirket af dem. Dog er han ikke nogen uselvstændig efterligner. Han forsøger således at gennemføre stavelsetælling i sine vers, hvorved de rigtignok bliver noget tvungne, og de af Hegelund og Ranch indførte kortvers varierer han på forskellig måde. Det er især „Kong Salomons Hylding“ med dets beslægtede emne, som har været hans forbillede. Ligesom der lader han David tale i „sit eget sprog“ hentet fra salmerne, og adskillige steder i stykket forekommer der åbenbare lån fra Ranch, således en sproglomst som:

„Aff vort Forsæt fick han en døen,
En liden Nyss, en ringe støen“.

Også i brugen af ordsprog er han paavirket af Ranch. Følgende forekommer i „*Absalon*“: „Hu er halff Drøm“ „Frisk wfor-sagt, wi vill' hold' fod, / Lycken den er de Dristig' god:/ Ræd Mand pleyer ey Fru' at faa, / Huo ey søger, kand intet naa. / En Hasenkop i Hiert' oc Skiold / Fanger lidet i Haand oc Vold, / Jo arger Skalck, jo bedre Lyck', / Jo krummer Træ, jo bedre Kryck'“, „Deylighed met Sorrig affgaar“, „En Daar' aff god' Ord frydis kand, / Oc stundum fuld vijser en Mand“, „Vliffuen mand aldrig saa mon lære, / Lammen' jo i hans Hu monn' være“, „Met Hansk' kand mand Neller oplug“, „I lige Sager, lige Dom“, „Huo tjlilig krøger, bliffuer krog“, „En Gæck oc Abe / Kommer mang' at gabe“, „To Hunde neppelig om eet Been / Forligis, men giør' huer andre meen“, „Mange Muss maa bide en Kat“, „Ey ross'

¹ Udg. af mig i „*Danske Studier*“ 1929 s. 127.

skal mand aff Iobs Gaffue,/ Før mand dem i Haand monn' haffue".
 „Det ene Suerd det tijt volder,/ Mand andet i Skeden holder".
 „Den Hund mand skal at Skowen drag',/ Lidet mand der met
 beed' oc jag'", „Huo Hunden har i tid' til rede,/ Hand kand vel
 tag' Haren i Sæde", „Musen vel stundom spille maa,/ Naar Katten
 ligger still' i Vraa", „Naar Viisen¹ er bort', far Bjen vild" „Nød
 lær nøgen Quind' at spinde".

Ordsprogsagtige talemåder f. eks.: „Paa Refflueklør kand hand
 vel gaa,/ Før Vandet fryss løbe derpaa", „David er behendig oc
 vijss,/ Kand dog føris paa halen Ijss", „Til egen Kage/ Ild at
 rage,/ Aff dig monn' ieg det lerre", „Sandhed føder had, mon
 ieg forstaa,/ Min Kaab' ieg derfor vende maa", „Nu begynder
 din Vogn at held'" „Ieg bliffuer ey varm i Sæde" „Huo mindst
 formaar maa vnder met fart", „Katten begynder først at knurr',/
 Naar hand faar Muss, oc megit murr'", „Hand lær eder ride
 blackis Hest", „Vnder Davids Skiød gjør men Grød", „Ha, store
 ord, dog tryske Bro", „Velgierning pleyer lønnis saa/ Snarer ild'
 end vel som kiender paa./ Ormen vild' saa Manden betal',/ Som
 hialp ham vd aff Snarens qual", „Et wstadigt Bæst/ En wtæm-
 mit Hest/ Her omnes mand alt finder./ Nu her, nu der,/ Som
 April Vær,/ Holder met den som vinder".

Der findes endnu flere ordsprogsagtige talemåder end de her
 anførte. Ikke alene ordsprogene, men også folkeviseerne interes-
 serer forfatteren. Fra dem stammer udtrykket: „Hand lod sig nød'
 til Konglig Stand,/ Som hin' met ville Siuord band"².

Stykket ender med en sang i folkevisevers om Absalons oprør,
 som „Siunges som den gamle Kæmpevise: Saa lystelig rende
 Graamand vnder Siuord"! Første vers lyder således:

„Absalon lader sin Mule springe,
 Midt paa de grønne volde,
 David vild' han med hærskiold tuinge
 At han kund' kronen beholde.
 Saa lystelig render Mulen vnder Absalon".

Omkvædet forandres i sidste halvdel til:

„Saa sørgelig rende Mulen fra Absalon".

Folkevisetonen formår Anders Kjeldsøn ikke rigtig at gengive,
 skønt versemålet er friere end i selve stykkets stavelsetællende vers.

¹ Bidronningen.   ² Optaget bl. Peder Syvs ordsprog.

Bedre er anvendelsen af ordsprogene. De giver stilen det samme ægte danske præg som hos Ranch, skønt den skæmmes en del af de tvungne vers.

Grammatikeren Erik Pontoppidans: „*Tobiæ Giftefærd*“ (1635) er det sidste svage skud af den gamle skolekomedie af Hegelunds og Ranchs skole. Det er i høj grad uselvstændigt og vrimler af reminiscenser fra de tidligere skolekomedier, ligesom store stykker af de indledende æredigte ser ud til at være taget fra æredigtene til „Susanna“ og „Kong Salomons Hylding“. Stykket begynder med en replik af den gamle Tobias, hvis første fire linjer er de samme, som indleder „Kong Salomons Hylding“:

„En Synder slas med mange Plage,
Maa ieg vel sige alle mine Dage,
Meest nu ieg gjør is gammel oc svag
Oc samler saa mange Aar paa Bag“.

Det ses på hele stykket, at forfatteren kun var 19 år gammel, da han skrev det. — Ordsprogene interesserer ham ikke, hvad man måske ellers på forhånd vilde tro om den senere forfatter af *Grammatica Danica*, som i fortalen taler om det danske sprogsringagt. Der forekommer kun nogle ganske få: „Hand ager got Læs i gaar/ Som en god Hustru faar“ og „Quindens troskaff/ Styrker Mandens Boskaff“. Han tilhører ikke den „danske renaissance“; det, som interesserer ham ved skuespillet, er kun den belæring, det indeholder.

Hans Thomsen Steges „*Cleopatra*“ (1609) indtager både ved sit emne og ved sin stil en særstilling og skal ikke omtales nærmere her. Ordsprogene har ingen betydning i det; der forekommer kun nogle ganske få, f. eks.: „Act kommer dog ey alt i Pung“.

Den senere tids religiøse skuespil og skolekomedier, f. eks. det om *Adonia* og *Salomon*, som blev opført på Herlufsholm 1697 (findes bl. a. i et interessant blandingshåndskrift på det kgl. Bibliotek, Thotts Saml. 742 fol.), Jens Christensen Lønborgs „Susanna“ og „Den forlorne Søn“ eller Jacob Knudsen Schandrups (de sidste alle fra tiden omkr. 1700) medtager jeg ikke her. De har ikke megen lighed med den egentlige skolekomedie, idet de alle er skrevet i det 17. århundredes kunstlede stil, med mange forskellige stavelsetællende versemaal og forskruede og lærde billeder

og sammenligninger. I Lønborgs „Susanna“ udtrykker de gamle deres elskov til Susanna således:

„Det tør jeg sværge paa, Cupido hand er myndig,
Hans Elske-Pil er skarp, hans Lyster-gift er fyndig,
Hans Brynde-Ild er heed: Mit Hierte brændis op,
Det svier ind til Marv, det myler i min Krop,
Saa snart ieg tænker paa Susannis Engle-Skiønhed,
Saa snart ieg faar at se den Sole-gylden Kjønhed:
Hvo kand vel uden Lyst see til den Marmor-Hud
Og ej hjert-ønske sig den Dyde-Sol til Brud!“

Hos Lønborg findes der mange ordsprog i korenes vers, men de tager sig løjerligt ud i de fine omgivelser, og de er sommetider slemst tilredt. „Det skal aarle krøges, god krog skal vorde“ bliver i Lønborgs „Den forlorne Søn“ til:

„Grenen skal mens den er liden ombukkis.
Barnet med Riset i Rumpen skal hukkis!“

Betragter man hele skolekomedien under et, vil man altså i den egentlige skolekomedie se en stærk udvikling i folkelig national retning, der som et af sine mest karakteristiske træk har den mere og mere hyppige brug af gamle danske ordsprog og ord-sprogsagtige talemåder samt af simple anskuelige billeder taget fra det daglige livs sfære ligesom ordsprogenes, og meget forskellige fra de kunstige billeder og sammenligninger, som er på moden i det 17. århundrede. Fra ordsprogene stammer vel også som før omtalt den forkærlighed for allitteration, som mange af forfatterne lægger for dagen. Hele denne „ordsprogsstil“ har sin egentlige blomstringstid sammen med selve skolekomediens i sidste halvdel af det 16. århundrede.

Sammenligner man den danske skolekomedie med andre landes, specielt den tyske (og schweiziske) og den svenske, vil man se, at denne stærke brug af ordsprog er noget karakteristisk for den danske skolekomedie og giver den et selvstændigt præg. Ordsprog findes — selvfølgelig, kunde man sige — også i den tyske skolekomedie, men langt fra så hyppigt. I følge Creizenach: Geschichte des Neueren Dramas III s. 385 (1. udg.) bliver ordsprogsagtige talemåder fra folkesproget hyppigt anvendt i de tyske stykker, men de citerer, han har (hentet fra mere ukendte forfattere), viser, at det ikke så meget drejer sig om egentlige ordsprog som om andre

billedlige folkelige talemåder (f. eks. „Hat der Teufel gfressen das Pferd, / So muss der Zaum auch gwaget sein“, „Gleich wie dem Hund bekommt das Gras, / So wird euch gehn mit diesem Frass“ (om Adam og Eva med æblet), „Mein Bauch wurd mir dermass gefüllt, / Es hått einer ein Laus drauf knüllt“; — mest ordsprogsagtigt er: „Kinder und Narren reden die Wahrheit“). Det samme indtryk har jeg fået af de tyske skolekomedier, jeg har læst. Blandt de 6 skuespil, der er udgivet af Froning i Deutsche Nationallitteratur 22. bd. („Das Drama der Reformationszeit“) fremhæves Burchard Waldis' „Der Verlorene Sohn“ (1527) og Paul Rebhuns „Susanna“ (1535) som de bedste tyske skolekomedier om de pågældende emner. De er også langt mere levende end de andre stykker, og der forekommer adskillige billeder og talemåder, som minder om de danske skolekomediers, og nogle ordsprog, men dog ikke tilnærmelsesvis så mange, som hvor de er nogenlunde hyppige hos os. Flest er der i Burchard Waldis's stykke, hvor der kuriøst nok står et, som findes næsten enslydende i Anders Kjeldsøn Tybos „Absalon“: „Io krummer holt, yo beter krücke, / Io arger schalck, yo groter lücke“ (sml. s. 34). Iøvrigt er der af egl. ordsprog 5—6 stykker i 2035 vers. Enkelte af talemåderne minder også om de danske (f. eks. „[Sie] Plegen unss den koel recht veth tho makenn“, „De bove sidt wol hynder der doer“ o. l.).

Også i de 10 skuespil, som er optrykt i Schweizerische Schauspiele des XVI. Jahrhunderts, vil man forgæves lede efter en til de danske skolekomediers svarende brug af ordsprog, selv i et stykke som Joh. Kolross's: „Fünferlei Betrachtnisse die den Menschen zu Busse reizen“, i hvis moraliserende scener de ellers vilde passe fortræffeligt, og som vrimler af tilføjede skriftsteder i marginen. Rigtige ordsprog eller ordsprogsagtige talemåder forekommer praktisk talt ikke. I Binders „Acolastus“ (den forlorne søn) 1535¹ findes

¹ Binders „Acolastus“ er en fri oversættelse af hollænderen Gnaphæus's latinske „Acolastus“ (1529). Det er interessant ved at være den første skolekomedie, hvor der forekommer indskud af toarsiske kortvers for at bringe fart og afveksling i dialogen. Disse kortvers bruges ret hyppigt i den schweiziske, men sjældent i den tyske skolekomedie (Jfr. Creizenach: Gesch. des Neueren Dramas 1. udg. III s. 336 og 380 og Karl Mortensen: Studier over ældre dansk Versbygning I s. 153 ff.). I den danske skolekomedie forekommer kortvers første gang i Hegelunds „Susanna“ og findes derefter i alle daterede danske skuespil indtil midten af det 17. årh., selv i Randershåndskriftets danske epilog til Terent's Eunuchus, så de ligefrem bliver karakteristiske for de danske skole-

der enkelte ordsprog og billedlige talemåder, og udgiveren fremhæver dette i indledningen I s. 177, men heller ikke her kan det siges at være egentlige ordsprog, — der henvises bl. a. til udtryk som: „[Er] Verstaat sich glich vff Musicus,/ Wie vnser ku vff Muscatnuss“ (forekommer oftere i tyske skolekom.), og mest lig vore ordsprog er flgd. vendinger: „In gmein hört man gar oft vnd dick,/ Das sich glichs gern zu glichem schick“, „Wo kein scham ist, da ist kein eer“, „Nach schnällem radt kumpt gern der rüw“ o. s. v. Af de øvrige stykker er der intet, som har blot tilløb til „ordsprogsstil“.

Undersøger man den svenske skolekomedie, som jo må have samme forudsætninger som vor, viser det sig, at ordsprogene heller ikke her spiller nogen større rolle. En samlet oversigt med mange og udførlige citater findes i Ljunggrens Svenska dramat intill slutet af sjuttonde århundradet 1864. Foruden denne har jeg læst nyere udgaver af flgd. skuespil: „Alla Bedlegrannas Spegel“ (åbenbart et gammelt „fastelavnsspil“, udg. 1866), „Tobie Comedia“ (vistnok af Olaus Petri, tr. 1550, udg. af Manderström 1849), „Holofernes och Judit“ (fra 2. halvdel af 16. årh., udg. af Sylvan 1866), „Josephi Historia“ (tr. 1601 i Rostock, udg. af Klemming 1849), Olaus Asteropherus's „Tisbe“ (vist opf. 1609, udg. af E. Meyer med noter af Ad. Noreen 1909), „Judas redivivus“ af Rondeletius 1614 (udg. 1871) og nogle af Messenius's skuespil, især „Disa“ (fra 1611, udg. af H. Schück 1886: Messenius's Samlade Dramer). — Som i de tyske skolekomedier forekommer der enkelte ordsprog (især i „Tisbe“ og „Judas redivivus“), og der findes også nogle ordsprogsagtige talemåder og billeder, som ligner de danske skolekomediens, men sammenligningsvis i meget ringe udstrækning, og ikke et eneste af stykkerne er præget af „ordsprogsstilen“ som vore. Hverken med hensyn til national, folkelig udtryksmåde eller realistisk skildring kan den svenske skolekomedie måle sig med den danske. Noget andet er, at man i Sverige mere end her har forsøgt sig med rent

komedier (findes f. eks., så vidt jeg kan se, slet ikke i de svenske). Hegelund har dem sikkert netop fra Binders „Acolastus“, og det er sandsynligt, at det danske stykke om den forlorne søn, som blev opført 1571 i Ribe, er en oversættelse (Hegelunds egen?) af Binders skuespil og ikke, som Birket Smith siger (Studier II s. 3 og 79), af Gnaphæus's. Hegelunds interesse for ordsprog gør det sandsynligt, at han har følt sig tiltrukket af netop dette stykke, selv om ordsprog og ordsprogsagtige talemåder ikke spiller nær så stor en rolle som i mange danske skuespil før Hegelunds.

verdslige, ikke moraliserende skuespil som „Tisbe“ eller Messenius's stykker.

At ordsprogene er kommet til at spille så stor en rolle, skyldes i nogen grad skolekomediens didaktiske præg. Under indflydelse af den humanistiske skolekomedie er udviklingen gået i den retning, at det rent religiøse, opbyggelige ikke længere spiller så stor en rolle i skuespillet som det almindelig moralske eller sædeligt belærende. Ordsprogene indeholder jo praktisk livsvisdom, og det er netop bl. a. den, skolekomedien vil give.¹

Men det er også let at se, at anvendelsen af ordsprogene først og fremmest skyldes en fuldt bevidst stræben efter at skrive et godt og fyndigt ægte dansk sprog, og skolekomedien er et af de tydeligste udslag af den folkelige danske renaissance, som er så karakteristisk for reformationsårhundredet og gør dets litteratur så, frisk og tiltalende for os. Endnu før „ordsprogstilens“ dukker op, i skolekomedien, finder vi den i reformationslitteraturen om end i mindre grad. Reformationen bliver jo ikke alene en religiøs, men også en folkelig og national bevægelse, og reformationsskribenterne, som ønsker at få alle i tale, gør sig umage for at skrive så letfatteligt, klart og fyndigt et sprog som muligt. Den humanistiske dannelse, som mange af dem har modtaget, har givet dem en sproglig sans, som kommer modersmålet til gode. Man ser det hos Poul Helgesen og Chr. Pedersen. Begge sætter de en ære i at skrive et godt og smukt dansk, og Poul Helgesen spotter ligefrem Hans Mikkelsen for den ubehjælpssomme bibeloversættelse. Men ingen af dem er dog rigtig folkelige forfattere, og ordsprogene spiller ingen videre rolle hos dem, skønt Chr. Pedersen har udgivet Peder Laale, og Poul Helgesen af og til indfletter enkelte ordsprog i sine skrifter. Heller ikke i de mange viser og satirer fra reformationstiden træffer man ordsprogstilens. Først hos Hans Tavsen dukker den rigtig op. Ordsprog forekommer ret hyppigt hos ham, selv om de dog ikke spiller så stor en rolle som i skolekomedien,

¹ I skoleundervisningen spiller latinske ordsprog en ikke ringe rolle, hvad jo allerede P. Laales samling viser. Men også humanisterne interesserede sig særlig for citater og ordsprog (Erasmus af Rotterdams latinske og græske Adagia 1500), og kirkeordinansen bestemmer, at eleverne i 2. lektie skal lære latinske ordsprog udenad, et hver dag. (Jfr. Birket Smith Studier I s. 220. Rørdam: Danske Kirkelove I s. 92). Hegelunds to ordsprogssaml. til skolebrug, hvoraf den ene jo er en forbedret P. Laale, er altså i overensstemmelse med kirkeordinansens ånd.

og hos ham træffer vi også de samme ordsprogsagtige talemåder og billeder fra det daglige liv som hos skolekomedieforfatterne. Et par eksempler vil vise det. Når han taler om, at katolikkerne ikke forstår Luthers udtydning af bibelen, siger han: „Ja thet troer iegh well, then ssom lenghe haffuer verith sygh eldher ædht malwrt och Absynthen, hannum er honning icke sødht, och edt redt træ kand well weræ krombt for then som seer windt wdh. Ehwadh i see ighiennem edt formalet glass, tha siwnneseth aldt ghierne at haffwe then samme ferrij ssom glasset haffwer“¹. I sit svar til Lektor Poul² siger han: „Dog beuiser L. Powel sig mesterlig at kunne drage och skiude skøditt, effter som bleest eller byliæ siger til“. Efter et kraftigt udfald mod Poul Helgesen hedder det: „See biid megh paa thenne stompe indthiil anden mad worder rede“, og om Poul Helgesens egne argumenter: „Thu kommer saa reddeligt met thennom, ligesom thu ginge paa en skræe iiss“. Den kristne skal kun følge Guds eget ord, „eldhers goer hand wisseligh i mørcke i seng“. Tavsens ynder allittererende gentagelser ligesom skolekomedieforfatterne: „the ladhe ether boldhræ oc banghæ och ladhæ saa ildhæ ssom i werst wille“. — Hos Palladius findes alt dette som bekendt i endnu højere grad og bidrager til, at hans Visitatsbog vel er det mest levende stykke dansk fra reformationsårhundredet.

Også i den verdslige litteratur træffer vi ordsprogstilten, f. eks. i Rævebogen, som der hentydes til adskillige steder i skolekomedien. Tydeligst finder vi den dog hos Anders Sørensen Vedel, Hegelunds gode ven og den danske renaissances fører. Vedel har mange gamle ordsprog i Saxooversættelsen, også i randnoterne, og indfletter dem sammen med ordsprogsagtige talemåder i sine skrifter, f. eks. „Om den danske Krønike at beskrive“ eller i fortalen til Saxooversættelsen. Et bevis på hans interesse for ordsprogene har vi også i den håndskrevne ordsprogssamling, han efterlod sig. Allittererende gentagelser spiller en meget stor rolle hos ham, og der er over hans sprog det samme jævne fynd som over Tavsens og Palladius's („Gud haffwer saa gaat som trengd sig selff ind paa oss fattige Hedninge, oc draget oss vdi Hals oc Haar, ind vdi sin Christne Kirckis Menighed oc Samfund“ (Fortalen til Saxoovers. Udg. 1851, s. 3)). Hans kærlighed til dansk historie og hans store

¹ „Svar til bispens sendebrev“ i H. F. Rørdam: Hans Tavsens Smaaskrifter, hvorfra også de følgende citater er taget.

interesse for folkeviserne er andre lige så stærke udslag af den samme nationale renaissance og deles af næsten alle betydelige mænd fra denne tid, også indenfor adelen, ja selv af Frederik II. og hans dronning, hvis levende interesse for Vedels folkevisearbejde jo er velkendt. Det er ejendommeligt at se alle disse lærde folk foretrække dansken for latinen og vise en sådan sans for noget af det oprindeligste og værdifuldeste i deres modersmål. De vedligeholder forbindelsen med den understrøm af oprindelig dansk digtning og livssyn, som går gennem hele middelalderen jævnsides med den dominerende fremmede indflydelse, og som vi finder i Saxos begejstring for den gamle nordiske kraft, i folkevisernes poesi og i ordsprogenes livsvisdom.¹ Fælles for dem er kærligheden til deres land og sprog og en frejdig religiøsitet forenet med en vis nøgtern folkelig sans for det almenmenneskelige. Det er virkelig „evangelii klare lys og dag“, vi lærer at kende hos dem sammen med den almindelige nationale blomstringstid i Frederik II's og begyndelsen af Christian IV's regeringstid. De er „dannemænd“, et yndlingsord hos denne tids forfattere.

At specielt interessen for ordsprogene er almindelig, viser tilige adskillige ordsprogssamlinger, — foruden Vedels og Hegelunds, Hans Thomesens (ca. 1560—70) og Pouchs (1611), begge fra Ribe,² sognepræst Poul Enevoldsens samling (1607) og Skaanings udgave af Peder Laales danske ordsprog med udeladelse af de tilsvarende latinske (1614) m. fl. —, og at samtiden har været fuldstændig klar over skolekomediens sproglige og stilistiske bestræbelser, derunder brugen af ordsprog, og følt sig tiltrukket deraf, viser æreversene, som ledsager nogle af udgaverne. De er som regel skrevet i ganske den samme friske og djærve tone og er ofte i høj grad læseværdige. Jeg vil særlig fremhæve Iver Bertelsens ganske ypperlige æredigt foran Hegelunds „Susanna“, som hører til det bedste af reformationsårhundredets litteratur. Der er en friskhed og pågaaenhed over det og en sådan brug af ordsprog og talemåder, at det egentlig kan stå som det bedste korte eksempel på hele den bevægelse, jeg her har søgt at skildre. Om Hegelunds sprog skriver han:

¹ Som forgængere har de også i middelalderens slutning forfatterne af Rimkrøniken og Dyrerimene, hvis brug af ordsprogene ligner skolekomediens.
² Ribe var på denne tid et vigtigt kulturcentrum. Jfr. Bjørn Kornerup i Hans Poulsen Resen s. 29.

„Det haffuer den Dannemand hafft for jid,
 Som denne Leeg met merckelig flid,
 Met skøne oc vel bequemme ord
 Paa Danske rym haffuer vdsæt oc giord,
 Icke allene til tidsfordriffue,
 Men mange dermed vnderuissning giffue,
 Som du kant see, vilt du det læse
 Oc nogit tage dig selff om næse,
 Da skalt du finde i mange stycke,
 Din wmag skal dig ey fortycke“.

Han slutter således:

At vente bedre tørfue wi ey ved,
 Før Gud paa Verden vender op oc ned,
 Thi vil ieg her med ende min tale,
 Den Christne Læsere Gud befale“.

Historikeren Niels Krag skriver („Susanna“ s. 19):

„Skal danske Spil nogen sinde bliffue kære
 Oc Danske maal faa veltalendheds ære,
 Da siunis mig effter min ringe dom,
 Hoss denne Mand de det bekom.
 Thi det giffuer denne Bog vel at see,
 Huo dømme vil ræt vden had oc spee:
 Met beder skick, skøner sprog, artliger ord
 Saadan Bog paa Danske nep findis er giord.

— — — — —
 At naar som Gud denne Mand vil kalde,
 Maa Danske veltalendhed (all' wforact) falde“.

I et æredigt foran Anders Kjeldsøn Tybos „Absalon“ af en
 Petrus Petri Aalburgius hentydes der direkte til ordsprogene:

„Dig bør god Løn, Anders Kjeldsøn,
 Dog wi dig Tybo kalle,
 Som ey i Løn, har stucket hen,
 Det Pund din Herr dig talde.
 Blant Klipp' oc steen, Naar du alleen
 Spatzerer oft' til maade,
 Est du ey seen, men med din Pen
 Legger dig ned i Dale.
 Huad som du læst tilforn af Tekst,
 Hiemme i høye Sæde,
 Bliff' ey bortblæst, men fanger vekst,
 Det er din lyst oc Kæde.

Adagia, Proverbia
 Tilsammen de vel stander,
 Similia oc lige saa,
 Statlig du dem beblander.
 Heroiske drift, met Bibelsk' Scrift
 Ziirlig du oc forlener.
 Poeters Diet, met mangt oc megt
 Har du ey lagt paa steene" o. s. v.

Der er jo ingen tvivl om, at det folkelige, billedrige sprog i det 16. århundrede til dels skyldes påvirkning fra den tyske reformationslitteratur, men det har haft en frugtbar jordbund her, og som det ovenfor er påvist for skolekomediens vedkommende, er der hos os en langt stærkere islæt af ordsprog og ordsprogsagtige talemåder. Til sammenligning hermed er det interessant at lægge mærke til, at man ikke fra noget andet land har en ordsprogsamling fra middelalderen, som i omfang kan måle sig med Peder Laales. Det ser ud, som om ordsprogene fra gammel tid har været særlig afholdte og anvendte hos os, og det er jo også ejendommeligt, at de har kunnet hævede sig og være i yndest helt op igennem det 17. århundrede med dets stærke fremmedindflydelse, så vi har en stadig række ordsprogssamlinger¹ indtil Peder Syvs og Matthias Moths store arbejder.

Sammen med folkeviserne er ordsprogene det værdifuldste dansk fra middelalderen, og det er ikke tilfældigt, at de samme mænd, som har bidraget mest til at bevare viserne for os, A. S. Vedel og Peder Syv, også har taget ordsprogene med som noget, der ikke måtte gå i glemme. Ligesom det er lidt af et litterært storværk, at vi kan opvise den første egentlige folkevisesamling,² således er det også al ære værd, at skolekomedieforfatterne og så mange andre lærde mænd fra denne tid trods deres internationale dannelse bevarer kærligheden til ordsprogene, det oprindeligste og ægteste udtryk for dansk folkelune.

¹ Se bl. a. Ill. dansk Litteraturhist. af Vilh. Andersen og Carl S. Petersen I s. 682. ² Sml. Dr. Rubows udgave af Vedels Folkevisebog s. VI.

PATØK

AF

FREDERIK KNUDSEN

I over hundrede Aar har Eleverne paa Sorø Akademi øvet et Spil, der har det mærkelige Navn *Patøk*. Spillet dyrkes dog ikke hele Aaret rundt, men er knyttet til en bestemt Tid, til Foraaret, naar Jorden efter Vinterens Frost er passende blød, saaledes at man uden Vanskelighed kan hugge en Stok, Patøken, fast i den. Hver Deltager i Spillet er nemlig forsynet med en saadan, en svær Træstok eller -knippel af 60—70 cm's Længde, tildannet i den øverste Ende for Haandgrebets Skyld, og tilspidset forneden, for med et Hug at kunne fæstes i Jorden i blød Grønsvær.

Om Spillets Historie meddeler Lektor C. A. Nielsen, Sorø Akademi, følgende:

„Først vil jeg henvise til Rektor Hoff's Sorana VII i Indbydelsesskriftet for 1899, hvor han skriver: „I en gammel Optegnelse fra 8. Maj 1825 af Adjunkt, senere Biskop Daugaard læses: „En hidtil ukendt Leg, kaldet *Pickfolt*¹ (den skal være af tysk Oprindelse), interesserer meget i denne Tid og har bragt baade Pind- og Boldspil i Forglemmelse. Den bestaar i, at enhver af de medspillende slaar en spids Træstave i Jorden, og den, som slaar de andres over Ende, har vundet. Den bidrager just ikke til Legepladsens Forskønnelse, da mange store Huller derved opstaa; men det maa intet sige, da Pladsen er bestemt til Morskab og ikke til andet.“ Spillet omtales i Billes „Skoledrenge“ under Navnet *Batøk*, rettere *Batik*. Naar er dette Navn opstaaet? Hvad betyder det? Professor Kiellerup gør mig iøvrigt opmærksom paa, at de spartanske Drengene i Oldtiden spillede samme Spil, hvorom kan læses i Mariagers Sparta“.

Hertil føjer Lektor N. følgende Oplysninger: „Bille blev Student

¹ Sml. hermed Navnet paa Stokken til Spillet *das Pfahlspiel: Pickpahl*. Handelsmann: Volks- und Kinderspiele aus Schleswig-Holstein, Kiel 1874, p. 89.

her fra 1846, og paa den Tid og noget tidligere har Spillet altsaa haft Navnet *Batøk* eller, som Hoff siger, rettere *Batik*. Om Navnets Betydning har Professor Vilh. Thomsen, en Gang han besøgte Rektor Hoff, forklaret ham, at Ordet *Patøk* maatte komme af det russiske Ord *Patjok*, der betyder en Kæp eller en Gærdestav. Saadan staaer det i min Erindring, meddelt mig af Hoff, mens jeg var Lærer under ham. En Elev fra Fredericia har meddelt mig, at Spillet øves meget der under Navnet *Pol'tik*. Han mente, at Navnet stod i Forbindelse med Ordet *Politik*, men sagde udtrykkelig, at det udtaltes saaledes, at det første „i“ ikke hørtes. At det er Stavens Navn, der er gaaet over paa Spillet, behøves ikke at paapeges. Stangen hedder *Patøk* og Spillet hedder *Patøk*. Her i Sorø kaldte vi ofte begge Dele for *Pløk* for 30 Aar siden, og det er vel ikke umuligt, at netop Ordet *Pløk* har faaet *Patik* til at gaa over til *Patøk* ganske paa samme Maade som man nu hører mange Drengene kalde Spillet *Platøk*, hvor ganske sikkert l'et er overført fra *Pløk*.

Det gængse Navn nu er imidlertid *Patøk*, hvor dog P'et udtales nærmest som det franske *ne pas*, og ø'et som dobbelt eller langt aabent ø.“

Efter Lektor Nielsen øves Spillet saaledes: „I Almindelighed er der kun to eller tre Deltagere, meget sjældent fire, og Spillet begynder altid med et „Hak i L...“, hvorpaa den Tiltalte „hakker i“, og den anden *Deltager* søger nu at slaa den førstes *Patøk* omkuld, samtidig med at han fæster sin egen. Lad os kalde Deltagerne A. og B., der kan nu indtræffe fire Tilfælde: 1) B. fælder A. og bliver selv staaende, 2) B. fælder ikke A., men bliver selv staaende, 3) B. fælder ikke A., men falder selv og 4) B. vælter A., men falder tillige selv. I det første Tilfælde hakker A. da i igen, og B., der har trukket sin *Patøk* op, søger igen at vælte A., men selv blive staaende, saaledes fortsættes til et af Tilfældene 2, 3 eller 4 indtræffer. I første Tilfælde (2) lader da B. sin *Patøk* blive i Jorden, medens A. tager sin op, og det bliver nu hans Tur at forsøge at fælde B., og saaledes fortsættes skiftevis; indtræffer 3, tager A. sin *Patøk* op, og søger, efter at B. har hakket i, at fælde dennes; og indtræffer endelig 4, hakker B. ligeledes først i.

Det er saaledes altid den, hvis *Patøk* er fældet, der hakker i først, og for hver Gang et Angreb er faldet heldigt ud, saaledes at Modstanderens Stok er faldet, stiger Sejrherreren et Trin op ad

Rangstigen, der ser saaledes ud: L., Bonde, Herremand, Baron, Greve, Hertug, Prins, Konge, Kejser, Pave, Pave 2, Pave 3 — — — til Pave 10. Den, der staar som Pave 10, er Sejrherr i hele Kampen, og Spillet begynder derefter forfra. Medens den, hvis Stok falder, altid synker ned til det laveste Trin, stiger Sejrherr som sagt et Trin højere, end han var i Forvejen, eller et Trin over det, hvorpaa den besejrede stod. Første Gang en Stav falder, bliver altsaa Sejrherr Bonde. Fælder A. B., og selv bliver staaende, da er A. Bonde og B. det ringeste, fælder A. ikke B. men „brænder sig“ paa ham, d. v. s. falder selv under Angrebet, da bliver B. Bonde og A. det ringeste. Falder begge Patøker, da er den angribende, her A, „yngst L.“ og skal hakke i først.

Spilles Spillet af tre Deltagere, er Regnskabet noget mere indviklet, men dog saaledes, at den, der er højest paa Rangstigen, ikke griber ind i Spillet, før en af de andre har naaet hans Rang, eller i det Tilfælde, at de to andre begge bliver staaende. Han angriber da først den ene, og falder Angrebet heldigt ud, gaar han til den anden. Falder ogsaa denne anden Stok, er den sidste „yngst“ og hakker i først, falder ingen af dem, tager den med lavest Rang sin Patøk op, og angriber nu en af de andre o. s. v. Det er en vanskelig Opgave, at give en udtømmende Beskrivelse af Spillet med alle de mange Tilfælde der kan indtræffe, men her er anført det vigtigste“. Der hører betydelig Øvelse til, for paa rette Maade at kunne øve Spillet. En Stok, der staar lodret i Jorden, er vanskelig at fælde, lettere er det, naar den staar skraat, da kan man, ved et Slag ovenfra paa tvers ind over den, ofte med Sikkerhed slaa den ned, samtidig med, at man fæster sin egen Stok. Men det mest virkningsfulde Slag føres mod den skraat staaende Stok, mod dens Underside skraat nedefter. Det er da muligt at træffe den saaledes, at den pløjes op af Jorden, og slaas langt bort, idet den drejer rundt i Luften. Det kaldes at give den en Skovtur. Heraf Udtrykket „at skovse“, „gi' den Skovs“.

Oberstl. H. Hilarius-Kalkau, der gik paa Sorø Akademi fra 1862—71, meddeler, at Spillet den Gang ogsaa var meget brugt om Efteraaret, dog kun til Kriketspillet kom; i de sidste fem Aar saas det ikke meget(?). Det øvedes i „Baggaarden“ foran Ingemanns Hus.

Man havde Lov til at lade være med at angribe, hvis man mente, at Modstanderens Stok stod for fast, man kunde saa slaa sin Patøk i paa et andet Sted, den første tog saa sin Patøk op

og slog løs og saa den næste o. s. v. Lektor N. skriver, at denne Spillemaade kendes ogsaa nu, men han tilføjer, at det er Tegn paa Fejghed og anses ikke for helt nobelt Spil.

Fremdeles meddeler Lektor N., at Spillet den Dag i Dag øves i „Baggaarden“, „Skolegaarden“ som Pladsen nu kaldes, og det spilles stadig paa samme Plæne og væsentlig kun paa den, skøndt Plænen for nogle Aar siden blev omlagt. Og vi Lærere siger med Daugaard, at „det just ikke bidrager til Legepladsens Forskønnelse, men det vil intet sige — —.“

I Evald Tang Kristensen: Børnerim, Remser og Lege, Aarhus 1896, Nr. 3376, findes Spillet under Navnet *Batøk* fra Jelling, beskrevet af I. F. Erslev ganske som Sorø Spillet. Der spilles af to Deltagere fra Bonde til Pave 10.

Samme Sted, Nr. 3375, findes under Navnet *Pik-Pak* en ubehjælpelig Beskrivelse af Spillet fra Sønderjylland med flere Deltagere i en Rundkreds.

Lærerinde Frk. Inger Føvre har spillet *Butik* i Herslev ved Fredericia 1890—98. Man var fra to til en halv Snes Deltagere, og Spillet øvedes paa Grøftkanter og Diger, hvor der var fugtigt. Stokken hævedes med begge Hænder over Hovedet som til et Hug. Hver fæstede sin Stok, idet hun dog samtidig prøvede paa at slaa en anden Stok om, og naar alle Stokke stod der, maatte Begynderen trække sin Stok op og fæste paany o. s. v. Den Butiksstok, der stod alene tilbage, havde vundet.

Premierløjtnant i Livgarden H. Lüttichau har som Elev paa Herlufsholm 1912 med stor Lidenskab spillet *Fik-Fak* (smlg. hermed Navnet paa Spillet fra Sønderjylland: *Pik-Pak*) ved Kanten af Dammen. „Vi hærdede Kniplernes Spids (Tjørn) i Ilden og gjorde i det Hele meget ud af Spillet. Jeg har ogsaa senere set det anvendt et Par Gange paa Kolonier, Lejre o. lign. indenfor „F. D. F.“ Typisk for Spillet er det, at man stadig hører et Klask, hver Gang Pindene rammer hinanden eller een af dem vippes.“

Lærer Gudmund Henneberg meddeler 1916, at Spillet kendes i Ildved Skole ved Jelling under Navnet *Konge*. „Man er to eller flere, dog ikke gærne over fem Deltagere. Hver Deltager udstyres med en *Kongekæp*, og ved Spilleets Begyndelse faar Spillerne Numre, hvorefter Nr. 1 fæster sin Kæp i Jorden — — —. De, hvis Kæppe er slaaet af Jorden, er ude af Spil. Naar alle har slaaet, tager Nr. 1 sin Stok igen og søger at slaa — — —. Saa-

ledes fortsættes der, til der kun er en Kæp i Jorden, og Ejeren af den er „Konge“ og skal fæste sin Kæp først i næste Leg.

Spillet bruges særlig i Foraarstiden, mens Jorden er blød; i en Eng kan det spilles hele Sommeren“.

Lærer A. Petersen har i Dømmestrup paa Fyen som Dreng 1909—12 spillet Spillet under Navnet *Fæste Konge*.

Spillet foregik som Regel i Græsset paa Grøftkanten om Foraaret, naar Jorden var blød, ogsaa om Sommeren, naar det havde regnet. Man var fire-fem Deltagere, hver med sin *Fæstepind*, lavet af saa tungt Træ som muligt, 60—80 cm lang, tyndest foroven og jævnt tykkere ned efter, hvor den endte i en Spids. Denne Spids var, naar det skulde være rigtig godt, forsynet i Enden med en lille Jerndup og ellers beslaaet med Zink, for at den bedre kunde gaa i Jorden og sidde fastere.

„Før vi begyndte Spillet, kastede en af Deltagerne sin Fæstepind til en anden, som saa fattede et eller andet Sted paa Stokken, de øvrige Deltagere tog saa fat med een Haand lige over Kammeratens og saadan til Stokkens øverste Ende var naaet, den sidste, der kunde faa fat, skulde saa føre Stokken tre Gange over sit Hoved og var dermed Nr. 1, den der havde sin Haand næstøverst Nr. 2 o. s. v., og Nr. 1 begyndte Spillet.

Den, der blev slaet om, var død, og gik ud af Spillet.

Hvis en Spiller saa, at der ikke var Chance for at slaa en anden ud, slog han hellere sin Fæstepind fast i Jorden ved Siden af de andres, uden at forsøge paa at slaa nogen ud, da det let kunde ske, ved at slaa paa en Stok, der stod meget fast, at ens egen Stok ikke gik i Jorden, men slog en Kolbøtte, og man var dermed død.“

Fremdeles kendes Spillet fra Fredensborg, hvor Lærer M. Jensen 1920 øvede det paa Drengehjemmet „Haabet“ under Navnene *Kongepind* eller *Kejserpind*. Man var højst fire Deltagere. Hver Spiller var forsynet med en Pind af tungt, stærkt Træ paa 50—60 cm's Længde og to—tre cm i Tværmaal. Der tegnedes paa Jorden en Cirkel med 40—50 cm's Radius, og indenfor denne Cirkel skulde Pindene fæstes. Spillet foregaar paa sædvanlig Maade, men her regner man med Points. Fælder man en Pind, faar man et Point, og væltes ens Pind, eller man hugger den i Jorden udenfor Cirklen, mister man et Point. Den, som først naar 10 Points, er Konge. —

Man spiller ogsaa til 25, og den, som da først faar 10 Points er *Konge*, 20 Points *Kejser* og 25 *Pave*. Spillet kaldes da *Kejserpind*.

Endelig vides det, at Spillet for nogle Aar siden spilledes i Stenhus ved Holbæk, i Roskilde og i Magleby i Stevns, men jeg har ikke Angivelse af, hvorledes Spillet her udøvedes. Gamle Soranere og Herlovianere har naturligvis i mangfoldige Tilfælde øvet det i deres Hjemstavn.

Under Navnet *das Pfahlspiel* giver Gutsmuths¹ en meget indgaaende Beskrivelse af Spillet; Antallet af Deltagere har mindre at sige, men enhver af dem er forsynet med en rund Pæl, Pfahl (Pflock) af haardt Træ, der i Tværmaal holder omtr. 3 cm og er 56—60 cm lang. Dens tykkeste og tungeste Ende tilspidnes, og man fatter med Haanden om den tyndeste Ende. Iøvrigt maa enhver benytte en Stok, der m. H. t. Størrelse og Vægt passer bedst for hans Kræfter. Denne Pæl slynges imod den fugtige Jord, saaledes at den staar temmelig fast, og Hovedindholdet af Spillet er dette: Hug Din Pæl fast i Jorden, dog saaledes, at den med det samme slaar en af Dine Medspilleres Pæle omkuld. Herefter giver G. en Anvisning til Spillets Udøvelse, forklarer Regnskabet, der føres med Points til 6, 12 eller 16, dog øver man ogsaa Legen uden dette Regnskab. I Nedersachsen dannes en Kreds, indenfor hvilken Pælene maa fæstes.

Ogsaa i Holsten² benævnes Spillet *das Pfahlspiel*. Hver Deltager har sin Stok, der hedder *der Ficker* eller *Pickpahl*. Paa Grønsværet afskæres der nogle Græstørv, og den, som begynder Legen, kaster med et Sving sin Pæl imod denne Aabning, saaledes at den bliver staaende i den fugtige Jord o. s. v. Den, hvis Pæl bliver slaaet omkuld, skal løbe en bestemt Strækning, og imens udskærer de andre Deltagere saa mange Tørv som muligt paa den ulykkeligens Regning. Ved Spillets Ophør skal hver Deltager udfylde de i hans Navn dannede Huller i Grønsværet og lide Straf; enhver faar nemlig bagpaa saa mange Slag, som han benytter Græstørv til Fyld. Jvf. Wagner: *Spielbuch*, 1896, 208, hvor samme Straf nævnes.

¹ Spiele zur Erholung des Körpers und Geistes, Hof 1796.

² Handelsmann: *Volks und Kinderspiele*, Kiel 1862, S. 89.

I Nederlandene¹ kendes Spillet under Navnet *Kampen*. Det øves af to eller flere Drengene paa en blød Plads. Man fører ikke Regnskab med Spillet, dog tæller man undertiden de slagne Stokke, til man naar et i Forvejen bestemt Tal. Andre Navne paa Spillet er *Bonte stekken*, *Fijiken*², *Piketten slaan* og *Pilteren*. Her angives ogsaa et fransk Navn: *Le jeu des piquets* af Becq, men da dette Arbejde ikke har været til min Raadighed, kan der ikke gives Oplysninger om denne franske eller vallonske Form af Spillet.

Af andre Navne paa Spillet fra Mellemeuropa skal her nævnes³ „Schmerbecken“ i Østrig, „Schmersteppen“ i Schwarzwald, „Pickeln“ i Bayern, „Stickseln“ og „Pflöcken“ i Sachsen, „Fijiken“ (?) i Belgien, „Fürnickeln“ og „Stöckles“ i Schwaben, „Spicken“ i Luzern, „Hecken“ i Zug, „Patschädern“ i Graubünden, „Pickpahlen“ i Nedersachsen, „Ride til Rom“ i Frankrig. Til disse Navne følger Rochholz⁴ yderligere „Pflöckklispiel“, „Stickelix“ i Sachsen og „Horniggeln“ i Svejts.

Endvidere kendes Spillet ogsaa paa de britiske Øer under Navnet *Peg-fiched*. Gomme⁵ kaldet det „a west country game“, beskriver det i sin simpleste Form og ofrer det derfor kun nogle faa Linier. Den, hvis Stok falder, skal løbe en bestemt Strækning frem og tilbage, medens de andre Deltagere hamrer hans Stok ned i Jorden lige til den øverste Ende.

Endelig var Spillet kendt allerede i det gamle Grækenland under Navn af *Kyndalimos*. Pollux Beskrivelse⁶ af det passer ganske paa vort Spil.

Kyndalimos er en Leg med Stokke, man kalder nemlig Stokkene for Kyndaloser. Formaalet er ikke alene for en af Deltagerne at fæste sin Stok i den bløde Jord, men ogsaa at slaa den fæstede Stok op ved at slaa den foroven med en anden Stok. Derfra kommer saa Udtrykket:

Med et Søm et Søm, med en Stok en Stok.

Nogle af de doriske Digtere har kaldet denne Leg en Stokke-

¹ A. de Cock and Teirlinck: *Kinderspiel & Kinderlust* in Zuid-Nederland, Gent 1903.

² Ikke Fijiken som Gutsmuths angiver, ej heller Fipiken som Böhme i *Kinderlied und Kinderspiel* skriver. ³ Gutsmuths: *Spiele*, 8. Udg., S. 207.

⁴ *Alemanisches Kinderlied und K-spiel*, 1857, 451.

⁵ Alice B. Gomme: *The Traditional games of England, Scotland and Ireland*, London 1898, II, S. 38. ⁶ Lib. IX, Kap. 7.

kespiller. (For Oversættelsen takker jeg Hr. Bibliotekar A. G. Drachmann).

Patøk har altsaa en meget betydelig Alder. Ogsaa har Spillet en betydelig geografisk Udbredelse idet det, som vi har set er udbredt over Østrig, Tyskland, Svejts, Frankrig, Nederlandene, de britiske Øer og Danmark. I de forløbne tvende Aartusinder fra dets første Fremkomst har Typen for Spillet været den samme. Det gælder nu, som i Oldtiden om, at fælde Modstanderens Stok, medens man samtidig fæster sin egen.

Ofte fører man ikke Regnskab, man spiller Spillet for dets egen Skyld, det at fælde Modstanderens Stok yder Spilleren tilstrækkelig Tilfredshed, det er ikke nødvendigt at have den Ulejlighed ogsaa at huske Faldet, eller at notere det. Paa lignende Maade forholder det sig med mange andre Spil f. Eks. So i Hul og Langbold, hvor Regnskabet er en ny kunstig Udbygning paa Spillene. Undertiden regner man dog med Points, saaledes at den, der først naar et i Forvejen bestemt Tal, er Sejrrherre, eller man lader ganske simpelt den overvundne, den, hvis Stok fældes, gaa ud af Spillet.

I stærk Modsætning til den snusfornuftige, noget høkeragtige Pointsberegning, staar den straalende Løn, der venter den soranske Sejrrherre. Fra Muddergrøften stiger han ved egen Hjælp og egne Kræfter ad gyldne Trin højere og højere mod Stjernerne! Han bliver Konge, Kejser, ja Pave, men ikke en Gang her finder han Grænserne for sin Vælde, — først med Pave Ti standser hans guddommelige Sejrsbane.

Denne soranske „Rangstige“ findes ogsaa i Jelling, hvortil den er ført fra Sorø, men iverigt staar disse høje Navne som en Baggrund for Spillet andre Steder her i Landet, medens dette Forhold ikke kendes fra Udlandet. Saaledes *Konge* og *Kongekæp* i Ildved, *Fæste Konge*, *Prins*, *Konge* og *Kejser* i Dømmestrup, *Kongepind*, *Kejserpind*, *Konge*, *Kejser* og *Pave* i Fredensborg.

Ejendommeligt er det, at man i Hertugdømmerne og i vestlige Egne af de britiske Øer for en Del har samme sjældne Straf for den, hvis Stok fældes. (Lignende Fællesskab i angelsk (alsisk) og britisk folkelig Skik kendes fra Plovgangen, se Axel Olrik: *Gefion*, DSt. 1910, S. 20). Den uheldige Ejer af Stokken skal begge Steder løbe en bestemt Strækning, og medens han løber, skærer, i Hertugdømmerne, de andre løs af Grønsværet, og ved

Legens Ophør skal han fylde det derved opstaaede Hul med Tørvene igen, hvorefter han faar saa mange Slag bagpaa, som han har brugt Tørv til Udfyldningen.

Denne Slutning paa Straffen, Opskæringen af Grønsværen og Reparationen af samme med de opskaarne Græstørv er usædvanlig og lyder noget mærkelig, dels paa Grund af at Arbejdet med Grønsværen ikke kan være attraaværdig for nogen af de deltagende Parter, dels fordi det er ødelæggende for enhver Mark, Eng eller Legeplads.

Slagene bagpaa er derimod velkendte. De kendes som Straf i Børnelege fra Spidsrod, Spitzruthenlaufen, og som selvstændig Leg fra Balderone, Ballerune.

Naturligere og mere i Fortsættelse af Legen er Slutningen paa den engelske Straf: Man hamrer den uheldiges Stok fast, dybt ned i Jorden, velsagtens fordi han ikke selv drog Omsorg for at hugge den tilstrækkelig fast i Grønsværen!

Efter de danske Optegnelser af Spillet kendes Navnet *Patøk*, *Batøk*, *Batik*, foruden i Sorø kun i Jelling og i mærkelig forvansket Form i Fredericia, *Pol'tik*, og i Herslev *Butik*, *Butiksstok*, og da Ordet ikke findes hos Molbech, Feilberg eller i andre Leksika, hvor man kunde vente at træffe det, har det næppe gammel Borgerret i vort Land, men er formentlig indvandret hertil i en nyere Tid. Som ovenfor meddelt skal Professor Thomsen have udtalt, at Patøk maatte komme af det russiske Ord Patjok, der betyder en Kæp eller en Gærdestav. Denne Forklaring er formentlig den rigtige. Den betyder dog ikke, at Patøkspillet er kommet til Danmark fra Rusland. Patøk og lign. Navne er egentlig fra først af ikke noget Navn paa et Spil, men blot Navnet paa Stokken, der bruges i Spil. Og det er dette tekniske Navn, der fra slavisk er indvandret til Østtyskland, eller Navnet er vel snarere en Rest af gammelt slavisk Sprog i disse Egne. Senere er i Østtyskland Ordet af og til trængt ind som Navn paa forskellige Spil. I Sachsen bruges undertiden *Patscheck*¹, *Potscheck*, *Portschek* som Navn paa vort Pindspil², eller lignende Spil, og at det ogsaa i tyske Lande har været brugt som Navn paa det i nærværende Afhandling om-

¹ I min Afhandling *Pind* i Danske Studier 1920 S. 141 er allerede Opmærksomheden henledt paa det sachsiske Ord *Patscheck* som Oprindelsen til Navnet Patøk.

² Böhme: *Kinderlied* S. 619 og *Gutsmuths Spiele*, 8. Udg. S. 212.

handlede Spil, kan ses af, at Spillet i Graubünden i Svejts benævnes *Patschädern*¹.

Der træffes ogsaa i Danmark andre Benævnelser for Spillet, hvis Forbilleder ligeledes kan paapeges i tyske Lande. Lektor Nielsen meddeler nemlig, at Stokken og Spillet i Sorø for 30 Aar siden ofte kaldtes *Pløk*, hvilket vel maa svare til Gutschmuths *Pflock* og *Pflöcken* samt til det svejtsiske *Pflöcklispiel*², og naar Daugaard i den ældste danske Omtale af Spillet fra 1825 kalder det *Pickfolt*, stammer dette Ord vel fra det tidligere Navn paa Spillet *Pickfahl*.

Efter det foreliggende maa det da antages, at Daugaard har Ret, naar han angiver, at Spillet vistnok er af tysk Oprindelse, formentlig indvandret til os over Holsten i Begyndelsen af det 19de Aarh. fra de østlige tyske Lande eller fra Svejts.

De øvrige danske Benævnelser paa Legen synes at være af yngre Oprindelse. I Herlufsholm hedder Spillet *Fik-Fak* vistnok efter den Lyd der fremkommer, naar Stokkene slaas sammen. I Sønderjylland hedder det, formentlig af samme Aarsag, *Pik-Pak*, mon afledt af *Pickpahlen* fra Nedersachsen, men ellers benævnes det *Konge* eller *Kejser* efter det endelige Trin, hvortil man stiger: *Konge* i Ildved, *Fæste Konge* i Dømmestrup og *Kongepind* og *Kejserpind* i Fredensborg.

Rangstigen i den danske Patøkleg er vist Laan fra andre danske Lege. Naar man syv Gange har slaaet Bolden mod en Væg, stiger man fra Dreng, Svend o. s. v. til Konge, Kejser og Pave³. Ogsaa i en anden Leg, *Slaa Potte*, hvor der kastes med Sten, tæller man til Pave⁴. Og Feilberg beretter, at Børn i Bindestuen i Vestjylland „sneser“ fra Præst, Provst o. s. v. til Pave⁵.

¹ Böhme: Kinderlied S. 605.

² Rockholz: Alemanisches Kinderlied und Kinderspiel, 1857, S. 451.

³ N. Lem, Salling, E. T. Kristensens Børnerim Nr. 3418.

⁴ Sædding, samme 3400. ⁵ Ordbog over jyske Almuesmaal.

SLAVISKE LAANEORD I DANSK

AF

GEORG SARAUW

HENSIGTEN med denne Artikel er at give en Redegørelse for de slaviske Laaneord i Dansk med Opmærksomheden rettet mod deres Vidnesbyrd om Kulturforbindelsen mellem Nordboer og Slaver fra den tidlige Middelalder og til den nyeste Tid, en Forbindelse, man maaske ikke lige straks opdager, men som har sat sig Spor hos begge Folk. Ordene stiller sig uvilkaarligt sammen i Grupper, som klart belyser Krydsningen mellem de to Kulturstrømme. Vi skal her først og fremmest betragte, hvad der har bundfældet sig i Dansk, uagtet de nordiske Laan i Slavisk ogsaa frembyder interessante Momenter, og tillige kaste et Streiflys over Ord, der er helt nye i vort Sprog, og saadanne, der kun illustrerer russiske Forhold, men som vi har overvejende Sandsynlighed for at møde lejlighedsvis anvendt i vort Tale- og Skriftsprog. Det Forraad af slaviske Laaneord, som her forelægges Læserne, har jeg søgt at levere saa fuldstændigt som muligt under forsigtig Hensyntagen til deres etymologiske Sikkerhed og sproglige Placering.

Der eksisterer en ret omfangsrig Litteratur om de slavo-skandinaviske Sproglaan, og interesserede bør stifte Bekendtskab med dens Hovedværker: Fr. Tamm „Svenska ord belysta genom slaviske och baltiske språken“ Upsala univ. årsskr. 1881; Stender Petersen: Slav. germ. Lehnwortkunde; E. Berneker: Slav. etym. Wörterbuch og A. Brückner i Arch. für slav. Philologie 42, I—II. Tamm opstiller i sin Afhandling en Række Lister over Laanene udfra forskellige Vurderingsmaader. Hans paa mange Punkter og navnlig paa Grund af den klare Oversigt ypperlige Arbejde er en af de vigtigste Kilder til Frank Fischers Lehnwörter des Altwestnordischen. Dansk-Russeren Stender Petersens Bog er den største Kilde til Brug for Undersøgelsen af de germanske Laan i Slavisk, men lider dog af ikke faa Unøjagtigheder,

særlig i Tidsbestemmelserne, hvorimod Brückner polemiserer i en elegant Artikel i det nævnte ASIPh. En fængslende Undersøgelse af Ordet *wiking* i Russisk foreligger i E. Schwarzes „Zur Entlehnung des germanischen *wiking*“, Zeitschrift für slav. Philologie V. Paa det etymologiske Felt er foruden Berneker Miklosichs Ordbog den bedste.

De slaviske Laan har vi faaet dels direkte, dels med Tysk som Mellemand, Svensk har overmaade mange direkte Laan paa Grund af den landfaste Forbindelse med russisktalende Folk, i Norge møder vi nordligst oppe et Blandingsfænomen, Russe-Norsken.

Berøringen paa Krigens, Politikens og Handelens Omraade har meget talrige Vidnesbyrd. I Russisk er der germanske Laan, der har holdt sig helt op i vor Tid, Ord som *knjezj* (Fyrste) osl. *kunezi*, *kunegü*, der kommer af vgm. *kuning* Konge, det bekendte *carj* Zar lat. *caesar*, der meget godt kan være laant fra Germanerne og har den oldslaviske Form *cěsarŕi*; russ. *ljudi* oldsl. *ljudije* Folk kommer af oht. *liuti*. Faa tænker sig, at en *Polk* Kosakker staar i nøje Forbindelse med det nordiske *Fylke* (Vekslen mellem *f* og *p* i Ord, der er laant fra Slavisk til Nordisk og omvendt er almindelig), vi har at sammenstille osl. *plükü* Krigsskare med vgerm. *folk*. Et Sværd hedder i osl. *mīči*, i go. *mēkeis*, Hjelm germ. *helma* osl. *šlēmü*, russ. *mječ* og *šlem*. Ordet *Duma* Rigsdagsforsamling, der er kendt fra det XX. Aarhundredes Historie, er osl. *duma*, sikkert go. *doms* Dom.

Inden vi gaar over til de slaviske Laaneord, skal jeg blot nævne nogle Eksempler paa Handelsgloser. For det første „at købe“ russ. *kupitj* osl. *kupiti* germ. *kaupjan*; endvidere Ordet „Kvæg“, der spillede en saa uhyre Rolle i Oldtidens og Middelalderens Handel, go. har *skatts* Kvæg, som sikkert giver osl. *skotü*, russ. *skot* Kreaturer. Der kunde nævnes endnu mange; Kluge har i „Grundriss der germ. Philol.“ en meget fyldig Samling (I Bd.: 361 2. Udg.).

Maaske er Ordet *Plov* et germ. Laaneord i Slav. osl. *plugü*, russ. *plug* oldn. *plógr*. Ordet staar isoleret i Russ., idet der ikke gives et afledt Verbum; der er dog nogle, der har villet se et slav. Laaneord ogsaa i dette.

De fleste tænker sikkert, at *Knut* er et ægte russisk Ord, forbundet som det er med Halvasiens Grusomheder. Dette er imidlertid ikke Tilfældet. Formen er ganske vist russisk (*knut*), men Oprindelsen er nordisk; Ordet er det samme som da. *Knude*. Det

karakteristiske ved det russiske Prygleredskab er netop Knuden eller Knuderne paa Snærten. Paa lignende Maade forholder det sig med Ordet *Droske*. Det er egentlig Diminutiv Pluralis af sl. *drogá* Fjæl mellem Akslerne paa et Køretøj; *droški* skal altsaa udtrykke Begrebet: en let Vogn. Imidlertid er *droga* sikkert af germansk Oprindelse, beslægtet med Verbet at drage. (Tamm: 8, Bernerker: 226).

Blandt de tidligste Laan træffer vi oldn. *silki* Silke og *safal* (*m. safali*) Sobel af osl. *šelkü* og *sabolj*. Den nydanske Form *Sobel* maa sikkert skyldes fornyet Laan russ. *sobolj* eller tysk Paa-virkning. Fremdeles noterer vi os *stolpi*, *m. Stolpe* af osl. *stülpü* (Tamm: 31) og saa de vigtige Ord; *Bismar*, *Torv* og *Tolk*. Oldnordisk *bismari*, gllda. *bismær* er en Omdannelse efter det slaviske *bezmen* Vægt. *Torv*¹ har i Gammeldansk og Oldnordisk en med Slavisk stemmende Form *torg* osl. *torg*, der i dette Sprog og senere i Russisk betyder Handel og saaledes er et af de meget faa abstrakte slaviske Laan. Begrebet *Torv* udtrykkes i Russisk ved Hjælp af et østerlandsk Laaneord (*bazar*) paa den ene Side og et germansk (ty. Jahrmarkt) paa den anden i den specielle Betydning Marked (*jårmarka*). Øst og Vest mødes i Sprogene. *Tolk*, oldn. *tulkr* kommer af osl. *tüllkü* Fortolkning, Forstaaen, altsaa det abstrakte Begreb. Manden, der i slav. hedder *tolmáá*, bliver i Tyskland til *Dolmetscher* og maa høre sammen med en Gruppe Laaneord, der trængte ind under den tyske Kolonisations Grænsekampe. Nogle af disse Ord førtes videre Nord paa, og vi møder dem senere. Fischer anfører Muligheden af at oldn. *soþull*, *m. skulde* være sl. *sedlo*; dette er næppe sandsynligt, et slavisk palatalt *e* kunde ikke i Germansk give en *å*-lyd, da det allerede mere aabne *i* *šelkü* gav *i*. Vi har snarere at gøre med Ord af samme Rod. Derimod er der næppe Tvivl om, at det af samme Forfatter anførte oldr. *dirokler*, *drokler*, *m.* (et Skældsord) maa gaa tilbage paa sl. *durak*; med senere Støtte af mnt. *droch* faas da. *Drog*: taabeligt, sølle Menneske. *Durák*: Taabe, Fjols er et af det slaviske Sprogs mest anvendte Skældsord og tillige — hvad der i Slavisk er en meget almindelig Overgang — Kæleord! Det er ogsaa muligt, at der foreligger et Laan i oldn. *bistr* vred; det svarer i al Fald lydligt godt

¹ I ANF tillägsb. 1928—29 antager Bengt Hesselman i „en naturnamnsstudie“, se især Anm. p. 523, et nordisk Ord *torg* (i Stednavnet *Torghatten*), som ikke er afhængigt af det slaviske.

nok til slav. *bystrŭ*, man maa saa tænke sig en Betydningsforskydning fra slav. „hurtig, rask“ til oldn. „hidsig, vred“. I Oldnordisk har der været mange flere slaviske Laan, som senere gik ud af Sproget: *brakun*, *brokunarmadr*, *brakki* efter slav. *brakunŭ* Mægler, Mellemand, som er en Afledning af *brak*: Ægteskabskøb. Endvidere *dyfliza*, *dybliza*, *dyflisse*, f. Fængsel af sl. *tŭmŭnica* Mærkestue. *Tapar-ox* f. Stridsøkse af *toporŭ* Økse, der vistnok oprindelig er et persisk Ord. *Trapiza*, f. Gildesbord af *trapeza*: Festmaaltid; *pallr*, m. Bænk er maaske snarere et nordisk Ord, og sl. *polŭ* Gulv et Laan derfra.

Om den gensidige Handelsforbindelse har vi de bedste Vidnesbyrd i Varebenævnelserne. Vi møder her en Samling, hvis Bestanddele er indtruffet til de forskellige Tider. I den oldnordiske Litteratur nævnes Ordet *serkr* i en særlig Anledning (Knud Lavards Giftermaal med en russisk Prinsesse), det betyder 5 × 40 Skind og er det samme Ord som sl. *sorok* 40 Skind, et Talord af samme Art som Snes, Skok osv., og beslægtet med *sorŭka*: en Skjorte. *Særk* har jo i vore Dage fjernet sig ikke saa lidt fra sin oprindelige Betydning, et Klædningsstykke, hvortil der medgik et bestemt Antal Skind! Vi lægger endvidere Mærke til foruden det allerede nævnte *Silke*: *Atlask* russ. *atlas* af arabisk Herkomst, kommet til Russerne med Tatarerne. Den egentlige Betydning er „glat“. Først optræder Ordet i Dansk uden *k* (Holberg), senere sejrer *k*-Formen, maaske paavirket af *Damask*. Skindsorten *Astrachan* har Navn efter den enslydende russiske By, et Navn, der ogsaa viser Forbindelse med Tatarerne. *Juft*, *Sems-* og *Ruslæder* er af russisk Oprindelse. *Juft* er maaske bulgarsk og betyder Okselæder tilberedt efter en særlig Metode (Tamm. 9) *Sems-* betegner særlig blødt Læder (russ. *zamsŭa*) og kan ikke være andet end russisk Laan. *Rus-* gaar ligesom *Rajsere* (paav. af Tysk) paa det russiske og er det samme som Rus- i *Rusland* (og Roslagen?) Slavernes Navn for det svenske Rige i Rusland (*rusŭ*). Sml. finsk *ruotsi* Sverrig. I samme Forbindelse maa nævnes *Saffjan*, russ. *safjŭn* blødt farvet Læder af tyrkisk *saxtian*, *Kaftan* ogsaa af tyrk. Oprindelse og *Kavaj*, der maaske er identisk med russ. *kabat* Overkjole, Kittel. *Tulup* russ. *tulup* Faareskindspels er mere kendt i Sverrig end herhjemme. *Pram* russ. *porom* flad Baad, *Pram* er maaske laant gennem Tysk.

Et slavisk Laaneord har vi ganske sikkert ogsaa i *Kavring*:

Tvebak, rundt Brød. Etymologien Kav (Kage) + Ring synes usandsynlig, det er russ. *kovriga* rundt Brød der ligger til Grund for det nordiske Ord. I *Lispund* gemmer Ordet *livisk* sig o: livisk Pund (Marius Kristensen FrO: 49).

Et lige saa rigeligt Forraad har vi af Ord hentet fra Krigens og Jagtens Omraade. Først maa nævnes *Grænse*, som vi har laant gennem Tysk (Grenze), der atter har det fra po. *granica* (Tamm: 8) egentlig en Afledning af *granĭ* Kant, Rand. Fra Polsk stammer ogsaa det interessante Ord *Kantusse*, der har en højst broget Udvikling. Po. *kantusz* betyder en Stadsklædning med lange, opskaarne Ærmer. Naar vi nu i forrige Aarhundredes Dansk træffer Ordet *Kantussebal* brugt om mindre fine Sammenkomster med Dans, er Glansen allerede betydeligt gaaet af Ordet. Vi er endt ved Medicinernes Navn paa den første elementære Prøve i Fysik og Kemi efter det første Studieaar, som i al Fald indtil for faa Aar siden betragtedes med en vis Ringeagt. Ordet har følgelig været et af de „livligste“ i den Samling Professor Nyrop gør Rede for i „Ordenes Liv“. ¹ De, der kender Udtrykket „spille Heigut med en“ er næppe straks grebet af Mistanken om, at det maa være en Omdannelse af spøgefuld Art efter det mere kendte *Heiduk* Hoftjener. Det er et russisk Ord, der sikkert gaar tilbage paa tyrk. *haidud*: Røver, ungarsk Soldat til Fods. *Heidukker* kaldte man senere Tjenere ved Hoffet, der var udstafferede i prangende militære Kostumer. Vi har *Haubitz*, der kommer af et tschekisk Ord for en svær Kanon eller Kastemaskine, *Pallask* og *Ulan*, der begge er polske, det første betyder et lige, tungt Ryttersværd (*palasz*, ty. *Pallasch*), det andet (ulan) er inderst inde tyrk. *oglan* eller tatar. *ulan* ung rask Kriger til Hest. En *Kosakhetman* eller i den mere litterære Form *Ataman* er sl. *atamanĭ* Kosakøverste, po. *hetman*, lit. *etmonas*. Selve Ordet *Kosak* er russ. *kosak*, sikkert af kirgisisk Oprindelse „en omstrejvende Rytter“. En *Kosak* er en Bonde, der i Krigstid stiller med egen Hest og let Bevæbning, en tidligere uhyre anvendt Faktor i den russiske Hær. En Konkurrent til denne med Hensyn til militær Berømmelse eller Berygtethed var *Kroateren*, der spøger i „en vild *Krabat*“ og det gennem Fransk indkomne nu knap nok anvendte *Kravatte*, hvilket sidste gaar paa de kroatiskes Soldaters brede Halskraver, senere betyder det Halsbind, Slips. Ved sin lydige Lighed med det lige nævnte

¹ III 101 ff.

Ord paatvinger den fra „Jeppe paa Bjerget“ kendte *Krabask* sig en. Det er et Ord af østerlandsk Herkomst, men laant gennem Slavisk, po. *karbacz*, kroat. serb. *korbač* (Tamm: 10). Gennem Tysk har vi faaet *Pisken* (*Peitsche*), der igen er böhmisk eller russisk af Oprindelse (b. *bič*, rus. *bič*). *Sabel* og *Skaberak* er ogsaa slaviske. Sablen, Slavernes og Ungarernes Nationalvaaben, stammer maaske Øst fra. Tysk *Sübel* og *Sabel* optræder først i det 16. Aarh. og kan skyldes russ. og serb. *sablja* eller po. *czabla* (Tamm: 14). Det er nok gennem Tysk, vi har faaet Ordet ligesom *Skaberak* (ty. *Schabracke*) af russ. *čaprak*, po. *czaprak* (madjarisk *csáprág*). Tamm anfører ogsaa sikkert rigtigt mht. *zise*, *zisec*, som giver da. *Sisken*, som slavisk Laan russ. *čiz*, *čizik*. For ca. 50 Aar siden talte man om en *Baschlik*, en *Kvindekyse* med lange Baand, der krydsedes over Brystet; nu er den gaaet af Brug. Det var egentlig et kaukasisk Ord, der var havnet heroppe i Norden og betød en Hætte med lange Øreklapper, der kunde vikles om Halsen. Den brugtes kun af Mænd, anvendtes bl. a. i den russiske Hær i Vinteruniformen. Nu tror jeg, den ogsaa der er gaaet af Mode — til Fordel for Bolschevikkernes „frygiske Hjelm“. Gennem Fransk eller Tysk maa vi have faaet *Kalesje* af po. *kolaska*: Kalesjevogn (Tamm: 9).¹

Laan af Personnavne er hyppige selv inden for meget forskelligartede Sprog og viser meget brogede Forhold. Vi kan et Øjeblik dvæle ved en Navneudveksling mellem Nordboer og Slaver, som har historisk Interesse. Hos *Nestor* finder vi blandt de første svenske Fyrster i Rusj *Oleg* og *Igor*. *Oleg* er den slaviserede *Hialghi* (Helge) og *Igor* *Ingvar*. Ingvars Hustru *Hialgha* kom til at hedde *Olga*, og dette Navn laantes mange Hundrede Aar senere tilbage over Ruslands Grænse. *Johannes* bliver i Rusland til *Iván* og er ikke helt ualmindeligt herhjemme nu; det har blot faaet den hjemlige Akcent paa første Stavelse, ligesom *Valdemar*, der kommer af russ. *Vladiměr* (Fredhersker) og laanes tilbage som *Valdemar*, *Voldemar*. Paa en Penning fra Valdemar den Stores Tid (slaaet i Roskilde 1157) læser man tydeligt *v v a l d i m e r*, en Form, der

¹) Navnet paa Stokkespillet Patøk (se Frederik Knudsens Afhandling i dette Hefte) er sikkert ogsaa slavisk. Udtalen af Ordet, som Forfatteren anfører, stemmer med russ. *badjok* Kæp, Stok, Gærdestav osl. *batogu*, og vi har ogsaa russiske Former med *t*. I Rusland er et Stokkespil meget almindeligt, hvor et Antal opstillede Stokke skal slaas ud med en Kastekæp; Navnet er blot et helt andet (*gorodki*).

kun ved en forstaaelig Metatese adskiller sig fra den russiske. *Valdemar* er snarere paa virket af Middelnedertysk, hvor Navnet ogsaa findes. Med Hensyn til dette Sprog maa man dog reservere sig den Mulighed, at vi her har en selvstændig Dannelse paa Grundlag af go. *mers*: berømt og *valda*, der staar i Forbindelse med da. *volde* og *Vold*. Bøhmernes Tilnavn til Margareta af Böhmen *dragomir*, Fredsæl bliver til det berømte *Dagmar*, et af vore mest danske Pigenavne. I den nyeste Tid laanes Navne som *Nina*, *Vera* og *Katja*, nærmest litterære Laan. (*Vera* betyder egentlig Tro. Treenigheden: Tro, Haab og Kærlighed gengives i tre russiske Pigenavne).

I det 18. Aarh. vokser Kendskabet til Rusland; *Steppe* af russ. *stepj* laanes paa den Tid (Tamm: 15), og i Løbet af forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede kommer historisk og politisk bestemte Laaneord ind i Dansk, blandt de sidste det allerede omtalte *Duma*, *Polka*, *Mazurka*, *Sarafan*, *Samovar*, *Troika*, *Tundra* og *Mammut*. *Polka* (ifr. ogsaa *Polskpas*) er maaske identisk med *polka*: polsk Kvinde. (Selve Ordet *Polen* staar sikkert i Forbindelse med sl. *polje*: Mark og betyder saa „det flade Land“, ligesom *Pommern* maa betyde „Landet ved Havet“ sl. *pomórje*). *Mazurka* er en masurisk Nationaldans, po. *mazurek* (Tamm: 11). *Sarafan* kendes fra Visen om den røde Sarafan, Melodien til hvilken Hostrup har benyttet i „Feriegæsterne“, og betyder en Kvindedragt uden Ærmer, russ. *sarafán*, opr. en persisk Betegnelse for en *Mands*-dragt, pers. *serapa*. *Samovar*: Temaskine er russ. *samovar* „Selvkoger“ en folkeetymologisk Omdannelse af tatarisk *sanabar* Kogemaskine. Tatarisk er ligeledes *Mammut*. *Troika*: Hestetrespand, egentlig Talsubst. *Treer*, er russ. *troika*, *Tundra* er russisk eller finsk.

For et halvthundrede Aar siden lærte man i Geografibøger om *Banatet*, som omfattede Kroatien og Slavonien og som regeeredes af en *Ban*. Det er det samme Ord som po. *pan*: Herre, der ogsaa er almindeligt i Ukrainsk.

Som det er antydnet i Indledningen, skal vi til Slut undersøge nogle Ord, som næppe nok er optaget i Dansk, men forekommer, og Ord, som i Aviser især bruges om russiske Forhold. Mest værd at bemærke er *Starost* (russ. *starosta*) Ældste, Landsbyforstander; mon ikke det er det samme som *Starut* („saadan en gammel *Starut*“, „en underlig *Starut*“) blot med en lidt pejorativ Endelse? Det kunde ogsaa tænkes at være russ. *starik* en gammel Mand. Betydningen

„sølle Fyr“ ligger maaske i Ordet hos Fr. Nygaard „Med Digteren gennem Danmark“ 1929: 22, hvor Bødden ses „støde sin Starut til Galgen“. I Rejseskildringer o. l. forekommer Ordet *Barin* Herre, der er det samme som sl. *boljarinü*, der kan tænkes at staa i Forbindelse med mgr. *βολλάδαι* (*βολλάδων*) stor, høj af Vækst. *Boljarinü*, der betyder Stormand og oversættes som *Bojar* er dog snarest af samme Ord som *bolsoj*: stor, der gaar igen i *Bolshevik*, en der kræver *bolše*: „mere“ i Mods. til en *Menshevik*, der ikke er saa yderliggaaende. *Desjatina*, *Kopek* og *Rubel* gaar paa Maal og Pengevæsen. Det første er et Talsubst. $\frac{1}{10}$ svarende til *Tiende* og betegner et Flademaal af højst forskellig Værdi i de forskellige Landsdele. *Kopek* $\frac{1}{100}$ *Rubel* dukker i Russisk først op i Tatartiden og er maaske tatarisk, eller ogsaa staar det i Forbindelse med russ. *kopitj* samle, spare. *Rublen* er af samme Rod som sl. *rubiti*: hugge og forklares ved at Mønten en *grivna* huggedes i fire lige store Dele, *Rubler*. *Sovjet* er russ. *sovjet*: Raad, Raadsforsamling og bruges ligesom *Kulak*, russ. *kulak*: Storbonde (egentl. „Knytnæve“) og *Tscheka* hemmeligt Politi, en Forkortelse af *črevyčajnaja komissija*, der betyder „ekstraordinær Kommission“, om politiske Forhold, mens *Mir* russ. *mir*: Landsbykommune er et teknisk Ord i Samfundshistorien. Det berømte Ord *Kreml* (Moskvas *Kreml*) er det russiske *kremlj*: Byfæstning, Kastel, hvis Grundbetydning er „noget afsondret, afsides“ — eller „midtbeliggende“. *Vareg* er det samme Ord som *Væring*, der i Russisk fik Formen *varjag* med det karakteristiske Svind af Nasal.

En russisk Videnskabsmand, Professor J. K. Grot har i en Indledning til en Ordsamling til Brug for en russisk Ordbog udtalt, hvor nødvendigt det er for at have fuldt Udbytte af Studiet af slaviske Sprog — og især Russisk — at have godt Kendskab til de skandinaviske. Det er ikke nødvendigt at beherske Russisk for at studere Dansk, men hvis man har Kendskab til begge Sprog, ser man tydeligt de Vidnesbyrd om den kulturelle Forbindelse mellem Slaver og Nordboer, de gensidige Sproglaan viser en.

GAMLE DRAGEDUKKER I DANMARK

AF

F. OHRT

---

1. **Alrunetroen.** I det 16de Hundreedaars tyske Læge- og Urte-bøger omtales ret ofte Alrunen, *Mandragora*, og den almenevropæiske Overtro, at dens Rod — som faktisk ligner en menneskelig (Under-)Krop — bringer sin Ejer Rigdom og Velfærd. Det er farligt at skaffe sig den; Roden maa opgraves under en Galge og skriger, idet den rives løs, saa græsseligt, at det bringer Døden at høre Skriget; man binder derfor en Hund til Urten og lokker Dyret til at rykke den op, medens man selv stopper Ørene til. I Praksis var den til Fals i dyre Domme, som oftest falsk Vare, fremstillet af andre Slags Rødder, idet Alrunen ikke vokser i det nordligere Evropa. De fleste Træk af denne Overtro stammer fra Antiken (og Orienten) og har været kendt gennem Middelalderen, men synes at være blusset kraftigt op med Renæssancen¹ og naaet til vort Land i dennes Kølvan. Allerede i 16de Hdr. træffer vi et dansk Navn for den, *dockyrter*, d. e. Dukkeurter, menneskeformede Urter; det kendes dog ene fra Hans Tausens Gengivelse af latinsk *Mandragorae* i 1. Mosebog 30,14 ff. Den første Omtale af, at Alruner virkelig har verseret her i Danmark, er dog, saa vidt mig bekendt, langt senere, nemlig den nedenfor gengivne Skildring fra Tiden o. 1655 (?) hos en udenlandsk Forfatter; Alrunerne har ifølge ham dengang hos os baaret det senere almindelige Navn Dragedukker.

2. **Praetorius.** Den meget skrivende og alsidige men lidet dybtgaaende tyske Videnskabsdyrker Johannes Praetorius (Hans Schultze) (1630—1680) udgav 1666 Værket „*Anthropodemus plutonicus, Das ist eine neue Welt-Beschreibung von allerley wunderbahren Menschen*“. Som det fremgaar af hans Skildring, maa Praetorius have gæstet Danmark, hvad hans Levnedstegner i „*Allgemeine deut-*

¹) Jfr. Forf.s Bem. om Æmnet og Litteraturhenvísninger i *Acta philol. Scand.* 1929, 282.

sche Biographie¹⁾ intet veed om; P. levede ellers fra 1652 af i Leipzig, mest i trange Kaar. Opholdet i Danmark er vistnok — om han da ikke har været her flere Gange — faldet efter 1649 (Omtalen af Frederiksdals (?) Fabrik) og før 1660 (Bisp Jac. Matthiesens Dødsaar), da vel ogsaa før Svenskekrigen tog en for os truende Vending. Den unge Mand har haft Held til at faa Indpas i den lærde Bartholinske Kreds og omtaler med Tilfredsstillelse flere af dennes Mænd som „Broder“, „Svoger“ eller „Fætter“. Vi meddeler i Oversættelse det væsentlige af de paagældende Beskrivelser; ogsaa andendets fortæller Pr. om Kuriosa i Danmark.

(II S. 175 f.) „For nylig har en ung Købmand bragt en ny Slags [falske Alruner] til Kjøbenhavn, hvorfor jeg vil advare Læseren, at han ikke skal blive bedragen ved disse og andre Narrerier, der frier til vore Pengepunge. Han viste os en Alrune, der var bleven ham skikket med Posten fra Hamborg og, som han berettede, var bleven udgravet i Sveitserland. Vor menige Mand (o: Menigmand i Danmark) er af samme Mening, nemlig at et sligt Smaamenneske, som de kalder en „*Draffne-Ducke*“ (sic), opstaar under Galgen af et hængt Menneskes Urin. Dette meldte Købmanden ogsaa om sin egen og holdt den i høj Pris. Hovedet var rundt; med fire Forhøjninger gengav det Øjnene, Næsen og Munden. Den øvrige Krop bestod af Knogler, Muskler og Ledemod af ett eller andet Dyr. Det var i Virkeligheden ingen Alrunerod eller nogen naturlig Sammenføjning . . . . [Hovedet var af en Egerod] . . . . Da jeg betragtede Sagen noget nøjere sammen med min <Fætter>, den i Urtevidenskaben og Sønderlemmelseskunsten højt forfarne Dr. Fuirenus², kom det os for, som var det en tørret og i opret Menneskeskikkelse udrakt Frø . . . . Saaledes glippede efter opdaget Bedrageri Købmandens Forhaabning.

(S. 177 f.) Nylig saae jeg hos min Broder Dr. Caspar Bartholinus den Yngre³ endnu en anden Skikkelse af Alrunen, der syntes langt vederhæftigere end den første, derhos ogsaa mere lig de voksende

¹ XXVI (1888) S. 520 ff., Zarncke.   ² Henrik Fuiren 1614—59, Læge; Broderen Thomas 1616—73 tog ikke Doktorgraden; de var nedennævnte Casp. Bartholins Fætre, (Teksten har *Vatter* ikke *Vetter*; Jørgen Fuiren, Henriks Fader (Vater), var imidlertid død 1628).   ³ 1618—70, Dr. juris, tredje Søn af Caspar B. den Ældre (Carøe i Th. Bartholin, et Mindeskrift 1916 S. 83). — Casp. d. Yngres Svoger Aarhusbisp Jacob Matthiesen 1602—60 der forærede Pr. et Broncespænde, nævner Forf. S. 192 som sin egen „Svoger“.

Planters Natur. Denne besiddes som en fornemme Ting af een af Metalstøberne paa den højagtbare Herr Heinrich Müllers Gammermølle¹; og aldenstund hans Moder havde givet ham samme, skattede han den saa højt, som var den af Guld. Hovedet er uudformet og langagtigt, har Vartegn af Øjnene og Munden; de sammenvoksede Hovedhaar lignede Planternes udtørrede Uld. Jeg forment, det var Roden af Vandbregnen. Ned fra denne Hovedknub strækker sig en tæt og tyk Rod, som forestiller Kroppens Bul² og tilsidst deles i to nedhængende Laar . . . . Saa fremt man ikke skal holde det for en Alrunerod, saa er det dog min Tro en fremmed Rod . . . .”³

3. **Dragedukkens Oprindelse.** I Praetorius's *Draffne-Ducke* er *n* utvivlsomt Trykfejl for *u*; Udtalen har været *dræwedukke*. Det turde være første Gang Ordet findes brugt udtrykkeligt om Alrunen, og tillige første Gang det overhovedet er bevidnet (Ældste Ekspl. i Kalkars Ordbog er fra 1663). Indenfor 17de Hdr.s trykte Litteratur bruges det ellers vistnok kun i billedlige Vendinger, hvilket kan tyde paa, at det allerede da var ret gammelt. Saaledes har Peder Syv i ett af sine Rimerier i „Betænkninger over det cimbriske Sprog“ 1663 Side 144: „Gyldne tryldnes, af de lukke (d. e. Rige Folk fortrylles, de lukker Gemmerne af) — lokkes ved dend Dragedukke“. Elias Naur siger 1689 i „Golgotha paa Parnasso“ (Blad G II): „Gack ud fra Babylon, fra verdens drage-Ducker — hvor du for Knubben (d. e. stupide Folk?) tit credentzer, Neyer, bucker“. Og jysk Almue kender eller har kendt billedlig Brug af Ordet; der siges t. Eks. om een som har Lakselykke, at han lader til at have Dragedukker paa Laksene; og om noget der er blevet borte „A tror Dragedukkerne har taget det“⁴. I Jysk og Norsk bruges Ordet ogsaa om en Pige der pynter sig for at trække Karlene til (jfr. Vidensk. Selsk.s Ordb. af 1793: løse Kvinder der leve af at betrække Folk).

Efter den almindelige Mening er Ordet Dragedukke, Dragdukke (jysk *drowdåk*, *dræjdåk* osv., norsk *dragdokka*, *dradokko* o. fl. Former) en Omtydning af Ordet *Mandragora* med Tilknytning til

¹ *Gammermühle*, læs *Hammermühle*? Rentemester Henrik Müller 1609—92, Svigerfader til Dr. jur. Casp. Bartholin, fik 1649 Hjortholm, nu Frederiksdal, Mølle og oprettede her en Fabrik for Messingtraad og Jernværk (Brieka i Dansk biogr. Lex. II 583 og Meidell i Museum 1894 II 78). ² Teksten: „welche der [ovenfor læst som *den*] Strumpff des Leibes abbildet“. ³ 1681 saae Franskmanden J. F. Regnard i Kongens Kunstkammer „en smuk kvindelig Mandragora“, Oeuvres de R., Paris Ledentu 1836, S. 15. ⁴ Feilberg, Jysk Ordbog; Tang Kristensen, Sagn VI 229 Nr. 669.

Verbet at *drage* d. e. trække til sig (analogt med engelsk *mandrake*, der dog knytter til *drake*, *Drage*, *draco*). At Ordets første Led er dette Verbums Stamme, er utvivlsomt; mindre sikker turde Forbindelsen med *Mandragora*-navnet være. Spørger vi om Ordets Oprindelse og ældste Betydning, kan der næppe ses bort fra, at Forestillingerne om Dragedukkens Stof, Udseende og Virkemaade ofte er ret rummelige eller uklare; det er langt fra altid vi ser den enstydet med en (prælenderet) Alrunerodsdukke. Moths utrykte Ordbog fra Slutningen af 17de Hdr. har (*D Side 101*): „drage dukke, en, Er efter gemen mands tanke en liden dukke af ben eller alrun, som rører og bevæger sig, hvilken drager pendinge andensteds fra. . . . En Urt, *Mandragora*“. Nulidens Almueoverlevering (mest fra Jylland) er ret broget. Dragedukken kan være eller ligne et (levende) Menneske eller, oftest, Dyr (skabet Rotteunge, Tudse, Skarnbasse) og gæmmes da gjerne i en Æske¹. Ikke sjælden træder Præget af en saadan Skikkelse eller „Dukke“ i Æske helt tilbage; ifølge Feilbergs Ordbog var Dragedukken i Jylland „et hemmelighedsfuldt Væsen, som holdt Penge til Huset“, eller „som Nytaarsmorgen skulde have sin Ordre for hele Aaret, hvad det skulde slæbe hjem“, „en Nisse“². Her er altsaa Momentet „at drage“ ikke forstaaet om en fast Magnetpol, men lig trække afsted, slæbe (bevæge sig i al Fald paa Stedet kan ogsaa Moths Dukke og undertiden de jyske Dyr). I det nordligste Jylland er — sikkert ved senere Betydningsspring — endog hele Forbindelsen med et Hus og en Ejermand borte; Dragedukkerne er her blevne til Dæmoner der bor i Bakker³. Med Drager synes de kun i een enkelt Opskrift forvekslede: De ses fare op af Skorstenen, ligner et gloende Læstræ; der tilføjes, at en Drage er lig Fanden selv⁴. — Paa den anden Side er Livsvæsenet ganske forsvundet i et Par Opskrifter fra Sønder- og Sydjylland: D. er en Æske, der altid har Penge⁵, eller en Skilling, der altid kommer tilbage og trækker andre med sig (Feilberg).

I Norge endelig er Dragedukken visse Steder opfattet som et

¹ Tang Kristensen Sagn VI 230 ff Nr. 676. 678. 680—82. 684.   ² Lignende fra Falster, Sv. Grundtvig, Gamle danske Minder II 84. Sundeved (efter Meddelelse fra Redaktør, fhv. Minister H. P. Hanssen).   ³ Gamle danske Minder II 146, de tænder Baal; 152, er smaa Mænd med røde Huer, de trækker alt hvad de vil, til sig; 153, bor i Høje, der ikke maa afgraves, bliver glade for Mad.   ⁴ Kristensen, Sagn VI 230 Nr. 275.   ⁵ Müllenhoff, Sagen aus Schleswig (etc.) 1ste Udg. S. 285 Nr. 389.

lille Dyr, gæmt i en Æske¹, medens den i Østerdal og Solør ser ud som et Garnnøgle og er lig med Tussen og Troldkatten². Det sidste betyder, at Navnet her er blevet overført paa et noget anderledes anskuet Væsen.

I hele Norden udenfor Danmark har nemlig Troen paa en særlig forraadbærende Husdæmon været gængs. Den hedder i Sverig *bjära* (i Finland *para*), paa Island *till-bera* (eller *snakkr*). „Bæren“ er et kugleformet eller et hare- eller katteagtigt Væsen, som Heksen laver af gamle Klude o. l., med Ben t. Eks. af Harvetænder eller Strikkepinde; det udsendes af hende for at hente Mælk eller Smør hjem. Indenfor det nuværende Danmark har vi dette Væsen vel kun paa Bornholm (og under samme Navn: *bara*, *smorrbara*)³, paa andre Egne er der, det jeg veed af, kun svage eller usikre Spor af dette haandgjorte Dyr⁴ (hvorimod Heksen her selv malter i Katte- eller Hareham). Men derimod har man altsaa ifølge det før udviklede hos os forestillet sig et „dragende“ (hidtrækkende, eller tiltrækkende) Dæmonvæsen, svarende til det øvrige Nordens „bærende“ Dæmon.

Interessant er det, at hos Esterne kaldes Heksens Dyr bl. a. dels *varakandja*, „Forraadbæreren“, dels ogsaa *vedaja*, „Drageren“, Trækkeren⁵; her er direkte Indvirkning af Ordet Mandragora af lydige Grunde udelukket, og en Oversættelse af et svensk Ord højst usandsynlig, da dette Sprog, ogsaa Estlandssvensk, ikke synes at kende nogen „dragare“, „dragdocka“ e. l. Mærk ogsaa Skadevæsenet *Dra* i Bohuslen, der bestod i et Hoved, som ude paa Marken drog Kraft fra Afgrøde og Kvæg⁶.

Hos dansk Almue er altsaa — i al Fald fra Moths Tid af — den Forestilling, at Dragedukken just skal være en Roddukke, en Alrune, kun een blandt flere; der maa regnes med den Mulighed, at Ordet var i Brug førend Alrunerne med Renæssancen holdt deres

¹ Holmberg-Harva, Para (Aabo 1928) S. 145. ² Reichborn-Kjennerud, Vår gamle Trolddomsmedisin S. 55. ³ Espersen, Bornholmsk Ordbog; P. N. Skougaard, Beskrivelse over Bornholm (1804) S. 111. — Om „Bæren“ iøvrigt se Harvas ovenn. finske Værk og t. Eks. Heurgren, Husdjuren i nord. folketro (1925) S. 216 ff. ⁴ Tang Kristensen, Sagn VII 173 Nr. 574 Tre Kattehaler i Heksens Ovn (Rødding); 174 Nr. 577 Pige maler af Harvetand. Interessant er Forskellen mellem de to Kirkemalerier i Tingsted (Falster) og i Ösmo (Sverig); begge viser Djævelen og en Pige ved Kærnen, men kun det svenske tillige to Harer. ⁵ Holmberg-Harva, Para S. 143 ogsaa *päär* af svensk *bjära*; jfr. D. St. 1907 S. 142. ⁶ Heurgren, Husdjuren i nord. folketro S. 230.

Indtog i Danmark, og at det (hvorledes end Tidsforholdet er), er dannet uden nogen Indvirkning af „Mandragora“. Ordet kan i ældre Tid have betegnet ethvert kunstgjort eller ad overnaturlig Vej erhvervet lille Livsvæsen, der trak (tiltrak, ogsaa: slæbte¹?) Velstand til Huse; og Ordets Brug er da siden snart specialiseret (til Alrune), snart overført til andre Omraader (Nisse, Højmand, — Vekseldaler).

Alrunedukken er jo blot en særlig Form for de magiske skatteøgende Menneske- og Dyrefigurer. Hos os har vi tillige Folkeminder om det viden kendte Hjemme-Væsen „Spiritus“ (familiaris); den skildres hos os² som Dukke i Æske, en rød Orm eller rødhovedet Orm eller lignende en „Skanvrip“ (Skarnbasse, Fyn), den fodres med Blod.

I vort nære Naboskab mod Syd har vi haft en Frænde til Dragedukke og Spiritus i den holstenske *Mönöloke*, en velstandvoldende Dukke af Voks, der omtales som værende i Brug i 17de Hundredaar, og hvis Navn jo i al Fald intet har med Alrune eller Mandragora at gøre; et Mundheld var „Die Mönöloke siehet ihm aus dem Schubsack“ (M. ser ud ad Lommen paa ham)³.

Den gængse Mening, at Dragedukken oprindelig er netop en Alrune, og Betydningen senere delvis ændret, kan søge en Støtte indenfor nordtyske Folkeminder. Her møder vi nemlig af og til Alrunenavnet overført paa andre Omraader, Dragens og Nissens: Alrunen er i Oldenburg en Aand, om hvilken det i Spøg hedder, at den fanges, naar man strør Salt paa dens Hale⁴; i Egne af Nordvesttyskland (Saterland, Østfrisland) er „ålrún“ det Væsen der ellers kaldes Kobold (Nisse), en Mandsling som fodres med Mælk og kan hidbære et Læs Rug (dog siges her ogsaa: han har en Alrune i Lommen)⁵. Noget virkeligt. Bevis for at vor Dragedukkes Udvikling er gaaet i samme Retning (endsige for Udledningen af Mandragora) er dette dog ikke. Og vi træffer i Tysk tillige omvendt Nissenavnet paa Vej til at overføres paa Æskedukken; i Ditmarsken er

¹ Evnen til at færdes frit omkring udelukker ikke haandgjort Oprindelse; Trolddyret Bæren er lavet af dødt Stof, men farer alligevel omkring. ² Tang Kr. Sagn VI 230. 234 f. Nr. 677. 688—92. — Sverig: Heurgren, Husdjuren S. 228. ³ Müllenhoff, Sagen S. 209 Nr. 284 fra H. Sauckes Stormaria oder Harges-Hördische Chronica. Udledningen af *mammalihho* (Menneskelignelse. Zeitschr. des Vereins für Volkskunde 11, 217 ff.) er vel næppe tilraadelig? ⁴ Strackerjan, Aberglaube (etc.) aus Oldenburg 1ste Udg. I 396 Nr. 25. ⁵ Kuhn und Schwartz, Norddeutsche Sagen S. 423 Nr. 220.

„Nesz Puk“ en rødhuget Mandsling i en lille Kasse¹. I Estland (og Finland) er det ældgamle gottonske Aandevæsen *skratt* (*kratt*) opfattet snart som Nisse snart som Drage, snart som en Art Mælkehare, snart som Orm e. l. i Æske (snart som Mare)². De forskellige Arter af Husaander — Drager, Kornnisser (og andre Korndæmoner), „Bære“-katte, Trolddukker, derunder Alruner — rummedes ikke alle i een Bevidsthed eller paa een og samme Egn, og Navneoverføring har fundet Sted i forskellig Retning. At lægge noget andet eller speciellere ind i Navnet Dragedukke end de ældre Bestemmelser af den og Ordets egen Betydning (dragende Skikkelse) kræver, synes ikke helt tilraadeligt. Det skal i denne Sammenhæng bemærkes, at Praetorius jo ikke indlader sig paa at definere Ordet, han siger blot, at et saadant (Alrune-)Smaaamenneske kaldtes en Dragedukke.

Som en mulig Parallel til Indsnevring af en videre Benævnelse til at gælde Alrunen skal til Slut nævnes tysk „Heckemännchen“, Alrune; Ordet betyder egentlig „udrugende Mandsling“ (jfr. Heckegroschen, Lykkeskilling). Strengt taget hører vel iøvrigt Rugningen hjemme under Drageforestillingen.

---

¹ Müllenhoff, Sagen S. 322. ² Heurgren, Husdjuren S. 229; Schroeder, Germanische Elben und Götter beim Estenvolke S. 8; Holmberg-Harva, Para S. 142 f.

GEATERSPØRGSMAALET

AF

GUDMUND SCHÜTTE

Tvivlen om Nationaliteten hos Beowulfs Geater synes hos de fleste Forskere at være afgjort derhen, at det omstridte Folk sættes lig med Gøter, og at Ligningen med Jyder afvises.

Jeg kan til Indledning strax vedgaa, at forskellige Argumenter til Fordel for Jyllandshypotesen har vist sig ugrundede.

Man har saaledes med Urette fæstet sig ved, at Sveakongen Ottar = Beowulfs Ohthere ifølge Ynglingatal skal være falden i det jyske Vendel, eller at i det mindste Snorre har denne Opfattelse, naar han siger, at de sejrige Vendelboer til Spot over Ottars Nederlag gav ham Tilnavnet Vendilkråka. Stjerna og andre har vist, at Skuepladsen i Virkeligheden er det svenske Vendel. Afgørende herfor er de Omstændigheder, at Vendelkråka kendes som Øgenavn for Indbyggere af det svenske Landskab, og at man i 16. Aarhundrede i Folkemunde kaldte en af Kongehøjene ved Upsala for Ottars Høj. Altsaa har Ynglingatal eller ialfald Snorres Fortolkning deraf notorisk flyttet Tildragelsen fra Sverige til Jylland, og man kan ingen Vægt lægge paa den jyske Stedfæstelse. En tilsvarende Flytning mod Vest har vi, naar Snorre laver den fra Beowulf kendte Sveakonge Onela om til en Nordmand, Ale hin oplændske, idet Overleveringen forveksler det svenske Upland med det norske Landskab af samme Navn.

Saadanne lagttagelser kunde tyde paa, at selvom spredte Træk fra Beowulf maatte genfindes i nordiske Sagn med jysk Stedfæstelse, kan det ikke regnes for afgørende for den samlede Skueplads.

Imidlertid maa jeg nu som før hævde, at ikke bare spredte Træk, men den samlede Genklang af Beowulfsagnet i nordisk Overlevering peger mod Jylland, medens der aldeles savnes tilsvarende Tilknætninger til Gøtland. Thi at de i Beowulf optrædende Svea-

konger er udgaaede fra det svenske Vendel, er der jo ingen, der tvivler om, og Iagttagelserne om Vendelkråka og Ottars Høj i Vendel har ikke noget med den i Beowulf omtalte Skueplads at gøre.

Jeg skal nu prøve endnu en Gang at sammenstille de for mig afgørende Vidnesbyrd.

1. Anglerne tager en mærkelig levende Interesse i Geaternes Skæbne. Dette forklares naturligt af direkte Naboskab, ligesom den tilsvarende Interesse for Danerne paa Sjælland og Barderne i Bardengau (Heaðobeardan). En Interesse for de fjærntboende Gøtlændingers Kamp mod Sveerne i Sverige er og bliver fra anglikisk Synspunkt vanskelig at forklare. Anglernes Interesse for Sveerne er udelukkende knyttet til de Personer, der optræder paa geatisk Grund, er altsaa territorialt lig med Interessen for Geaterne. Medens Widsid og Beowulf kender ialt 15 fyrstelige Personer fra Danernes Land, o: hovedsagelig Sjælland, lader der sig ikke udenfor Beowulfs geatisk-svenske Kres paavise en eneste Person fra det skandinaviske Fastland. Jfr. min Oversigt over den engelske Synskres i „The Geats of Beowulf“ („The Journ. of Engl. & Germ. Philology“, Oct. 1912, Særtryk S. 17).

2. I Beowulf 2910 ff. udtaler Geatekongen Wiglaf sin Frygt: „Kamptid kan ventes, naar kendt det bliver for Franker og Friser, at Kongen er falden . . . God var os ej Merovingernes Slægt efter Vaabendysten (med Geatekongen Hygelac)“. Denne Frygt er fuldkommen umotiveret, hvis Geaterne tænkes bosatte i Gøtland; derimod er den aldeles paa sin Plads, hvis de tænkes i Jylland.

3. Beowulf 499 ff. omtaler Geaterhelten Beowulfs Svømmekamp med Breca, Brondingernes Fyrste. Chambers „Widsith“ 112, er tilbøjelig til at affærdige Brondingerne som en poetisk Opdigtelse, men dette synes mig ikke hjemlet, thi de omtalte Maal for Svømmekampen — Raumers og Finners Lande — er virkelige nok, og i Widsid l. 25 staar Brondingerne mellem ægte Virkelighedsfolk — Franker, Varner, Eower og Jyder. Endelig er en Brond optagen i den nordhumbriske Kongestamtavle, og han synes at være Brondingernes Stamfader. Efter alt at dømme maa Brondingerne høre til Nerthusgruppen; forud for dem gaar Rondinger = Reudigni, og efter dem følger Varner og Eower = Varini og Aujones, allesammen hørende til de af Tacitus omtalte Nerthusdyrkere. Med disse Brondingers Fyrste har nu Beowulf maalt Kræfter; det vil da vel sige,

at han hører til samme geografiske Milieu, Nabolaget for Anglernes Hjemstavn.

4. Saxe 175 fremstiller Hugleth = Geatekongen Hygelac som Konge i Danmark. Hugleth overvinder to svenske Høvdinger Hømoth og Høgrim, af hvilke den første uden Vanskelighed genkendes som den svenske Prins Eanmund fra Beowulf; *h*-Stavrimit er Smitte fra Hugleth. Skuepladsen er altsaa dansk, og vel snarest sønderjysk, da Hugleth følger som No. 2 efter Anglerkongen Uffe.

5. Geaternes navnkundige Modstander i Beowulf, Sveakongen Ongenþeow, er paa nær en afbleget Navne-Adklang Egil fuldstændig forsvunden fra Ynglingatal's og Ynglingasagas Overlevering af den svenske Kongesaga. Overhovedet har hans Navn ikke efterladt sig Afkom i Sverige, se Lundgrens „Runurkunder“ og Lundgren-Brate „Svenska Medeltidsnamn“. Derimod har det et velkendt fyrsteligt Ekko i Danmark, nemlig en historisk Danekonge Ongendus i 8. Aarh. Ogsaa Ongenþeows fremragende Efterkommer Eadgils savner Afspejlinger i svenske Navne, medens der derimod kendes en Apils fra en sjællandsk Runesten. Denne Tavshed om de fra Beowulf kendte Sveakonger er saa meget desto mere paafaldende, som Opkaldelse efter Dankongerne af Skjoldungætten er ret yndet i Sverige.

6. I norske Sagn optræder en navnkundig Helt Angantyr, der i sit hele Væsen tager sig ud som en Afspejling af Ongenþeow. Han opererer i de jyske Farvande og siges at have hjemme „paa Bolm“. Nu findes der i Sydvestsmaalands tæt østenfor den danske Grænse en Ø Bolms-ø i den store Sø Bolm, og ved dens Bred ligger en Bygd Angelstad. Dette Navn, der, saavidt jeg veed, ikke har sin Mage i Sverige, seer skuffende ud som „Angantyr's Stad“. Efter alt at dømme har vi da her den fra Svearike forsvundne Ongenþeows Operationsbasis.

7. Angantyr falder ifølge Hervararsaga etc. i en meget omtalt Kamp mod to Fostbrødre, hvad der minder om Ongenþeows Fald i Kamp mod to Brødre. Skuepladsen er ved Jyllands Kyst.

8. Saxe 166 ff. har den samme Kampsituation overført paa Ongenþeows Efterkommer, Sveakongen Ath(g)isl, hvis Navn kun er et Haarsbred fjærnet fra Ongenþeows Afspejling i Ynglingatal, Egil < *Agilaz. Denne Sveakonge gør gentagne Angreb paa Sønderjylland. Han fældes i Enekamp mod to sønderjyske Brødre, hvis Overtrædelse af den gængse Holmgangsløve regnes for saa

mærkelig, at den giver Aarsag til et staaende Mundheld. Vi har da følgende Ligning:

BEOWULF

Ongen. . (= Egil),
gammel, navnkundig Sveakonge,
gør Angreb paa Geater,
haaner dem overlegent sejersikker,
men fældes i Enekamp
af to geatiske Brødre.
Hans Dødsomstændigheder

har kun ét kendt Sidestykke,
nemlig Saxes Fortælling om
Adilses Død.

SAXE

Ad(g)il. .,
gammel, navnkundig Sveakonge,
gør Angreb paa Jyder,
haaner dem overlegent sejersikker,
men fældes i Enekamp
af to jyske Brødre.
Hans Dødsomstændigheder
regnes udtrykkelig for enestaaende
og har kun ét kendt Sidestykke,
nemlig Beowulfs Fortælling om
Ongenpeows Død.

Facit: de to Fortællinger handler om een Tildragelse. Denne Slutning drages ogsaa af Heusler, Hoops „Reallexikon“, Art. „Ynglingar“.

9. Widsid l. 31 nævner Sveakongen Ongendpeow henimod Slutningen af en lang Række Fyrster og Folk. Denne Opregning er tydelig Kilden til en navnkundig nordisk Personremse, der udgiver sig for at indeholde „Angantyr's Brødreflok“. Navnene er nok i nordisk Overlevering stygt lemlæstede, men adskillige er dog endnu tydelig genkendelige, saaledes hos Saxe 250: Brander, Tirvingar, Hiorthuar, Hiarthwar-rani = Brondingum, Þýringum, Hætwerum, Herefar-(r)ena; Angantir staar her, som sig hør og bør, paa Bagvægtpladsen. Altsaa er Angantyr = Sveakongen Ongenpeow. Om alt dette se nøjere i min Afhandling „Vidsid og Slægtssagnene om Hengest og Angantyr“, „Arkiv f. nord. fil.“, 1919, 8 ff.

10. Saxe 291 omtaler en Angater, otte Kæmpers mægtige Broder, der bejler til Kong Ingells Søster Helga. Han er aabenbart en Genganger af sin Navne fra Bolm med de mange Brødre, men dennegang hedder det, at han stammer fra et Sted „apud insulam Sialandiam“. Jørgen Olrik oversætter „paa Sælland“. Men efter min Mening maa det vel snarere hedde: „i Sjællands Nabolag“. Da Angater fældes paa Heden Roliung, som ligger i Skaane, føres vi herved til samme Nabolag som Angantyr's Bopæl Bolm lige østenfor Skaanes Grænse. Den omstridte Helga gøres hos Saxe til en „dansk“ Prinsesse og hendes Brudgom Helge til en „norsk“ Prins. I Virkeligheden hører jo Kong Ingell og hans Søster Helga

til Barderne i Nordtyskland, og den „norske“ Helge turde da ogsaa være forskudt fra sin oprindelige Nationalitet: han er ingen anden end den velkendte danske Prins, Skjoldungen Helge. Sagnet synes da at udtrykke følgende: Helga dvs. Bardernes Land er Genstand for Kappelstræb mellem Angater dvs. Sveerne og Helge dvs. Danerne. Sejren tilfalder Danerne. Kampen udkæmpes til Dels i Skaane, men det omstridte Land ligger i Nordtyskland, i Sønderjyllands Nabolag.

11. Et Huglæstath, der minder om Geatekongen Hygelac's Navn, findes i det sydligste Sønderjylland, omtalt i Slesvig Bylov Aar 1285. Denne Bygd, med et i Danmark enestaaende Navn¹, er Handelsstaden Slesvigs Stapelplads ved Ejderen, et Sted, hvor Varer omladedes til og fra Vesterleden. Den kunde tænkes at have været Hygelac's Startpunkt ved Vikingetoget til Frisland. Se H. V. Clausen i „Danske Studier“ 1918, 137 ff.

12. Beowulfs Dragekamp foregaar ifølge 3031 ved Forbjærget Earnanæs. Dette Stednavn kunde naturligvis være rent opdigtet. Men vil man søge en Efterklang i Virkelighedens Verden, ligger det nær at finde den i det sønderjyske Arnæs, et Fremspring ved Sliens Bred. Det er det eneste Stednavn af denne Art paa det gamle Danmarks Grund.

Den samlede Række Vidnesbyrd maa siges simpelthen at forbyde den Antagelse, at Geaterdramaets Hovedskueplads er Götland-Sverige. Den kan kun forklares ud fra den Forudsætning, at Hovedskuepladsen var Sønderjylland.

Hvad nu Geaternes Nationalitet gælder, saa kunde man jo føle sig fristet til at genoptage den af Fahlbeck hævdede Opfattelse, at Formen Géatas slet og ret er en Dialektform eller Føjform for Éotas, Jyder.

Dette vil jeg dog ikke hævde. Jeg troer nu, at vi i Beowulf virkelig har med Gøter at gøre. Maaske har Stjerna Ret i at aflede Geaternes Tilnavn Wederas fra Väderörerne ved Götlands Kyst.

Man vil indvende: men hvad havde da Gøter og Sveer at gøre i Sønderjylland omkring Aar 500?

Dertil vil jeg svare: vi har ikke at rette paa Kildernes Vidnesbyrd om den Tids Forhold efter vor Tids mangelfulde Viden. Vi

¹ Et Hugletsbjerg skal ifølge Pontoppidans „Danske Atlas“ findes i Himmerland; det er det nuværende Hyllebjerg. Men Pontoppidans Navneform er vistnok opdigtet.

har omvendt at fylde vor Videns gabende Huller med de faktisk foreliggende Vidnesbyrd.

Naar Kilderne siger os, at Gøter og Sveer omkring Aar 500 opererede i Sønderjylland og deromkring, saa har vi at tage det til Efterretning.

H. V. Clausen har i den citerede Afhandling allerede med Rette gjort opmærksom paa, at det sønderjyske Landnam, som Sveerne faktisk gennemførte omkring Aar 900, kan de allerede have prøvet omkring Aar 500. De nordiske Vikingetog til Vesterleden i 8.—9. Aarhundrede indledes jo ogsaa med enkelte Strejftog Aar 515 og 560. — Men hvad Sveerne gjorde, kan ogsaa Gøterne have gjort.

Forfægterne af Gøtlandshypotesen fæster sig ikke i mindste Mon ved den Omstændighed, at Hygelac som første Banebryder for de nordiske Vikingetog til Vesterleden starter fra Gøtland. Men det er dog ret paafaldende; vi kender intet før eller senere til Gøtland som Hovedbasis for Vesterviking; paa Runestenene er Gøtternes Bidrag til Vikingetogenes Statistik for intet at regne mod Sveernes. Naar man imidlertid overhovedet kan tænke sig, at Gøterne iværksatte et saa eksempeløst Foretagende som et Vikingetog fra Gøtland direkte til Frisland, hvorfor kan man da ikke ligesaa godt tænke sig, at de har udsendt en Skare Landnamsmænd, som har slaaet sig ned i det af Anglerne rømmede Sønderjylland, og som her følger i deres Fodspor med Vesterviking udfra den hævdvundne Udfaldsport, Ejdermundingen?

Den Tanke, at Gøterne skulde have deltaget i Kolonisation paa det senere Danmarks Grund synes ganske vist ny og overraskende. Men hvad Aarsag har vi til at være overraskede? Vor Viden om den Tids Folkeforskydninger er i Virkeligheden saa latterlig ringe, at vi aldeles ingen Grund har til paa Forhaand at stille os afvisende. Faktum er, at vi mere end een Gang hører om gøtiske Foretagender i Danmark i Skjoldungtiden. Den Hær, som Skjoldungen Hjarvard førte mod sin Frænde Hrolf Krake, udgjordes hovedsagelig af Gøter. De nævnes tre Gange i Bjarkemaal, svenske Hjælpetropper kun een Gang; og da Gøterne holdt Valpladsen, er der ingen Grund til at tro, at de efter Hjarwards Fald skulde have sagt Farvel og Tak. Endvidere siger Saxe 320, at Sjællandskongen Ungvin stammede fra Gøtland, og at dennes Æt, Siklingerne, var udansk, fremgaar tilstrækkelig af dens Personnavne saasom Sigar,

Sigvalde, Sigrîd, som var fremmede for Datidens danske Navneskik og afgjort peger hen mod det skandinaviske Fastland.

Skulde jeg tilføje en Gisning i Tilslutning hertil, vilde jeg sige, at den danske Stednavnetype -løse rimeligvis har sin Oprindelse fra Østergötland, hvor den er stærkt repræsenteret. Min Formodning om gøtisk Kolonisation staar og falder dog ikke med denne Gisning; den er tilstrækkelig hjemlet med Bjarkemaal og Saxes Ord om Siklingernes Ophav. Og er Gøterne faktisk tvende Gange optraadt som Nybyggere i Danmark, kan de ogsaa have gjort det een Gang før, uden at vi i det sagnhistoriske Taagemørke erfarer noget direkte derom.

Det maa være skeet paa den Maade, at de som Danernes Venner og Forbundsfæller har faaet Lov at slaa sig ned paa den ledigblevne engelske Jord i Sønderjylland. Forbund eller „entente cordiale“ var der aabenbart mellem Beowulfs Geater og Danerne. Men Ligestilling var der ikke Tale om; Fordelingen af forherligende Forstavelser i Beowulf viser tydelig, at Geaterne regnedes for det rene Ingenting i Sammenligning med Danernes Stormægtighed.

Med Hensyn til Sveerne, saa turde de være gaaet i Gøternes Fodspor, men vel paa mindre fredelig Vis. Af ukendte Grunde synes Ongenpeow at være draget hjemmefra paa Langfærd mod Sydvest. Der maa have været en Station for upsvenske Udvandrere syd for Götaelvns Munding, i Vestergötland og Nordhalland, hvor vi træffer en Klump af tydelig upsvenske Stednavne: Othensalæ, Grimulfstun, Öxnevalla, Stråvalla og Ölmevalla. Derfra turde Ongenpeow være søgt østenom Danegrænsen sydpaa til Søen Bolm, hvor vi træffer en anden upsvensk Klump: Angelstad („Ongenpeows Stad“), Garnhult, Tuna. Og tilsidst maa han være naaet frem „over den vide Sø“, som der staar i Beowulf, og have hjemsøgt Gøternes Koloni i det sydlige Sønderjylland. Hvor han under dette Fremstød har haft sin faste Operationsbasis, er ikke godt at sige. Herverarsaga lader ham, som man veed, falde paa Samsø, og muligvis kan det passe, men noget sikkert kan vi ikke vide derom.

Sikkert er det imidlertid, at det sydlige Sønderjylland, — Egnen ved Overgangen fra Slien til Ejderen — tidlig maa have udøvet en stærk Magnetisme, fordi den var Nøglen til det indbringende Handelssamkvem mellem Vesterleden og Østersølandene. Og der er Spor til, at netop Sveerne har været dette Samkvems mest frem-

ragende Pionerer, — Spor, som Historikerne og Etnologerne blot hidtil i ufattelig Blindhed har ladet ligge uønsede. Disse Spor viser sig deri, at der i den svenske Bygd Sigtuna dannede sig et virksomt Centrum for Spredning af den sydvestenfra kommende Odinstro; endvidere viser de sig i Optagelsen af den saxisk-tyske Inddelingsform „Hundred“ (istedenfor dansk „Herred“), i Optagelsen af nordtyske Kongenavne som Eadgils, i Optagelsen af det saxiske Stednavneled -tuna, der danner saa udpræget angelsaxisk-klingende Former som Færingatunir, etc. etc. For at nu Sveerne skulde kunne optage alle disse Elementer, maa de et Steds have haft Adgang til nøje Samkvem med Saxere og Nordtyskere, og der er kun ét saadant Sted tænkeligt, nemlig ved Østersøens Sydvesthjørne, altsaa tæt ved Beowulf-Geaternes formodede Stade, Sønderjylland.

Altsaa, altid og allevegnefra peger Sporene i samme Retning.

Man vil vel kalde min Fremstilling fantastisk; men den bygger dog Skridt for Skridt paa Stedsagn og Stedminder og Kulturkendsgærninger; det gør den gængse Lære om gøtisk-svenske Kampe i det indre Sverige ikke, — den er en Konstruktion alene ud fra Beowulf, svæver iøvrigt i Luften.

Jeg skal nu prøve at gaa en anden Vej, idet jeg vil undersøge det samlede Stykke jysk Oldsaga, hvortil Saxes Genspejlinger af Beowulfs geatiske Episoder hører.

I det store og hele røber Stofudvalget i Widsid og Beowulf en paafaldende Lighed med Saxes Danesaga. Vi har hos Widsid: Goterkongen Ermanrik; Danekongen Sigehere; Anglerkongen Offa og hans Grænsekamp; Danekongen Alewih, modigst af Mænd; Danekongerne Hrodgar og Hrodwulf og deres Kampe med Barderkongen Ingeld; i Beowulf: Goterkongen Ermanrik; Anglerkongen Offa; Danekongerne af Hrodgars og Hrodwulfs Æt, nøje specialiserede, og deres Kampe mod Barderkongerne Froda og Ingeld. Alle de her nævnte Fyrster undtagen Alewih indgaar som Danekonger hos Saxe.

Men endnu mere paafaldende bliver Overensstemmelsen mellem engelsk og dansk Overlevering, naar vi i Enkeltheder ransager det Stykke Sagnhistorie, der samler sig som en Klump med Offasagnet som Kærne.

Saxes danske Overlevering har først et Hovedstykke, der indledes med Humble, Dan og Angul og derpaa med rigelig norsk-islandsk Islæt fortsættes Skjoldungerne ud. Det slutter med den

sidste Skjoldung, Hrørik Slyngebaand. Umiddelbart forud gaar det omfangsrige norske Baldersagn der ligesom markerer et skarpt Indsnit.

Herefter tager det jyske Hovedstykke fat. Det omhandler følgende Hovedpersoner: Gervendel, Jyllands Jarl; hans Sønner Horvendel og Fenge; Horvendels Søn Amled, Jyllands Konge; Dan-kongerne Viglet, Vermund, Uffe, Dan og Hugleth. De islandske Kongerækker har tre tilsvarende Led: Varmundr vitri, Óláfr litilláti, Dan mikilláti. Axel Olrik mener, at Saxe har taget sin Dan fra de islandske Kilder. Det er ogsaa tydeligt, at Saxe henviser til hine Kongerækker, naar han siger, at Uffe er den samme, som kaldes „Olavus Mansvetus“. Men derfor er det dog ikke givet, at Dan er Islændingenes Paahit; der kan gives gode Grunde for, at han virkelig er overtagen fra en dansk Urtext. Vi har her et samlet Stykke jysk Historieopfattelse, spændende over en helt respektabel Række Slægtled.

Gervendels Søn Horvendel og Sønnesøn Amled, Saxe 135, 138, er jysk Særeje, genfindes ikke med Sikkerhed andensteds. Men Amleds Dronning Ermuthrud (Hermuthruda, Saxe 157), der ægter hans Overvinder Viglet, har Forbindelse med engelsk Overlevering, idet nemlig en Prinsesse Brýd ifølge Beowulf 1931 ff. ægter Anglerkongen Offa. Denne Offa er ifølge Merkjas Kongestamtavle Sønnesøn af Wihlæg, som er identisk med Ermuthruds Husbond Viglet. Prinsessens Forbindelse med den engelske Kongeæt er altsaa fælles for jysk og engelsk Overlevering; der er blot i den ene eller den anden af dem skeet en Forskydning af det Slægtled, hun knyttes til.

Istedenfor Horvendels Broder Fenge, Saxe 135, har en Kongerække hos Langebek, SRD. I, p. 31, Personen Vege. Indsætter vi denne Navneform, faar vi en femleddet Slægtrække, der Led for Led svarer til Merkja-Anglernes Kongestamtavle:

Jysk Række: Ger-vendel, Vege, Viglet, Vermund, Uffe.

Kongestamtavle: Wapol-geat, Waga, Wihlæg, Wærmund, Offa.

At et Navns Led i Sagnoverleveringen kan vendes paa Hovedet, som Wapol-geat > Ger-vendel, vil mange maaske regne for utroligt, men det forekommer faktisk oftere. Widsid I. 113 omtaler saaledes et Folk ved Navn Wip-Myrgingas; dette helt ukendte Folkenavn staar i Virkeligheden for *Myrk-wipinger, eftersom det nævnte Versstykke skildrer en Kamp, der ifølge Herverarsaga foregaar

ved Myrkvid. Prosaen til Helgakviða Hjörvarssonar omtaler en Helt ved Navn Atle Id-munds Søn. Som Bugge har paavist, „Helgedigtene“ 281, er han ingen anden end den kendte Hunnerkonge, Attila Munk-juks Søn. (Got. *jiuka* „Strid“ savnes paa Nordisk; det er derfor naturligt, at det gengives ved „Id“).

Den her paaviste femleddede Række indeholder den ældste sammenhængende Traad i Danmarks Saga. Dens Stadfæstelse ved engelsk Paralleloverlevering giver den en mærkelig Vægt.

Og den staar ikke isoleret; den udbygges yderligere ved ledsagende Stof, som kendes fra England (jfr. Prinsesse -thruda, der ægter Anglerkongen).

Paa Vermunds Tid styres Sønderjylland af en Jarl Frovin, hvis ene Søn hedder Vige, Saxe 162. De to genfindes i den vestsaxiske Kongestamtavle som Fréawine og Wig, og det paa et Tidspunkt, der nogenlunde stemmer med Wærmunds i den merkiske Stamtavle.

Samtidig angribes Sønderjylland af den navnkundige Sveakonge Athisl, Saxe 162, der tilslut finder sin Død i Enekamp mod to jyske Brødre, smst. 167. Vi har ovenfor seet, at Athisl, ældre *Athgisl, maa være traadt istedenfor *Agil = Egil, der i Ynglingatal med sit Navn genspejler den kendte Sveakonge Ongenpeow, skønt ethvert Minde om dennes daadrige Liv udenfor Sverige er forsvundet fra Overleveringen i Ynglingatal. En medvirkende Grund til, at Ongenpeow er fortrængt af sin Sønnesøn Athisl, er vel at søge i den Omstændighed, at der i Anglernes Nabolag levede en mægtig og navnkundig nordtysk Fyrste ved Navn Eadgils, Konge over Myrgingerne, se Widsid l. 93.

Hvorledes det nu end forholder sig dermed, saa har vi her i jysk Overlevering det første Minde om de i Beowulf fremstillede Kampe mellem Geater og Sveer. Det maa blot formodes, at Tidspunktet er skudt noget tilbage, idet Ongenpeows Tøg til Sønderjylland vel først er foregaaet efter Anglernes Udvandring.

Denne Udvandring afbryder naturligvis den Traad, der gennem fem Slægtled har fulgt Anglernes Kongesaga paa jysk Grund. Men medfører en saadan Afbrydelse med Nødvendighed, at det jyske Saga-Afsnit, vi her sysselsætter os med, holder op med det samme? Nej; ingenlunde! Det maa ialfald vises sort paa hvidt af Overleveringens Form.

Ifølge Saxe 175 efterfølges Uffe af sin „Søn“ Dan. Denne skal som sagt ifølge Olrik være laant fra de islandske Kongerækker. Men

jeg seer ikke fjærneste Grund til Ollriks Formodning. Dan fortsætter jo nemlig paa fortræffeligste Maade den jyske Overleverings Traad. Naar Anglerkongen Uffe efterfølges af sin „Søn“ Dan, saa vil det, oversat paa Nutidssprog, slet og ret sige, at Anglerne forsvinder fra Skuepladsen, og at Danerne overtager Herredømmet. At Folkeopnævnere paa den Maade markerer vigtige Tidsskel, har jeg allerede udtalt i min Disputats „Oldsagn om Godtjod“ S. 150. Og ligesom Anglerkongerækken paa jysk Grund sluttet med Danskernes Opnævner Dan, saaledes afbrydes den i Merkja-Stamtavlen med en Angelþeow, som er Opnævner for Angelþeod, „Anglerfolket“¹. Først efter ham fortsættes der med Offas menneske-virkelige Efterkommer Eomær.

Om Dan siger nu Saxe, at han var overmodig og opblæst. Man kunde fristes til deri at se et Spor af jysk Uvilje mod det danske Vælde, der afløste Anglernes. Men det er dog vel snarere Saxes egen private Konstruktion udfra Dans islandske Tilnavn „mikilláti“, „den storladne“.

Efter Dan følger Hugleth, der fælder to svenske Høvdinge, Hømóth og Høgrim. Her fortsættes tydelig den jyske Traad. Hugleth er jo ingen anden end Beowulfs Geaterkonge Hygelac; Hømóth er Sveaprinzen Eanmund, der paa Hygelacs Tid fejdede mod Geaterne, og Høgrim maa følgelig staa for dennes Broder Eadgils. Her har vi altsaa Adils paa den rigtige Tidplads, medens Saxes Athis som sagt erstatter Bedstefaderen Ongenþeow.

Efter Hugleth skifter Fremstillingen Karakter. Der følger en Række Frodesagaer og Fridlevsagaer, der for Størstedelen har umiskendeligt norsk Præg. Det vil sige, at det jyske Stykke er sluttet. Ingensteds senere lader der sig spore en saadan samlet Klump af jyske Overleveringer. Eller rettere sønderjyske.

Vi vil tilslut kaste et kort Blik paa hele dette Stof.

Kærnen deri er den engelske femleddede Slægtrække fra Gerwendel til og med Uffe, med Tyngdepunkt i Grænsekampen for Sønderjylland. Hertil knyttes følgende Bi-Episoder:

Horwendel-Amled-Sagnet, som er jysk, men ikke nærmere stedfæstet.

Thrud-Sagnet, som ifølge engelsk Overlevering knyttes til Offa = Uffe, altsaa til et sønderjysk Stof.

¹ Ifølge Quedlinburg-Aarbøgerne udvandrere Anglerne fra Danernes Land under Ledelse af deres Konge Angling; han svarer altsaa til Angelþeow.

Frovin-Vige-Sagnet, sønderjysk, med Parallelsagn hos Vest-saxerne.

Sagnet om den gamle Sveakonges Fald i Enekamp mod to sønderjyske Brødre = det engelske Sagn om Sveakongen Ongen-peows Fald i Enekamp mod to geatiske Brødre.

Sagnet om Dan, der symboliserer Danernes Erhvervelse af Sønderjylland.

Sagnet om Hugleths Sejr over Sveahøvdingene Hømod og Høgrim = det engelske Sagn om Geatekongen Hygelac's Kampe med Sveahøvdingene Eanmund og Eadgils.

Da Hovedstammen og fem Sidegrene er jyske, er det næsten en tvingende Nødvendighed, at den, sjette Sidegren, Hugleth-Sagnet, ogsaa maa være det.

Paa den Maade lader en Videreførelse af Fahlbecks Geaterhypotese sig tvangløst indbygge i et organisk Billede af det gamle jyske Sagnstof. Fastholder man derimod den geatiske Skueplads i Götarike-Svearike, bliver det fuldkommen ufatteligt, hvordan Ongen-peows Nederlag og Hygelacs Kampe med Sveahøvdingene pludselig dumper ned midt i det jyske Stof.

Med denne Slutsats vilde jeg gjerne have henstillet det gamle Stridsspørgsmaal til ny Efterprøvning.

RAVNESTEN OG SVALESTEN

AF

POUL HAUBERG

I gamle Dage var det en almindelig Overtro, at der i visse Dyrs Indre ofte kunde findes Sten; hvorledes de ellers var kommet der, tænkte i al Fald Lægmand ikke nærmere over, blot vidste man, at saadanne var at finde i Ged, Hane, Hjort, Kapun, Pindsvin, Slange, Svale, Tudse, Ørn o. s. v.

F. L. Grundtvig¹ har samlet et overvældende Materiale om saadanne Sagn og Overleveringer, men hovedsagelig hentet fra udenlandske Kilder, ja om Ravnestenen har han trods megen Umage kun kunnet finde to Former af Sagnene her fra Landet. Ved en Gennemgang af vore trykte og haandskrevne Læge- og Tryllebøger har jeg truffet begge disse Sten omtalt flere Steder; men da det er vanskeligt at afgøre, hvad der hører ind under *Begrebet Løsningssten*, da Grundtvig omtaler baade de egentlige Forløsningssten, og Sten, der sprænger Døre og Lænker samt Usynlighedssten og mange andre, har jeg tænkt at meddele alt, hvad jeg har fundet om disse to Sten som Læge- og Tryllemiddel.

Forinden vil jeg dog omtale et Par Opskrifter, der i særlig Grad vedrører selve Løsningsstenen uden at have Forbindelse med disse to Slags Fugle-Sten:

„Om du bliffuer Fangen.

Tag och bind vnder deris Arm en Vette, heder Solspafft(?)², saa bliffuer du løs“³.

„Wilt du gjøre, at en Laas skal springe op: Saa gach huoß en bech Vand, som du kandst finde 2 frøer paa hin anden. Tag den øffuerste aff och ßet den Nederste i et glaß och set glaßet paa et Rødt eller ßort Klede och bint glaßet tet til och Var flich-

¹ Løsningsstenen. Kbh. 1878.   ² Maa vist læses saaledes.   ³ Ny kgl. Saml. 67 b. 8°, p. 16 a. (Fra 1643).

tig derpaa, ßaa kommer den Anden igien met en Roed och ßpringer til glaßet, ßaa gaar det i thu¹.

Dette sidste Sted gælder altsaa Sprængroden, der i Almindelighed hentes af Fugle.

Vi gaar nu over til Ravnestenen, der i Modsætning til de fleste andre dyriske Sten ikke findes i Fuglens Indre, men hentes af forskellig Grund hjem² af Ravnens som Beskyttelsesmiddel for Ungerne eller til at opvække dem fra Døden. De følgende Stykker er fra Haandskrifter og findes ikke hos Grundtvig.

Fra sidste Halvdel af det 15. Aarhundrede findes et Haandskrift³, der paa nogle enkelte Stykker nær bestaar af dansk Tekst; heri forekommer Sagnet om Ravnestenen paa Latin. Naar Afskriveren netop her har benyttet det latinske Sprog, er det sikkert gjort for at ikke alle og enhver skulde lære den forborgne Kunst, som Stykket meddeler, at kende:

„Accipe oua corui de nido suo in kalendis aprilis et coque et postmodum repone ad nidum Cum autem coruus venerit et oua recencia non invenerit portabit quidem lapidem qui facit oua recencia et habeas respectum vbi tumulat lapidem illum si lapis ille ponetur in cibo uel potu sponse uel sponsi cum primo se simul condormiant sine dubio generabunt“.

Nogen Beretning, der svarer ganske hertil, har Grundtvig ikke, hvorimod han⁴ fra tyske Haandskrifter har Sagn, der er næsten enslydende med følgende:

„Om en raffn. Tag raffne eg i en Rede och ßyd dem och leg dem i reden igien, da haffuer hand en sten, ßom han vender dem med, saa bliffuer de raa igien, huem den sten haffuer i en ring om ßin finger, och hand rører paa en, ßom er fangen i iern, da falder strax iernet aff hannem, huem ßamme sten haffuer i ßin Mund, da kand hand forstaa fulle schrig“⁵.

At man ved Ravnens Hjælp kunde blive usynlig, kender man ogsaa mange Eksempler paa fra Udlandet og flere af dem har ogsaa fundet Vej her til Landet:

¹ ibidem p. 67 a—b.   ² De udenlandske Kilder nævner en Ø i det røde Hav som Findested.   ³ Thottske Saml. 249. 8°, p. 63—64; se Poul Hauberg, En middelalderlig dansk Lægebog. Kbh. 1927, p. 42.   ⁴ op. cit. p. 117—124 og 127.   ⁵ Ny kgl. Saml. 67 b. 8°, p. 24 a. (Fra 1643).

„Tag en Raffnesten, som er vdj Augustj maanet, 3 fredagß morgener och læß den Psalme til enden, Deus Deorum: sic fies invisibilis“¹.

En noget forvirret Beretning fortæller om en anden Maade at faa Ravnestenen paa:

„Der bruges og saa, at en Passe nøye paa, hvor at Rammen hafver sit Reede, og naar at ungerne erre i Reedet, saa gaaes der hen og tager en af ungerne og tager den paa en stang, og henger den tæt ved Redet og Legger sig saa strax ned ved Redet og Ligger saa ganske stild og seer op til Redet, og naar da di gamle Ravne kommer og gjør sig klar eller gjør det ved ungen, som henger ved Reedet og med det samme, det er giort af dem ved ungen, saa maae den værre gansske snar og springer saa til og tager saa det, som di gamle Ravne Legger ved ungen eller Reedet, thi det er som en steen, og den som denne hafver, den er meget god at hafve, og naar en vil Gjørre sig usynlige og saa, og hafve den under sin Tunge, saa er den usynlige, og bær den paa sig, Siges det og saa at være noget ved det“².

Meningen her maa vist være, at Stenen, som Ravnene henter, gør den selv og Ungen usynlig, uden at der tales om, at den bringer den døde Unge til Live igen.³ I Lighed hermed henter Ravnene undertiden en Urt i Stedet for Stenen:

„Der bruges og saa, at en Passer nøye paa om Vaarren Med det samme, at Ravnene hafver sine eg, og med det samme, at Eggene erre udlagt og da med det samme, at ungerne kommer ud af eget, saa erre [de] hvide, saa maae det passe nøye paa, Saa gaae den til Reedet, og tager saa en af ungerne og binder den saa ledes strax ved Reedet, at neppen⁴ er og henger ved bredden af Redet obben og gabber, og medens ungerne erre hvide, saa kommer ikke de gamle Ravne til deres unger, og saa snart at ungerne begynder til at blifve sortte, saa kommer dem⁵ og spisser⁶ sine unger, og naar dem⁵ da ser, at denne hvide unge henger ved Reedet, thi det kand dem⁵ ikke lide, saa fløyer dem⁵ bort og op søger sig en urt og legger den i den Døde unge nep,

¹ ibidem p. 73 a. (Ps. 50, Vulgata 49).   ² Ny kgl. Saml. 69 h. 8°, p. 26—27. (19. Aarhundrede).   ³ Smlgn. Grundtvig p. 37—49.   ⁴ Muligvis: at Næbet er i Vejret.   ⁵ Læs: den.   ⁶ Fodrer.

saa er ungen usynlige, saa gaaes der hen og følger efter bandet, og tager denne urt af denne unge nep, og naar en vil gjøre sig usynlige, saa Tages denne urt og holder den under sin Tunge, og saa lunge den kand holdes under sin Tunge, saa lunge er den og saa usynlige, og kand udtages igien og Tørres og bruges saa lit som en selv vil og behager¹.

Denne Urt eller Sprængrod kan ogsaa erhverves paa anden Maade:

„En Ravne unge medens hand er uden dun og fier, vri hofvedet af hand og Graf det i Jorden og lad det ligger der I 9 dager, saa voxer det af en urt, naar en tager den under sin Tunge, saa er den usynlige².”

Samme Haandskrift³ angiver endnu en Egenskab ved Ravne-
stenen:

„Og saa om Ravnen, da tag en stor maas moe(?)eg⁴ med vand og gak did, som en Ravn hafver sine unger og tag en af dem og bin ham ved en gren, set saa et bechken under og for paa ham, og Saa falder der ud af hans nep saa stort som en Ertt er en ting ud af hans nep og i Bechkenet, tag det og bære det paa dig, saa faar den vel at vide alt, hvad den løster.“⁵

Endelig skal meddeles en Form af Sagnet, der nærmer sig stærkt til et af de først omtalte, blot med den Forskel, at her nævnes Laurbærbladet, der hører med i det oprindelige Sagn hos Albertus Magnus:

„Om Ravne Eg at kaage. Bliver Hans Eg koget og lagt i Reden igien, da henter Han en steen og rører dem der med, saa bliver de raas og klare igien, denne steen befattet i en ring og under steennen lagt et Laurbær blad og der med røre eller tager paa den, som er fangen eller bunden med [læn]ker eller og en laaset dør, saa bliver den bunden [fri] og Døren gaar op.“⁶

Dernæst er der Svalerstenen (*Lapis chelidonium*), der omtales baade hos Dioskorides og Plinius, ligesom den forekommer i vore gamle danske Stenbøger, som følger med flere Afskrifter af Henrik Harpestrængs Urtebøger.⁷ Som Regel er der Tale om to for-

¹ Ny kgl. Saml. 69 h. 8°, p. 23—24.   ² ibidem p. 24.   ³ p. 24.   ⁴ maas moeg o: mostmugge (Kande)?   ⁵ ibidem p. 24.   ⁶ D. F. S. 1909 3 b G, p. 10 b. (19. Aarhundrede).   ⁷ Marius Kristensens Udgave p. 179 og 232.

skelligt farvede Svalesten, men undertiden nævnes tre Farver; ligeledes varierer Stedet, hvor den indtager sin Plads i Svalen. Saaledes angives Hovedet, Kroen og Maven samt Reden, hvortil den hentes ligesom Ravnestenen; endelig nævnes et enkelt Sted, at Svalen skal være en Digesvale.

Da Grundtvig p. 167—173 har meddelt flere danske Eksempler paa Svalestenens Anvendelse fra trykte Kilder, skal disse ikke gentages, blot kan nævnes, at de to Raad fra Christiern Peder-sens Lægebog, Malmø 1543 genfindes i en Mængde Afskrifter, der dog ikke skal omtales her; derimod medtages alle de forskellige Varianter om de to eller tre Svalesten fra haandskrevne Kilder, da de stadig er indbyrdes afvigende, samt enkelte trykte Former, der ikke er nævnt tidligere.

„Der findis een Steen i en Sualerede, Tag hannom och bær paa dig, da skallt du icke hoste“. ¹

„Om nogen vil haffue en Ønske Sting.

Tag et Hierte aff en Suale, siud den och leg dem vdi Reden igien, da flyer Sualen ned paa Sabathts och tager j sten och leger den i Reden, den er goed til en ønsche sten.“ ²

I Almindelighed nævnes kun en rød og en sort Svalesten³, men mærkelig nok omtaler næsten alle de Sagn, der forekommer paa Dansk, tre Slags; aabenbart stammer de oprindeligt fra fælles Kilde:

„De hirundine habente tres lapides.

En Suale Haffuer 3 stene i sit hoffuid, en Rød, en Sort og en huid eller i sin rede, naar hun haffuer Vnger. Haffuer du den Røde och kysser en pige for sin Mund.⁴ Haffuer du den Sorte, da skalt du Aldrig forferdis, den er och goed for Kaldesiuge. Haffuer du den Huide, da bliffuer Aldrig Sorgfuld.“ ⁵

„Item der liger 3 stene i en Vng sualis bug, den ene er graa, den Anden er Rød, den 3 er huid, huem som haffuer den graa i sin Mund, da er han vsiunlig, Och den som haffuer den Røde i sin Mund och vil kysse en pige for sin Mund, da skal hun giøre hanß vilie, och huem som haffuer den huide paa sig, da skal Alle mand haffue hannem ker.“ ⁶

¹ A. M. 193. 8°, p. 7 b. (Fra c. 1600).   ² Ny kgl. Saml. 67 b 8°, p. 16 a. (1643).   ³ Se Grundtvig p. 42.   ⁴ Mgl. et Stykke; smilgn. følgende.   ⁵ Ny kgl. Saml. 67 b. 8°, p. 64—65.   ⁶ ibidem p. 70 b.

„En Kunstyche om en Suale. En Sualle haffuer 3 Stene i sin maffue, en Sort, en Rød, en Huid, huem den Sorte ber paa sig, hand skal intet ont vederfariß dag eller Nat, huem den røde haffuer i sin mund, da faar hand iche roe dag eller Nat for¹ hannem, Aldrig komme i den nød, Att hand io vel skal komme der aff igen.“²

„Om en dige suale. Der ere 3 stene i en dige sualiß Kro, en rød, en sort och en huid³, Den røde haffuer i Munden, Naar hand kyßer en pige, da bliffuer hun optendt til hannem, huem den huide haffuer er goed at omgaaiß med.“⁴

„Der findes 3 stenner i et svalle Hofvet, en Rød, en vid, en sort, huem den røde hafver i sin mund og Kyßer nogen Qvinde, saa Elsker hon hannem, hvem den hvide bær paa sig kommer aldrig udi farre, men blifver befriet, hvem den sorte ber, hannem kand ingen Troldfolck skade.“⁵

„At vinde i handel. Tag 3 steene i et svalle hofvet, Leg dem udi en pung, saa skal ingen bedrage dig.“⁶

„En hvid Svalle eller gammel svalle har i Augusti maane 3 stenner i sit hofvet, en hvid, en rød, en sort, hvo den hvide har, vinder i Kort spil, hvo den sorte har under sin Tunge, hand bliver usynlige.“⁷

Inden vi gaar over til de medicinske Anvendelser af Svalesten, skal nævnes, hvorledes man ved dens Hjælp kan blive usynlig:

„Gak Hemmelig til et Svalerede, tag Hendes unger ud og stik Øynene ud paa dem og leg dem i reden igien, og naar de har lagt der i tre dag, søg saa Hos dem, saa finder du en steen, saalenge du bærer den Hos dig, er du usynlig.“⁸

Da Grundtvig har anført Teksten fra de Harpestrængske Stenbøger, samt Svalestenens Anvendelse mod Øjensygdomme fra Wolffs Diarium og fra Thiele, skal disse forbigaaes her; derimod er der Grund til at omtale følgende, der viser tilbage til Dioskorides:

¹ Mgl. et Stykke.   ² Ny kgl. Saml 67 b. 8°, p. 71—72.   * Mgl.: huem.

⁴ Ny kgl. Saml. 67 b. 8°, p. 24 a.   ⁵ Ny kgl. Saml. 69 h. 8°, p. 30—31. (19. Aarhundrede).   ⁶ ibidem p. 30.   ⁷ ibidem p. 33.   ⁸ D. F. S. 1909 3 b G, p. 2 a. (19. Aarhundrede).

„For fallende siuge. Tag nar Maanen er i Vechten, Svaleunger Oc de første, der liger om Vaaren, skier dem op, da finder du i deris Kroe 2 smaa steen, den enne er eenß lød, den Anden er spraglet, svøb den i et støche hiorte hud før de falder til Jorden, Bind det enten om Halsen eller Armen, det hielper“.¹

Af en Bog, der er oversat fra Fransk, erfarer man, hvorledes Stenen saa ud:

„Svalesteen. Man kalder saaledes den lille Steen, som findes i Svalens Mave, og som var nedsvælget for at befordre Fordøyelsen. Det ere smaa Agatkorn, kredsrunde, lidt større end Hørfrø: man finder dem og i Sandet. Der gives baade hvide, graa og blaaagtige Svalesteene. De bruges, siger man, til at uddrive smaa Urenligheder, der undertiden komme i Øjnene. Man finder og af disse Steene paa Bierget Sassenage hos Grénoble i Delphinatet“.²

Den sidste Beretning, her skal omtales, er fra nyere Tid:

„For Melancholie, Trykken i Hovedet og Sandsesløshed. — — — Ligeledes den røde Svalesten indviklet i Kalveskind og baaren i den venstre Armhuling. Denne Svalesteen, hvoraf der ligeledes gives baade sorte og spættede, findes i Almindelighed i Leveren paa Svaleunger dog ikke hos alle. Hvor den findes hos Ungerne i en Rede, vender disse Næbbene mod hinanden; i modsat Tilfælde vende de Bagen til hinanden.“³

Foruden disse Svalesten kan der være Grund til at nævne en anden Sten, der har Tilknytning til Svalen, nemlig det saakaldte *Svalekul*, der skal findes ved Gravning i Jorden, første Gang om Aaret man ser en Svale. Naar dette er sat i Forbindelse med en anden Slags „*Kul*“, som findes under Bynkeplanter, og som bestaar af deres gamle udgaaede Rødder, da er dette urigtigt; de to Ting har intet med hinanden at gøre.

Svalekullet hjalp hovedsagelig mod Feber:

„For Kolde Syge. Dett første mand Seer En Svale om Aaret, da schall du staa stille oc graffue vnder dinn høyre fod, der

¹ Thottske Saml. 718. 4°, p. 327—328. (Fra 1678). ² Valmont de Bomare, Den almindelige Naturhistorie, oversat af H. von Aphelen. VII, Kbh. 1880, p. 671. ³ G. F. Most, Sympathetiske Midler og Curmethoder. Kbh. 1843, p. 236. Der henvises til Buch der Geheimnisse.

finder du et Kull, stød det smaa oc giff dend syge det at dricke i ædiche.¹

Dette er den eneste Gang, jeg har truffet Svalekullet i Haandskrifter; fra Evald Tang Kristensens Skrifter kendes derimod adskillige Eksempler, der dog alle minder stærkt om hinanden. Imidlertid skal de ikke omtales her, da de tilligemed flere andre trykte Steder, vil kunne efterses hos H. F. Feilberg, Ordbog over jyske Almuesmål under Artiklen *Svale*.

¹ Thottske Saml. 718. 4°, p. 103. (Fra 1678).

KULTUR OG FOLKEMINDER

„ABBEDEN OG HANS KOK.“ (ARNE NR. 922).

I Danske Studier 1907, 145 har Dr. Marius Kristensen udgivet den tidligste Opskrift af noget Folkeeventyr, som findes på dansk, og i langsommelige Tider den eneste.¹ Opskriften er kun et Fragment af et Eventyr, fundet på et løst Dobbeltblad fra Reformationstiden (AM 1056, 4°, XXXIX), om en Kok, der påtager sig at besvare tre intrikate Spørgsmål for sin Abbed, hvilket skete med al Bravour. I denne vor ældste Eventyroptegnelse får vi desværre ikke at vide, hvorledes Kokken klarer de to sidste Spørgsmål. Det pågældende Eventyr er senere, hvad Dr. M. Kr. i en Note da også gør opmærksom på, tit blevet optegnet paa dansk Grund (ved Svend Grundtvig, Evald Tang Kristensen m. fl.). Vi skal nu høre en af disse mange Optegnelser, meddelt E. Tang Kristensen af C. A. Thyregod.

„For mange Aar siden var der en Præst i Nørre-Snede, der var hovmodig nok til at skrive over sin Dør: „Jeg lever hver Dag foruden Sorger“. Nu træffer det sig hverken værre eller bedre, end at Kongen, en Gang han var i Egnen, fik den Indskrift at se, og saa tænkte han ved sig selv: „Jeg er Konge og har endda Sorger fra Morgen til Aften, hvordan tør den Præst skrive dette? ham maa jeg have talt med“. Saa lader han Præsten kalde og spørger ham, om det nu ogsaa forholder sig saaledes, som der stod over hans Dør. Jo, det gjorde, han havde aldrig Sorg og Bekymring. „Da skal du faa Sorger nu“, siger Kongen, „om jeg kan gøre noget til det. Nu vil jeg give dig tre Spørgsmaal, og dersom du ikke besvarer dem inden otte Dage, skal du miste baade Embede og Liv“. Det summede Præsten noget paa. „Det første Spørgsmaal er, hvor dybt der er til Havsens Bund, og det andet, hvor meget jeg er værd, og det tredje, hvad jeg tænker. Nu har du Betænkningstid til at give ordentlige Svar paa Spørgsmaalene, og saa kommer du til mig om otte Dage“. Dermed rejste Præsten af, og nu fik han Bekymring, for det var ham ikke muligt at finde paa, hvordan der skulde svares paa de Spørgsmaal. Men nu skal vi høre, hvordan det videre gik. Den Gang havde Nørre-Snede og saa en By tæt ved, som hedder Boest, Hyrde sammen, og han møder Præsten en Morgen, idet han driver Høvederne ud i Marken. Hyrden kunde straks se, at der var noget ved det med Præsten, og saa taler han ham til: „Hvad sørger I for, Faer?“ — „Aa, hvad kan det

¹ Carl S. Petersen: Den danske Litteratur fra Folkevandringstiden indtil Holberg (1929), 303.

hjælpe at sige dig det, du kan jo ikke hjælpe mig alligevel“, mente Præsten. „Ja, hvem kan vide det“, siger Hyrden, for han var nu ellers ikke saa tosset, den samme Fyr, og Enden blev ogsaa, at Præsten fortalte ham hele Redeligheden fra Ende til anden, og det var da den første Sorg, han nogen Sinde havde haft, sagde han. „Aa Skam, ikke andet end det“, siger Hyrden, „vil Faer være Hyrde saa længe, saa skal jeg mageligt gøre det ud“. Saa fik Hyrden Præstens Kjole og Krave paa og mødte hos Kongen paa den bestemte Dag. Da han nu havde meldt sig hos Kongen for at besvare de tre Spørgsmaal, siger Kongen: „Naa, det var jo godt, da kom saa betids, har du nu ret overtænkt mine Spørgsmaal og kan besvare dem ordentlig?“ „Ja, det troede han da nok“. — „Hvor langt er der saa til Havsens Bund?“ — „Kun et Stenkast“, siger Hyrden. Det var nu godt nok, det kunde Kongen ikke vrage. „Hvor meget er jeg da værd?“ — „Kristus blev solgt for 30 Sølvpenge, men I er ikke saa meget værd, jeg kan altsaa kun vurdere Jer til de 29“. Ogsaa dette Svar maatte Kongen kende for godt. Saa spurgte han til sidst: „Sig mig da, hvad jeg tænker“. — „Ja, naadige Konge, I tænker, jeg er Præsten fra Snede, men jeg er ikkun Hyrden fra Boest“. — „Saa skal du ogsaa herefter være Præst!“ raabte Kongen fornøjet, „og du kan tage Præsten til Hyrde, om du vil“. ¹

Eventyret er i Danmark optegnet i ikke mindre end 44 Varianter; ialt er det optegnet i 492 Varianter, deraf 65 fra literære Kilder. Det er kendt i alle Europas Lande, i Asien, Nordafrika og hos Englænderne i Nordamerika.

Ifølge Professor Walter Andersons meget omfattende Undersøgelse² af Eventyrets Udvikling, Udbredelse, Indhold m. v. skal det være opstået i et jødisk Landområde, snarest i Ægypten, hvor det o. 850 e. Kr. som koptisk (altså kristeligt) Folkesagn blev optegnet af den arabiske Historiker Ibn-Abdulhakam (død 871). Walter Andersons personlige Overbevisning om Eventyrets Alder, hvad han vidtløftigt giver Beviser for i sit Værk,³ er den, at det er opstået i Tiden kort før den arabiske Erobring af Ægypten, altså omtrent ved Begyndelsen af det 7. Århundrede. Den ældste Redaktion af Skæmteeventyret, hvori Personerne er en Konge, hans Hofmand og en jævn Mand og Spørgsmålene: hvor er Jordens Midtpunkt, hvormange Stjerner er der på Himlen, hvad bestiller Gud, — bredte sig ud over Orientens Lande, hvor det levede næsten uforandret i Traditionen i over et Årtusind, til Begyndelsen af det 20. Århundrede, da det blev optegnet i Mesopotamien og på Ceylon. Op igennem Europa blev det også vidt kendt, og skønt det i Århundredernes Løb gennemgik Ændringer⁴, hørte det dog rundt om i Landene stadig til de mest kendte Skæmteeventyr, bl. a. fordi Gådegætning til alle Tider hvor som helst har haft let ved at fange Menneskenes Interesse, ligesom Handlingen i en Gåde-

¹ Evald Tang Kristensen: Vore Fædres Kirketjeneste 1899 Nr. 552; jfr. smsts. Nr. 551, 553—60. E. T. Kr.: Danske Skæmtesagn I, Nr. 122 og min Bog: Byhyrder 1928, 132 ff. ² Kaiser und Abt, Die Geschichte eines Schwanks (F. F. Communications Nr. 42. Helsinki 1923. 450 S.). Jfr. Eva. d Tang Kristensen: Minder og Oplevelser IV (1928), 407. ³ Kaiser und Abt, 288 ff. ⁴ Walter Anderson, 382 ff.

historie altid synes let husket af Folkemindernes Formidlere. Hertil kommer, at kort før 1500 slap en Variant ind i den nedertyske Folkebog om Till Uglspil, som snart derefter i et Utal af Udgaver og Oversættelser oversvømmede det ganske Europa (med Undtagelse af de tre sydlige Halvøer). Denne Folkebog har især udbredt de tre Spørgsmål: Hvor høj er Himlen? Hvor meget Vand er der i Havet? Hvor er Jordens Midtpunkt?

Særlig kendt blev Eventyrets Handling i England, hvor det blev brugt i en i fire stærkt fra hinanden afvigende Former overleveret Ballade: „King John and the Bishop“. To af Formerne er udgivne i F. J. Child: „The English and Scottish Popular Ballads“ 12, 410 ff. Nr. 45 *A. B* (Boston 1884), forsynede med en længere Indledning. *A* „Kinge John and Bishoppe“ stammer fra Thomas Percys berømte „Foliomanuskript“, et Balladehåndskrift fra o. 1650. Det ældste bevarede Tryk af *B* „A new Ballad of King John and the Abbot of Canterbury“ er „printed for P. Brooksby, at the Golden Ball in Pye-corner (1672—95)“. Percy udgav *B* i sit epokegørende Folkeviseværk: „Reliques of Ancient English Poetry“ II (1765), 302 og på sin sædvanlige Udgivervis omdigtede han i Balladen og indføjede Linier i den fra *A*, „and thus making undeniably a very good ballad out of a very poor one“ (Child 12, 404). Walthers Anderson oplyser i sit Værk (S. 17), at 46,7 % af Teksten hos Percy stammer fra *B*, 24,8 % fra *A* og 28,5 % er tildigtet af Percy.

Indholdet af *A* er kort dette: Kong John er vred på Biskoppen af Canterbury og stiller ham tre Spørgsmål til Besvarelse på Kongens Slot om tyve Dage. Spørgsmålene er: Hvor meget er Kongen værd med Krone på? Hvor hurtig kan Kongen komme Jordan rundt? Hvad tænker Kongen på? Biskoppen drager hjem, trist i Humør . . . Hans Hyrde påtager sig, forklædt som Biskop, at give Svarene. De kommer til at lyde: 1) Kongen er 29 Pence værd. 2) Rejse samtidig med Solen, når den står op og følge den Jordan rundt, 24 Timer efter er Kongen ved det Sted, hvorfra han drog ud. 3) Kongen tænker, det er Bispen af Canterbury, men det er kun hans Hyrde, han taler med. *B*'s Indhold, der er som *A*'s, slutter med disse Vers (V. 18, 19):

„The king he turned him about and did smile,
Saying, Thou shalt be the abbot the other while:
'Ono, my grace, there is no such need,
For I can neither write nor read.'“

„Then four pounds a week will I give unto thee
For this merry jest thou hast told unto me;
And tell the old abbot, when thou comest home,
Thou hast brought him a pardon from good King John.“

Percys Ballade er senere ofte udgivet og oversat til tysk, russisk, magyarisk og er bleven frit bearbejdet af Digtere i flere Lande; men ingen af disse Digteres Bearbejdelser af Percys Ballade nåede tilnærmelsesvis den Udbredelse som Gottfried August Bürgers (1747—1794)

„Der Kaiser und der Abt“ (Göttingen 1785),¹ der har bibeholdt Originalens Versform, men dog tæller tolv Vers mere end Percys Ballade, hvorfra o. 33 % af Bürgers Tekst stammer, medens han selv har tildigtet det øvrige af den af 39 firelinjede Vers bestående Ballade. Bürger har langt overtruffet sit Forbillede. Han giver en mesterlig Karakteristik af Kejseren, Abbeden og dennes Hyrde, Hans Bendix, der taler i Ordsprog (Bürgers eget Påhit). Komisk virker Samtalen mellem Kejseren og Abbeden og den gejstlige Herres overhåndtagende Angest eftersom Tiden nærmer sig; thi kan han ikke besvare Spørgsmålene, har han levet sin længste Tid som Abbed, og Kejseren vil lade ham „führen zu Esel durchs Land, / Verkehrt, statt des Zaumes den Schwanz in der Hand“. — Abbeden spørger i Ventetiden mange kloge Mænd til Råds, men forgæves. En Dag, han var ude at søge, traf han ensomt i Bjergene sin Fårehyrde, Hans Bendix, der bliver indviet i Sagen; han tilbyder at svare Kejseren, får Prælædragten på, drager af Sted — og alt går som det skal. Hans Bendix vil ikke være Abbed, men får Kejsersens Tilgivelse med hjem til sin Herre, og Digtet slutter med disse Kejsersens Ord:

„Wir lassen dem Abt von Sankt Gallen entbieten:
Hans Bendix soll ihm nicht die Schafe mehr hüten.
Der Abt soll sein pflügen, nach unserm Gebot,
Umsonst bis an seinen sanft seligen Tod.“

Walter Anderson anfører en lang Række Oversættelser og fric Bearbejdelser af Bürgers Værk, bl. a. også en dansk Prosagengivelse, der udkom i Pastor C. L. Børresens Ugeblad: „Den danske Bondeven“ 1 (1836) Nr. 5 „Abbeden af Santgallen“. Han spørger om, på hvilken Måde Bürgers Ballade er bleven så vidt bekendt og giver selv følgende Svar: De tyske Varianter forlanger ingen særlig Forklaring; Kaschuber og Ester står i nær kulturel Forbindelse med Tyskerne, men også omend i ringere Grad med Kongrespolen og de litauiske Jøder. Men hvorfra stammer Bekendtskabet med Bürger hos Danskere, Bulgare, Basker, Mingreler, måske også med Islændere og forskellige andre Folk? Da må man forudsætte Eksistensen af en prosaisk eller poetisk Oversættelse eller Bearbejdelse af den Bürgerske Ballade i disse Folks Sprog (eller i et sådant fremmed Sprog, der er det godt bekendt, fransk, russisk o. s. v.). Der er ingen Tvivl om, at Gengivelsen i „Den danske Bondeven“ af Bürgers Ballade har haft stor Indflydelse på de danske Varianter, hvad Anderson også er klar over (S. 412 Note 2).

Professor Anderson oplyser i sin minutøse Undersøgelse af vort Eventyr, at det i 23 Varianter (= 4,9 %) er en Kok, der svarer for en overordnet. Kokken træffer vi først i det 16. Årh. med 4 Varianter, to italienske (1526 og senest 1580), den foran nævnte danske og en spansk. I det 18. Årh. er der en flamsk Variant og i det 19.—20. Årh. er der 18 Varianter fra forskellige Folk. Kokken er først (måske allerede i det 15. Årh.) indført i Eventyret i Italien (efter det 14. Årh. kender de ita-

¹) Bürgers Gedichte, herausg. v. Arnold E. Berger (Leipzig 1891), 218 ff., 438, 499.

lienske Varianter hverken Møller eller Hyrde som Svarer). Fra Italien bredte Kokvarianten sig til Nabofolkene: Slovenere, Serbokroater, Sydtyiskere og (ad Søvejen?) til Spanien; hos Franskmandene synes Kokken at være ukendt. Fra Sydtyiskland trængte Varianten sig i et Par Tilfælde nordpå: til Mecklenburg og til Danmark, hvorfra Optegnelsen er så sen som fra det 16. Århundredes første Halvdel.

Af de forskellige Svarere (Møller, Hyrde, Kok, Tjener o. s. v.) er i flere Århundreders Varianter (det 9., 13., 14., 15., 16., 17., 18., 19.—20. Årh.) Hyrderne de hyppigste: 131 ialt = 27,6 % (bortset fra Gruppen „andre Personer“, der har 145 Svarere = 30,6 %).¹ Hyrderne er dog kun kendt fra det 14. Årh. og til Nutiden. Det er i det 19.—20. Århundredes Optegnelser, at de vinder det store Fremspring i Antal. I disse to Århundreder er Hyrderne således påfaldende hyppige i de danske Varianter (34 af 43). Angående Hyrderne som Svarere, kommer Prof. Anderson til det Resultat², at Formen med en Hyrde er opstået hos et germansk Folk og vistnok tidligst hos det tyske, senest i Begyndelsen af det 14. Årh. I Modsætning til de Varianter, hvor det er en Møller, der giver Svarene, er Hyrdevarianterne ikke gået udenfor den germanske Kulturkreds. Og i et udpræget Bondeland som Danmark måtte Hyrderne ganske naturligt komme til at indtage en (talmæssig) fremtrædende Plads i dette internationale Skæmteeventyr, der i sin jyske Iklædning er såre tiltrækkende.

Ovenstående er skrevet for at gøre opmærksom på, at det ældste optegnede Folkeeventyr i vort Land nu er inddraget i en Eventyrundersøgelse, der viser, at „Abbeden og hans Kok“ er en lille Part af mange Folkeslags åndelige Eje.

August F. Schmidt.

BIBLIOGRAFI.

Volkskundliche Bibliographie für die Jahre 1923 und 1924, im Auftrage des Verbandes Deutscher Vereine für Volkskunde herausgegeben von E. Hoffmann-Krayer. Berlin & Leipzig 1929, Walter de Gruyter & Co. XXVIII + 192 Sider.

Denne Bibliografi, der begyndte med Aar 1917 (udk. 1919), er nu naaet til 1924. Den er forsaavidt verdensomfattende, som den medtager al Folkemindelitteratur, og har stedlige Medarbejdere i de fleste Lande — dog beklager Udgifveren, at det stadig ikke er lykkedes ham at finde Medarbejdere i visse romanske og sydeuropæiske Lande samt i Mellem- og Sydamerika. Litteraturen deles i en Række saglige Grupper, først „Gesamtvolskunde“, derefter en Række Afdelinger, omfattende Bygninger, Genstande, Dragt, Skikke, Folketro, Folkemedicin, Folkepoesi, Musik og Dans, Eventyr og Sagn, Talemaader, Navne m. m. Ordningen er let overskuelig, og gennem et udførligt Sagregister finder man uden Vanskelighed, hvad man søger. Desuden findes der fuldstændigt Forfatterre-

¹ Her er Walter Andersons Anhang, 412 ff. ikke medregnet. ² Kaiser und Abt, 103 ff.

gister. Bibliografien omfatter saavel særligt udgivne Bøger og Skrifter som Tidsskriftartikler og giver udover Titlerne ikke sjælden korte Resuméer, ligesom der findes Henvisninger til Anmeldelser. Som Medhjælper for Nordens Vedkommende træffer vi Seminarielærer C. Eskildsen i Tønder og Dr. Nils Lid i Oslo. Som Bibliografien foreligger, er det en udmærket Haandbog, der skal anbefales paa det bedste til alle, der sysler med Studiet af Folkeminder. Samtidig vil jeg udtale Ønsket om, at det maa lykkes Udgiveren at faa Bibliografien fortsat, trods de økonomiske Vanskeligheder, der aabenbart er til Stede, og som vel ikke bliver mindre, naar Stoffet Aar efter Aar bliver større, hvad de udgivne Aarganges voksende Omtang tydeligt bærer Vidnesbyrd om. Ligeledes vilde det være at ønske, at Udgivelsen kunde fremskyndes lidt, saaledes at Bibliografien højst var et Par Aar bagud, saaledes som Tilfældet var i Begyndelsen; nu er den 5 Aar bagefter, idet 1924-Bibliografien først udkom 1929.

Gunnar Knudsen.

SANKT SVEDER

Det var mig (jfr. D. St. 1929, S. 87) ukendt, at Professor Hans Brix, Ludvig Holbergs Comoedier (1922—23) II 229 Note, har fundet ham som „en Helgen fra Münster i Westphalen“. Prof. B.s Kilde er, efter hvad han velvilligt meddeler mig, en kort Notits i H. Grotefend, *Zeitrechnung des deutschen Mittelalters* II 2 (Hannover 1892) S. 172. Suitger eller Sueder var Bisp i Münster 993—1011. Kæmpeværket „Acta sanctorum“ om alle romersk-katolske Helgener er endnu ikke naaet frem til hans Dag, 19. Novbr.; men dets Redaktion, Société des Bollandistes i Bruxelles, har godhedsfuldt henvist mig til Litteratur om hans Mirakler (Pertz, *Monumenta Germaniae historica*, script. III 868 f. i Thietmars Krønike, og M. Strunck, *Westphalia sancta* (Paderborn 1855) II 126 f. Nogen indre eller ydre Tilknytning til sin Nabo i Holbergs Tekst, St. Gertrud, har han ikke. — Som Prof. Brix har bemærket, spiller ejendommeligt nok Westphalen en viss Rolle i Holbergs Fantasi: Mester Gert, den westphalske Fred — og altsaa St. Sveder, der aldrig blev mere end en rent lokal Helgen¹.

F. Ohrt.

HERLUF TROLLE OG ORDSPROGENE

Et sidestykke til P. J. Hegelunds anvendelse af ordsprog (se foran s. 13 flg.) har vi hos Herluf Trolle. I et brev til Hans Skovgaard (Wad: Breve I s. 265 flg.) skriver han: „Gud give, vi forstode ret det gamle sprog, at *før sviger de svorne end de børne* [P. L. 353]. Per Låle drog ikke heller langt fra målet, der han sagde: *han må til rumpen, der koen ejer* [P. L. 112, men *rumpen for halen* findes ikke i de danske udgaver]. I vor danske krønike står og:

¹ Hertil kan endnu føjes, at Sveder findes som mandsnavn i Danmark Sveder Poulsen Kitting var præst i Tisted 1616. M. Kr.

Det er alt sandt og vist og drut,
 som står i gammel mands tale:
 den ene ravn hugger aldrig andens øje ud,
 i hvad de skrige eller gale [4429 flg., frit citeret].
 Når katten og musen gör både ét,
 da plejer gode bonde at tabe,
 uden han ser derpå fuldbredt,
 da holdes han for en abe [4509 flg.].

Kære bole, sådan gamle gode lærdom ere altid nyttige at følge, mest når bedst göres behov. *Man kan og vel med lempe komme et æg i en humlesæk og et glavind igennem et vangeled.* [Tilføjelsen kender jeg ikke andenstedsfra, men den minder om manden, der ikke kunde få læsse-træet gennem porten].

I breve til hr. Magnus Gyldenstjerne findes også et par af Peder Låles ordsprog, *End gror gangende fod og end svælter siddende krage* (I s. 143, P. L. 778), og *Jeg får dog at leve, som på lande er tid* (I s. 175, P. L. 8, Paris-udg.). Et ordsprog, som ser ud til at være svensk og vel altså har været en familie-talemåde — Trollerne var jo egentlig svenske — er *Idig mand er lykke at vente. Hvem vi ikke kunne hinde, den kan man møde.* (I s. 144). Et ordsprog er sikkert også: *Der kan ofte svenden sige sin hosbonds tarv bedre end hosbonden* (I s. 178). Ordsproglige talemåder er: *Det kom på en törftig sted* (I s. 150), *Deres agt kommer ikke al i pung* (I s. 180), *Jeg vilde ikke altid gærne unde dem fordansen* (sst.), *De lybske slikker smörret af brødet for mig* (I s. 191).

Også i breve til andre kan Herluf Trolle ty til ordsprogene, sål. til kong Frederik II: *Venner er gode at have; giver de ikke meget, da under de godt alligevel* (I s. 281), og i brev til Korfitz Ulfeld: *Der kommer så mange kalvestkind til torvs som oksehuder* (d. v. s. en ung kan lige så godt dø som en gammel, I s. 54).

Men Herluf Trolles kærlighed til ordsprogene er ganske ufilologisk i modsætning til Hegelunds.

Marius Kristensen.

SOMMER I BY I DANMARK

AF

J. S. MØLLER¹

I m wunderschönen Monat Maj, als alle Knospen sprangen — sang Heine. Ja, Maj kan ogsaa i Danmark være herlig, ingen Aarstid kan være skønnere; saaledes i Aar. Men ofte er Maj kold, blæsende og fugtig, alt andet end egnet til en Friluftsfest. Og den Aften, da „Voldermissegildet“ egentlig skulde holdes, Valborg Dag, er Bøgen, vort nationale Træ, der skulde levere Majgrene og Majtræ, sjældent sprungen ud. Alle ældre Beretninger og Traditioner taler imidlertid alligevel om, at Festen afholdtes Valborg Aften og Dag. Er Klimaet bleven koldere i de senere Aarhundreder? Jeg ved det ikke. Derimod ved vi jo, at ved Kalenderreformen Aar 1700 maatte 11 Dage paa en Gang udelades, da Aaret da var blevet saameget for langt forat passe til Solaaret. Før Aar 1700 vilde altsaa 1. Maj svare til vor 12. Maj. Det er vel som et Minde herom, at 1. Maj paa Als endnu i 1909 hed „lille“ Valborgdag men 12. Maj „store“ Valborgdag². Da Bøgen i Danmark sædvanlig nu springer ud 8.—11. Maj, vilde den før 1700 hyppigst være sprungen ud paa den da benyttede Julianske Kalenders 1. Maj.

Det er da intet Under, at Festen efterhaanden maatte forlægges til en senere Kalenderdag, til Pinse eller endog til St. Hans eller til en Dag derimellem.

Men de Udtryk, der ogsaa senere er knyttet til Festen, viser alligevel alle hen til Maj Maaned, til Valborg Aften og -Dag. Lad mig nævne blot følgende: „ride“ eller „føre“ Maj i By, at maje, Majgren, Majbusk, Majris, Majbøg, Majtræ, Majstang, Majelse, Majsten, Majbænk, Majplads, Majdreng, Majfører, Majdans, Majgilde, Majfest, Majgreve, Majinde, Majhytte, Majsal, Majkrans, Majkurv,

¹ I stærkt sammentrængt Form holdt som Foredrag ved det 5. nordiske Folkemindeforsker møde i Göteborg 7. August 1930.   ² DSt., 1909, S. 155.

Majvagt, Majvise, Majkonge, Majdronning, Majbrud, Majrøn og Majkok.¹

Majfesten er nu i Danmark sjælden i en blot nogenlunde udformet Skikkelse, men Minder om den findes endnu levende hist og her, og talrige Beretninger fra Folketraditionen har vore flittige Folkemindesamlere bragt os. Det skal nu her være mit Formaal at give en Oversigt over det væsentligste af dette danske Stof — i det Haab at den ogsaa kan være de øvrige nordiske Folkemindesforskere til noget Udbytte.

Paa ingen Plet i vort Land er Majfesten mere udformet eller mere livskraftig end paa en lille Plet i den Egn af Landet, hvor mit Embedsvirke falder, Nordby paa Øen Samsø. Af Festen her, der kaldes „at ride med Favnen“, vil jeg da begynde med at give en nogenlunde udførlig Beskrivelse. Først maa jeg forudskikke den Oplysning, at Nordby By er en ualmindelig stor, smuk, gammel tætbebygget Landsby med 150 Gaarde og Huse, med flere Gadebrønde, med en Gadeklokke i et morsomt, rundt Taarn, hvorfra Solen ringes op og ned, medens Kirkens egne Klokker tier, vel det eneste Sted i Danmark. (Kirken ligger nemlig ganske isoleret, midt mellem Nordby og en anden af Sognets Byer). Sognet er skovløst, adskilt fra Sydsamsø ved en 5 km lang, smal, lyngbevokset Landstrimmel, der nu tildels er tilplantet med Naaletrær. Her er der endnu Rester af Bylavsinstitutioner, da Bymændene her endnu samles S. Poulsdag forat raadslaa om Sognets Anliggender, her ses Udmærkerne delt i lange, meget smalle Strimler Jord, her ligger endnu en stor Sten, hvorpaa man endnu i Mands Minde ofrede Smaabrød forat faa Børn. Iøvrigt er Befolkningen kulturelt meget vaagen.

Naar Ungdommen Valborg Aften havde afbrændt Blus paa en Høj, naar man havde danset omkring Baalet, og naar dette var brændt ud, drog man ind i Byen og dansede omkring Majstangen.

Majstangen er en høj Flagstang med en Model af et tremastet Skib i Toppen. Den kaldes „Majtræet“ og staar nu paa Byens Midterplads, tæt ved Gadeklokkens Taarn. Men tidligere stod den et lille Stykke herfra, hvor Pladsen imidlertid var for indskrænket, hvorfor den flyttedes — vistnok omkring Midten af

¹ Kalkar: Ordbog over det ældre danske Sprog, 3. Bd. Feilberg: Jysk Ordbog 2. og 3. B. Molbech: Dansk Dialect-Lexicon.

forrige Aarhundrede. Men den Sommer, da dette skete, begyndte „Majkokken“ at lade sig se i Byen. Vel saa den efter Sagnet ud som en Hane, men man blev dog snart klar over, at det var et Spøgelse, som det var umuligt at fange og farligt tillige. Majstangen vedligeholdtes af Byens unge Karle og er sidst fornyet i 1921. Ved Nybygninger er Pladsen atter indskrænket, den staar nu indenfor et Stakit, og der kan ikke nu danses omkring den.

Naar man saa havde danset omkring Majstangen, drog Ungdommen rundt i Byen og sang Majvisen, ogsaa kaldet „Valborgvisen“, for hver Mands Dør. Det er den sædvanlige sjællandske Form efter Peder Jensen Roskildes Ny Majmaanedssang; kun Præst og Skolelærer fik alle Vers. Sangerne lavede ofte selv smaa Variationer eller Tildigtninger. Hørte de f. Eks., at Smaabørn vaagnede i Gaarden ved Sangen, sang man følgende Vers:

Sæt tvende Vugger for Jer Seng!
 — — hør det, som vi bede — —
 Den ene en Pig', den anden en Dreng!
 — — Vær os alle en naadig Gud med Glæde — —.

Man ønskede altsaa Mand og Kone i Gaarden Tvillinger. Og naar man gik videre, sang man:

I faar nu tage til Takke,
 for vi er faa og smaa!

hvertil der indefra Stuen svaredes „Tak“.

Naar man hen paa Morgenstunden var naaet Omgangen helt rundt — ikke blot i Nordby men ogsaa i Maarup —, drog man atter hen til Majstangen og slog en Hyldegren, nu en Bøgegren, fast paa denne. Tidligere maatte en rask Karl klatre op til Toppen og gøre dette, nu hejses den op i en Snor. Denne Gren blev siddende til 1. Pinsedagsaften. Den Dags Eftermiddag drog Ungdommen rundt med Musik i Spidsen til Gaardene, hvor de indsamlede Skænk, der bl. a. bestod i Penge, der dels gik til Vedligeholdelse af Majstangen, dels til Pinsegildet, der holdtes samme Aften eller 2. Pinsedag.

Endelig kom den anden store Afdeling af Festen, der tidligere fandt Sted Valborgdag men nu 1. Søndag efter Pinse; da henter

man Sommer i By, der her kaldes at „ride med Favnen“ (d. e. Fanen).

Favnen er en 3 Alen lang Stang med 3 Tværtræer som Ræer paa en Skibsmast, der danner en Trekant, som beklædtes med et Lagen, nu med sort Tøj. Det var Pigerne Sag forinden at smykke Favnen; de anbragte herpaa brogede Silketørklæder, Baand og Sløjfer, Smykker, Spejle og Billeder i Ramme, og de pyntede den yderligere med Blomster fra Haverne og med en grøn Gren i Toppen og en lille Vimpel eller Fløj i hvert Hjørne. Den skulde føres i et stort Optog af Ryttere, der var klædt i hvide Skjorter udenpaa Tøjet og med røde eller blaa Skærf om Livet; yderligere havde Pigerne pyntet Karlene med Sløjfer og Baand og Hatten med Blomster og Grønt, medens Karlene selv havde pyntet Hestene med Blomster og grønt Løv, flettet i Manker og Hale, og Bidslet med en Sløjfe.

Man red to og to, Hestene skuldes mages saaledes, at Farve og Tegning passede til hinanden; havde den ene Hest en Blis i Panden, den anden ingen, malede man simpelthen en saadan. De to forreste Ryttere havde Bjælder paa Hestene, den ene af dem slog paa Tromme eller blæste i Horn, den anden bar en Bøsse til Indsamling af Pengegaverne. Det næste Par førte Favnen.

Den store Rytterskare red nu fra Gaard til Gaard, først i Hovedbyen, saa til Sognets andre Byer. Rytterne fik hvert Sted en Skænk i Form af Kager o. l. samt en Pengegave. Favnen maatte dog altid blive udenfor Gaardens Port, da den var for høj til at komme igennem.

Pigerne havde, medens dette gik for sig, bundet store Kranse af Løv og Blomster, og naar Karlene kom hjem til den Gaard, hvor de hørte hjemme, søgte Pigen at kaste sin Krans paa den Karl, hun bedst kunde lide. Karlen paa sin Side søgte nu at hænge Kranzen, han havde faaet, om Halsen paa Konen i Gaarden. Saamange Kranse de kunde faa hængt paa hende, saamange Gange skulde de have Lov til at danse en hel Nat i hendes Stue i det kommende Aar. En anden Beretning gaar ud paa, at Pigen gav Kranzen til Karlen allerede ved Udridningen; i Gaardene, de besøgte, søgte de da at hænge saamange Kranse om Halsen paa den Kone, hvor man helst vilde komme til Gilde.

Ved Aftenstide samledes endelig Ungdommen igen, i ældre Tid atter omkring Majstangen forat danse der, men

senere blev Gildet forlagt til en Gaard, og nu holdes det paa „Hotellet“.

Saaledes føres i alt væsentligt endnu den Dag i Dag Sommer i By i Nordby.

Paa Sydsamsø, hvor lignende Skik har hersket, ophørte den allerede i 80-erne i forrige Aarhundrede¹.

Her i Nordby repræsenteres Majtræet altsaa af den faststaaende Majstang, og Sommeren, der føres i By, af Favnen. De oprindeligt sammenhørende Dele af Festen er nu delvis adskilte. Festen her indledes med Blustænding paa Bakken, hvilket ellers er ualmindeligt i Danmark udenfor et bestemt Omraade; thi Valborgblus tændes her i Landet kun i Østjylland fra Vejle Fjord til Mariager Fjord — samt paa Samsø. Alle andre Steder brændes Blus St. Hansaften².

Efter denne almindelige Skildring af en enkelt Egns Skik skal jeg gaa over til at give en Oversigt over Festens enkelte Bestanddele, saaledes som de fremgaar af ældre Litteratur, af Folketraditionen og af de endnu levende Rester her og der.

1. At føre Sommer i By maatte logisk være Festens Begyndelse.

Hey, nu ride vi Sommer i By,
vi svingende kommer
med dend herlige May oc med dend lystige Sommer!

saadan sang Præsten Henrick Thomæsøn Gerner 1670 i sin „Hesiodus“. Det nys udsprungne Bøgeløv maatte hentes hjem fra Skoven, hvor en saadan fandtes, ellers maatte man hjælpe sig paa anden Maade, f. Eks. som i Nordby. Paa den ene eller den anden Maade har man i Danmark „ført“ eller „redet“ eller

¹ DFS 350 (v. Fr. Poulsen), 354 (fra Besser), 353 (fra Onsbjærg S.) Skgr. XII, Nr. 817. do. IV S. 112, Sp. 60. Samsø Avis ²/₅ 1895. DFS 350 (v. Cecilie Møller o. Fr. Poulsen). Skgr. V Nr. 805 (fra Kolby). do. XII 226. J. A. T. IV, Nr. 37. Beskrivelse af Øen Sams v. P. Michelsen, 2. Udg. 1882, S. 20, 23. Danske Sagn V, Nr. 109. DFS 350 (v. Fr. Poulsen), 354 og 355. JAT IV, 23, 24. Kalundborg Dagblad ¹⁷/₆ 1911. Samsø Folkeblad ¹⁸/₆ 1911 (v. Bent Rasmussen). JAT IV, 29. Jyske Folkem. XI, 79. Skgr. III, 182. Fh. Bondeliv I, 323 f. DFS 355 (v. J. Jessen). JAT IV, 23. DFS 350 (Fr. Poulsen) og andre. JAT IV, 24. DFS 355 (Helene Johnsen). Skgr. V, 233. DFS 355 (v. Bodil Engberg) 350 (v. M. Sørensens). JAT IV, 40—42. Skgr. I, 222 og 452. DFS 352 (fra Kolby). ² Aug. F. Schmidt: Blusgrænser i Danmark, DST. 1930, S. 167 ff.

„kørt“ „Sommer i By“ i hele Sjælland som paa Møn, Falster og Lolland, i Nordjylland, navnlig i Vendsyssel og Himmerland, samt talrige Steder i Østjylland helt ned til Sønderjyllands gamle Grænse. Endvidere paa Fyn og omliggende Øer, hvorfra dog kun faa og spredte Beretninger foreligger, og hvor Skikken tidligt er uddød omtrent¹. Kun fra Vestjylland, fra Holstebro til ned mod Ribe, kendes Skikken ikke, om end man ogsaa her har ført Sommer i By paa sin Maade.

Optoget fandt i senere Tid sjældent Sted 1. Maj, oftest i Pinsen, ofte ved St. Hansdagstide. I 1841 skriver Molbech, at „Skikken nu er sjælden og mest kun i Sjælland og paa Møn forekommende“².

I Hedeboegnen red man Sommer i By første Søndag i Maj, men St. Hansdag red man Sommer af By³. Her samledes endnu 1842 Mænd og Karle første Søndag i Maj efter Blæsning i Byhornet paa Gadepladsen. Man bestemte saa, hvor Gildet skulde holdes, to udpegedes som „Skaffere“ og ved Valg eller Lodtrækning udpegedes en af Karlene som „Majgreve“. Pigerne, der kom senere, havde imidlertid bundet Kranse af grønne Blade og Kviste; de to største kastede de over Skulderen paa Majgreven, idet de dansede og sang omkring ham. Han valgte sig saa en af Pigerne til „Majinde“ og smykkede hende med den ene Krans; ogsaa hun hyldedes med Sang og Dans. Paa Gaden fandtes for det meste et Træ; var der ikke noget, flyttede man et Træ derhen, udpyntede det med Kranse og Baand, og det kaldtes „Majtræ“, hvorom man saa dansede. Derpaa drog hele Skaren parvis med Majgreven og Majinden i Spidsen samt Spillemand ind i Gildesgaarden, men snart efter fulgte man Majgreven og Majinden til deres Hjem. Hver paafølgende Søndag samledes man i Gildesgaarden og fordrev Tiden.

Sommer i By-Optoget fandt derpaa Sted en Søgnedag. Pigerne udpyntede hertil 2 „Blus“, hvorpaa Silketøj, Brokade, Tørklæder og Baand anbragtes; de var paa lange Stænger og medførtes som Faner. Paa selve Dagen udsmykkede Piger og Koner Hestene: Manke, Hale, Pandehaar og Ører pyntedes med Sølvlænker, Spænder, ja, selv et kostbart Nakkestykke (til Huen) anbragtes midt i Hestens Pande⁴. Deltagerne i Toget red om Formiddagen til Gildesgaarden iført Højtidsdragt, med et hvidt Akselskærf (et rigt udsyet

¹ Jfr. Dania III, 370. ² Molbech: Dansk Dialect-Lexicon, 533. ³ Skgr. V, 793. ⁴ Jfr. Troels-Luud: Dagligt Liv. 5. Udg. VII Bog, Fig. 171 og 172 (fra Taars, Lolland).

Haandklæde) og med Krans paa Hatten. Forrest red Skafferne, saa Spillemandene og Majgreven, sidstnævnte pyntet med en „Majkrans“. Blussene bares i Midten. Først red man omkring Majtræet og hilste dette med Blussene ved at sænke dem, derpaa red man fra By til By, hvor man først red omkring Gadepladsen eller Gadekæret, saa ind i Gaardene, hvor man beværtedes og fik Gaver; nogle gik ind i Stuen og ønskede alle Lykke og Velsignelse og sang et eller flere Vers af Majsangen: „Alverdens Skaber — — —“ samt dansede med Husets Piger¹.

Fra Møn har vi gode Oplysninger om Festen i det 18. Aarh. (1732) fra den haardnakkede Kamp, som Præsten Nic. Jæger førte herimod. Først Bønderne red, sang de en Salme og læste en Bøn; saa red de i Jesu Navn. I Spidsen for Toget red en med en Stok, hvorpaa var anbragt et hvidt Klæde med et Kors, derefter et Par med deres „May-Spær“; dette „oprejste“ man i hver By, man kom til, og dansede omkring det. I Toget var der ogsaa en Trommeslager. Naar Ridningen var forbi, og de var komne tilbage til deres egen By, dansede de atter omkring Spæret. Saa drak de og morede sig med Dans og Leg til langt ud paa Natten. Næste Helligdag var der atter Gilde med Dans og Drik².

Ogsaa omkring første Halvdel af det 19. Aarh. haves herfra gode Oplysninger³; efter disse gik efter en Beretning fra 1860-erne en „Skaffer“ med en udpyntet Skafferstok i Spidsen for Toget forat samle Æg; Skafferstokken var 1½ Alen lang, pyntet med talrige brogede Silkebaand og med en Krone i Toppen. Efter et Par Dages Forløb gik saa Ridningen for sig. Hestene var pyntede med hvide Dækkener med rød Kant, om Halsen bar de Kranse og ved Bidslerne Sløjfer. Rytterne var klædt i grønne Frakker med hvide eller røde Skærf og en stor grøn Krans om Skuldrene; efter en ældre Beretning fra 1820-erne var de klædt i blaa eller brune Frakker med „Maj“ i Hatten. Her var det i ældre Tid Skik, før Ridningen begyndte, at et Par Karle red rundt om Natten og anbragte en grøn Gren i Taget over Gangdøren eller over Porten; der, hvor denne ikke Dagen efter fandtes fjernet, vidste „Sommerkarlene“ at de var velkomne. Før Ridningen begyndte stod Husmoderen i

¹ Dansk Folkeblad VIII, 1842. S. 18. ² Kirkehistoriske Samlinger 4. R. 5. Bd. 230. ³ Skgr. IV, 128 (fra 1860-erne). JAT IV, 38. Dansk Folkeblad 1. Aarg. (1836), 151 f. (v. O. D. Lütken), jfr. O. D. Lütken: Fra Præstøe Amt (1839) S. 389. Jfr. H. Johan Paludan: Beskrivelse over Møn (1822—24). 2. Del, 280 f.

Gildesgaarden med det pyntede „Spær“ foran sig og rullede det mellem Hænderne, saa det svingede rundt, hvilket skal have set kønt ud. I Spidsen red Skafferen og to Majgrever; to af Deltagerne førte Spæret. Man førte ogsaa Spæret ind gennem Portene i Gaardene ved at sænke det.

I Næstvedegnen begyndte Forberedelserne omkring Midten af forrige Aarhundrede en halv Snes Dage før 1. Maj med at erhverve Tilladelse til at holde Gildet i en bestemt Gaard, der saa blev kaldt „Skaffergaarden“, og hvis Ejer blev kaldt „Skaffer“ og fik til Hverv at fungere som saadan; som Tegn paa sin Værdighed var han dels stærkt pyntet, dels bar han en stærkt pyntet „Skafferstok“. En ung Karl udnævntes til „Skafferdreng“; han skulde bl. a. som sidste Mand under Omridningen takke for Modtagelsen, naar Gaarden forlodes. Disse to maatte først bede Herskabet om Tilladelse til at tage en ung Risbøg, der skulde bruges til „Majtræ“. Træet pyntedes med Baand og Kranse og anbragtes paa Byens „Majbænk“. Pigerne havde imidlertid benyttet Tiden til at udsmykke 4—8 lange Stænger, hvorpaa der af Vidjepil var lavet Buer og Kors foroven; den blev betrukket med Fløjl og Silke og pyntedes yderligere med Guld- og Sølvflitterstads og brogede Silkebaand; de kaldtes „Blus“, og de, der bar dem, kaldtes „Blusførere“. Pigerne pyntede endvidere Karlernes Hatte og Trøjer med Baand, Sløjfer, Sølvlænker og Skærf. Derimod pyntede Karlene selv Hestene. Saa red man „Sommer i By“; i hver Gaard, man kom til, sang man „Majvisen“ og fik Penge og Fødevarer. Hermed blev man ved til henad Valborgaften, saa kaldte Trommeslageren atter sammen til Majbænken, hvorfra man samlet drog ud i Engen og valgte „Majgreve“ (se senere), der atter udvalgte sig en „Majinde“, hvorpaa de drog tilbage til Skaffergaarden, hvis Lo var pyntet som en Løvsal¹; her morede man sig saa til den lyse Dag. Naar Majinden under Dansen kastede sin Krans paa en Karl, maatte denne danse med hende og give en Pengegave tillige for Æren. Naar Gildet her sluttede, kom Mændene med de pyntede Heste, Pigerne pyntede atter Karlene, og saa red man atter Sommer i By, syngende Majvisen, hvor man kom hen. I hver By red man først omkring Majbænken. Det blev ud paa Natten, før Deltagerne endelig kom hjem til deres egen By. I Snesere Sogn red man sidst Sommer i By 1834².

¹ Den hed efter Kalkars Ordbog „Majsal“. ² Franzisca Carlsen: Noget om og fra Rønnebæk Sogn, 1861, S. 57—61. Jfr. Severin Kjær: Fra Stavnsbaandets Dage, 1888, 381 ff. Peter Jensen: Optegnelser om Snesere Sogn, 1882, 452 ff.

I Grenaa-Egnen var Skikken atter anderledes; Søndagen før Valborgdag samledes Karlene og valgte ved Lodtrækning en „Gadebasse“ og to Medhjælpere, „Drengene“. Naar de saa Valborg-aften brændte Blus paa Høje, uddelte Gadebassen og hans Hjælpere et „Gadelam“ til hver Karl, hvilket meddeltes hemmeligt til disse, da Pigerne ikke maatte kende Fordelingen endnu. Naar Blusset var nedbrændt, drog man omkring til Gaardene og sang Valborgvisen: „God Aften I, herinde bor — — —“ (Sangen med de 6 eller 7 liniede Vers). I Visen bebudede de, at de vilde komme igen paa Pinsedag. Inden en vis fastsat Søndag skulde hver Karl have fanget sit „Lam“, hvilket skulde ske ved at give hende et Kys, ellers maatte han bøde; da Hemmeligheden selvfølgelig ikke havde kunnet bevares, lod i hvert Fald Pigen som om hun undgik den hende tildelte Karl, og ofte opkom der da heraf en vild Jagt. Naar Pinsedag kom, drog Karlene atter rundt forat samle Gaver ind, og da sang de „Pinsevisen“: „Nu ønske vi Eder en glædelig Pinsefest — — —“, hvori man dels anmodede om en Gave, dels indbød til Pinsegildet samme Dag. Under Sangen stod den Karl, der havde Husets Pige til Gadelam, og holdt paa en Kurv, hun havde udpyntet med Blomster; naar Sangen var endt, blev han tilbage forat spise der, medens de andre gik videre. Han indhentede dog senere de andre. Om Eftermiddagen afhentede hver Karl sit „Lam“ og førte hende til Gildesgaarden; hun medførte en Madkurv fra sin Madmoder til sin og sin tildelte Karls Fortæring. Hver Karl havde under Maaltidet sit Lam til Bords.¹

Indbyggerne i Grenaa havde efter en Beretning af Pastor Begtrup fra 1763 en ejendommelig Skik: St. Hansdag samledes man paa en Høj i Hammelev Sogn, hvorpaa der af Jord var dannet et Bord, hvorom der var lavet Bænke af Jord. Her spiste man, hvorefter en Del Vogne kørte til Skoven, hvor de pyntedes med grønne „Majgrene“, saa Optoget ved Hjemkomsten saa ud som en „vandrende Løvskov“, naar det lystigt vendte tilbage² —, en fortræffelig Skildring af dette Optog som det ogsaa andre Steder maa have taget sig ud.

I Løbet af de to sidste Aar har Statsskovrider Poul Lorenzen efter stedlig Tradition i Himmerland fra talrige Meddelere kunnet

¹ Severin Kjær: Fra Stavnsbaandets Dage, 378—381. Rask: Morskabslæsning for den danske Almue I, 1839, 599, 597. ² JAT IV, 43, jfr. Fortid og Nutid, VIII, 143. Ny Kgl. Saml. 4° Nr. 750, p. 126.

give et fortrinligt Bidrag til Skikken der. I Hellum var Skikken endnu levende i 1918—19, medens den de fleste andre Steder synes at være gaaet af Brug i 70—80-erne i forrige Aarh. Beretningerne hidrører fra Skelund, Mou, Hellum, Tustrup, Nøvling, Rebild, Støvring, Ersted, Veddum, St. Arden, Fræer, Skørping, Skelby, Gedesby og Als. Paa Grundlag af disse Beretninger, der delvis er meget udførlige, skal her gives en samlet Skildring af Festen der; den har til sen Tid bevaret et udtalt gammelt Præg.¹

Pinselørdag Aften og Nat pyntede og rejste man „Majbøgen“ i Byen. Denne var en høj Majstang, 20—30 Alen høj, „saa høj som muligt“, og herom kappedes man. Den havde flere Steder Form som et Kors, saaledes i Mou og Hellum; dette benægtes udtrykkeligt fra Tustrup, hvor den dog var sammensat af 2—3 Stykker. Til Udpyntningen anvendtes Løv af Bøg og Birk, som Karlene og Pigerne oftest hentede i Skoven i Fælleskab samme Aften. Paa hver Ende af Tværstangen anbragtes en Krans, som Pigerne bandt af Løv og Blomster, bl. a. Kabbelejer og Engblommer, som man havde samlet i Engen. Endvidere anbragtes som Regel et Flag i Toppen og undertiden et Flag paa hver Ende af Korsarmen. Fra Nøvling fortælles det, at det var Enebærris („Skoller“), som man havde hentet i et Krat, som brugtes til Udsmykningen. I Skørping anbragtes en tom Flaske i Korsets Kryds; før man skiltes den Nat, slog man Flasken itu med Sten.

Naar Stangen var pyntet, og hermed hjalp Pigerne ogsaa, blev den rejst, og dette skete altid om Natten; den gravedes godt ned i Jorden og afstivedes med nogle Barduner. Som det Sted, hvor den anbragtes, nævnes f. Eks. „en Toft midt i Byen“. Under Arbejdet hermed gik Snapseflasken flittigt rundt, saa Karlene ofte blev berusede. I Skørping sang man efter endt Arbejde Majvisen.

Derpaa dansede Ungdommen — i Træsko — omkring Majbøgen; en Spillemand sad i Skelund paa et pyntet Sæde ved Stangens Fod. Dansen kunde holde ved til den lyse Morgen, i hvert Fald maatte man allevegne holde Vagt hele Natten, til Sol var oppe. Forlod man Majstangen før den Tid, blev i hvert Fald en tilbage forat holde Vagt, og hænde kunde det da, at han faldt i Søvn, og saa gik det galt. Thi Karlene fra Nabobyerne vilde nemlig stjæle

¹ Hr. Lorenzen har i Aar indsendt det af ham indsamlede Materiale til Dansk Folkemindesamling, og han har tilladt mig at benytte Materialet her, hvorfor jeg bringer ham saavel som Folkemindesamlingen min Tak.

den, i Ersted var man derfor endog bevæbnet med et skarpladt Gevær. Undertiden fortælles det, at Angrebet afsloges, undertiden at det lykkedes, saa Stangen blev slæbt til Erobrernes By i Triumftog; men her rejstes den ikke men blev liggende som Sejrstrofæ. Det regnedes for en stor Skam, naar den blev taget, og undertiden erobrede den ogsaa tilbage efter et Slagsmaal; ja, i Støvring fik Karlene den stjaalne Majstang tilbage ved Politiets Hjælp efter et Forhør i Nibel

Majstangen blev staaende hele Ugen ud, men man synes kun at have holdt Vagt ved den første Nat. Den fornyedes hvert Aar.

Pinsedags Forniddag begyndte man med at ride „Sommer i By“. Deltagerne var klædt i hvide Skjorter udenpaa Tøjet med røde Skærf over højre Skulder; Huen var pyntet med røde og hvide Baand. Alle var ens klædt undtagen to; den ene var „Majkongen“, der bar en høj Hat, der var pyntet saa fint som muligt med Baand og Perler, som Pigerne, der forestod Udpyntningen, havde bragt til Veje; han repræsenterede „Sommeren“. Den anden var mindre fin, var klædt i Pjalter, havde en rød Tophue paa og en Maske, som man selv havde lavet, for Ansigtet; endvidere var han forsynet med en Taske og en Træsabel. Han repræsenterede „Vinteren“ og behandlede som en Nar. Hestene var ogsaa pyntede med røde og hvide Baand ved Bidslerne og en rød Sløjfe paa Halen. Den, der var „Majkonge“, var den samme, der ved Fastelavnsridningen havde sejret og var bleven Fastelavnskonge. Fra Ersted¹ er tidligere fortalt, at der i Følget ogsaa var en Nar, som kaldtes „Askefis“, da han strøede Aske paa Folk; her var det da ham, der lavede Løjer.

Man red to og to, besøgte alle Gaarde, hvor man stillede sig op paa Linie foran Stuehuset og hvor man sang Majvisen. „Vinteren“ lavede lidt Løjer og modtog Gaver i sin Taske. I Skelund skulde man for godt 60 Aar siden passe paa, at „Vinteren“ ikke blev lukket inde, thi fik man fat paa ham og fik ham lukket ind, maatte man ikke ride længere; derfor havde han to med sig til at passe paa, at dette ikke skete; den ene skulde saaledes passe paa hans Hest, den anden skulde staa ved Døren og holde Vagt, naar han gik ind.

Samme Dags Aften dansede Ungdommen atter omkring Majbøgen, vel som Afslutning paa Sommer i By-Ridtet, og atter sang

¹ J. A. IV, 41. Jfr. Molbech, 534.

man her „Sommer i By-Visen“; efter hvert Vers spillede Spillemanden i Skelund en „Repetits“, som der dansedes Polka til; dette skete ikke, naar man sang Visen under Omkringridningen. Men Polkaen, der dansedes, er dog ret ny.

Anden Pinsedags Eftermiddag holdt Ungdommen saa Gilde med Dans, hvor der serveredes Kaffe, Kager, Punch og Vin; til Dækning af Udgifterne herved havde man de indkomne Gaver.

Efter en ældre Beretning har Festen der dog nok fundet Sted Valborgaften og -dag.¹

Fra Hellum fortælles, at den Hyrdedreng, der Pinselørdagafte fik sine Køer sidst hjem, var „Natravn“, og den, der Pinsedagsmorgen fik dem sidst ud, var „Pinsegris“ — og saaledes skal det vist være endnu.

Formaalet med Festen var man i hvert Fald i første Halvdel af det 18. Aarhundrede klar nok over. Da en Præst paa Møn, Nic. Jæger, i 1732 begyndte at føre en haardnakket Kamp med Bønderne forat faa dem til at høre op dermed og som Vaaben bl. a. nægtede at tage Skafferen og de to Spærførere til Skriftemaal og Altergang, svarede de ham, at naar de red Sommer i By, fik de baade Korn og Kærne.²

Naar Bøgeløvet skulde hentes i Skoven ved Aftenstide, kunde dette nok medføre Forhold, der blev Moralisterne en Torn i Øjet. Peder Palladius, der i og for sig intet havde imod Skikken at føre Sommer i By, at hente „Maj“ hjem fra Skoven, skriver derfor: „Laan Eders Husbonds Hest og kom saa hjem igen med Trommer og Piber for Eder, at man kan se, hvor I rider udi Marken! Ak, hvad det er godt at vandre om Dagen! Da støder en sig ikke; men Tyve og Røvere, Ulve og Løver de gaar om Nattetid hen udi andres Lo og Lade at lokke deres Piger og Døtre. Det gør Skalke — men det gør gode Børn ikke.“³

Derimod ivrer Palladius stærkt mod Vaagenætterne ved Majtræet, d. e. mod Lystigheden ved dette. Ogsaa i Aarhundredet efter Reformationen behandlede disse Vaagenætter gentagne Gange paa Landemoderne i Roskilde, de kirkelige Synodalia. Det hedder saaledes 1560: „Sct. Hans Nattevagt er forbuden, desligeste Valborgmesse og S. Bodils Nattevagt. Disse Vaagenætter skulle haardeligen

¹ Skgr. III, 271.   ² Kirkehist. Samlinger, 4. R. 5. B., 230.   ³ Visitatsbog. S. 87. (Rosenbergs Udg.).

aflyses og aflægges.“¹ Fra 1586 hedder det: „At den Nattekvæden, som Majdrenge bruge, maatte ogsaa ved Lensmanden afskaffes“, men „Degnen skal meje Kirken om Sommeren“.² At det virkelig har kunnet gaa voldsomt til den Gang, fremgaar af følgende fra 1570: „Hoc anno bleff afljust alle Waagenætter, Walborgemisse, Bodilmisse-Nat och S. Hans-Nat, hver under sit halve Boeslod. De Maydrenge sloge en Kirckeverge ihiel i Mierløse Herret, disligeste en Degn ibidem, som laae tempore Synodi under Bardschærens Haand, och var ni løse Been tagne af hans Pande, ut publice significatum est“.³ Fra 1564 hedder det, at Søndagen efter gik Majgreven med sit Følge op til Altret og ofrede, „drukne, bevæbnede og støjende, til Forargelse og Spot for det gejstlige Embede“.⁴

Den stærkt pietistiske Konge Kristian 6. forbød endelig i sin Forordning om Sabbatens Helligholdelse af ¹²/₈ 1735, der indførte Pligt til at gaa i Kirke, alle landlige Fester, der fremhæves særlig „Sommer i By-Riden“, som Bonden holde Søn- og Helligdage, „hvorved Gud fortørnes og Bonden ruineres“.⁵ Bestemmelsen maa vel være bleven fortolket derhen, at Forbudet ogsaa gjaldt, naar Festerne udførtes paa Hverdage, eller det har slet ikke kunnet overholdes, ihvert Fald udsendte Kong Frederik d. 5. et Reskript til Amtmændene, hvori det fremhævedes, at Forbudet kun gjaldt paa Søn- og Helligdage, paa Hverdage maatte man gerne ride Sommer i By, naar det blev paaset, at „ingen Uorden, Misbrug, Drukken-skab eller anden Uskikkelighed ved saadanne Samlinger gaar i Svang“ (¹²/₇ 1748).⁶ Men denne Konge saa vel ogsaa noget anderledes herpaa end Forgængeren. I 1749 bestemtes det paa St. Johannes Landmode, at Kirkens Klokker ikke maatte ringe til Bøndernes Sommerriden.⁷

Endnu rides Sommer i By ikke blot i Nordby men ogsaa paa Mors.⁸ I Jelling genindførtes Skikken atter i 1914. Endvidere fører Eleverne i Kolding lærde Skole hvert Aar Sommer i By.⁹

2. Majtræet beskrives undertiden som et nysudsprunget Træ, der hentes hjem fra Skoven og plantes i Byen. Fortrinsvis valgtes hertil et højt, slankt Bøgetræ. Undertiden skænkede

¹ Kirkehist. Samlinger 2. R. 2. B. 469, Note 2, jfr. S. 485, jfr. 2. R. 4. B. S. 360. ² Samme, 2. R. 4. B. 380. ³ Samme, 2. R. 4. B. 360, Note 1. ⁴ Samme, 2. R. 2. B., 482. ⁵ Schous Forordninger, § 6, S. 138. ⁶ Fogtmanns Rescripter 5. Del, 1. B. S. 134 f. ⁷ P. Jensen, Snesere Sogn, 453. ⁸ Troels-Lund: Dagligt Liv. 5. Udg. VII Bog. Fig. 173, 174 og 175. ⁹ Samme, Fig. 194.

Skovejeren et saadant Træ hertil hvert Aar, undertiden hedder det, at man „stjal“ det, men som Regel hedder det blot, at man „hentede“ det eller „tog“ det i Skoven. Beretninger herom foreligger fra hele Østjylland fra Hjørringegnen til Kolding samt fra Ribeegnen og Vestslesvig,¹ men desuden er der enkelte Beretninger fra Møn, fra Næstved og Vordingborgegnen og fra Hedeboegnen paa Sjælland² samt fra Fyn, hvor Præsten i Aaret 1572 havde ladet et Majtræ, som Bønderne havde rejst, Natten til 1. Maj omhugge forat hindre deres „hedenske Vandel“.³ Paa Ærø (i Søby) skød Præsten i Aaret 1568 endog paa et af sine Sognebørn, fordi man „den første Majmaanedsnat“ havde rejst Majtræet ved Kirkeristen.⁴

Fra to Steder i Jylland er det fortalt, at Træet plantedes paa en Høj; i Linaa skete det paa den Høj, hvor man brændte Blus Valborg Aften⁵; fra Bjergby ved Hjørring hedder det i Beretning fra 1840, at Natten før Pinsedag hentede man „et Ris“ i Skoven og plantede dette paa en Høj, „Hellehøj“, og Pinsemorgen saa man efter, om det endnu var der, men heri skuffedes man dog ikke, hedder det, og samme Aften samledes Ungdommen nedenfor Højen og dansede.⁶ Den sidste Beretning antyder, at man der frygtede, at Træet skulde blive ranet.

I Hvirring ved Horsens plantedes Træet der, hvor tre Veje stødte sammen;⁷ overhovedet plantedes det sikkert paa det Sted i Landsbyen, hvor man fandt Pladsen mest egnet dertil. I Næstvedegnen plantede man det paa Majbænken, hvor Bystevnet ellers holdtes, ligesom i Hedeboegnen (S. 104, 102).⁸

Undertiden hedder det, at Træet afkvistedes forneden, saa kun Toppen blev tilbage.⁹ Ofte fortælles det, at Pigerne pynkede Træet med Baand, udklippede Papirstrimler og Kranse.¹⁰

¹ JAT IV, 49 (Lundbæk) (Himmerland) 51 (Asdal v. Hjørring). JA IV, 39 (Essenbæk) 35 (Ry), 34 (Vænge v. Skanderborg), 33 (Javngyde v. do.). JA IV, 28 (Hvirring v. Horsens), 31 (Linaa v. Silkeborg), 32 (Hornum v. Horsens); Jyske Folkem. IV, 331 (Tulstrup, Aarhus Amt). DFS 2361 (Gaverslund, Vejle Amt). JAT IV, 52 (Anst v. Kolding). JA IV, 38 (Læborg). Feilberg: Bondeliv I, 307 (Ribe og Vestslesvig). Jylland red. af Franz v. Jessen 1892, S. 242 (Horsens-Skanderborgegn). ² Kirkehist. Saml. 4. R. 5. B. 213 ff., F. Carlsen: Fra Rønnebæk, 58, Sev. Kjær: Fra Stavnsbaandets Dage, 352. Dansk Folkeblad VIII, 18. ³ Kirkehist. Saml. 3. R., 5. B. 609—13 (Udby, Vends H.). ⁴ Samlinger til Fyns Historie og Topografi I, 117 f. ⁵ JA IV, 31. ⁶ JAT IV, 51. ⁷ JA IV, 28. ⁸ Carlsen: Fra Rønnebæk, 58. ⁹ JA IV, 33 (Javngyde). JAT IV, 49 (Lundbæk, Himmerland). Jylland red. af Fr. v. Jessen 1892, S. 242. ¹⁰ JAT IV, 22. Skgr. III, 271. JA IV, 32, 33, 34, 35. Carlsen: Fra Rønnebæk, 58.

Men i Næstvedegnen anbragtes yderligere i Træets Top en ud-skaaren Rytter til Hest, kaldet „Skafferdrengen“, og paa denne Figur anbragtes to grønne Kranse.¹ Fra Vordingborgegnen fortælles endvidere, at der der kunde være plantet et grønt Træ inde i de enkelte Gaarde, og herom red da Deltagerne, naar de kom ind i Gaardene.²

Almindeligt er det, at der fortælles om Dans omkring Maj-træet. Dette var ogsaa Skik i ældre Tid; i en lærd Disputats af Aarhusrektoren Jens Nielsen Mundelstrup fra 1684 hedder det herom, at de Unge ved „Gadelamsgilder“ mellem Pløjning og Høhøst til Trommers Lyd drukne danser rundt omkring et ungt Træ, der i Forvejen var sat ned i Jorden og prydet med Kranse og Blomster.³ Ogsaa Palladius advarer gentagne Gange mod Vaagenætter ved Majtræet og mod Drik og Utugt ved den Lejlighed.⁴

Majtræet som et i Skoven fældet Træ synes da i alt væsentlig at have været begrænset til Jylland, men det kendes dog ogsaa fra Hedeboegnen og det sydlige Sjælland, ligesom det har været i Brug paa Fyn og Øerne syd derfor. Det kaldes snart „Maj-træ“, snart „Majbøg“.

3. Men Majtræet kunde, som i Nordby, ogsaa repræ-senteres af en faststaaende **Majstang**, der dog ogsaa ofte rejstes hvert Aar paany. Den kaldes sjældent Majstang, i hvert Fald ikke paa Bondemaal, men enten „Majtræ“ eller „Majbøg“, altsaa ganske som det levende Træ, man førte hjem. Den har navnlig, efter Lorenzens Oplysninger, været meget almindelig i Himmerland, hvor den kaldtes „Majbøg“. Den kunde der have Ræer som en Skibsmast, men oftest havde den vel Korsform eller havde mulig Form som et T.⁵ I Kjølbj ved Nibe rejstes den hvert Aar paa Fællesjorden midt i Byen, og her pyntedes den med Grangrene, Pors og andet Grønt, hvilket altsammen blev brændt i St. Hans-baalet.⁶ Ogsaa de andre Steder i Himmerland rejstes den paany hvert Aar. Den kendes dog ogsaa fra andre Steder i Landet, om end spredt og sporadisk, f. Eks. fra Lolland.⁷ Paa en Skydeskive fra 1794 fra Gaarden Eskjær i Salling ses en landlig Scene, hvor

¹ Carlsen: Fra Rønnebæk, 58. ² JA IV, 46. ³ Erik Pontoppidan: Feje-kost, X. ⁴ Visitatsbog, 86, 89. ⁵ Jfr. foran samt: JA IV, 36 (Ravnkilde), 37 (Farstrup), Skgr. V, S. 110 Sp. 71 (Sebber), JAT IV, 22 (Ravnkilde), 321 (Astrup). Skgr. IX. 612. Skgr. III, 271. V, 743 (Himmerland). DFS 1522 (N. Kongerslev). ⁶ JA IV, 37. ⁷ JAT IV, 324 (Flintinge).

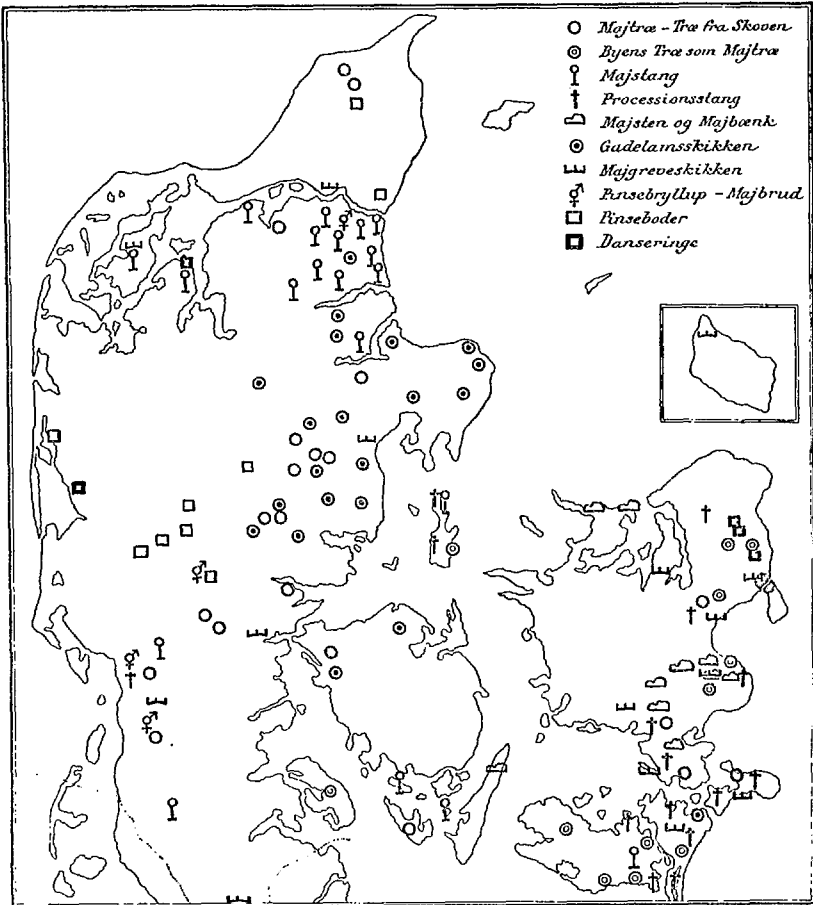
Bønder danser omkring en høj Majstang, hvorpaa der foroven er anbragt en stor Krans og derunder nogle flagrende Baand. Ved Huset sidder Spillemænd, og her ligger Øltønder til Albenyttelse.¹ En ejendommelig Blandingsform kendes fra Lundbæk ved Nibe; her anbragtes paa det levende, flyttede Træ, der var afkvistet fornedet, Tværstænger som Ræer paa en Skibsmast, omvundne med Birkeløv.² I Nøvling maatte man holde Vagt Natten igennem³, hvilket man ogsaa maalte gøre mange andre Steder i Himmerland (jfr. foran). Herfra fortælles ogsaa, at det røvede Træ kunde indløses med Penge, der gik til de andres Gilde, eller med Brændevin — ellers maatte de Unge, hvorfra Stangen var taget, ikke holde Gilde. Af Lorenzens Optegnelser fremgaar, at naar de store Brødre gik til Majbøg i Fræer, lavede de smaa en Majbøg hjemme. I Randers Amt er Majstangen sidst set ca. 1860⁴, og i Ribe Stift skal den have været i Brug ca. 1698.⁵ Den har ogsaa været i Brug i Sønderjylland tidligere; Pigerne bandt Kranse til den.⁶

Saadanne Majstænger findes endnu staaende nogle Steder: Paa Øen Strynø staar den nu som Flagstang, tidligere blev den gravet i Jorden, støttet af en Stendynge. Ved Pinsetid hænges en Krans op i dens Top, der bærer en Vimpel.⁷ Paa Avernakø staar der to, de kaldes „Majtræ“; Majstangen i Kirkebyen graves hver Pinselørdag op, tjæres, pyntes af Pigerne med Kranse og rejses paany i en Stendynge; Majstangen i Munkeby er altid faststaaende som i Nordby. Her festedes tidligere samme Aften, men nu samles kun de ældre ved Majstangen den Aften.⁸ I Nordby paa Samsø holder Bymændene der endnu et formeligt Bystevne ved Majstangen — dog St. Pouls Dag. I Sæd ved Tønder rejser Børnene endnu ved Midsommertid en Majstang med et Tværstykke foroven (T-Form) efter forud at have pyntet den med Kranse og grønne Guirlander, hvorefter de danser omkring den.⁹

Majstangen kunde da enten rejses hvert Aar, vel den ældste Skik, eller blive staaende fra Aar til Aar som en Art Flagstang.

Efter Skikkens topografiske Fordeling kunde man fristes til at antage, at den særlig har haft Tilknytning til en søfarende Befolkning.

¹ Troels-Lund, Dagligt Liv V. Udg. 7. Bog. Fig. 190. ² JAT IV, 49. ³ Skgr. IX, 612 (Nøvling). Skgr. III, 271. JAT IV, 26 (Lyngby). ⁴ DFS 1873 (Kastbjerg, Gjerlev H.). ⁵ Molbech, Dialect-Lexicon, 353. ⁶ Raben 48 (DFS.). ⁷ Troels-Lund, Fig. 199. ⁸ Achton Friis: De danske Øer, I, S. 280, 368. Meiborg: Gamle danske Hjem, 78. Fb. Bondeliv I, 320. ⁹ Troels-Lund, a. St. Fig. 195.

Det er da Kransen som den øvrige Udsmykning der gør Majstangen til „Majtræ“ eller „Majbøg“.

4. Men Majtræet har ogsaa kunnet repræsenteres af det paa Gadejorden voksende Bytræ, hvorom Bymændene samledes til Bystevne, idet de sad paa de derom anbragte Sten eller paa den med Sten omsatte Jordforhøjning, hvori Træet stod. Dette Træ kaldes derfor saavel i ældre Tid som senere ofte „Majtræet“. Peder Palladius benævner det saaledes¹, ligesom samme

¹ Visitatsbog, 86, 135.

Udtryk ogsaa findes i Referater fra Landemoderne i ældre Tid. Fra Ørby paa Samsø fortælles, at der endnu indtil 1857 stod et saadant „Majtræ“, en stor Ask, paa Gadejorden med „Majstene“ omkring. I Kolby, sammesteds, hed Bystevnets Sten ogsaa „Majstenene“.¹ Ogsaa i Odsherred (Rørvig og Klint) hedder Bystevnets Sten endnu den Dag i Dag „Majsten“². Paa Gaden i Skuderløse ved Haslev ligger ogsaa to „Majsten“; herpaa stod tidligere Majgreven og holdt en Tale til Folket, naar der skulde rides Sommer i By.³ I Hellested omtales en „Majbænkpil“, d. v. s. Bytræet har været en Pil, der stod paa Majbænken.⁴ Paa Falster som paa Lolland havde hver By sit „Majtræ“, der snart kunde være et Piletræ, snart en Ask, snart en Poppel. I Næstvedegnen som i Stevns Herred hed Jordforhøjningen med Stene omkring paa Gadejorden ogsaa „Majbænken“; paa Lolland hed den „Gade-Kaawen“ og var støttet af et Risgærde. Naar Bytræet ikke fandtes her, har man da mange Steder paa Sjælland og Øerne sydfor dog fundet Bystevnets Sten som det naturlige Midtpunkt, hvor Majtræet da rejstes. At saa var Tilfældet, fremgaar ogsaa direkte af en Meddelelse fra Hedeboegnen, at fandtes der paa Gadejorden intet Træ, hvilket der oftest gjorde, flyttede man et Træ derhen.⁵ Ogsaa i Nordsjælland, i Birkerød og Farum, findes store Træer, der kaldes „Majtræer“, og Pladsen omkring Træet kaldes i Birkerød „Majpladsen“.⁶ Benævnelsen „Majbænk“ er ret gammel, er efter Moths utrykte Ordbog = en Bænk af Græstørv, hvorpaa de Unge sidder, naar de ride Sommer i By.⁷

I Landsbyen Kettinge paa Als voksede tidligere et højt Træ⁸ kaldet „Majtræet“, og fra Snøde Sogn paa Langeland kendes en „Madbænk“.⁹

Men Bystevnets Træ var ikke eo ipso et Majtræ, dette blev det kun, naar det til Festen udsmykkedes paa særlig Maade. Paa Falster hængtes der Kranse op i det Majaften.¹⁰ I Stevns Herred hængte man en dobbelt Krans op i en Poppel, der formentlig har staaet i en „Majbænk“, da saadanne ogsaa omtales herfra, bl. a. som „Madbænk“.¹¹ Paa Lolland saa Evald Tang

¹ JAT, IV, 37. ² L. Andersen: Folkeliv i Ods Herred I, 86 og 103. ³ JAT IV, 37. ⁴ DFS 527 (Stevns Herred). ⁵ Dansk Folkeblad VIII, 18. (Aar 1842). P. Jensen, Snesere Sogn, 218, 453. JAT, 324, 323. ⁶ Uhrskov: Dagligt Liv, 154. ⁷ Kalkar, Ordbog III, 14, jfr. Kirkehist. Samlinger 3, R. 3. B. 89. ⁸ Kaj Uldall: Dansehøj, Pinsebod og Gildesvold. Fortid og Nutid. S. B. 188. ⁹ Indb. til Udvalg for Folkemaal. ¹⁰ JAT IV, 320 (Væggerløse). ¹¹ DFS 523 (Magleby). Danske Folkemaal 1919, 126.

Kristensen Gadetræet pyntet til Midsommerfesten med Kranse rundt om paa Grenene, og ovenud af Træet ragede en lang, flagsmykket Stang.¹ I Thoreby paa Lolland, hvor Midsommerfesten fejredes endnu for en Snes Aar siden, opsattes om Aftenen „Midsommerkronen“, en grøn, kroneformet Krans, paa en lang Stang i Bytræet, saa Kransen ragede ovenfor Træets Krone. Den sidste Del af Skikken lever endnu², hvis den ikke er afgaaet ved Døden sammen med den gamle Kone, der lavede Kransen og som nu skal være død.

Den Omstændighed, at alle tre Slags Majtræer i Folkemaalene benævnes paa samme Maade, saaledes at Ordene „Majtræ“ eller „Majbøg“ i Beretningerne intet i og for sig siger om Majtræets Art, bevirker, at Muligheden for, at den her foretagne Fordeling kan rumme enkelte Fejl, er til Stede. Adskillige Beretninger har kun Navnet, siger intet om Træets Udseende eller Art, og hverken Optegneren saalidt som Meddeleeren har sikkert været klare over dette Forhold. Adskillige Beretninger har derfor med denne Fordeling for Øje helt maattet udelades, for andres Vedkommende kan den give Beskrivelse undertiden vække Tvivl.

5. En **Processionsstang** som i Nordby kendes ogsaa saavel fra Sjælland som fra Møn og Lolland-Falster. Skikken har ogsaa været brugt paa Sydsamsø³. I Nordsjælland kaldtes den i 1840 „Fane“⁴ som paa Samsø. I Hedeboegnen, Stevns⁵ og i Sydsjælland kaldtes den derimod „Blus“. I Vordingborgeggen havde man to Blus, den ene lavedes af Konerne, den anden af Pigerne.⁶ I Næstvedegnen havde man 4 Blus, Pynten, der var meget kostbar, gemtes fra Aar til Aar og anbragtes af en bestemt Kone.⁷ Paa Møn kaldtes den derimod „Spæret“. Dette bestod her af en 5—6 Alen lang Stang med Tværstænger, overalt behængt med brogede Baand og Tørklæder, Flitterstads m. m.⁸ Paa Falster og Lolland kaldtes den „Sommerspæret“.⁹ I Freilev paa Lolland var den høje Stang udstyret med smaa Flag af Messingblik, anbragt paa Tværpinde i

¹ JAT IV, 324, jfr. 323 (Errindlev). ² Troels-Lund, a. St. Fig. 180, 181.

³ JAT IV, 40—42. ⁴ Molbech, 689. ⁵ Dansk Folkeblad VIII Aargang, 18. Fr. Barfod: Skandinavisk Folkekalender 1846, 101—114 (Beretningen er fra St. Hedinge Landsogn, fra 1688). ⁶ JA IV, 46. Dansk Folkeblad VIII, 18. ⁷ Carlsen: Fra Rønnbæk, 58. ⁸ O. D. Lütken: Præstøe Amt, 38 f. jfr. Severin Kjær: Fra Stavnsbaandets Dage, 383. JAT IV, 38. Skgr. IV, 128. Kirkehist. Saml. 4. R. 5. B. 213 ff. Johan Paludan: Beskrivelse over Møn 1822, II Del, 280 f. ⁹ JAT IV, 322. Skgr. V, S. 225.

to Kredse, med de forskellige Gaardmænds Navnebogtaver.¹ I Digteren Ingemanns Levnetsbog fortæller han fra sit Fødesogn, Thor-kilstrup paa Falster, fra Aarene kort før 1800, at Pigerne samledes om Aftenen, før man skulde ride Sommer i By, og udsmykkede en „Standart“ med Kranse og Silketørklæder samt Baand i alle Farver. De plantede den saa paa en Høj og indviede den ved Ringdans under Sang (jfr. Skikken i Bjergby ved Hjørring S. 110). Næste Dag red saa Karlene Sommer i By med Standarten, der bares af en Rytter i pudsig Forklædning i Spidsen af Toget, hvor Spillemændene ogsaa var. Deltagerne bar friske Majløvgrene. Saa-dan drog de rundt fra Gaard til Gaard og sang „Alverdens Ska-ber — — —“ dels forat indbyde Pigerne til Gildet, dels forat indsamle Æg hertil. Tidligere, tilføjer han, havde man ogsaa, afsyn-gende Sangen, draget rundt om Kirken og altid paa Valborgdag.² I Majbølle hed Processionsstangen derimod „Sommerfane“. Og-saa her var der øverst paa denne anbragt brogede Baand og smaa Flag i Metal, og i Topflaget læses: M B S F, 1852, d. v. s. Majbøllens Sommerfane.³

Af Ingemanns Beretning fremgaar, at man den Gang endnu havde en Erindring om, at Processionsstangen egentlig repræsen-terede Majtræet, ellers vilde der ingen Mening være i at plante den i Jorden paa Højen, hvilket man ogsaa gjorde i Hjørringegnen med det levende Træ. Dette fremgaar ogsaa tydeligt af Beretningen fra Møn fra 1732; heraf fremgaar det nemlig, at man „oprejste“ „Spæ-ret“ i hver By, man kom til, og dansede omkring det.⁴ Det var da i Grunden et flytteligt Majtræ.

I Kalkars Ordb. nævnes „Majbusk“, en Buket af Grønt og Blomster, der førtes af en „Majfører“, naar de red Sommer i By.

Sikre Efterretninger om Processionsstangen har jeg ikke truffet udenfor Sjælland med omliggende Øer — med Undtagelse af Ribe, hvor den i det 17. Aarh. var et Led i den lærde Skoles Majfest⁵ — og saaledes ikke behøver at have egentlig folkelig Jordbund.

6. Majgrenen og Majningen. Kernen i hele Skikken er utvivl-somt Hjembringelsen fra Skoven af det nyligt udsprungne Bøgeløv, Majgrenene. Fra 1491 hedder det: „Unge Folk gonge til Skow oc

¹ Troels-Lund, a. St. Fig. 184. ² B. S. Ingemanns Levnetsbog, udg. af J. Gal-skjødt, 1862, I, 88 ff, jfr. Fortid og Nutid VIII, 144 f. ³ Troels-Lund, a. St. Fig. 183. ⁴ Kirkehistor. Samlinger 4. R. 5. B. 230. ⁵ Kinch: Ribe II, 760.

hugge Mey oc sætte dem for Døre, prydde met Blomster“. ¹ Med Grenene „majede“ man da i hver Gaard, man kom til. Fra Nordsjælland hedder det, at Ungdommen Pinselørdag drog til Skovs forat hente „Majgrønt“, hvilket man stak op i Husenes Tagskæg og anbragte det over Vinduer og Døre, ligesom Stuerne ogsaa majedes dermed. ² I Sydøstsjælland og paa Møn anbragtes Natten forud en „Majgren“ i Taget over hver Port til Tegn paa, at „Sommerkarlene“ kunde ventes; der, hvor Majgrenen ikke var taget bort Dagen efter, naar man red rundt, aflagdes Besøg, thi saa vidste man, at der var man velkommen. ³ I Nørretranders ved Aalborg var det derimod en Graabynke (*Artemisia*), som man stak op i Tagskægget, medens Majvisen, der her udtrykkeligt omtaler dette, blev sunget. ⁴ Om Majning af Huset berettes endvidere mange andre Steder fra, ogsaa fra Egne, hvorfra ingen Beretninger om selve „Sommer i By“-Ridningen foreligger i nyere Folketradition. Nogle Steder majede man til Kristi Himmelfartsdag, saaledes i Hedeboegnen og andre Steder paa Sjælland ⁵, oftest Pinselørdag, hvilket saaledes oftest var Tilfældet i Holbæk Amt, hvorfra der kun findes sparsomme Beretninger om selve Festen iøvrigt — dels fra Ods herred, dels fra Nyrup i Tuse H. —; fra Havrebjærg og Gierslev Sogne fortælles saaledes, at man der foretog Majningen „med en hellig Følelse“ ⁶ Andre Steder paa Sjælland majedes Huset derimod St. Hansaften, endog Brønden og Bistaderne kunde faa en Gren ⁷, eller til St. Bededag. ⁸ Paa Fyn majede man til Pinse ved at stikke lange Grene ned ved Dørene og smaa Kviste ved Lofter, over Vinduer og Hylde, ligesom Gulvene bestrøedes med Engblommer. ⁹ I Sjælland ¹⁰ som i Nordfyn ¹¹ majede man derimod Hørmarken til Sankt Hansaften.

I Ribe Amt majedes ogsaa Kirken ¹², ligesom i ældre Tid, og

¹ Københavns Diplomatarium. VI, 164.   ² Uhrskov: Højtid, 49, 144.

³ Dansk Folkeblad 1. Aarg., 154.   ⁴ Samlinger til jysk Historie og Topografi,

1. R. 4. Bd. 255.   ⁵ Marie Christoffersen: Fra Hedeboegnen, 7. DSF 174 (Særløse), 398 (Valsøllille), 477 (Vallensved), 588 (Hammer), 378 (Munkebjergby), 551 (Øster Egede). Dansk Folkeblad 8. Aarg., 18. (Hedeboegnen).   ⁶ Karoline Graves:

Fra Hallebyaa, 183. DFS 244 (Tostrup), 265 (Tuse), 261 (Udby), 288 (Havrebjærg), 289 (Gierslev), 302 (Røsnæs). JA IV, 456 (Værslev). DFS 333 (Højby).

⁷ Skgr. IV, 36. DFS 485 (Herlufsholm).   ⁸ DFS 378.   ⁹ JAT IV, 45 (Gjelstrup v. Aarup).   ¹⁰ DFS 263 (Hagedsted), 319 (Jørløse), 341 (Vallekilde), 272 (Mørke), 288 (Havrebjærg), 289 (Gierslev). Kamp: Folkeminder, S. 165. o. a.   ¹¹ Chr. Reimers:

Nordfynsk Folkeliv, 441, 559.   ¹² J. Ordb. II, 533, b (Malt).

endnu i 1842 majedes alle Kirker i Landet, hvor man havde Bøgetræer til Raadighed.¹

Endog Fuglene mentes samme Dag at mæje deres Rede, undtagen Hærpoppen, ellers vilde Gøgen lægge sine Æg i dens Rede.²

Erik Pontoppidan fortæller i sin „Fejekost“, at man Valborg Aften visse Steder stak „Majrøn“ op i Stuehuset, i Stalde, paa Møddingen og andre Steder — til Værn mod Hekse.³ Men paa Sjælland tog, efter Severin Kjær, Bonden Valborg Morgen, før Sol stod op, en „Rønnemaj“ i Haanden, stillede sig op i Gaardleddet med Ansigtet vendt mod Øst og sagde: „Hjælpe Gud til et godt Aar, en god Dag og en god Time i Jesu Navn, Amen“.⁴ Denne Formel er utvivlsomt kun Begyndelsen til en gammel Trylleformel, der ogsaa skulde fremsiges Valborgdags Morgen, før Sol stod op, mens man med en Flyverøn i Haanden og staaende i Gaardleddet vendte Ansigtet mod Øst.⁵ Den skal her gengives efter en Opskrift fra Begyndelsen af 1880-erne, fortalt af en gammel Mand fra Bislev Sogn ved Nibe⁶:

„Hjælp Gud til et godt Aar og en god Stund og Time. Amen! Nu binder jeg for mig, min Hustru, mine Børn og min Bolig det hellige Fredens Baand, hjælp mig Gud Fader, Søn og Helligaand. Amen! Jeg binder det for min Tyr og for min Stud, for Kid, Kvier, Kalve og Køer, for mine Heste, Øg og Føl, for mine Faar og Lam, for min Galt og Grise, Gæs og Høns, Gæslinger og Kyllinger, for mit Smør og min Ost, for Kornælk og Faaremælk. For alt dette binder jeg den hellige Fredens Baand i dette Aar og siden, mens Verden staar. Jeg binder alt Troldfolk og alle Vætter i dette Sogn eller i denne By. Ved det Korsets Træ, som Jøderne pinte vor Herre Jesus Kristus paa, nu sætter jeg Satans Skud for deres Hjerterødder og Nyre, strækker dem for Lov og Bog. Jeg læser alle Troldfolk og alle Vætter udi dette Sogn eller i denne By i en Djævels Laas, som laves i Søndens og Norden, Østen og Vesten heromkring i dette Aar og siden, mens Verden staar, i Navn G. F. G. S. og G. d. H. Amen!“ Yderligere læses saa Fadervor og de tre Trosartikler. Man tør jo nok sige, at her er intet glemt. Tilmed skulde den gentages tre Gange.

7. Majvisen. a. Peder Jensen Roskildes Majsang: „Alverdens Skaber med god Besked, — hør det vi bede — —“ har været brugt over hele Sjælland med omliggende mindre Øer,⁷

¹ Molbech: Dialect-Lex. 689. ² DFS 378, 551, 174, 361. ³ S. 53. ⁴ Severin Kjær, a. St. 365. ⁵ F. Ohrt: Danmarks Trylleformler I, S. 456 f. ⁶ Skgr. II, Nr. 819. ⁷ R. Nyerup og P. Rasmussen: Udvalg af danske Viser fra Midten af det 16. Aarh. til hen imod Midten af det 18. (1821), I, Nr. 56, S. 282 ff. Jfr. D. gl.

ialt væsentligt i samme Form. Undertiden kunde et frit tildigtet Nidvers synges tilsidst.¹ Men den træffes dog ogsaa i en lille Del af Østjylland: Noget af Djursland samt særlig i Aarhus-Skanderborg Amter.²

b. Den gamle „leifærdige“ Vise, som Peder Jensen Roskildes „Ny Maymaaneds-Sang“ fra 1646³ skulde afløse, begynde med: Husbonde, om Du hjemme est, — Maj vær velkommen — — —“. Den Form, hvori den træffes, er vel mere eller mindre afvigende fra denne oprindelige Form, der ikke kendes, men nogenlunde kan konstrueres.⁴ Den kendes kun fra Jylland. Første Vers begynder: „God Dag, god Dag, min ærlig Mand“ (eller „Du Dannemand brav“), og sidste Linies Omkvæd „Glæder os for saadan (el.: nu ved den) søde Sommer“. Andet Vers kan ogsaa begynde som den gamle Vise: „Vor Husbond, om han hjemme er — Maj er velkommen —“. Den fortæller, at Sangerne bringer Sommeren med, har sat en Majbøg eller anbragt „Majen“ i Husets Væg eller en „Graaboune“ (Artemisia) i Husets Tag. Et Vers som: „Sommeren har vi i vor Sæk — Vinteren ligger i rødden Bæk“ kunde tyde paa en forlængst glemt Folkeskik. Saa kan Husbond, Pige og Karl roses, samtidig med at Sangerne i Visen beder om en Gave, og sluttelig siger Sangerne Tak. Men fik de intet, kunde et Nidvers følge; til den Mand, der intet gav: „Hvem, som har, men intet gir — Gid Fanden ham støde op og nir. Og læg Jer saa, I dovne Kropp’! — til Lus og Lopper de æder Jer op!“ Til Pigen i Gaarden, der ikke vilde eller ikke maatte komme med til Dansegildet: „Jer Piger de er som en Rosenblomme, — de sidder i en Lort og kan ingen Steder komme!“ Visen i denne Form, for hvilken nogen trykt Vise øjensynligt ikke har foreligget som Grundlag, kendes særlig fra Himmerland, en enkelt fra Harlev i Framlev H., Aarhus Amt, samt en fra Anst, vest for Kolding.⁵

Fv. II, 526 Noter. Thiele: Danske Folkesagn 1818, I, 146 f. Rask: Morskabslæsning for den danske Almue I, 103 f. Skgr. III, 182 (Samsø), Samsø Folkeblad 18/6 1911 (v. Bent Rasmussen) (Nordby). Skgr. III, 183 (Jægerspris). Uhrskov: Højtid 194 (Nordsjælland). Dansk Folkeblad VIII Aarg. 1842, (Hedeboegn). Sev. Kjær: Fra Stavnsbaandets Dage, 381 (Sydsjælland). Ingemanns Levnetsbog 89 (Falster). JA IV, 46 (Vordingborgegn). JAT IV, 31 (Hornbæk). ¹ Troels-Lund: Dagligt Liv VII, 213 (Fakse H.). ² Jyske Folkeminder XI, 79. JAT IV, 27 og JA IV, 76 (Torsager), JAT IV, 29 (Rostved), 30 (Rønde), 57 (Vrønding), JA IV, 28 (Rask), 29 (Søvind). ³ C. W. v. Sydow: God Aften, om I hemma är, 1917, S. 18 ff. ⁴ Samme, 82 ff. ⁵ Samlinger til jysk Historie og Topografi, IV Bind. Skgr. V,

Skovrider Lorenzen, der har optegnet ikke færre end 27 mere eller mindre nogenlunde fuldstændige Opskrifter af denne Majvise, tilføjer, at han aldrig har truffet mindste Spor af den Nord for Limfjorden eller syd for Mariager Fjord, heller ikke i det egentlige Vesthimmerland. Fra Als hedder det, at alle sang med paa Omkvædet. Af Opskrifterne, der da aldrig har foreligget trykt, skal anføres en Opskrift fra Skelund¹ og tilføjes nogle Vers fra andre Opskrifter.

Goddag, goddag, min ærlig Mand
 — Maj er velkommen —
 Maa vi synge her i Dag?
 — Glæder os til denne søde Sommer —.

Sommer har vi i vort Lag,
 Vinter kommer en anden Dag,

Sommer har vi i vort Poes,
 Vinter ligger i Halkær Moes.

Vi haver os en Majbøg sat,
 og den satte vi paa Pinsenat.

Og den satte vi saa højt i Sky,
 at den kan ses over hele vor By.

Og den satte vi saa fast i Jord
 at den kan staa til næste (i femten) Aar.

Hav Tak, hav Tak, Du gode Mand
 for Pengene, som Du os gav.

Nu rejser vi alle udaf Jer Gaard,
 vi ønsker Eder et glædeligt Aar.

Nu tar vi alle til vor Hat,
 vi ønsker Eder en rolig Nat.

Axel Orlriks Opskrift sammesteds fra² har i det væsentlige samme Ordlyd, men han har som Vers 2:

743 (Skelund), Skgr. VIII, 29 (Ersted). JA IV, 41 (Ersted og Rold). JAT IV, 26 (Lyngby Skov), 321 (Aastrup). Skgr. VI, 757 (Mov). JAT IV, 32 (Harlev), 52 (Anst), jfr. D. gl. Fv. III, 886. Molbech, 534 (Vendsyssel og Himmerland). ¹ Fra Dorthea Clausen, Skelund. ² Skgr. I, 743.

Vor Husbond, om han hjemme er:
og maa vi sjunge her i Dag.

Og efter hans Vers 4 følger et, der ogsaa kendes fra Ladelund:

Og den er sat med god Forlov,
thi den er hugget i vor Husbonds Skov.

Endvidere følger efter Vers 6:

Vor Husbond er saa god en Mand,
han skænker os med Krus og Kand'.

En Opskrift fra Dokkedal ved Mou har følgende Vers:

Vor Majbøg er saa vel besat
med Markens Blomster fra Eng og Krat.

En Opskrift fra Hadsund har et Vers, der er omtrent enslydende med den sidste her anførte efter Axel Olriks Opskrift, men derefter følger:

Vor Madmor er saa væn en Viv,
hun gier os Penge fier og tyv.

Hans Tjenestepige og hans Dreng,
de gir os Penge fier og fem.

En Opskrift fra gl. Skørping har to andre Vers, øjensynligt yngre:

Vor Husbond han er en brav Kavalier,
han skænker os Punser og Brændevin.

Min Pige hun er saa glad i Sind,
hun trykker sig kærligt til mig ind.

Ogsaa de foran S. 119 nævnte Smædevers til Manden findes i Opskrifter fra Dallerup Mark, Lyngby, og fra Hurup. Fra Mou findes endvidere fattige Brudstykker af et Par Viser, hvis sidste Omkvæd er anderledes: „Sommeren er saa liflig (el. lystig, el. dejlig) for Ungdommen“. Heri findes et Vers, der hentyder til Narren, „Askefis“, i Optoget (jfr. S. 107):

Vor Klovn maa I ej foragt',
fordi han bær saa simpel Dragt.

Vor Askepot er nok saa kæk,
giv ham baade i Pose og Sæk.

c. I Djursland findes en øjensynligt litterær Form af den gamle Majvise i 6 eller 7 liniede Vers, hvis Begyndelseslinie er: „God Aften dem, herinde bor“. Den blev sungen Valborg Aften, og i den meddeles det Tilhørerne, at Sangerne vil komme igen i Pinsen, og da haaber de, at de vil faa en god Gave til Gengæld til deres Pinsegilde.¹ Naar de saa kom igen i Pinsen, sang de Pinsevisen, der saaledes nøje er knyttet til den sidste Form og ligeledes kun kendes fra Djursland, undtagen Horsenseggen (en enkelt Beretning). Første Linie lyder: „Vi ønsker Eder en glædelig Pinsefest“, og sidste Omkvæd: „Glæder Eder, I Gamle og“. Heri fortælles det Tilhørerne, at de har været der før (nemlig Valborg Dag), og at de har god Plads til Gaverne. Sluttelig takkes Giverne. Visen kan variere noget og kunde ogsaa synges i Paasken.²

I Stedet for denne Form paa Pinsevisen kan træffes en anden i de samme Egne; den har kun et Omkvæd. Første Linie lyder: „For os er den kommen, den glædelige Pinsedag“, og Omkvædet er: „Saa frydelig, saa frydelig alt udi den Sommer saa grøn“. Den kendes dog ogsaa fra Aas, tæt nord for Horsens Fjord.³ De tre Viser er nøje knyttet — en og en — til en særlig Form paa Gadelamsskikken.

d) Endelig kunde nævnes Legendevisen, der kendes fra Sjælland, fra Vallø, hvor den skal være sungen i Begyndelsen af det 19. Aarh. — ved Sommer i By-Festen:

Her kommer vi Sommer-Piger smaa,
— Maj vær velkommen —
om vi vor Vise sjunge maa.
— Glæde os Gud og saa den søde Sommer —.

Men derefter handler Visen kun om, hvorledes Jesus blev borte for hans Moder, hvorledes hun søgte ham allevegne for saa tilsidst at faa at vide, at han var pint og korsfæstet. Endelig slutter Sungen med tre Vers for Kongen og hans Hus og en Bøn — alle med Omkvædet: „Alt saa vide som Verden er, springer I Rosens

¹ JA IV, 26 og Severin Kjær, a. St. 379 f. (Grenaaegn), JAT IV, 28 (Homaa og Gjerrild). DFS. 1984. (Karleby) 1985 (Voldby) 1986 (Veggerslev) 1991 (Rimsø) 2006 (Albøge). ² JA IV, 25 og Sev. Kjær, a. St., 380 f. (Grenaaegn), JAT IV, 47 (Rostved), 48 (Homaa). DFS 2013 (Nødager). Skgr. III, 185 (Øster Lishjerg H.). ³ JA IV, 27 (Voldby). DFS 1984 (Karleby), 1985 (Voldby), 1986 (Veggerslev), 1991 (Rimsø). Skr. III, 186 (Aas).

Blommer“.¹ Denne Legendevise har sikkert oprindelig intet at gøre med Majfesten, og Pigerne har næppe ført Sommer i By,² som Thiele vilde vide, idet han knyttede den til Udvælgelsen af en „Majinde“.

8. Til „Sommer i By“ har været knyttet nogle Skikke, der hver for sig har været topografisk begrænsede og særlig har været knyttet til Optøget. De har dog ikke alle udelukkende været knyttet hertil, dette gælder saaledes Gadelamsskikken, Kampen mellem Vinter og Sommer og Ringridningen; de to sidste er heri Landet ellers særlig knyttet til Fastelavnens Skikke.

a. Gadelamsskikken, der saa at sige alene hører Jylland til³ og tilmed kun Aalborg, Viborg, Randers og Aarhus-Skanderborg Amter, har nogle Steder faaet en særlig Tilknytning til Majfesterne. Det er vanskeligt at faa et Helhedsbillede af denne Skik, men som Hovedregel udførtes den saaledes⁴: I den første Legestue efter November, undertiden omkring Nytaar, valgte Karlene en „Gadebasse“ ved at løfte den udkaarne til Loftet. Han skulde være Arrangør af det kommende Halvaars Legestuer, og han valgte sig blandt Pigerne en „Gadinde“, der skulde være ham behjælpelig hermed og bl. a. modtage og anvende de Naturalier, som de fik som Gaver til Gilderne, samt forestaa Pigelegestuen. Gadebassen skulde endvidere paa en Julelegestue uddele „Nytaarsgaver“, d. e. tildele hver Karl en Pige for den kommende Tid — til Paaske eller til Valborgdag eller til Pinse. „Nytaarsgaven“ gav den hende tildelte Karl den øverste Del af en Kage, den underste Del beholdt hun selv, eller han lod hende nippe til en Snaps Brændevin, hvorpaa han selv drak Resten; de var da parrede. Hun forærede iøvrigt „Kæresten“ Æbler, Pebernødder og Kager og tog ham med sig hjem og beværtede ham. De to holdt saa sammen paa Legestuerne.

Nyt Valg af „Gadebasse“ fandt tidligere Sted Majaften ved

¹ Dansk Folkeblad I, 1836, S. 154 f. (v. O. D. Lütken). D. gl. Fv. II, 526. Nr. 97 D og III, 886. Nyerup og Rasmussen I, Nr. 57. Thiele: Danske Folkesagn 1818, I. 156 ff. JAT 47 (Rostved), 48 (Homaa). Skgr. III, 185 (Ø. Lisbjerg H.), 186 (Horsensegn). ² Jfr. C. W. v. Sydow: Majsjungningen och „Pigevisan“, Folkminnen och Folktanker, 1922, S. 150. D. gl. Fv. III, 886, jfr. E. Pontopp., Fejekost, S. 46. Skgr. V, 759. JA. 27 (Voldby). ³ Kun et Par Undtagelser herfra er kommen mig for Øje, Lillebrænde i Falsters Nørreherred (DFS 813) og Vest- og Nordfyn (Chr. Reimer, 441). ⁴ Jfr. Fb. Bondeliv I, 309 ff. Feilb. J. Ordb. I, 412 og IV, 171. Molbech: Dialect-Lexicon, 150 ff. Jylland, 1892. S. 109 ff. (E. T. Kristensen).

Blusset:¹ Den Karl, der kunde løfte det brændende Knippe højest, blev Gadebasse,² og der udnævntes ogsaa en Hjælper og et Par „Gadinder“. Og ny Uddeling fandt nu Sted enten ved Paaskegildet³ eller, hyppigst, Valborgaften⁴ eller, sjældnere, St. Hansaften,⁵ Kristi Himmelfartsdag⁶ eller i Pinsen.⁷ Pigen kaldtes nu „Gadelam“ og det kommende Gilde ofte „Gadelamsgilde“; naar Uddelingen fandt Sted ved Pinse, kaldtes hun ogsaa „Pinsekæreste“.⁸ Før Uddelingen havde Gadebassen og hans Hjælper omhyggeligt foretaget Parringen, idet de skrev Navnene op paa et Stykke Papir eller paa en Manglefjæl. Nogle Steder bekendtgjordes Resultatet straks, andre Steder først senere; snart holdtes da Resultatet hemmeligt, i hvert Fald for Pigerne, snart sloges Listen op paa f. Eks. Smededøren. Nogle Steder krøb en stor Dreng Valborg Aften op i et højt Træ og raabte Navnene op; „de skal kysse og klappes“ kunde han tilføje for hvert Par, eller han kunde sige „her brændes Blus for Per og Ane, Hurra“⁹; Nogle Steder meddeltes Resultatet hviskende til Karlene, og de skulde da inden en vis Søndag have kysset paagældende Pige, hvilket hun, i hvert Fald paa Skrømt, søgte at unddrage sig; under Dansen, f. Eks. omkring Baalet, kunde Karlen give hende et let Slag i Ryggen og derpaa løbe sin Vej — og Pigen da efter ham forat fange og kysse ham, eller Pigerne skjulte sig i Skoven, hvor de Unge var taget hen, og dér maatte Karlen saa finde den for ham bestemte Pige og give hende et Kys. Naar Kysset paa den ene eller den anden Maade var givet, var han anerkendt, hun inviterede Karlen med sig hjem, trakterede ham der, og ved det kommende Gadelamsgilde sørgede hun for Mad til ham og sig selv ved en fra Hjemmet medbragt Madkurv.

I Djursland var Skikken særlig nøje knyttet til „Sommer i

¹ JA IV, 24 (Tanderup Sogn — Beretning fra 1686). ² Nyerup: Vaar- og Midsommerfester. Dagen, red. af Fr. Thaarup, 1825, Nr. 24. (Anført efter Mundelstrups specimen gentilissimi etiam num superstitis, 1684). ³ JA IV, 1 (Vissing), do. 3 (Favsing), do. 7 (Lisbjerg Terp), do. 21 (Brandstrup), do. 22 (Vinkel). DFS 2013 (Nødager). ⁴ JA IV, 11 (Lading), do. 12 (Vinkel), do. 16 og 17 (Tørring), do. 33 (Vissing), do. 15 (Ry). JAT IV, 6 (syd for Mariager Fjord), do. 8 (Terndrup), do. 12 (Koldt Sogn). JA IV, 76 (Torsager), do. 25 (Grenaaegn). Skgr. V, 735 (Vor). E. Pontoppidan: Fejekost, Indl. S. X. ⁵ JAT IV, 14 (Gjelsted og Rørup), do. 7 (Ravnkilde), do. 6 (Nord for Mariager Fjord). JA IV, 20 (Strandby). ⁶ DFS 2177 (Tvilum). ⁷ JA IV, 11 (Lading), do. 34 (Javngyde el. Kalris), do. 35 (Ry). JAT IV, 13 (Hvilsted), do. 57 (Vrøding). Skgr. III, 186 (Horsensegn). ⁸ JA IV, 18 (Taaning v. Skanderborg), do. 54 (Rask), do. 55 (Hornum). JAT IV, 57 (Vrøding). ⁹ JAT IV, 1 (Spentrup og Gassum). JA IV, 16 og 17 (Tørring).

By“-Festen. Her valgte Karlene Søndag før Valborgdag ved Lodtrækning en Gadebasse og to Medhjælpere, „Drengene“. Under Blusbrændingen Valborgaften uddelte disse saa Gadelam, men Resultatet meddeltes hemmeligt for Pigerne. Derpaa drog man rundt og sang Majvisen („God Aften, I som herinde bor — —“) (S. 122). Inden en vis Søndag skulde Karlene have fanget de dem tildelte Lam og givet hende et Kys — eller bøde; da Hemmeligholdelsen ikke have kunnet bevares for Pigerne, søgte de længst muligt at undgaa, at Forpligtelsen kunde opfyldes, saa der ofte opstod en vild Jagt paa Pigen. Pinsedag drog Karlene atter rundt og sang „Pinsevisen“ (S. 122); under Sungen stod den Karl, der havde Husets Pige til Gadelam, og holdt paa en Kurv, som hun havde pyntet med Blomster, for deri at modtage Gaver; senere afhentede han hende til Pinsegildet, hvortil hun medbragte en Madkurv, gerne med en Flæskeæggekage. Gadebasserne skulde pynte Gildeslokalet med grønne Grene fra Skoven, medens Gadinden skulde brygge Øllet. Gildesmaden bestod af Boghvedegrød og Flæskeæggekage.¹

Saa vel ved Tilknytningen til Valborg- eller St. Hansblusset som ved den særlige Karakter, som Gadelamsskikken har givet Majfesten i Djursland, har denne Skik været knyttet til „Sommer i By“.

Efter gammel Tradition fra 1686 har Dansen om Majtræet ogsaa kunnet kaldes „Gadelamsgilde“², og efter nyere Tradition kunde Pinsegildet bære samme Navn.³ I Vissing skulde Gadindens Krans hænges højest paa Majtræet⁴, andetsteds søgte hver Karl at hænge sit Gadelams Krans højest paa Træet.⁵

Skikken er gammel i Danmark; fra det 15. Aarhundrede findes Benævnelsen Gadelam allerede.⁶ Nu er den vistnok helt svunden.

b. Majgreveskikken har ogsaa enkelte Steder været knyttet til Majfesten paa Landet, men medens Gadelamsbytningen saa at sige udelukkende kendes fra Jylland, kendes denne Skik saa at sige udelukkende fra Sjælland og de mindre Øer syd derfor. Alene heri ligger, at Gadelamsskikken ikke kan være en direkte Afledning af Majgreveskikken. Forfattere har ofte sammenblandet de to Skikke.

¹ Sev. Kjær: Fra Stavnsbaandets Dage, 378—381. Rask: Morskabslæsning for den danske Almue 1839 I, 597, 599. JA IV, 25 (Grenaaegn), 27 og 26 (Voldby). Skgr. V, 735 (Vor, Gjern H.). Efter Kalkars Ordbog har man brugt Benævnelsen „Majkurv“ for en Kurv af Løvgrene, der brugtes ved Majridningen. ² JA IV, 24 (Tanderup, Vestfyn). ³ Samme, 31 (Linaa v. Silkeborg). ⁴ JA IV, 33 (Vissing ved Skanderborg). ⁵ Samme, 34 (Javngyde v. Skanderborg). ⁶ J. Ordb. IV, 171. Jfr. Molbech, a. St. 150 ff.

Majgreveskikken har sikkert oprindeligt været knyttet til Købstæderne og specielt til Gilderne der. Saaledes findes Bestemmelser herom i forskellige Gildeskraaer, f. Eks. i „Hellig Trefoldigheds Gildet“ i København fra 1582, i „Guds Legems Lavs“ Gildes Skraa i Aalborg fra 1441, i Smedelavets Gilde i Aarhus fra 1599 og i en Gildeskraa fra Byen Slesvig, men ogsaa i Olsker Gildeskraa paa Bornholm (1775). Fra Købstædernes Gilder kom Skikken omkring Aar 1500 til flere lærde Skoler; man kender den saaledes fra Aarhus, Ribe og Kolding lærde Skoler. Her uddøde Skikken overalt i det 17. og Beg. af det 18. Aarh., men i Kolding lærde Skole genoplivedes den 1899 og bruges vist endnu. Skolerne havde deres egen Majsang. I Aarhus var det den bekendte Skolemand, Rektor Morten Børups kønne latinske Vaarsang fra Begyndelsen af det 16. Aarh., der ogsaa synes at have været brugt i Ribe; den begynder saaledes: „In vernalis temporis — ortu lætabundo“.¹

Men fra Købstæderne er Skikken her og der sivet ud paa Landet, saaledes til Hellested i Stevns Herred, og enkelte Steder er den bleven bevaret til ret sen Tid, saaledes i Hedeboegnen², paa Møn, hvor man havde to Majgrever, medens en Majinde ikke omtales³, i Vordingborgeggen⁴, paa Falster og til vore Dage i Øster Jølby paa Mors.⁵ Efter en Provsteretsprotokol fra 1688 havde Præsten i St. Hedinges Landsogn fra Prædikestolen „aflyst“ denne „afgudiske Sædvane“; i denne Beretning bruges det Udtryk, at man lagde Krans paa den Person, som man „kejsede“ til „Majgreve“⁶; ganske det samme Udtryk bruges i Hellig Trefoldigheds Skraa i København. I samme Beretning tales ogsaa om „Skaffer“, „Majinde“, „Riden“, „Trommespil“, „Drik“ og „Dans“. Festen begyndte

¹ Københavns Diplomatarium VI B. S. 164 og II B. S. 304. Jyske Samlinger I, 236. Troels-Lund VII, 203, 202, 204, 205, 207. Kinch: Ribe Bys Historie og Beskrivelse 1884, II, 758 ff. Terpager: Ripæ Cimbricæ, 723. Hübertz: Aktstykker vedrørende Aarhus II, 277. Georg Bruun: Kolding Almenskoles Majfest, 1924 (heri Morten Børups latinske Vaarsang (S. 57) samt en nyere Oversættelse af denne med Melodi af Carl Nielsen (S. 14 ff). R. Nyerup og P. Rasmussen: Udv. af danske Viser, II, 247 Nr. 74. (Kolding Skoles Majmaanedssang). Brødrene i Gildet i Aalborg skulde hvert Aar paa St. Valborgdag „kise“ en Broder til „meyæ Greve“, og han skulde give 2 Tdr. Øl. (Kalkars Ordb. m. Henviisn. til Danske Magasin. 3. R. 1. B., 107). ² Dansk Folkeblad VIII, (1842), 18. ³ O. D. Lütken: Fra Præstø Amt. Johan Paludan: Forsøg til en antiquarisk, historisk og geografisk Beskrivelse over Møn, 2. Del, p. 280 f. Skattegr. IV, Nr. 128. JAT IV, 38. ⁴ JA IV, 46. ⁵ DFS 1434. ⁶ Fr. Barfod: Skandinavisk Folkekalender 1846, p. 104—114.

„først i Maj“ og „holdtes moxen Sommeren ud paa hver Søn- og Helligdag“. Digteren B. S. Ingemann fortæller i sin Levnedsbog fra sin Barndom i Slutningen af det 18. Aarh. fra Falster (Torkilstrup), at Udvælgelsen af en Majgreve og en Majgrevinde som Festens Konge og Dronning hørte med til Legen; hertil valgtes den kønneste Karl og Pige i Sognet.¹ Thiele fortæller i sine Danske Sagn fra 1818 uden Stedangivelse, men utvivlsomt fra Øst- eller Sydsjælland, at Toget aabnedes af to „Skaffere“, der red foran Toget; derpaa fulgte to „Blusførere“, saa „Majgreven“ med sine to „Svende“ og derpaa det øvrige Følge parvis; midt i Toget red Spillemandene, der trakterede Fiol, Tromme og Pibe. Alle var iført blaa eller røde Kofter med hvide Skærf og flagrende Silkebaand paa Hattene. Majgreven havde to Kranse, en over hver Skulder, de øvrige kun en Krans. Naar de kom til et Markskel, blev en Krans lagt paa Ledstedet, og naar de mødte Pigerne, kastede de Kranse til dem, hvilket var en Indbydelse til Gildet. Naar de kom til Byen, gik begge Skaffere ind i Husene og udbad sig Tilladelse til at komme ind; saa red man først tre Gange rundt om Gaarden og hilste, naar man kom forbi Vinduerne; derpaa steg man af Hestene, og Forsangere begyndte at synge Majvisen, medens de øvrige ved hvert Vers faldt ind ved Ordene: „med Glæde“.² Fra Næstved fortælles fra første Halvdel af forrige Aarhundrede følgende: Valborgaften stod en Trommeslager paa „Majbænken“ og trommede sammen. Alle samledes da og drog i Procession ned til en grøn Eng med Trommeslageren i Spidsen. Trommen lagdes ned paa Engen, alle, Mænd og Kvinder, sluttede Kreds om den og faldt paa Knæ og ofrede paa Trommen. Naar alle havde ofret, maatte en af Karlene skrabe Pengene til sig, og saa var han Majgreve, hvilket kostede ham 1/2 Td. Øl, 2 Potter Mjød til Pigerne og 2 Potter Brændevin til Karlene og Mændene. „Skafferen“, der som Tegn paa sin Værdighed altid bar en stærkt udpyntet „Skafferstok“³ og som nogle Dage før Majfesten var udnævnt som Leder af hele Festen, hængte saa 2 store, grønne Kranse over Hals og Skuldre paa Majgreven, saa de hang overkors. Derpaa slog Pigerne Kreds om denne, og han søgte nu at hænge den ene af Kransene om Halsen paa en af Pigerne, hvilket tilsidst lykkedes ham, og hun var da hans „Majinde“ og skulde hjælpe ham med at skaffe

¹ Pag. 91. ² Thiele: Danske Folkesagn, (1818), p. 145 f. ³ Jfr. Troels-Lund, a. St. Fig. 187.

Øl, Mjød og Brændevin. De to gik saa foran de andre tilbage til den Gaard, hvor Skafferen hørte hjemme, „Skaffergaarden“, hvor Loen var pyntet med Grønt og Blomster, og her dansede de to saa første Dans. Næste Søndag stod Trommeslageren igen paa Pladsen og trommede sammen. De unge Karle og Piger drog saa med Trommeslageren og Majgreven i Spidsen til den Gaard, hvor Majinden hørte hjemme, og med hende gik man saa paany til Skaffergaarden, hvor Gildet fortsattes.¹

Thiele fortæller, at Pigerne samledes i Kreds (som i Næstvedegnen), og saa blev Majgrevens Krans prøvet paa dem; den, hvem den passede, blev „Majinde“.² Her skulde Kransen altsaa sidde paa Hovedet, nok det oprindelige.

I Sydøstsjælland bar Majgreven i Toget korslagte Kranse, og de almindelige Deltagere medførte ogsaa Kranse; af dem blev den pæneste Blomsterkrans givet til Majinden, medens de øvrige blev givet til de Piger og Koner i Gaardene, som man indbød til Gildet. Majinden skulde danse der hele Tiden, og den, paa hvis Hovedet hun lagde sin Krans, maatte danse med hende og tilmed for Æren betale nogle Skilling til Gildets Omkostninger.³

Af Beretningerne fremgaar i det hele, at til Udpegningen af Majgreve og Majinde hørte altid Bekransning; hun har nok tidligere baaret sin paa Hovedet som en Brudekrans, og efter Palladius kunde hun kun bære „sin Urtekrans om Sommeren“ med Hæder og Ære, naar hun var en ren, sædelig Pige.⁴

I Væggerløse paa Falster og i Hyllinge (Voldborg H.) kaldtes Parret „Majkonge“ og „Majdronning“.⁵ En Majkonge alene omtales ogsaa andre Steder fra, saaledes fra Odsherred, hvor det skulde være en, der havde øvet den største Bedrift — naar siges ikke, og han udpyntedes særlig.⁶ Ogsaa fra Nordfyn er han omtalt.⁷ Endelig omtales en Majkonge enkelte Steder fra Jylland. I Himmerland var, som nævnt, den Karl Majkonge, der ved Ringridning Fastelavnsmandag blev Konge.⁸ Andre Steder i Jylland har Ringridningen været henlagt til en senere Tid end Fastelavn, til Foraaret, og har derved kunnet smelte sammen med Majsikikken.

¹ Franziska Carlsen: Noget om og fra Rønnebæk Sogn 1861, 59 ff. P. Jensen, Snesere Sogn, 454 ff. ² Thiele: Danske Folkesagn 1818 S. 154 f. ³ Dansk Folkeblad, 1. Aarg. 1839, 151 f. ⁴ Visitatsbog, 89. Jfr. J. S. Møller: Fester og Højtider, I, 206 ff. ⁵ JAT IV, 320. DFS. 181. DFS. 1913 (Voldum, Galten H.). ⁶ DFS 333 (v. Grüner-Nielsen). ⁷ Chr. Reimer: Nordfynsk Bondeliv, 441. ⁸ Skgr. V, 743. Jfr. JAT IV, 50 (Lundø). DFS 1931 (Voldum).

Det er derfor muligt, at denne Majkonge intet har med Majgreveskikken at gøre eller med Majfesten iøvrigt.

I Himmerland fandtes i Optoget baade „Sommeren“ og „Vinteren“. Muligt har ogsaa disse her oprindeligt været knyttet til Fastelavnstesten; de kendes ogsaa fra Guds Legems Gildes Skraa i Aalborg § 22.¹ Paa Als var i 1909 Skikken Midsommerdag knyttet til Fastelavnsskikken at stikke til Ringen med Udnævnelse af en Kejser og Konge.²

c. Pinsebryllup. Feilberg fortæller fra Ribeegnen og en Del af Vestslesvig, at Børnene mødtes 1. Pinsedag og valgte et Par, der pyntedes som Brud og Brudgom, hun med en Krone af Blomster og Baand, ligesom de andre pyntedes med Blomster. To Smaapiger gik saa foran som Brudepiger, og efter Brudeparret, der holdt hinanden i Haanden, fulgte to smaa Brudekoner og derefter det lange Følge. I Spidsen red to Drengene paa Kæpheste — som Brude-svende. De drog saa rundt fra Gaard til Gaard og samlede ind: Fødevarer og Penge. Tilsidst holdt de Gilde.³ De voksne Piger drog sammesteds 2. Pinsedag til Skoven og flettede 2 Brudekranser, der lignede Kroner. Paa Tilbagevejen mødte Karlene dem og sluttede Kreds om forrige Aars „Pinsebrud“, der saa greb den ene Krans og dermed kronede den Karl, hun valgte til „Pinsebrudgom“. Saa sluttede Pigerne Kreds om Pinsebrudgommen, der derpaa valgte sig den ny Pinsebrud ved at sætte den anden Krans paa en af de omkring ham dansende Pigers Hovede. Med Brudepiger i Spidsen gik Brudepar og Brudefølge saa til Majtræet, der var rejst Pinselørdag Nat, og dansede omkring dette.⁴

Skikken kendes ogsaa fra enkelte andre Steder i Jylland. I Utoft (Grindsted Sogn) var der ved Pinsegildet baade en Pinsebrudgom og en Pinsebrud, og de viedes af Deltagerne.⁵ Og i Himmerland var det alene Karlene, der, naar de red Sommer i By, foranstaltede et Bryllup, idet en af de kønneste Karle pyntedes som Brud med en Krone og andre som Brudepiger, men en Brudgom omtales her ikke. Man sang saa Majvisen, hvor man kom frem.⁶ Ogsaa fra Sønderjylland er Skikken kendt.⁷

Holberg maa vel have kendt Skikken fra Sjælland; han lader i hvert Fald en af de Besøgende spøgende hilse Barselkonen med

¹ Jydske Saml. I, 236, jfr. Molbech, 534. ² Danske Studier 1909, S. 155.

³ Feilberg: Bondeliv I, 307 f., jfr. Grundtvig: Gamle danske Minder III, 169.

⁴ Feilberg: Bondeliv I, 308. ⁵ JAT IV, 55, ⁶ Skgr. VI, 757. ⁷ D. F. S.

de Ord: „Ey Madame! til Lykke. I parerer min Troe som en Maybrud“.¹

9. Pinseboder, Danseringe og Dansehøje. En stor Plet af vort Land, hele Vestjylland fra Limfjorden til ned mod Ribe, og mod Øst saa langt Lyngen har naaet, har hidtil ikke været omtalt. Og man har jo haft gode Grunde for ikke at have kunnet føre Maj i By, thi Løvskove fandtes overhovedet ikke og næppe nok lidt Popler og Piletræer paa Havedigerne — nu er dette jo helt anderledes. Men har man desuagtet ikke søgt at feste ved Sommerens Begyndelse som i Landets andre Egne, selvom Maaden maatte blive anderledes? Jo, utvivlsomt, men det er først nu, at Kaj Uldall ved en grundlæggende Undersøgelse har kunnet dokumentere dette, og i det følgende henholder jeg mig til denne Afhandling.²

Paa skovløse Egne i Jylland, især i Hedeegnene, kan træffes smaa, runde eller rektangulære Anlæg, der er dannede ved at en smal Grøft med lodrette Sider var lagt omkring en Plads af det naturlige Terræns Højde; kun paa den ene Side er der en „Indgang“ til Midterpladsen, hvis Tværmaal er mindre end 1 Meter. Af Traditionen fremgaar, at her saaledes Hyrdedrengene og holdt Pinsegilde. Midterpladsen gjorde det ud for Bord, og Grøftens yderste Kant, der var højere, da Jorden her var lagt op, gjorde det ud for Bænk; og rundt om Grøften stak man grønne Grene ned i Jorden, saa der dannedes en Løvhytte,³ til Værn mod Blæsten bl. a. Pigerne kom med Blomster og anbragte dem i Grenene. Her spiste de saa af de Mad- og Drikkevarer, som de havde tiggert sammen i Forvejen. Det var ved Festen i en saadan Pinsebod, i Utoft i Grindsted Sogn (S. 129), at en Pinsebrudgom og en Pinsebrud blev viiede. Efter Maaltidet dansede de saa paa den jevne Mark ved Siden af. De kaldes ogsaa „Gildeshuse“. Alle Vegne henlagdes Festen til Pinsen, og de synes at have været kendt i hele Nørrejyllands skovløse Egne.

En anden Form, Danseringe, er utvivlsomt almindelige Dansepladser og træffes ligeledes i Jyllands skovløse Egne, ofte ude paa den vildene Hede. Paa en passende Plads afskrællede den lyngroede Overflade, og den saaledes jevnede Plads omgaves med et

¹ Barselstuen II Akt. 8. Scene. ² Kaj Uldall: Dansehøj, Pinsebod og Gildeshuse. Fortid og Nutid, 1930. 8. Bind, S. 131 ff. ³ Efter Kalkars Ordbog har man haft Benævnelserne „Majhytte“ for Løvhytte, Lythus.

Jorddige, i hvis Overkant man stak udsprungne Grene, hvis saadanne kunde faas. Pladsen havde Indgang fra Øst. Her samledes Egnens voksne Ungdom til Dans 2. Pinsedag til Sang eller Violinspil. Ved Aftenstid satte Pigerne sig paa Diget og tog medbragte Madvarer frem til sig og sine Medtjenere. Derpaa dansede man paany.

Saadanne Danseringe findes dog ikke udelukkende i Jyllands Hedeegne; ogsaa fra Nordsjælland kendes de, fra Karlebo og Birkerød Sogne, sidstnævnte Sted var den ca. 25 m i Diameter. Uldall har endvidere funden en i Søllerød Sogn i Nordsjælland og en i Jungetgaards Skov i det nordlige Salling, førstnævnte 8,5 m i Diam., sidstnævnte 6 m. Det er da udelukkende Dansepladser. De benyttedes kun af Voksne, Pinseboderne kun af Børn.

Uldall har endvidere hermed sammenstillet Dansehøjene, en tredie Form paa Gildespladser i fri Luft. Det er saadanne, hvor en Gravhøj eller en naturlig Høj er bleven omdannet til Festsplads ved Udjevning af dens Top og ved eventuelt at lave et Dige herom. Foran (S. 105) er allerede, efter en Beretning fra 1763 fra Grenaaegnen, omtalt en Majfest, hvor en Højs Top var omdannet i Lighed med de vestjyske Pinseboder. En saadan Høj, hvor Toppen er indrammet med et Jorddige, findes endnu i Uhe, Ringive Sogn, Vejle Amt, hvor Ungdommen efter en Beretning fra 1847 forsamledes i Pinsen og dansede. Den kaldtes da ogsaa „Pinseberghøj“. Foran er ogsaa alt nævnt, at man sine Steder har plantet Majtræet paa en Høj, baade i Skanderborg- og Hjørringegnen, ved Højen i sidstnævnte Egn, „Hellehøj“ i Asdal Sogn, dansede man Pinsedag nedefor Højen (S. 110), og paa Falster har man plantet Processionsstangen paa en Høj og indviet den ved Dans omkring Højen (S. 116), før man red Sommer i By.

Iøvrigt findes der paa Fyn som navnlig paa Sjælland talrige Høje, der kaldes „Dansehøj“, „Gildeshøj“, „Pinsehøj“, „Pinsebakke“ o. l.; flere saadanne findes bl. a. paa Samsø, hvor Dansen her i Mands Minde endnu fandt Sted ved Klinegilderne; dette kaldte man der „at danse paa Høj“.¹

Hermed slutter jeg da, hvor jeg begyndte denne hastige Rundfart i vort Lands forskelligste Egne, paa Samsø, der paa saa mange

¹ Jfr. Grüner Nielsen: Danse paa Høj. D. Stud. 1918, p. 119 ff.

Maader har været en trofast Værner om de Folkeskikke, der grupperer sig omkring „Sommer i By“.

Tolkning har jeg ikke forsøgt¹. Mit Maal har kun været en Gruppering af de enkelte Led i denne Skik efter deres Indhold og en Oversigt over deres topografiske Udbredning indenfor Landets Grænser, hvorom iøvrigt henvises til hosstaaende Kort.

¹ I det i 1931 som Medlemsbog for historisk Samfund for Holbæk Amt udkommende 1. Halvbind af min Bog: Fester og Højtider, 2. Bd., vil Tolkning blive forsøgt, ligesom der her vil findes en udførligere Fremstilling af Festen paa Samsø.

LIDT OM DRØMMEBØGER

AF

I. LUND MADSEN

Da de ved Udarbejdelsen af nedenstaaende Afhandling benyttede Drømmebøger for en stor Del har om ikke enslydende, saa dog meget lidt afvigende Titler, har jeg i Henvisningerne valgt at betegne de enkelte Drømmebøger ved et Bogstav, der henviser til efterfølgende Fortegnelse, som paa ingen Maade maa anses for at være udtømmende, da den kun indeholder Titlerne paa de Drømmebøger, jeg har fundet det formaalstjenligt at benytte. For de Drømmebøgers Vedkommende, der er uden Aarstal, har jeg tilføjet Udgiveren og Trykkested, da disse Angivelser i nogen Grad kan være til Hjælp ved Tidsfæstelsen af Skriftet.

A. Den nye og Sandfærdige Drømmebog, som tilforladelig og paa det nøyagtigste forklarer alle Natte-Drømme. Skrevet af den vise Mand i Finmarken. Aar 1650. Nu af det finske Sprog oversat paa Dansk. Kiøbenhavn 1772.

B. Oneirocrisis¹ eller Drømmebog med tilhørende Udlæggelser. Forøget og samlet efter Erfaring samt fremført i en let alphabetisk Orden; med Fortale, om hvilke Drømme man især har at agte paa, etc. Kiøbenhavn u/A. Trykt og tilkiøbs hos I. R. Thiele.

C. En meget Artig Drømme-Bog, Og Udleggelse Paa Drømme, Saa og Hvilke Drømme man skal agte etc. Nu paa ny fordansket og forbedret. Trykt i dette Aar.

D. En skøn Drømmebog eller Udleggelse paa Drømme, samt Efterretning om de Drømme, hvilke man skal agte. Trykt 1825.

E. Den gamle dobbelte Drømme-Udtyder eller Fuldstændig Drømmebog indeholdende 1. En nøiagtig Udvikling af de Ting som kan forekomme i Søvn, samt 2. Vedføining af Tal for dem, der vil spille i

¹ En af Artemidoros forfattet Drømmebog Oneirokritika var meget værdsat i den klassiske Oldtid.

Tallotteriet. Fjerde Oplag. Kjøbenhavn. Faaes tilkjøbs i P. Th. Schovelins Boghandel store Grønnegade 282. Trykt i S. L. Møllers Bogtrykkeri.

F. Ny Drømmebog hvori findes lykkelige Tal til Tallotteriet samt virkelige Udtydninger af Drømme. Udgivet af Tengenagel-Barnewitz¹. Femte Oplag. Kjøbenhavn 1844.

G. Allernyeste og fuldstændigste Drømmebog med over Eet Tusende Udtydninger af Drømme samt med tilføjede Tal, hvorefter Enhver ufejlbarlig og uden Tab kan spille i Lotteriet. Bearbejdet efter den kloge, svenske Kone Moer Gunilds ældgamle og navnkundige Drømmetyder, der som bekjendt grunder sig paa Cyprianus. Endvidere Forudsigelse af ethvert Menneskes sandsynlige Skæbne, udlagt efter den store og berømte Astronom Tycho Brahes Optegnelser, samt dennes vigtigste Spaadomme. Pris heftet 16 sk. Trykt i Joh. Milo's Officin.

H. Drømmetyderen efter det Svenske, samt Forklaring og Udtydning af Pletter paa det menneskelige Legeme. Andet Oplag Christiania 1854.

I. Gamle Marens ubedragelige Drømmebog med tilhørende Udtydninger. Forbedret, forøget og samlet efter lang Erfaring, samt fremsat i en let alphabetisk Orden med en Fortale om hvilke Drømme man især har at agte paa. Tilligemed Tycho Brahes Spaadomme. Kjøbenhavn 1855.

J. Blodbogen eller Sjælens Belysning i de natlige Timer. En Drømmebog indeholdende alle optænkelige Drømmes Forklaring der i Aarhundreder er vedblevet at være anerkjendt for den eneste paalidelige Udtydning af den gamle italienske Munk Ambrosio i Nisida Klosteret. Forøget med Anvisning til at drømme hvad der skal møde En i Livet, samt Middel til at vaagne hvilket Klokkeslet man vil. Svendborg 1855.

K. Drømme-Nøglen eller den cabalistiske Kunst at kunne forklare Drømme, Visioner, Syn etc. af Elbark. Kjøbenhavn 1856.

L. Cyprianus. Indholdende den fuldstændigste og paalideligste Drømme- og Spaabog, med Anvisning til at spaae i Kort, i Kaffe og i Æggehvite, og derved at erholde Vished om sin egen og Andres Skjæbne i Alt, samt Planetbog, hvorved man bliver istand til paa en sikker og beqvem Maade at bestemme en Persons Character og Skjæbne. Med Fortegnelse over Tycho Brahes Dage deri Underretning om hvad man skal vogte sig for og hvad man tør gøre uden Risiko, o. s. v., o. s. v. Samlet efter de berømte Sandsigersker Sybille og Lenormand², der forudsagde Napoleon sin Skjæbne, som den indtraf, samt efter den berømte arabiske Dervisch Shahab-Eddins hemmelige Optegnelser. Kjøbenhavn 1863.

¹ Bogtrykkersvend og Forfatter af Skillingsviser samt Folke- og Almuebøger, (f. 1803 — d. 1853).

² Fransk Eventyrske og Spaakvinde, (f. 1772 — d. 1843). Forvistes af Napoleon 1809. Hævnedes sig ved en — dog først 1814 offentliggjort — Række Spaadomme om Napoleons Fald.

M. Ny og paalidelig Drømmebog eller fra Drømmeverdenen og Selkabslivet, tildels paa Rim ved En Drømmer. Assens 1866.

N. Tyge Brahes Drømme- og Spaabog, indeholdende paalidelige Udtydninger og Forudsigelser, astrologiske Profetier angaaende den menneskelige Levealder, astrologiske og astronomiske Bemærkninger og Leve-regler for Aarets 12 Maaneder, Aarets 32 uheldige Dage (Tyge Brahes Dage) Aarets Mærkedage, Planeternes Regimente m. m. Efter et Haandskrift fra 1581, som i mange Slægtled har tilhørt en Bondefamilie paa Hveen, i Nutidens Sprog gjengiven af Daniel Heire. Kjøbenhavn 1872.

O. Gamle Ane Blytækkers store Drømmebog fra over 200 Aar siden, funden i en gammel Dragkiste, som skulde sendes til Udstillingen; men faldt sammen, da man fandt denne Bog. Jul. Strandbergs Forlag. Kjøbenhavn. 1879.

P. Scheel Wandels store Drømmebog. København 1902.

Q. Den sorte Kunst. Indeholdende den fuldstændigste og paalideligste Drømme og Spaabog. Nyeste Drømme- og Spaabog; med Anvisning til at spaa i Kort og i Haandens Linier, hvorved man kan forudsige et Menneskes Skæbne og udlægge dets Karakter. Samlet af den berømte indiske Fakir, Professor i de sorte Kunster Ben-Ali-Bey, efter de hemmelige Skrifter som de verdensberømte Sandsigersker Dronningen af Saba og Jomfru Lenormand, der med forbavsende Sikkerhed forudsagde Napoleon hans Skæbne, har efterladt sig. København 1905.

R. Nostradamus¹ store Drømme- og Spaabog. En fuldstændig og paalidelig Vejleder til at se ind i Drømmenes gaadefulde Verden, samt Nostradamus Horoskop, Menneskenes heldige og uheldige Dage, Varsler, Spaadomme og Forudsigelser om Fremtiden. København 1918.

S. Mor Gunilds Drømmebog udarbejdet efter den ældgamle og ægte Cyprianus med Vejledning til Udtydning af over 2400 Drømme. Samt Vejledning til at spaa i Kort efter gamle Ane Blytækkers Metode, i Haandens Linier og i Kaffe-grums. Desuden Tycho Brahes Forudsigelser om Menneskenes Skæbner, og deres Lykketal i Kærlighedsaffærer, Ægteskabs- og Kærlighedsøvelser og Spaadomme. Med et Forord af Mag. A. G. Lindestrøm. København 1927.

T. Drømmebog for de, som spille i Tallotteriet. Af det Italienske. København 1774.

U. Allernyeste og fuldstændigste Drømmebog et Resultat af 30 Aars Trækninger indeholdende 3250 Udtræk, 6500 Amber, 6500 Terner og 3250 Qvaterner i 650 Drømme, med det Tal, som hver af dem beyder i Tallotteriet, samt de til højere Udbytte uddragne fire Tal med en Be-

¹ Fransk Læge, Astrolog og Mirakelmager (1503—66), der udsendte rimede Profetier.

regning over, hvorledes Man, med et lidet Pengeforraad, kan spille paa 3 Tal, med grundet Haab om at vinde, meer eller mindre Betydeligt, i Forhold til Indsatsen, aldeles uden at kunne tabe. Kjøbenhavn 1834.

V. Fortuna eller nyeste og fuldstændigste Drømme- og Lotteribog. Kjøbenhavn u/A. Udarbejdet og forlagt af A. Zuschlag¹. Trykt hos Jacob Behrens.

X. Allernyeste Drømmebog, hvorefter man bestemt kan vinde i Tallotheriet samt udtyde enhver sin tilkommende Lykke eller Ulykke. Udgivet af A. Thorbeck. Kjøbenhavn u/A.

Y. Lykkens A. B. C. eller allernyeste Drømmetavle, hvorefter som Skræddersvendens Eksempel viser, aldrig kan tabes i Lotteriet, skreven til Trøst, Husvalse og Haab for dem, der have sat deres Formue overstyr ved Lotterispil, saa og til Fornøjelse og Nytte for Andre. Kjøbenhavn 1838.

Z. Illustreret Drømmetyder eller: Hvad betyder min Drøm og hvilket Nr. bør jeg tage, besvaret af den kloge Mikkell, Drømmeudtyder. Hjørring u/A.

Drømmetilværelsen — denne mærkelige Tilstand, hvor Legemet sover, men hvor Underbevidstheden arbejder og fremtryller snart skønne og frydefulde, snart hæslelige og skrækindjagende Billeder for vort indre Blik, har grundet paa sit gaadefulde Væsen altid stærkt optaget Menneskets Sind og Tanker, og allerede paa et meget tidligt Tidspunkt hører vi, at Fyrster og andre Mægtige havde deres egne Drømmetydere, som i den Grad var knyttet til deres Herre, at de fulgte med denne paa hans Rejser. Andre Drømmetydere har virket blandt Menigmand, vi læser saaledes flere Steder i Biblen², at man henvendte sig til Drømmetydere, vel sagtens en Slags professionelle Magikere, der havde Drømmeudtydning som Speciale.

At enkelte af disse Vismænd forfattede Drømmebøger, har blandt andet Fund i Ninive godtgjort; men disse Drømmebøger fra hine fjerne Tider var jo kun til Stede i et enkelt eller i alle Tilfælde kun i meget faa Eksemplarer, det blev først Bogtrykkerkunsten der formaaede at bringe saadanne Skrifter om Drømmes Betydning ud blandt Folket; men medens man for andre Folkebøgers Vedkommende kan følge disse langt tilbage i Tiden, saa er dette ikke Tilfældet med Drømmebøgerne, idet den ældste Drømme-

¹ Bog- og Papirhandler, samt Udgiver af Skillingskrifter.

² Dom. 7.13. — 1. Mos. 41.8. — Dom. 5.12. — Dan. 2.2 og 4.6.

bog, der er forsynet med paatrykt Aarstal, og som er naaet at blive bevaret til vore Dage er fra 1825 (D.), og paa Det kgl. Bibliotek findes kun een egentlig Drømmebog, der med Sikkerhed kan siges at være ældre, nemlig (B.), der efter Titelbladets Angivelse er trykt hos I. R. Thiele, og da denne døde 1815, maa den altsaa være tidligere end dette Aar, men dog ikke før 1770, hvor Thiele begyndte sin selvstændige Trykkerivirksomhed.

Undersøger man Holbergs Skrifter for om muligt der at finde Drømmebøger omtalt, er Resultatet negativt, thi medens Gadeviser og anden Almuedigtning omtales Gang paa Gang, saa nævnes der intet om Drømmebøger hverken i Komedieme eller Epistlerne, i alle Tilfælde ikke efter Werlauff (Antegnelser til Holbergs 18 første Lystspil) eller Chr. Bruun (Epistlerne), og heller ikke Rahbek og Nyerup omtaler saadanne i „Den danske Almues Morskabslæsning“.

Det ældste Vidnesbyrd om Drømmebogs litteratur paa Dansk bliver derfor et lille 24-sidet Skrift fra 1772 (A.) blandt Luxdorps Samlinger, og dette er oven i Købet ikke nogen egentlig Drømme-tyder; men kun een i en saadans Skikkelse holdt Satire over forskellige Forhold i Samtiden; men man tør vel med nogen Sikkerhed gaa ud fra, at en Satires Form maa forudsætte et lignende Skrift som Mønster, og vi kan derfor med nogen Sandsynlighed gaa ud fra, at der før 1772 har været udgivet Drømmebøger her i Landet, selv om vi ikke kan følge deres Spor tilbage i Tiden, og som et yderligere Sandsynlighedsbevis herfor tjener, at der fra 1774 findes en Special-Drømmebog (T.) for Spillere i Talloetteriet, og da Vejen jo i Reglen gaar fra det almindelige til de specielle og sjældnere omvendt, har vi her endnu en Bekræftelse paa Tilstedeværelse af Drømmebogs litteratur før nævnte Aarstal.

Men een Gang begyndt at udkomme, maa disse Smaahefter som det saa smukt hedder „have udfyldt et dybtfølt Savn“, thi fra det 19. Aarhundredes Begyndelse myldrer de frem i en sand Syndflod, hver ny som oftest et Hanefjed forud for sin Forgænger, i alle Tilfælde efter den mere og mere langstrakte Titel at dømme. Oplag fulgte paa Oplag, lige op til vore Dage, ja selv saa sent som 1927 er der udkommet en Drømmebog. (S.)

Hvad den i Luxdorps Samlinger indeholdte satiriske Drømmebog angaar, da angives den at være skrevet af „den vise Mand i Finmarken“, og det er ikke usandsynligt, at denne Ophavsbetegnelse er fulgt med fra den til Mønster for Satiren liggende Drømmebog.

Finnerne havde jo fra gammel Tid Ord for at være kendt med Trolddomskunster, og en Finne maatte for den driftige Forlægger af et saadant Hefte være velegnet at anføre som Kilde til de deri indeholdte Drømmetydninger.

Ellers er det de mest forskellige virkelige eller opdigtede Personer, der tjener som Lokkemad paa Titelbladet, Tyge Brahe maa ofte holde for, ligeledes Nostradamus og den franske Madame Lenormand, og vel sagtens som en Levning fra Hekseovertroens Tid, fremtræder Titelbladet ofte prydet med et eller andet ældgammelt, furet Kællingefjæs, og med Angivelse af, at Drømmebogen skyldes et saadant gammelt Skabillikenhoved, som f. Eks. gamle Moer Gunnild, Ane Blytækkers o. s. fr.

Hvad de ældste Udgaver angaar, da er de som Regel forsynet med en Slags Indledning om Drømmes Natur og Væsen, men da det navnlig er Fortalen fra B., der har afgivet Mønster for en Del af de øvrige, skal her anføres et Par Uddrag af samme:

Hvo som vil mærke, hvad Drømme betyde, og hveden de komme, han skal vide, at Drømme skee af trende Aarsager.

De første Drømme komme, naar et Menneske har faaet lagt sig at sove og hvile sig, da opereres de Ting i Maven, som han har annammet, saa at den Damp stiger op i Menneskets Hoved og forhindrer Fornuften, at den ikke kan være saa fuldkommen, som den burde. Hvad et Menneske da synes at se, det skal man ikke give Agt paa, thi det fører ingen Bemærkelse med sig.

For det andet komme Drømme, naar Opereringen i Maven har meget sagtnet sig, da Blodet løber ud af Ledemodene og tager sig Kraft af Hjertet. Den samme Søvn er den første, som et Menneske haver, og er nogen Stund for Midnat, synderlig om han haver lagt sig til rette Tid.

For det tredie kommer Drømme naar Blodet har sat sig i sit Sted og efter Naturen skiftet sig til Kiød og Marv, og et Menneske da haver ladet sit Vand, og sover saa til igjen, da er Menneskets Natur ganske fuldkommen, og Alt, hvad i Livet skal vederfares, giver Aanden Hiertet tilkiende med Lidelser, at et Menneske kan betænke sig, naar han vaagner og skikke sig derefter.

De Forestillinger, som forekomme Mennesket i Drømme, kan nok, skjøndt med Møie forklares. Man maa nøje undersøge den udvortes Beskaffenhed, der er dels hos Mennesket, deels hos det Forestilte. Ud-vortes Omstændigheder, deels af Stedet, man er paa, deels af den Stand, man selv er i, kan og herudi giøre meget. Alligevel, alt dette uagtet, raader jeg dog, enhver ej at slaae ganske sin Lid til, at han har truffet den rette Mening, eller at det, han udtyder, skal hænde ham, men overlade det til Gud.

Den Fortale, hvoraf ovenanførte Brudstykker er taget, gaar i forkortet eller lidt ændret Skikkelse igen i flere af de følgende Drømmebøger, hvor den ene Udgave som i saa megen anden Almue-litteratur kun er et Plagiat af de forudgaaende, trods de forskellige pralende Titler, det gjaldt jo om, at Læseren, enten ved at man bibeholdt Titelbladet, fik Indtrykket af, at det var en god gammel Bekendt, han mødte, eller at man ved en ny og prangende Titel animerede ham til at stifte Bekendtskab med dette „nye“ vidunderlige Skrift, selv om det nye indskrænkede sig til Titelbladet. — For at bibringe Læseren Indtrykket af, at Drømmebogen lige var udkommet, benytter Forlæggeren i mange Tilfælde, det fra de øvrige Folkebøger og Gadeviserne kendte Fif med at udelade Aarstal og i Stedet lade Udgaven fremtræde som „Trykt i dette Aar“.

En senere Drømmebog (O.), der i et Utal af Oplag har set Dagens Lys, og som endnu den Dag i Dag er tilfals i den Strandbergske Papir- og Boghandel i Holmensgade, forsøger i sin Indledning at gaa mere „videnskabeligt“ til Værks ved Forklaringen af Drømmetydningens Problemer. — Selv om Overtroen ved dens første Fremkomst vel endnu havde et godt Tag i Folk, hvad den vel forøvrigt, trods den enkeltes bestemte Benægtelse, har endnu i vore Dage, saa var man dog kommet ind i de Tider, hvor Trangen til nøjagtigere Viden om Tilværelsens Fænomener gjorde sig gældende, og for at imødekomme denne Trang skriver Udgiveren: (Muligt Jul. Strandberg selv.)

At nu Drømme kunne have en vis Betydning, vil ikke kunne bestrides, og hvem der vilde studere Drømme, deres Aarsager og Virkninger, samt vedkommende Drømmes Karakter, vilde kunne tyde Drømme uden nogen overnaturlig Hjælp. Jeg skal forklare dette.

Ved fuldkommen Sjæl- og Løgemssundhed drømmer Mennesket ikke. Kun under Indflydelse af en svag eller overløstet Mave faar man Drømme, og disse ere saaledes allerede i sig selv Begyndelsen til en Udtydning, thi den, der ikke er sund, er forskellige andre Indtryk underkastet, end den Raske, og kan derved let faa Overraskelser. Naar f. Eks. et Menneske fortæller mig, at han har drømt, at han spiste meget fede Sager, saa veed jeg, at hans Fordøjelse er angreben, han vil let miste sin Appetit, blive gnaven og hidsig, og trætte med hvem han kommer i Berørelse med. Udtydningen ligger nær: „Gilde at være til, forstyrret Lykke“. Det vil nok saa temmelig slaa til.

Med de glædelige Udtydninger forholder det sig saaledes: „Kavalleri at se, et kjært Ønskes Opfyldelse“. Alene Glæden over den gode Ud-

tydning kan oplive Vedkommende og bringe ham til at arbejde ivrigt for Opnaaelsen af det kjære Ønske, og „man kan, hvad man vil“. Det lykkes nok. —

Som man vil se, er Drømmetyderen her inde paa en helt moderne Tankegang angaaende Sandsynligheden for Drømmetydningens Rigtighed, nemlig den, at en Drøms Virkeliggørelse skyldes, at Underbevidstheden rent suggestivt arbejder hen imod det Maal, der ligger i Udtydningen. Men selv denne videnskabelige Teori om Muligheden for Drømmes Opfyldelse forlader Strandberg, eller hvem der nu er Forfatteren, senere hen i Indledningen, naar det hedder:

— Jeg har altid betragtet en Drømmebog mere som en morsom Tidsfordriv, end som noget, man kan tro paa, hverken for de glædelige eller de bedrøvelige Udtydningers Vedkommende. —

og endelig slutter han:

— Jeg vil nu ønske, at Enhver, der tager Drømmebogen i Haand, vil bruge den paa rette Maade, det er i Overbevisning om, at Mennesket spaar, men Gud raader! og kun i Drømmetydningen se en Levning af gamle Tidens latterlige Overtro. Kun saaledes bør en Drømmebog anvendes.

Imod de tidligere Aarhundreders Overtro, ogsaa hvad Drømme angik, staar vi her overfor det mere moderne Synspunkt angaaende deres Tydning, idet der først rækkes Videnskaben en lille Finger, for senere at karakterisere det hele som „morsom Tidsfordriv“ og „gamle Tidens latterlige Overtro“, og selv om vi efter det tyvende Aarhundredes Begyndelse har set baade Moer Gunilds og Cyprianus' Drømmebøger udkomme i nye Oplag, saa er de sikkert mere at betragte som Spøgefuldheder, hvilket i alle Tilfælde er den Synsvinkel, hvorunder Scheel Wandels store Drømmebog fra 1901 bør betragtes:

Allerede paa Omslaget anslaaes de spøgefulde Streng, naar Udgiverangivelsen lyder:

Lauritz Eibys Kunstforlag

København—Æbeltoft.

Kristiania—Tromsø.

ligesom Oversættelsesretten forbeholdes til „Norsk, Svensk, Polsk, Messopotamisk og Dravidansk¹“.

Kilderne til den store Drømmebog angives i følgende spøgefulde Vendinger:

¹ Dette Sprog Omraade vil vi overlade til Forfatteren at stedfæste.

— Den foreliggende Drømmebog har jeg saa flidsomt, som det var mig muligt udarbejdet efter de bedste Kildeskrifter, — takket være det martellske Stipendium for Kunst og Understøttelse fra Ny-Carlsbergfonden til Videnskabens rette Brug, hvorved jeg blev sat i Stand til at besøge de store Biblioteker i Paris, London, Salzburg og Løgumkloster. Jeg har ikke mindst gransket de Brudstykker, der fandtes af Teglsten fra det ældgamle Bibliotek i Ninive, samt Vattiers Araber (l'oneiroerite muselmane) Paris 1664, og Klippemors fundne Bog, som kom til Syne, da Dronningestolen paa Møens Klint styrtede i Havet, Julenat 1868. —

Det vilde ligge nær at antage, at en Gennemgang af de i den bevarede Drømmebogslitteratur optegnede Drømmetydninger i mange Henseender vilde være i Stand til at kaste et Strejflys over tidligere Tidens Overtro; men gaar man Udtydningerne igennem med et saadant Formaal for Øje, bliver man i nogen Grad skuffet. For det første er de ældste bevarede Drømmebøger fremkommet i en Tid, hvor Overtroen allerede var noget paa retur; men den væsentligste Grund til det ret negative Resultat, er den, at der ganske vist eksisterer et Utal af Drømmebøger og mange af dem i „ny og forbedrede“ Udgaver; men undersøger man dem nøjere, vil man hurtigt opdage, at det i Hovedsagen drejer sig om de samme to, tre Stykker, der blot med faa — eller lige saa ofte slet ingen — Ændringer gaar igen. Da Litteraturen saaledes ret beset indskrænker sig til et Par smaa 16—32-sidede Smaahefter (ganske vist i mange forskellige Skikkelser) vil man forstaa, at Udbyttet ved Gennemgang af disse bliver ret magert.

Men enkelte Grundtræk for Drømmetydningen kan dog udledes, og noget af det første, der falder i Øjnene, er den Kendsgerning, at Drømme om ulykkelige og uhyggelige Begreber og Begivenheder i Reglen udlægges som lykkelige Varsler, og omvendt. Det er som om Drømmetyderen har villet mildne Indtrykket af Drømmens Uhygge ved en forsonende Udtydning, og omvendt sørge for, at den Drømmende fra Drømmens Fantasiverden atter fik fast Grund under Fødderne.

Der er dog sikkert yderligere en anden Grund til dette Forhold, hvilket bedst belyses ved et Eksempel. Naar en Drøm om Rigdom i fuld Overensstemmelse med det anførte Princip udtydes som „Sorger og Nød“ (H. L. og O.), „Bekymring og Sorg“ (E.) og i O., der for en stor Del er paa Rim „Rigdom at eje, Ulykkens Veje“, saa er det muligt, at det som før bemærket er for at faa

den Drømmende tilbage til Virkeligheden; men langt sandsynligere er det, at Udtydningen i dette Tilfælde som i saa mange andre lignende, ikke er at betragte som en direkte Udtydning af Drømmen, men mere af dens Genstand, og derfor skal være en Art Trøst og moralsk Pegepind til den Drømmende, der i dette Tilfælde har drømt om Rigdom, men ved sin Opvaagnen, naar han blader i sin Drømmebog, faar den almene Sandhed stukket ud, at Rigdom ikke altid er Lykke; men lige saa ofte „Sorg og Nød“ og „Sorg og Bekymring“, en trøstende Tankegang, der paa mangfoldige Maader gaar igen paa mange Omraader indenfor Folkedigtningen, der jo for en stor Del var det mindre bemidlede Folks Ejendom, og derfor ret ofte prædiker Fattigdommens eller i alle Tilfælde Middelstandens Forhold, som vel saa attraaværdige som Rigmandens, saaledes f. Eks. i en Mængde Ordsprog¹.

Undersøger man Udtydningen af de forskellige Drømme nøjere, saa træffer man her de samme overtroiske Meninger som i de øvrige Afskygninger af Folketroen, som f. Eks. naar det gælder Drømme om Dyr.

Nogle enkelte Eksempler tjener til Belysning heraf:

Edderkoppen: — Endnu i vore Dage anses Edderkoppen for et lykkebringende Dyr, og tiltrods for den Uhygge, de fleste vist inderst inde føler for det langbenede Insekt, er det vist forholdsvis faa, der har Mod til at slaa en saadan ihjel, saa megen Rest af gammel Tids Overtro om, at „saa dræber man Lykken“ findes der, bevidst eller ubevidst, endnu i mange Folks Tanker. Det er da ogsaa den samme Overtro, der spores i Udtydningen af Drømme om Edderkoppen, saaledes fortæller R. at, drømmer man, at man dræber et saadant Dyr, betyder det Ulykke, hvorimod blot at se det, udlægges som Varsel om Lykke, (R. og S.) Rigdom, (J.), Du bliver meget rig, (P.), lykkelige Forhold (V.) lykkelig at blive, og den rimede M. siger „Edderkopper — Ulykken stopper“ og „Drøm om Edderkop — tyder paa Lykkens Top“.

Svin: — Ligesom Edderkoppen er Svinet i Folketroen Lykkens Symbol, har man rigtigt Held med sig, er man „svineheldig“,

¹ Mau, II. S. 178. — Rigdom har Sorg og Armod har Tryghed. — Rigdom haver Omhu og Sorg, Armod er tryg. — Rigdom har Sorg og Uro, Armod har Tryghed og Ro. — Hvo Rigdom ej trænger for meget, har des større Ro. — Meget Rigdom, mange Sorger. — Rigdom har sin Plage. — Jo mere Rigdom, desto større Bekymring.

arver man eller vinder en større Sum i Lotteriet, er man „et lykkeligt Svin“, og i Typografsproget kaldes et særlig let, men godt betalt Arbejde for „Svinesteg“. At drømme om Svin betyder derfor Lykke, saaledes S: Penge, H., L. og O: Penge at faa, E: god Fordel, V: Velstand og M: Svin at vrede¹, regnes for Varsler gode“.

Lus: — Som det af Eksemplerne med Edderkoppen og Svinet vil ses, stemmer disse godt nok med, at de mere skumle og uhumske Genstande udlægges som Lykke, saaledes f. Eks. ogsaa Lusen. At drømme om Lus er overhovedet noget af det bedste, der kan hænde den i Søvnens Arme hvilende Mand eller Kvinde, hvis Penge da betragtes som Lykke, thi medens der for andre Drømmes Vedkommende kan gøre sig noget forskellig Opfattelse gældende angaaende Udtydningen, saa er alle Drømmetyderne absolut enige om Lusen som ubedrageligt Varsel om klingende Mønt eller anden Fordel. (B., C., D., H., I. og N.) Fordel; (E.) megen Fordel; (O.) stor Fordel; (J.) rigtig mange Penge; (M.) selvfølgelig rimet „Lus — Rigdom i Hus“, (O.) Penge at faa, (P.) Penge, stor Fordel; (R.) mange Penge, (S.) Lykke og (V.) stor Indtægt.

Ravnen. Der er vel næppe noget Dyr, der i den Grad har Ry for at bringe Ulykke, som Ravnen, og med lige saa stor Sikkerhed som at Drømme om Edderkopper, Svin og Lus udlægges som Varsler om Lykke og Held, udtydes Drømme om Ravnen — et Par enkelte Udtydninger tager Krager med — som Forvarsler om alskens Sorg og Ulykke. Saaledes B., I. og N. — Formindskelse af Glæden; L. og O. mærkelige især uhyggelige Begivenheder; J. Ulykke; K. Ulykke, sørgeligt Forvarsel, M. Sorg, Krig eller Pest og G. stor Ulykke.

I andre Udtydninger af Drømme om Dyr er det de Egenskaber, og det Sindelag disse synes at lægge for Dagen, der er det afgørende for Udtydningen af Drømmen, naar saaledes det at drømme om Ræve er Forvarsel om Falskhed og Lumskhed: (G. H. L. og O.) falske Omgangsvener, (V.) falskt Venskab og (J.) Tag Dig i Agt, saa stemmer dette jo ganske med Rævens almindelige Omdømme som Lumskhedens og Snedighedens Repræsentant. Det samme gælder om Slangen, hvorfor en Drøm om en saadan udlægges som Varsel om Falskhed. (H. og G. falsk Kærlighed, O. tillige om Bedrageri, P. Skuffelse i Kærlighed og J. Vogt Dig!)

¹ Gammelt Dialektord for rode. — Feilb. Ordb. III. S. 1092 har vrade.

At en Drøm om Fuglenes talende Repræsentant, Papegøjen, hvis „Snakkesalighed“ af Folkeviddet overføres paa Kvindekønnet, som en Følge heraf udtydes som Fruentimmerselskab (G. L. og O.) er efter Udtydningernes Princip, og da Kaffe jo skal have ganske særlige Betingelser for at løse Tungebaandet, faar vi i P. Udtydningen, at Drøm om en Papegøje betyder Kaffesladder.

Men selv om Kvinderne i Folkemunde beskyldes for at lade Kæberne klåpre lidt vel rigeligt, saa er der blandt Mandkønnet Een, der faar heftet den samme Egenskab paa sig, nemlig Barberen, i hvis Forretning Bysladderen rigtig trives. Dette Forhold overføres til Drømmeverdenen, hvor det at drømme om en Barber betyder: M. Nyheder, ifl. O. endog en ubehagelig Nyhed, P. Snakkesalighed, S. Sladder, Q. daarlig Omtale og V. Bynyt.

Det er i det hele taget morsomt at se, hvorledes Almuens Omdømme om de forskellige Fags Udøvere gaar igen i Drømmenes Udtydninger, saaledes Apotekerne, der i Folkemunde altid faar Beskyldningen for at være dyre¹, og det er i god Samklang hermed, at Udtydningen af en Drøm om Medicin betyder: efter G. Pengetab, J. Fattigdom, medens K. udtyder den som „sikker Gevinst“, hvilken sidste Udtydning vel nok er afledt af Troen paa den „sikre Gevinst“, det ifølge Almuens Mening var at være Apoteker, der jo indkasserede Fortjenesten, enten hans Middel hjalp eller ej.

Hvad Lægerne angaar, da træffer vi højst divergerende Opfattelser angaaende disses Optræden i Drømmene. En af Drømmebøgerne (G.) udtyder i Overensstemmelse med Bøgernes almindelige Princip, at Læge at se betyder: Syge — Sundhed, Raske — Sygdom. Paavirket af Almuens ikke altfor høje Tanker om Æskulaps Efterfølgere¹ tyder B. Læge at se — Vinding, og O. Tab at faa, sandsynligvis ud fra Tanken om Lægens Fortjeneste, og J. udtrykker en urokkelige Mistro til Lægerne, naar det hedder: Læge at se — Alt er tabt, intet at vinde. — Det var jo imidlertid ikke alle, der saa med ublide Øjne paa Lægestanden, derfor udtyder enkelte af Drømmebøgerne Drømme om Læger paa en mere forsonende Maade, saaledes f. Eks.: E. langt Liv, J. Du bliver rask og V. Hjælp i Nød.

Et godt Bevis paa, at det er Almuens Omdømme om de enkelte Stænder, der har afgivet Grundlag for Drømmeudtydningerne, afgiver Prokuratorer. At drømme om disse betyder ret naturligt Kiv

¹ Se min Afhandl.: „Apotekere, Læger og Jurister for Folkets Domstol“ i Danske Studier 1926 S. 112 ff.

og Trætte (P.), Uheld (O.), Sorg (Q.) og i Drømme at høre en Advokat procedere betyder med en ikke særlig blid Hentydning „Tyveri“.

Det man i tidligere Tider i saa høj Grad bebrejdede Juristerne var deres Procesmageri¹, og i god Overensstemmelse hermed udtydes Drømme om Processer i M. og V., fattig at blive, i P. fattige Kaar, og naar E. udtyder den samme Drøm som „Fordel og Velstand“ og L. „Vinding og Gods at faa“, er det ikke udelukket, at det mere er Prokuratorens end Klientens Fordel, Vinding og Velstand, der har foresvævet Drømmetyderen.

Hvad Drømme om Personer angaar, skal endnu kun anføres de Betydninger, som Drømme om Jøder tillægges, og vi vil heraf se, at det i Lighed med det allerede anførte, er dette Folkefærds virkelige eller paaduttede personlige Egenskaber, der har dannet Grundlaget for Uddydningen.

Den stærke Familie- og Stammefølelse, der er en af Jødernes mest tiltalende Egenskaber, finder Udtryk i Uddydningen i B., F., I., N. og S., hvor det at drømme om en Jøde udlægges som „Troskab“, og Jødernes store Frugtbarhed og Ukuelighed trods alle Forfølgelser ligger sikkert til Grund for Uddydningen i Q., hvor samme Drøm betyder „frugtbart Ægteskab“ og i P. „Levedygtighed“. Jødernes Forretningssans afspejler sig i O. og P., hvor „Fordel“, er Uddydningen, i S., Forretninger, og i G. „bedraget at blive“.

Ligesom Uddydningen af Drømmene om Rigdom formanede til et vist Maadehold, saa genfinder vi det samme Træk, hvor Talen er om Mad og Drikke som Drømmenes Genstande. Uddydningerne maa her sikkert opfattes som en Advarsel mod fede og tunge Spiser. Flæsk er saaledes i Uddydningerne altid Forvarsel om Sygdom og Død, saaledes i E. og L. „Dødens Komme“, i H. „Sygdom“, i B., N. og I. „Døden“ og i S. „Advarsel mod Velleved“. Bagværk er heller ikke godt, det betyder „Sygdom“ (S.) og Upasselighed (O.), og overensstemmende hermed lyder Uddydningen af „Fed at blive“ i E. „forestaaende Endeligt“ og i D. „Sygdom og Bekymring“; medens det modsatte: „Mager at se sig selv“ i E. betyder „godt Helbred“ og i V. „Blomstrende Sundhed“.

At Drømmebogsforfatteren ogsaa har haft Øje for Menneskets forskellige gode og daarlige Karakteregenskaber, oplyses bl. a. af

¹ Se min Afhandl.: „Apotekere, Læger og Jurister for Folkets Domstol“ i Danske Studier 1926 S. 112 ff.

Tydningerne af Drømme om Kortspil, der med godt Kendskab til Forholdene uden for Drømmeverdenen, udtydes som „at blive be-
draget“ (G., H. og J.), V. „Pengetab“, P. „Splid og Vrøvl“ og
S. „Kiv“.

Dette var nogle Eksempler paa Udtydning af saadanne Emner, der gaar gennem de fleste af Drømmebøgerne. Naar de senere Aars Udløbere af denne Litteratur optager det moderne Livs For-
teelser blandt Stikordene, besvares de som Regel ud fra de samme Principer, som Eksempel skal jeg anføre nogle Drømme og deres Udtydning fra den i 1927 udkomne Cyprianus (S.) Antenne at sætte op — forestaaende Nyheder, Antenne at tage ned — Du skifter Opholdssted, Flyvemaskine at se — lang Rejse, Flyvemaskine at flyve i — Rejse over Hals og Hoved, Kryds og Tværs Opgave at løse — Dovenskab, Lediggang, Radioapparat at faa — Glæde og Shimmy at danse — Vogt Dig for Letsindighed.

En særlig Gruppe af Drømmebøger omfatter de, der giver An-
visning paa, hvorledes man ud fra sine Drømme kan tage Varsel om, hvilket Numer man skal spille paa i Tallotteriet, hvoraf den ældste paa det kgl. Bibliotek bevarede er fra 1774 (T.). Af saa-
danne Specialdrømmebøger findes en Del; men enkelte af de al-
mindelige Drømmebøger, saaledes f. Eks. E. F. G. og V., har dobbelt Udtydning af Drømmene, idet de baade giver en almindelig Ud-
læggelse og en Udtydning i Tal, der angiver de Numre, som den Drømmende bør spille paa i Lotteriet.

Hvad Ufejlbareheden af de meddelte Drømmetal angaar, da har man sikkert gjort bedst i at rette sig efter V., der tillige er almindelig Drømmebog, og udtyder det, at spille i Lotteriet som „Pengetab“, hvad der tilfulde stemmer med de andre Drømme-
bøgers Udtydning. (E., L., O. og S. Tab af Velstand. G. danner dog en Undtagelse, idet den udtyder en saadan Drøm som „stor Lykke“).

Medens de almindelige Drømmebøger, som det af ovenstaaende Udredning vil fremgaa, til en vis Grad fulgte bestemte Retnings-
linier for Udtydningen, saa er dette ikke Tilfældet med Lotteri-
Drømmebøgerne, hvor Tallenes Tilknytning til den enkelte Drøms Udtydning synes at være ganske tilfældig, og ikke paa nogen Maade afgiver Stof til Belysning af Tallenes Tilknytning til Folketroen. De er sikkert alle udarbejdet efter det samme System, som en spøgefuld Efterskrift i Y. angiver:

— Jeg selv har paa første Side ladet se, at jeg forstaar at skrive en Drømmetavle saa god som Nogen, og for at Ingen skal troe, at det gaar til med Hexeri, vil jeg aabenbare hele Hemmeligheden; jeg tænkte mig først et Ord, der begyndte med A., B. eller C, og greb dertil et Tal ud af Luften, og saaledes blev Drømmetavlen færdig; det vil derfor intet skade den, om man omsætter alle Tallene, og til Caffé sætter Nr. 2, men til Cadet Nr. 77, Tavlen bliver derfor lige god til sit Brug, men dens Brug er at lære Enhver, at lade Drømme være Drømme og Lotteri Lotteri. —

Om den i samme Hefte omtalte Skræddersvend, der aldrig table i Lotteriet, fortæller Forfatteren, at samme Skræddersvend engang havde faaet fat i „Fuldstændig og til alle Tider probat befunden Drømmebog til Nytte for dem, der ville vinde i Tallotteriet. Af det Italienske. P.W.Tribler.“ Han foreslaar sin Kone, at de skal prøve deres Lykke, og giver derefter hver Uge sin Kone 2 Mark til at sætte i Lotteriet. Han drømmer og de spiller efter Bogens Udtydninger; men Uge gaar efter Uge, og hver Gang Skrædderen spørger Konen, om de har vundet, faar han et benægtende Svar. Omsider mister han Taalmodigheden og siger til hende: „Jeg tror, jeg til sidst maa forsømme Arbejdet om Dagen, thi det meget Drømmeri om Natten udmatter mig. Mester sagde forleden til mig, at han troede, jeg drømte om Dagen med, og at jeg herefter selv maatte lægge Traaden til, thi de hvide Buxer jeg sidst syede til Sergeanten sprang under Mønstringen. Næste Tirsdag vil jeg vinde i Tallotteriet eller jeg holder op at drømme!“ — Næste Onsdag Morgen lagde Konen foran ham 40 blanke Dalere; men da Skrædderen raabte: „Leve Drømmebogen og Lotteriet!“, oplyste hun: „For de 8 Mark, Du gav mig hver Maaned, har jeg købt Uld, spundet det og solgt Garnet til Traadhandleren herligeoverfor“. Skrædderen blev forundret, men gik stille til sit Arbejde; da han kom hjem kyssede han sin Kone, og da han gik i Seng tændte han sin Pibe ved Titelbladet af „den altid probat befundne Drømmebog“.

Forfatteren C. A. Thyregod giver i en lille Afhandling om Tallotteriet¹ en fornøjelig Skildring af dette og omtaler deri ogsaa Drømmenes Indflydelse paa Valget af Numre, og skriver bl. a.:

— Det ansaas for bedst at drømme Tallene, og det kunde ske paa mere eller mindre heldige Maader, hvilket adskillige af Datidens Drømmebøger gav Oplysning om.

¹ Musæum II. Halvbind 1891. S. 59—64.

Hvad man drømte første Nat, man laa i en Seng, var af stor Betydning. „Kan Du drømme os nogle gode Numre!“ sagde Kristen Mikkelsen til mig, da jeg første Gang gik til Sengs i det Kammer, jeg i Fremtiden skulde dele med ham. Jeg svarede, at jeg plejede ikke at drømme; men saa vidste han en hel Del gode Raad¹ og lærte mig, hvorledes jeg skulde lægge mig o. s. v. Han var nær ved at blive vred, da jeg næste Morgen maatte bekjende, at jeg alligevel Intet havde drømt.

Samme Kristen Mikkelsen havde i sin Ungdom vundet en Sum — jeg tror henved 120 Rdl. — i Tallotteriet, og fra den Tid var han helt forfalden til Lotterispil. Han var, da jeg kendte ham, over 30 Aar gammel, var Forkarl paa en større Gaard og var ædruelig, dygtig og flink, men desuagtet, og skjønt han var godt lønnet, havde han næppe en hel Klædning; men derimod havde han en anselig Bunke Lotterisedler, som han fornyede fra Uge til Uge, og altid var han paa Færde for at opspore nye Numre, ved Valget af hvilke han tog Varsel af alle tænkelige og utænkelige Ting. En gammel Kobberskilling, der blev funden i en Plovfure gav Tallet 12, den fandtes den 26. Maj, hvilket gav dette Tal. Finderen var en 52aarig Dagleier og her havde Kristen Mikkelsen altsaa tre gode og tydelige Numre til en Lotteriseddel. Han havde ogsaa et andet almindeligt Middel til at vælge Numre. Der gaves nemlig en lille trykt Bog, som indeholdt alle de Numre, som siden Verdens Skabelse, eller i alt Fald siden Tallotteriets Stiftelse vare udkomne, tillige med Meddelelse om, hvor ofte dette og hint Tal var udkommet i et vist givet Tidsrum. Derefter kunde man saa anstille Sandsynlighedsberegning; men en saadan var efter Kristen Mikkelsens Mening ikke saa sikker som en ret levende Drøm. —

Den lille Bog, C. A. Thyregod omtaler, er muligt den i Aaret 1834 udkomne „Allernyeste og fuldstændigste Drømmebog, et Resultat af 30 Aars Trækninger, indeholdende 3250 Udtræk, 6500 Amber, 6500 Terner og 3250 Qvaterner i 650 Drømme o. s. v. (U.) hvis Talangivelser dog er ligesaa tilfældige som de øvrige Drømmebøgers.

Ligesom man i vore Dage opstiller visse Systemer for Roulette-spillet i Monte-Carlo og lignende Spillebanker, saaledes indeholder

¹ (J.) anfører S. 23 følgende Anvisning til at drømme, hvad man vil:

— Naar Du lægger Dig, ved Midnatstimen, i din Seng, idet Du nyder en Theskefuld Valmuefrø — og drikker derovenpaa et Glas Punsch med 5 Draaber Esprit de Valdemar og beder denne

Bøn

Orpheus i Dit Glimmerslot,
Viis mig i denne Slummer blot
Et Svar paa hele Dagens Tanke,
At Sandhedskorn jeg dog maa sanke,
I denne Nat.

de for Lotterispillere forfattede Drømmebøger lignende Systemer, der skal yde en vis Garanti mod Tab. De er dog vist mere at betragte som en Art halvvidenskabelig Bluff for saadanne, der ikke ansaa Drømmeudtydningen for tilstrækkelig lokkende til, at de vilde af med de 16 eller 32 Skilling, Hefterne i Reglen kostede.

Af saadanne matematiske og astrologiske Beregninger kan anføres den, der findes paa sidste Side i U., og hvis Ufejlbarlighed jeg vil overlade Matematikerne at bedømme.

V. indeholder ikke mindre end 5 forskellige Maader til at udfinde de lykkelige Numre. De er alle af et vist astrologisk Tilsnit, men Udgiveren lader ikke til at nære nogen større Tiltro til Metodernes Fortræffelighed, i alle Tilfælde ikke efter Forordet at dømme, hvori det hedder:

— Vi har for kort Tid siden her i København oplevet et forbavsende Eksempel paa denne højst mærkværdige Gave (nemlig at udfinde Numre ved Hjælp af Drømme). En Borgermands Kone havde nemlig haft en Drøm, hvilken hun meddelte sin Mand, som søgte den udtydet hos en gammel Videnskabsmand. Denne udlagde de Numre, som ifølge Drømmen skulde udkomme i Talloetteriets paafølgende Trækning, og det er Sandhed, at han udlagde samtlige fem Numre, som bleve udtrukne.

Hverken har denne Meddelelse eller denne Bogs Udgivelse til Hensigt at forlokke Nogle til at indlade sig paa det fordærvelige Lotterispil, der er en sand Ruin saavel i pekuniær som moralsk Henseende for den, der hengiver sig dertil med Lidenskab, hvorom Kassebedrageres og Selvmorderes Historier afskrækkende vidne.

Nærværende lille Skrift overrækkes saaledes det ærede Publikum til morende Tidsfordriv, da samme indeholder adskillige vel udtænkte Anvisninger til Beregninger af Drømme, etc., der egne sig til behagelig Underholdning i ledige Timer, ikke findes i nogensomhelst anden dansk Drømmebog, og mulig kunne afgive lykkelige Resultater for Lotterispillere.

Hvad det øvrige af de forskellige Drømmebøgers Indhold angaar, da er dette en broget Blanding af alle mulige Anvisninger til at spaa i Kort, Kaffegrums og Æggehvide, forskellige gamle Vejrregler samt en Del Levninger af tidligere Tidens astrologiske Overtro og lignende, som jeg ikke i denne Forbindelse skal komme ind paa. Det har kun været min Agt at give et kort Rids af Drømmebogs-litteraturen og de deri indeholdte Regler for Drømmetydning.

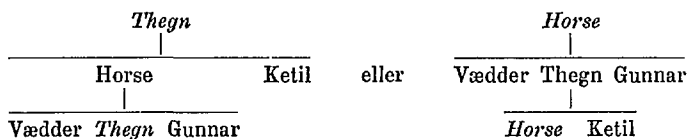
EN OPKALDESESSKIK PÅ SVENSKE OG BORNHOLMSKE RUNESTENE

AF

MARIUS KRISTENSEN

De svenske runestene frembyder et værdifuldt stof til studiet af oldtidens navneskik, et stof, som endnu langtfra er udnyttet, og som nødvendigvis må benyttes til sammenligning med det norsk-islandske. Her skal kun fremdrages en enkelt side af det: hvad det kan lære os om opkaldsesskikke.

Stoffet har dog en stor mangel, som der ikke kan bødes på. Medens vi ofte får navnene på begge forældrene og alle børnene, får vi kun undtagelsesvis nogle af bedsteforældrenes navne, og aldrig alle deres børnebørns. Det bliver derfor rent tilfældigt, om der blandt børnebørnene nævnes nogen, som er opkaldt efter en af bedsteforældrene. At dette hyppigt har været tilfældet, har vi al grund til at tro efter det, vi ellers kender til nordisk navneskik, men jeg ved bogstaveligt kun ét eksempel fra de svenske runestene. På tre runestene i Funbo s. i Uppland (L. 303—305) har vi indskrifterne: *Horse og Ketil rejste disse stene efter Thegn, deres fader, bonde på Fune*, og: *Thegn og Gunnar rejste stene efter Vædder deres broder*, og endelig: *Vædder og Thegn og Gunnar rejste denne sten efter Horse deres fader. Gud hjælpe hans ånd*. Stamtavlen må blive:

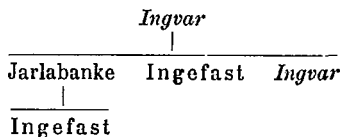

Selv her ser vi let, at den mindste tilfældighed kunde have berøvet os eksemplet. Det er nærmest et held, at vi dog har et eksempel af denne art.

En slags opkaldelse har vi måske også på Lingsberg-stenene (von Friesen, Uppl. Runstenar² s. 26), hvor en sønnesøn af Ulvrik, der vist har været huskarl hos Knud den store, hedder Huskarl; han har måske arvet sin farfaders kendingsnavn; men det kan aldrig blive mere end en formodning.

Derimod er det sikkert ikke nogen tilfældighed, at vi har så få eksempler på, at faderen har givet sin søn sit eget navn. På den stamtavle, som Otto von Friesen har uddraget af Jarlabanke-slægtens 13 runestene (Upplands Runstenar² s. 52), finder vi to eksempler på ren opkaldelse:

Der er en mulighed for, at den yngre Ingvar er født efter faderens død. Men det kan også have været en slægtsskik. På en runesten i Täby s., Jarlabankes hjemsted (L. 654 Broby), finder vi en *Østen*, fader til Ingefast, *Østen* og *Sven*. Navnene peger bestemt hen til Jarlabankes slægt, hans sønner hed Ingefast og *Sven*. Og disse to eksempler fra samme sogn og rimeligvis i samme slægt er de eneste fra hele Uppland. På en södermanlandsk sten (L. 910) finder vi en *Germund* søn af *Germund*; indskriften må være temmelig sen, da den har *r* (ikke *ṛ*) i *Ger-*. Og så er der ikke flere eksempler.

Andre slægtninge opkaldes også. Vi har set en farbroder opkaldt i Jarlabanke-slægten; dersom vi kunde følge samme slægt på en række stene, vilde vi sikkert finde flere. Brødre kan have samme navn. På en upplandsk sten (Läby s., L. 116) finder vi brødrene Ingebjörn, *Sigdjærv*, *Østen* og *Sigdjærv*. Hvis ikke her er en grov fejl, må to brødre have båret samme navn. På samme måde på en anden upplandsk sten (Olunda, Lagga s., L. 578) brødrene *Gerbjærn*, *Juvurbjærn*, *Vifast* og *Gerbjærn*. I bægge tilfælde synes de ensnævnte brødre at have levet samtidig. At en broder kaldes op efter en afdød broder, er der jo ikke noget mærkeligt i; men at to samtidig levende brødre bærer samme navn, er jo noget upraktisk, men for øvrigt ikke uhørt, hverken i gamle dage eller helt op i den nyeste tid (alle prinser af Reuss hed jo *Heinrich*).

Men hermed er vi også til ende med, hvad vi har af egentlig

opkaldelse af svenske runestene. Og dog har vi langt tilbage. Lad os begynde med nogle stamtavler.

Gerbjærn
|

Bjærn Vibjærn Ketilbjærn (L. 839, Sorunda s.).

Gunnulv
|

Ingulv Ingjald (L. 202, Vaksala s.).

Vifast
|

Sigvid Sigfast (L. 318, Bro s.).

Sigfast
|

Ragnfast Gyrid Æstrid
(L. 496—98, Snotestad, Markim s.).

Ivar
|

Ingvar Ingefast (L. 562, Ångby, Knivstad s.).

Øbjærn
|

Thorbjærn Thormund (L. 637, Åkers s.).

Ærenbjörn
|

Vidbjörn Ærenger (L. 790, Drävle, Altuna s.).

Jeg har forenklet disse stamtavler ved at udelade de börns navne, som ikke oplyser skikken. Som de nu står, viser de et klart billede af navnevariationen, som vi også kender den fra andre dele af Norden. I alle disse eksempler ser vi en søn få et navn, som har efterled fælles med faderens, og vi ser søskende, som også har halvdelen af navnet fælles. Den sidste variant, hvor den ene søn får faderens forled, den anden hans efterled, træffes også på L. 67, Sanda, Sko s. i *Vibjörn* med sønnerne *Vifare* og *Thorbjörn*, på L. 589, Målestad: *Thorsten* med sønnerne *Thorbjörn* og *Frøsten*, og mere sammensat på L. 569, Lagga: *Thorbjærn* med sønnerne *Vibjærn*, *Thorgisl* og *Thorsten*.

Denne art af opkaldelse er nu uhyre almindelig. Jeg giver en del eksempler, idet jeg blot angiver numret i Liljegrens Runurkunder og udelader, hvad der senere er kommet til. Liljegren alene giver

tilstrækkelig mange og gode eksempler, selv om man udelader de mere eller mindre tvivlsomme.

1. Fader og søn har samme forled: Ingvar-Ingfast, Ingjald (232), Asulv-Asbjærn (355), Holmger-Holmfast (424), Holmgøt-Holmger (474), Viger-Vigisl (480), Thorsten-Thorfast (537), Thorbörn-Thorfast (749), Gudmar-Gudbærn (884), Thorgunn-Thorgisl (1105). Endnu almindeligere har de samme efterled: Germund-(H)ermund (66), Fastger-Nævger (257), Vidærv-Asdærv (268), Illugi-Fullugi (351), Sigbjærn-Jobjærn (482), Ingfast-Ragnfast (583-4), Ødger-Almger (669), Holmfast-Ingfast (799), Gerbjærn-Bjærn, Vibjærn, Ketilbjærn (839), (H)ersten-Østen (936), Viulv (Øjulv?)-Fastulv (977). Faderens navn kan blive forled i sønnens navn, som Ger-Gerfast (260), Igul-Igulfast (317, 530), Ulf-Ulkell (415), Faste-Fastulv (462), Thorer-Thorfast (843), Holme-Holmfast (1014); eller det kan blive efterled, som Björn-Thorbjörn (299), Björn-Styrbjörn (711); eller hans navn kan bestå blot af et af leddene i faderens navn: Stenar-Sten (Östergötl. 231); Øbjörn-Björn (L. 1034).

2. Samme forhold som ved fader og søn kan findes ved moder og datter. Her kan være fælles forled: Ingegerd-Ingrid (313), Ingrid-Ingegerd (435); fælles efterled: Gulløg-Gilløg (570); fuldnavn bliver led: Øda-Ødgerd (753). Men naturligvis er eksemplerne langt færre, da antallet nævnte kvinder er langt ringere.

3. Hvor det er fader og datter eller moder og søn vil der som regel kun være tale om samme forled (en enkelt gang findes måske -fastr-fast): Fastløg-Fastulv (14), Ingrid-Ingevald, Ingemar (435, sml. foran), Ragnhild-Ragnar (601, 605); Ketil-Ketilvi (535), Gunnild-Gunne (427).

4. Mellem fjærnere slægtninge findes lignende forhold, således mellem bedsteforældre og børnebörn: Gudfrid-Gulløg (19—20); Ragnhild-Ragnfast (400). Eller mellem onkel og nevø: Ragnar-Ragnfast (369); Fulluge-Illuge (419), Ulv-Fastulv, Herjulv (992).

Disse eksempler (som ganske vist er nær ved at være en fuldstændig opregning) er så mange, at vi ikke godt kan være i tvivl om, at vi her står overfor en art opkaldelse. Men hvis der skulde sidde en tvivl tilbage hos nogen, kan vi let få den bort ved at drage endnu et moment ind i vor undersøgelse. Det er nemlig ganske tydeligt, at der findes en tendens til at få börns navne til at rime, enten sådan, at der er tale om virkeligt rim, eller sådan, at forled eller efterled er fælles for flere börn.

5. Egentlige rimnavne er ikke mange men umiskendelige: Jarl, Karl (115—117), Brodd, Odd (1198), Østen, Frøsten (353), Øger, Frøger (691). Disse sidste fører gennem Illuge, Fulluge (1045) og Afare, Vifare (389) over i den næste gruppe.

6. Fælles efterled: Igulbjörn, Næsbjörn (54), (H)ardger, Munger (100), Holmger, Munger (113), Liknvid, Rikvid (190), Igulbjörn, Åbjörn (212), Holmbjörn, Thorbjörn (231), Thorbjærn, Styrbjærn (234), Ornjut, Vignjut, Signjut (269), Gunbjörn, Asbjörn (285), Utrygg, Sigtrygg (289), Anund, Jorund (302), Åbjörn, Sæbjörn (316), Igulbjærn, Vigbjærn, Hugbjærn, (362), Sigsten, Visten (417), Hærbjærn, Næsbjærn (557), Visten, Thorsten (573), Gerbjærn, Juvurbjærn (578), Romund, Gudmund (710), Holmfast, Styrfast (med søster(?) Gudfast, 748), Bjærn, Vibjærn, Ketilbjærn (839), Thorgut, Asgut (994), Vigut, Thorgut (1170), Sigbjörn, Gerbjörn (1309), Brynulf, Gevulf (1342), Gullev, Rollev (1550). Lignende eksempler for søstre er Stenfrid, Holmfrid (246), Ingrid, Gyrid (313), Gyrid, Æstrid (496—98), Hedendis, Ærndis (724).

7. Fælles forled er omtrent lige så almindeligt: Usniken, Usvinn (44), Sigurd, Sigvid (85), Ketilfast, Ketilrunn (142), Asdjærv, Asfast (198), Ingulf, Ingjald (202), Thorbjærn, Thorsten (234), Gudfast, Gudmund (239), Sigvid, Sigfast (318), Josten, Jorunn (485), Ingvar, Ingefast (562), Ingefast, Ingemund (580), Ærnfast, Ærngøt (586), Sighat, Sigsten, Thorbjörn, Thorgrim (591), Thorbjærn, Thormund (637), Thorsten, Thorgils (651), Styrløg, Styrbjörn (851), Svenalde, Svenung (917), Rodmund, Rodger (921), Ingemar, Ingemund (923), Thorgils, Thorgut (994), Thorbjörn, Thorkel (1112), Thorer, Thorsten, Thorfast (1297); søstre er Gyrid og Gudløg (495); søster og broder vistnok Holmfrid og Holmfast (524).

8. Også ved søskende kan det fælles led være fuldt navn for den ene. Således har vi Holme, Holmvid, Holmfast (628), Sven, Svenald (1123), Thord, Thorbjörn (1297); Gisl, Thorgisl (120), Faste, Sigfast (452), Ketil, Brunketil (518), Gisl, Thorgisl (748), Ulv, Farulf (1176).

Når disse eksempler på variation i søskendes navne kommer til, må efter min mening enhver tvivl forsvinde om, at variationen er tilsigtet. Det er ikke blot antallet af tilfælde, som er øget, men eksemplerne er også nok så talende.

Vi så eksempler på rim mellem søskendes navne. Det ligger nær at spørge, om der også er eksempler på forrim, sådan som

man har ment at finde det i mellemjernalderens navneskik. Spørgsmålet lader sig vanskeligt besvare. Det forekommer mig, som om der i nogle familier er forkærlighed for navne, som begynder med vokal, men tydeligt er det ikke.

Medens vi på de øvrige danske runestene ikke kan påvise spor af denne opkaldesskik — fraregnet Hune-stenens brødrepar *Thorkell-Thorbiorn* — har vi på Bornholm, som også i andre henseender viser sig stærkt påvirket af svenske runeristere, et par tydelige eksempler. Tydeligst er Bodilsker-st. II (W. J. 158):

<i>Økell</i>	
<i>Thorkell</i>	<i>Alfkell.</i>

Men også på Møllegård-st. (W. J. 172) finder vi fader og søn med samme efterled: *Isbiorn-Frøbiorn*, og på V. Marie-st. II (W. J. 152) brødre med samme forled: *Thorsten-Thorlak*.

I betragtning af det forholdsvis lidet omfangsrige stof må dette siges at være ikke så lidt. Men det kan udvides mere, og det kan endogså hjælpe os til at finde en forbindelse mellem to runestene, som man hidtil ikke har sat i forbindelse med hinanden.

På Ø. Marie-st. I (W. J. 162), hvis runerformer vistnok tyder på gotlandsk påvirkning, finder vi:

<i>Gunnild</i>			
<i>Øde</i>	<i>Sven</i>	<i>Ødger</i>	<i>Gunnulf.</i>

Da en af sønnerne har forledsopkaldelse efter moderen, og to har fælles begyndelse, er det højst sandsynligt, at denne begyndelse også er opkaldelse, rimeligvis efter faderen.

Nu finder vi på Lundhøj-st. (W. J. 167) ægteparret *Ødbiorn* og *Gunnild*, og al sandsynlighed taler da for, at det er den samme *Gunnild*, vi træffer her, så sønnerne *Ød-* netop er opkaldelse efter faderen. Også denne stens indskrift med *i lys og paradis* har forbindelser med Sverige, idet vi finder samme formel på Ryssbyle-st. (L. 415) og Folsberga-st. (L. 688) i Uppland, jfr. også *i lys* på Kimstad-st. (L. 1126, Ög. 161) i Östergötland.

Det lys, som det rige svenske stof kaster over den bornholmske navneskik, har vi da grund til at fremdrage, så meget mere, som der i det øvrige danske område så at sige ikke findes spor af den.

Men hermed er sagen ikke til ende. Navnevariationen påviste Gustav Storm fra folkevandringstiden i sit foredrag ved filologmødet i København 1892 (trykt i Arkiv f. nord. filol. IX). Birger Nerman har påvist variationsregelen i Ynglinge-slægten, hvor den skal høre op, da ætten flytter til Värmland i slutningen af det 7. årh. Finnur Jónsson (Aarb. f. nord. Oldk. 1926 s. 216 og 226) viser, at den lever „langt ned i tiden, til henimod hedenskabets slutning (i 10. årh.)“ og giver en række slående eksempler. Den foranstående redegørelse gør det klart, at variationsregelen i Sverige (med Gotland) og på Bornholm lever et godt stykke efter år 1000, enten det nu er sådan, at disse egne har været mere konservative end Norge, Island (og det øvrige Danmark?), eller forskellen skyldes, at Finnur Jónsson ikke har strakt sin undersøgelse op i kristen tid. Den forening af gennemført grundighed indenfor det afstukne område og lige så gennemført undladen at tage hensyn til, hvad der ligger uden for det, som er ejendommelig for Finnur Jónsson, gör, at man ikke er sikker på, hvilken af delene, man skal tro. En stikprøve i Landnámabók tyder dog på, at skikken virkelig dør ud på Island ved år 1000, medens den i de to første slægtled efter landnamet endnu er meget kendelig; et par eksempler tyder på, at den har holdt sig noget længere ved kvindenavne end ved mandsnavne (Þordís-Vigdís og Snælaug-Geirlaug i henholdsvis 5. og 8. led efter landnamsmand), men bevisende er disse eksempler ikke. I modsætning dertil tager den egentlige opkaldelse tydeligt til i de senere slægtled, selv om den allerede er i brug för landnamstiden. Vi kan mærke os en række som Freybjörn-Auðbjörn-**Arinbjörn**-Arnþrúðr-**Arinbjörn**, hvor landnamstiden falder ved tredje led, eller Alfr-Freyviðr-Þorviðr — Oddr rakki-Þórðr, Þormóðr (brødre, landnamsmænd) — **Guðlaugr**-Guðleifr, Þorfinnr (brødre) — **Guðlaugr**, som er ret typiske eksempler på, hvorledes variationsregelen afløses af den rene opkaldelse.

Om forholdet i Danmark (undtagen Bornholm) har været det samme, er det på grund af mangel på stof umuligt at sige. Kongehusets navne tyder dog i den retning. Vi får da nogen sandsynlighed for, at den svensk-bornholmske navneskik i det 11. århundrede er et lævn fra ældre tid — et af de træk, som knytter Bornholms runestene til de svenske i modsætning til de fastlandsskånske.

AGNETE FRA HOLMEGAARD

AF

N. C. NIELSEN

I

SELV i et snævert udvalg af Baggesens digte vil man medtage *Agnete fra Holmegaard*. Dette digt er vel det skønneste af de mange Agnete-gendigtninge på Dansk (se K. G. Brøndsted i *Dansk Udsyn* 1926). Dets tone er dybere end Ewalds berømte *Liden Gunver*, dets stilsikkerhed overgår langt Øhlenschlägers samtidige *Agnete*. Ikke mindst har Baggesen fundet anledning til at vise sin overlegenhed som versekunstner. Han har således for at tage et enkelt eksempel omdannet folkevisens uarticulerede haa, haa, haa til korte gentagelseslinier (med samme stavelsesantal), der repeterer versets grundtanke. I disse trestavelseslinier samles stemningens essens til fortættede dråber, således i begyndelsesversets: aldrig Ro, der rummer pointen i karakteristikken af Agnete, videre i slutningsversets: aldrig meer. Ja, også det uarticulerede forstår Baggesen at udnytte som kirkeklokkernes ding, ding, dang.

Agnete fra Holmegaard findes i alle litteraturudvalg for de højere undervisningstrin. I skolen kan man nøjes med at behandle digtet som en almindelig folkevisetekst. Dog vil man vist også her fristes til at foretage sammenligninger med forbilledet, folkevisen *Agnete og Havmanden*, og anstille betragtninger over, hvorfor Baggesen har foretaget ændringer i handlingen, idet man går ud fra, at han må have haft en bestemt hensigt dermed. En vis grebethed i digtets tone kan tyde på, at der er underlagt personlige motiver. Det er da en almindelig antagelse, at denne folkevisegendigtning genspejler forholdet mellem Baggesen og Sophie Ørsted. Hvorledes dette sker, er imidlertid dunkelt. Professor H. Brix har i *Fagre Ord* (s. 67 ff.) forsøgt en tolkning, der dog kun tager hensyn til et enkelt afsnit af visen. Der skal her, med udgangspunkt i et andet afsnit, forsøges en ny tolkning på et bredere grundlag, således at så vidt

muligt alle visens enkeltheder inddrages deri. Først må dog digtets forudsætninger i korthed gennemgås.

Baggesen forlod i året 1800 Danmark — dels af gammel rejseuro, dels på grund af sin anden hustrus misfornøjelse med opholdet her i landet. Sikkert i ikke ringere grad tilskyndedes han også af sin digterforfængelighed, der forespejlede ham muligheden af at nå større digtteri i det fremmede. Det var i den anledning, han ved afskedsfesten testamenterede Øhlenschläger sin danske lyre. I udlandet led han dog snart af hjemve. Han var allerede tilbage i Danmark på besøg i 1802. Han aflagde et nyt besøg 1806, og da var det, han traf Sophie Ø. og indledede et bekendtskab, der skulde få så stor betydning for dem begge. Baggesen var dengang i begyndelsen af 40rne, Sophie Ørsted 24 år.

Den store retslærde Anders Sandøe Ørstedes hustru, der var Øhlenschlägers søster, synes at have været en sammensat natur, en interessant blanding af noget jævnt borgerligt og noget åndeligt fornemt. „Russisk grevinde og opvarningspige på Bellevue“ har hun ved lejlighed betegnet yderpunkterne i sit væsen. Foruden sine øvrige egenskaber har Sophie Ørsted — hvad der her lægges vægt på — tillige været en *moderlig* natur. Dette fremgår allerede af, at hun i valget mellem de to brødre Ørsted, foretrak den mest kejtede af dem, Anders Sandøe, som hun næsten måtte passe som et barn. Denne antagelse bestyrkedes yderligere ved hendes fortrolige venskab med filosofen Sibbern, ligeledes en upraktisk og ubehjælpelig natur. At disse to generte, hjertensgode mennesker følte sig så tiltrukket af Sophie Ø. viser, at der har været noget tillidsvækkende og moderligt hos hende. I et rimbrev (Arentzen: *Baggesen og Øhlenschläger* III 42) tiltaler Øhlenschläger hende da også: „Søde søster, lille mor“. Således har hun optrådt overfor sine jævnaldrende. Herom vidner bl. a. forholdet til barndomsvennen Bernt Winkler. Det lykkedes aldrig denne under sin senere forelskelse at vække hendes erotiske følelser. Ud fra sit livslange kendskab til hende tror han derfor heller ikke på, at hun skulde være gået for langt i forholdet til Baggesen. I det barnløse ægteskab med Ørsted har denne moderfølelse næppe fundet sin udløsning, heller ikke da hun havde fået en ung pige i huset som en slags plejebarn.

At Sophie Ørsted skulde være en erotisk natur, foreligger der

intet om. At hun i sit golde ægteskab (Baggesens antydninger her savner nok ikke grundlag) har følt en utilfredsstillet erotisk trang, er rimeligt. I alt fald vakttes hendes erotiske følelser til live af Baggesen — så meget tør man nok læse ud af hans dagbøger. Hvor vidt hun er gået i disse følelser, er derimod en anden sag.

Man må uægtelig forbavses over den hurtige udvikling, dette venskab ifølge dagbøgerne fik. Bekendtskabet mellem Baggesen og Sophie Ørsted blev gjort midt i august 1806, og det er allerede en måned efter meget intimt. Da Baggesen i slutningen af september rejser til Korsør for at hente sin søn, ledsages han af ægteparret Ørsted.

Forklaringen på dette rejseselskab kan dog være, at Baggesen, der havde et svageligt helbred, ikke har følt sig rask, og at man derfor ikke har turdet lade ham rejse alene. Han omtaler da også i forbigående på dette sted i dagbogen, at han er syg. En del af den påfaldende venlighed, der ifølge dagbogen ved denne lejlighed vises ham af Sophie Ørsted, kan derfor tilskrives andre følelser end de erotiske. Et sygdomsanfald gav jo senere anledning til, at han tog fast ophold i Ørsteds hjem fra november til afrejsen i maj det følgende år.

Også Sophie Ørsted var svagelig. (Det ses af dagbogsoptegnelserne, cit. side 7, at hun blev syg på hjemturen fra Korsør). Der synes at have udviklet sig en gensidig sentimental medynk, der nok kunde blive farlig for disse to mennesker, der i forvejen følte sig draget mod hinanden. Mellem Sophie Ø. og Baggesen har der været et åndsslægtskab. I hans væsen fandtes ligeledes det fornemme og det jævne (den elegante verdensmand — Knud Sjøellandsfar), og H. C. Ørsteds ord om Sophie Ø., at hun led under „en ikke ganske tilfredsstillet trang til noget højere“ kunde også anvendes på Baggesen. Dertil kom deres fælles åndelige interesser. Det er i det hele ikke vanskeligt at finde en række forklaringer på dette nære venskab. Vanskeligere er det derimod at udrede dets forløb.

På grundlag af Baggesens dagbøger alene vil en højere sædeligheds domstol måske næppe frikende Sophie Ø. for at være gået for vidt i dette forhold. Der anføres her de to mest „graverende“ optegnelser (citeret efter E. Reumert: *Sophie Ørsted*), den ene fra begyndelsen af bekendtskabet (hjemturen fra Korsør). Den anden fra slutningen, et par dage før Baggesens bortrejse:

Den 29 sept. 1806. Natten tilbragt i Ronden, ved hendes Side afklædt med Ø[rsted] foran. Hun laa i mine Arme paa mit Skød de 8 mil fra Krebshusene til Frederiksberg og tilstod mig i evige Kys sin Kjærlighed. Jeg kyste hende varm og frisk, saa syg hun var. Som en Madonna laa hun i mine Arme.

Den 23 Maj 1807. Af alle poetisk elskovssalige Dage i mit Liv den saligste. Hele Dagen alene paa Frederiksberg i dejligt Vejr alene med Lilia. Spadseregang i Søndermarken til alle vore Yndlingssteder og endelig til Eremithytten, hvor hun gjorde sig til Hyrdinde. Spadseregang derfra hjem for at tage Frokost i hendes lille Have i Lysthuset. Henrykt, hinanden nok, glemmende alt uden os, Gud og Naturen. Sammensmeltning i fuldkommen Harmoni, Glæde, Tillid, Alt! — —

Ved bedømmelsen af disse optegnelser bør man udvise forsigtighed. Der må gøres fradrag for den Baggenseske tidsalders (særlig hans udenlandske forbilleders) forkærlighed for hyrdeidyller med tilhørende ømme situationer, dernæst for Baggenses egen tilbøjelighed til at fantasere frit over et hvilket som helst emne (sml. brev til Reinhold, febr. 1807) — også af erotisk art (et oplysende eksempel på det sidste findes i Julius Clausen: *Jens Baggesen* s. 43—44), og endelig for hans vane til ved følelsesudtryk at anvende sprogets superlativer.

Men selv med disse fradrag må man dog indrømme, at Sophie Ø. i hvert fald har båret sig uforsigtig ad og har stillet sig selv i et uheldigt lys. Et så intimt forhold kunde, selv om situationerne foregik på ensomme steder som Søndermarken, ikke holdes skjult for offentligheden og har kunnet give anledning til sladder, hvilken Baggesen for øvrigt ved sit renomisteri skal have støttet. Dette skulde næppe blive bedre, da de følelser Baggesen havde givet udtryk for i dagbøgerne, et års tid efter kom offentlig frem i digtsamlingen *Heideblumen*. Tilegnelsesdigtet *An Lilia* (o: Sophie Ø.) blev skrevet i Amsterdam på S. Ø.s fødselsdag (d. 16 juli), da Baggesen var på tilbagereisen til Paris, men enkelte af digtene er måske allerede samtidige med dagbogoptegnelserne, og hele digtsamlingen har været afleveret til trykning, inden Baggesen i begyndelsen af september fik efterretning om Københavns bombardement.

Første del af *Heideblumen* består af lyriske digte, oftest ret abstrakte. Mest levende i tone er de digte, der kan antages at angå Sophie Ø., som *Allgegenwart der Geliebten*, *Die kleine Muse*, *Zuversicht*, *Aus der Ferne*. Her ulmer der en kærlighedsglød („Es

brennt voll Quaal mein Eingeweide“. *Aus der Ferne*) der er betydelig hedere end i dagbogsoptegnelserne.

Baggesens følelser synes karakteristisk nok at være voksede med afstanden. Dagbøgernes „Hyrdinde“ er i Heideblumen bleven „Geliebte“.

I den følgende digtsamling „*Nyeste blandede Digte 1808*“ findes en række digte over erindringer fra samværet med Sophie Ø., blandt disse „*Agnete fra Holmegaard*“.

Baggesen skal have hørt Sophie Ø. synge folkevisen om *Agnete og Havmanden*. Det var måske ved denne lejlighed, han først lærte visen at kende, thi med undtagelse af nogle flyvebladstryk eksisterede den dengang kun i mundtlig tradition. Mest sandsynligt er det dog, at Baggesen var bekendt med visen allerede fra sin barndom i Korsør. Svend Grundtvig, der har beskæftiget sig med spørgsmålet (DgF. III, s. 809), har viist, at Agnete fra H. har et vers fælles med de sydsjællandske opskrifter, og han gør i øvrigt opmærksom på, at Baggesens digt igen er gået over i folketradition og er optegnet som variant af Agnete-visen blandt den fynske almue (DgF. II, s. 659, E slutning).

Sophie Ørstedes foredrag af visen har dog sikkert givet Baggesen et nyt syn på dens indhold. Er det Sophie Ø., der har fremsat den åndfulde tanke, at der var lighed mellem Baggesen og Agnete i deres forhold til fædrelandet? Han havde jo som Agnete givet efter for sin længsel, var i det fremmede bleven grebet af hjemvé og gæstede atter fædrelandet. Baggesen har følt ligheden. Han tog senere folkevisemotivet op og forlængede med digterisk frihed linierne deri.

Under opholdet herhjemme i 1806—07 behandlede enkelte af Baggesens venner ham køligt, medens mange indtrængende opfordrede ham til at blive her i landet. Til de sidste hører Reinholdt, men vel først om fremmest Sophie Ørsted, thi uden hendes opfordring vilde han næppe have udstrakt sit ophold fra et par uger til otte måneder. Dette er grundmotivet i slutningen af *Agnete fra Holmegaard*.

II

Baggesen har fulgt folkevisens tredeling af emnet: 1. Havmandens frieri. 2. Opholdet i havet. 3. Hjemkomsten til landjorden. Hertil har han føjet et begyndelses- og et slutningsvers, der begge falder uden for den egentlige handling.

I de enkelte afsnits størrelsesforhold er der nogen forskel mellem folkevisen og Baggesens gendigtning. I folkevisen og dens varianter omfatter frieriet 3 vers, bortførelsen og opholdet i havet 4—8 vers, besøget i hjemmet resten af versene. Det sidste afsnit er ubetinget det største. Der er en dramatisk stigning henimod det sidste optrin, der tillige ved længden angives som det vigtigste. Også hos Baggesen er det sidste afsnit det udførligste, nemlig 14 vers. Opholdet i havet har 6 vers. Begyndelsesoptrinet er derimod vokset til 10 vers (v. 2—11), en udvidelse, der til dels skyldes, at opramsningen af havmandens gaver hos Baggesen er flyttet til begyndelsesafsnittet; der spiller dog også her et andet motiv ind, som senere skal berøres.

Ved en gennemgang af indholdet vil vi nu søge at godtgøre, at Agnete = Baggesen, havmanden = det fremmede, udlandet (hvilket for øvrigt er en direkte følge af det første punkt), og at moderen = Sophie Ø. + Danmark (Danmark i Sophie Ø.s skikkelse).

Agnete er et hjemløshedens (eller rodløshedens) symbol. Det, der lokker hende til at forlade hjemmet, er både i folkevisen og hos Baggesen egentlig ikke kærlighed, men udvé, (Folkevisen: „Når blot du vil føre mig til Havsens Bund“. Baggesen; „Jeg vil tilhøre dig — hvis ned i Havets Afgrund — du med vil tage mig“). Baggesen, der har gjort båndet til hjemmet stærkere ved at lade Agnete være gift, lader derfor havmanden friste hende ved at appellere til hendes forfængelighed med smykker (derfor er afsnittet med gaverne rykket frem i digtet). En lignende fristelse lokkede Baggesen bort fra hjemmet i året 1800, nemlig håbet om udenlandsk berømmelse. — Scenen med kirkegården og kirken, mødet med moderen, dennes spørgsmål og Agnetes forklaring findes også i folkevisen. Men medens det der er havmanden, der appellerer til Agnetes pligtfølelse over for de forladte børn i havet, er det hos Baggesen Agnetes moder, der anvender disse argumenter til fordel for datterens børn hjemmet.

Der er i *Agnete fra Holmegaard* tale om to hold børn. Dette kunde nok svare til Baggesens egne forhold. En søn af første ægteskab blev sat i pension her i København, medens børnene af andet ægteskab levede hos deres moder i Paris. Baggesens børn af første ægteskab var imidlertid sønner. At det her er ændret til døtre, bliver forståeligt, når de to kuld børn tages i overført betydning som Baggesens to rækker værker, af hvilke han selv anså de tyske

for de vigtigste („sønner“). At Sophie Ørsted har dømt anderledes og har kaldt de tyske værker for trolde (sml. v. 22—23, „og glem de to smaa Trolde — for dine ægte smaa!“), er rimeligt; men at hun har brugt dette udtryk om Baggesens børn i Paris, er derimod usandsynligt.

Agnete giver ikke efter for moderens bønner til hende om at blive hjemme. Hun går ind i kirken, „og alle de små billeder, de vendte sig omkring“. I visen og dens varianter er det i reglen, når havmanden træder ind, at billederne vender sig. Når Baggesen har benyttet en anden tradition, har han muligvis også villet lægge noget symbolsk deri og kan have tænkt på den kølige modtagelse han fik hos tidligere velyndere som Hertugen af Augustenborg og Schimmelmanns. Digteren går nemlig videre for egen regning og lader selve alterbilledet vende sig omkring. Er det urimeligt at opfatte dette som en knæbøjning for Øhlenschlägers digterglorie og en hentydning til Øhlenschlägers afvisende svar på Baggesens rimbrev?

Man vil måske opponere mod disse udlægninger og hævde, at den allegoriserende stil ellers ikke er almindelig hos Baggesen. Dette kan være rigtig. Men bør man hos den forfatter, der senere skrev *Det store Sindbillede*, være så forbavset over at træffe tilløb til denne stil andetsteds? Det må desuden fremhæves, at det at allegorisere, der mest føles som noget kunstigt og stift, har en naturlig oprindelse. De der har oplevet bevægede øjeblikke, hvor sindet svævede i angst og spænding, (således som Baggesen på det tidspunkt, da digtet blev til) vil have erfaret, hvorledes man søger at presse bestemte betydninger ind i alt hvad opmærksomheden fæster sig ved.

Inden vi forlader temaet Agnete—Baggesen, vil vi kaste et blik på begyndelsesverset.

Agnete var uskyldig
var elsket, var troe;
men stedse var hun eensom,

hun aldrig havde Roe —
aldrig Roe —
hun frydede vel andre
men aldrig var hun fro.

Dette vers forstås almindeligvis som en karakteristik af Sophie Ørsted (Sml. Nic. Bøgh: *Fra Øhlenschlägers Kreds* s. 86). Er det mon rigtigt? Vort kendskab til Sophie Ø. er for sparsomt til, at vi kan foretage nogen indgående identificering af billedet. Derimod passer karakteristikken på Baggesen, i særdeleshed omkvædets: aldrig Roe. (Verset passer for øvrigt dårligt ind på den plads, hvor

det står. De to begyndelseslinier virker næsten som en parodi i forbindelse med den følgende scene, hvor Agnete uden skellig grund forlader ægtemanden og lader sig bortføre af en anden. Verset burde efter indholdet stå sidst i digtet som en gravskrift over Agnete). Agnetes sind slides i stykker, mellem de to magter, fædrelandet og det fremmede. Det fremmede (hos Baggesen udlandet, i snævrere forstand Paris) repræsenteres af havmanden. Som talsmand for de følelser, der binder til hjemlandet, står moderen. Under hendes skikkelse skjuler der sig dog, som vi skal se, noget mere end en personifikation alene af Danmark.

Det viser sig i digtets slutning, at moderen har været et genfærd. Dette er Baggesens egen tildigtning. Kimen til genfærdsscenen findes allerede i *Heideblumen* i et vers af digtet *Aus der Ferne*. Strofen lyder:

Bist du todt, du Engel meines Himmels!
dann aus deinem Grab' erscheine mir!
und dein Schatten rufe mich von hier
dass ich, satt des irdischen Gewimmels,
sterb', und eile hin zu dir.

Da digtet er rettet til Sophie Ørsted, ledes tanken uvilkårligt hen på, at hun også skulde være identisk med genfærdet i *Agnete fra Holmegaard*. At fremstille Sophie Ø. i en moders skikkelse var i og for sig naturligt nok, da det moderlige efter, hvad der tidligere er fremhævet, var en væsentlig side af hendes væsen. Det skal dernæst vises, hvorledes Baggesen kan være kommen på den tanke at forestille sig hende som et genfærd.

Trods indtrængende opfordringer til at blive her i landet, da han var her i 1806—07 (man foreslog endog Frederik d. 6. at holde ham tilbage ved en kongelig resolution), synes Baggesen at have været fast i sin beslutning om at drage bort igen. Opfyldt af søde erindringer om samværet med Sophie Ø. rejste han over Holland til Paris. Han havde kun opholdt sig nogle uger her, da budskabet om Københavns bombardement kom. Denne efterretning traf Baggesen som en lynstråle. Angsten for hans pårørendes skæbne fyldte ham med fortvivlelse. Selv om ufuldstændige efterretninger gav „hans Fantasi frit Spillerum til at udmale sig Ulykken endnu større end den var“ (Aug. Baggesens biografi), var Baggesens ængstelse ingenlunde ugrundet. Herhjemme i København eksploderede en

bombe i huset hos hans broder og sårede nogle af familiens medlemmer. Hans søn slap dog uskadt fra katastrofen.

Budskabet om fædrelandets ulykke greb Baggesen dybt. Af hans uudgivne breve (således til Fru v. Haller. Ny kgl. Samling nr. 2252) får vi et indtryk af hans opløste sindstilstand.

Det hedder her:

Gott weiss, wie es jetzt in der schrecklichen Lage Copenhagens und des ganzen Dänemarks meinem Sohn, meiner alten Mutter, meinem Bruder und allen meinen dortigen Lieben geht. Ich habe von ihnen keine Nachricht und werde, Gott weiss wie lange, keine haben können. Bei dem letzten Ausfall sind 500, meistens Studenten, geblieben. . . . Die seit dem Brande schön aufgebauten Vorstädte liegen schon in der Asche, das schöne Schloss Frederichsberg ist verbrannt — die Stadt wird unaufhörlich bombardiert . . .

Brev til Fru v. Haller (Baggesens svigermoder) d. 17. sept. 1807.

Her har vi et sandsynligt grundlag for digtets kirkegårdsstemning. Ingens skæbne kan have optaget hans tanker mere end Sophie Ørsteds, hun, der i det forløbne år havde været sjælen i hans tilværelse. Var hun endnu i live? Eller var hun allerede død? Denne tanke, som han ved anden lejlighed (s. 164) havde strejft i et digt, fik nu virkelighedsgrundlag for sig. De døds klokker, hvis kimen han hører, har snarere ringet over hende end over den forladte ægtefælle (de i oven citerede brev nævnte slægtninge?). Københavns bombardement fandt sted d. 2. — 5. september. Den første efterretning fra Sophie Ørsted til Baggesen er, så vidt vides, fra 12. sept. I tiden mellem modtagelsen af de to efterretninger må digtets tilblivelse søges, selv om det måske først senere har fået sin endelige udformning.

„Tænk på mig og på det forbigangne år“ havde Sophie Ø. skrevet i sit sidste brev, dateret d. 15. aug. (Nic. Bøgh, s. 93). I dette øjeblik, da hun måske ikke var mere, har Baggesen følt sin taknemmelighed mod hende, på samme tid som han overvældedes af hjemve — synet af ligstenen (o: tanken om hendes død) får hans hjerte til at briste.

Han har, som det spores i brevene og i sønnens biografi, gjort sig bebrejdelser over at have forladt sit fædreland, men han har her i digtet villet hævde, at hans bortrejse var nødvendig, hvad den vel også var af hensyn til hustru og børn i Paris.

Sophie Ørsted og fædrelandet, disse to som Baggesen længtes efter, er i digtet smeltet sammen til eet i moderens skikkelse. Til

støtte for denne hypotese skal der anføres et samtidigt digt: „*Min Aftensang i Frankrig. Til mine danske Veninder*“. Dette digt er ligeledes skrevet som udtryk for Baggens stemning efter bombardementet. Det er stilet med særlig adresse til Kronprinsesse Marie. Slutningsafsnittet lyder:

Thi skøndt jeg Øjet sielden væder,
 skøndt sielden jeg er glad i Hu
 i Sang jeg leer, i Sang jeg græder,
 som om jeg var et Barn endnu —
 Uskyldighed! det skyldes dig;
 thi huld din Aand omsvæver mig —

din Aand, mit Fødeland! som smiler
 trods fjenders vold og fjenders svig
 omlynt af Skjæbnens Tordenkiler,
 en venlig Fredens Engel lig,
 og trykker med Erindrings Lyst
 hver Haabets Spire til sit Bryst! —

Den Aand, der blid som Frelsens Moder,
 med Sværdet i den hvide Barm,
 sit Dans, og Nors og Anguls Poder
 højt hæver i Marias Arm —
 den Aand som hendes Ynde lig,
 i Danmarks Sprog udtaler sig!

Selv syg jeg føler, at den rører
 usynlig Harpen i mit Bryst;
 den aner, fatter, seer og hører
 min skiulte Qval og skiulte Lyst;
 den skænker Trøst, og Taal og Mod —
 og gør min Afskedstime god.

Man vil her skimte en lignende grundtanke som i *Agnete fra Holmegaard*. Fædrelandets ånd fremstilles som en moder og sammenlignes med eller personificeres i Kronprinsesse Marie. Denne hyldest indledes med anrøbelse af uskyldigheden og slutter med tanken om døden. Dog er dette afsnit af digtet noget uklart, så det snarere er *Agnete fra Holmegaard*, der kaster lys over dette, end omvendt.

Det har ikke været meningen at fremstille Baggens forhold til Sophie Ø. som uerotisk. Digtene i *Heideblumen* og *Nyeste blandede Digte* taler for tydelig et sprog dertil. Det der har skullet

fremhæves, er, at dette forhold også har haft en mere almenmenneskelig side, som Baggesen i dette digt har villet give udtryk.

Nu er det imidlertid vanskeligt i et menneskesind at holde erotiske og andre følelser over for en person adskilte. Digtet frembyder da også et interessant eksempel på, hvorledes forsøget herpå har spillet digteren et puds. I temaet moder og datter måtte selv sagt den erotiske tone være bandlyst. Til gengæld er så naturen gået digteren over optugtelsen andetsteds, nemlig i havmandens frieri. At Baggesen her afviger fra folkevisen og til forbillede tager Johs. Ewalds Liden Gunver, der er stærkt erotisk, har sin psykologiske forklaring i, at situationen her, en mand der dukker op fra det fremmede og gør kur til en ung kvinde, for levende har mindet digteren om en personlig oplevelse i det foregående år. Skyldes det også denne erindring, at Baggesen lader Agnete være gift? Baggesen er her ved at falde ud af rollen både ved skildringens bredde og ved sit ordvalg. Folkevisen om „Agnete og Havmanden“ er fåmælt og uerotisk. Det erotiske indslag på dette sted stemmer desuden dårligt med digtets idé.

III

Sammensmeltningen af Danmark og Sophie Ørsted i et enkeltbillede, som digteren anskuede i farens stund, opløstes igen i dets to bestanddele. Kærligheden til fædrelandet affødte Baggestens (Knud Sjællandsfars) sømandssange. Forelskelsen i Sophie Ørsted skildres i Nyeste blandede Digte.

Både *Heideblumen* og *Nyeste bl. Digte* bærer årstallet 1808. Tonen i de digte, der er helliget Sophie Ø., tyder dog på, at der må ligge nogen tid mellem de to samlinger. Dette kan også godtgøres ad anden vej.

Heideblumen averteredes første gang til salg i adresseavisen for 16. januar 1808, men i et brev fra november foregående år til Øhlenschlägers fader nævner Baggesen, at samlingen allerede skulde være udkommet. Endelig skriver han i det tidligere citerede brev til Fru v. Haller (fra 17. sept.), at han straks efter sin tilbagekomst til Paris (o: d. 23. juli 1807) har sendt manuskriptet til „Die Heideblumen“ til forlæggeren. Tilegnelsesdigtet er som tidligere nævnt skrevet i Amsterdam d. 16. juli. Samtlige digte til Lilia (o: Sophie Ø.) er da sandsynligvis blevet til på rejsen under indtrykket af den bevægede Afsked. Deraf forklares deres overspændte tone.

Hvornår på året 1808 *Nyeste bl. Digte* er udkommet, er det ikke lykkedes at konstatere. Tonen i Sophie Ø.-digtene er mere elegisk. Dette kan skyldes indtrykket af de begivenheder, Baggesen senere havde oplevet, men det kan også skyldes en afkøling af venskabet. Ja, det sidste digt i rækken, *Urians sang ved Trommen*, kunde endogså tyde på, at der var indtrådt et afgjort brud, der har bragt Baggesen til fortvivelse. Digtene er i rækkefølge følgende: *Hytten*, *Samklang*, *Den dobbelte Brystnaal*, *Agnete fra Holmegaard*, *Jomfru Elses Vise*, *Urians Sang ved Trommen* (samlingen indeholder flere andre digte, mest af ældre dato). Her ser vi, at Baggesens følelser for Sophie Ø. har rummet flere afskygninger. Ja disse digte giver i små kapitler hele forholdets forløb fra begyndelse til ende: Søskendesamværet (*Hytten*, der er uerotisk), den betagende forelskelse (*Samklang*), kurmageriet (*Den dobbelte Brystnaal*), den moderlige veninde (*Agnete fra Holmegaard*), adskillelsen (*Jomfru Elses Vise*), bitterheden og sorgen (*Urians Sang*).

Hvad der har givet anledning til et brud mellem Baggesen og Sophie Ørsted, ved vi intet sikkert om. Heller ikke ved vi, hvornår det fandt sted. Noget tyder på, at det er sket i løbet af året 1808. *Nyeste bl. Digte* blev i hvert fald Baggesens digteriske afslutning på dette venskab.

Han havde håbet på en forsoning. Da han atter vendte hjem til Danmark i 1811, ilede han ud til det Ørstedeske hjem, men da Sophie Ørsted så ham, vendte hun ham ryggen, bleg som et genfærd. Han følte sig „som truffen af lynild og led usigeligt“.

Sophie Ørsted havde betydet meget for Baggesen. Hvad Sophie Haller havde været for ham i ungdommen, syntes Sophie Ø. at skulle blive for den modne mand, en åndsbeslægtet veninde, hos hvem hans sjæl kunde finde forståelse. Derfor ramte afvisningen ham hårdt og har gjort ham bitter.

Der tales for tiden i den moderne psykologi så meget om „komplekser“ σ : fortrængte følelser, der giver sig et eller andet sygeligt udslag. Baggesens senere desparate angreb på Øhlenschläger har måske deres psykologiske grundlag i hans forsmåede følelser for dennes søster, Sophie Ørsted.

FRA SPROG OG LITTERATUR

H. C. ANDERSEN'S SPROG.

Studier over H. C. Andersen's Sprog af Anker Jensen, Carl Nielsens Forlag. Haderslev, 1929.

Lektor Anker Jensen udsendte sidste Efteraar et stateligt Værk: „Studier over H. C. Andersen's Sprog“.

Der er paa Forhaand al Grund til at hilse en saadan Undersøgelse med Glæde; thi det vil vides, at Savnet af syntaktiske og stilistiske Undersøgelser saavel af almindelig som af speciel Karakter er et af de føleligste indenfor den danske Filologi: den der vil skrive en historisk eller systematisk Oversigt, maa selv møjsommeligt samle sit Materiale ved Enkeltundersøgelser, og vil man som Anker Jensen undersøge et begrænset Omraade, finder man ikke paa hjemlig Grund noget System af Definitioner og Principper at gaa ud fra, lige saa lidt som man har noget Sammenligningsmateriale fra andre Undersøgelser.

Det vil derfor, naar man tager en Bog som Anker Jensens i Haanden, nok saa meget være Problemstillingen som de eventuelle Resultater, der tildrager sig Interessen.

En Redegørelse for Undersøgelsens Genstand, Maal og Fremgangsmaade venter man at finde i Forordet, men heri skuffes man væsentligt; efter en ikke synderlig interessant eller velmotiveret Vurdering af Andersens Produktion finder man blot disse Ord som en Art Program:

„Den følgende fremstilling tilsigter: at give et tværsnit af områder af det danske sprog, videnskabeligt fremstillet og æstetisk vurderet, på grundlag af den store prosaforfatters værker“.

Dette Program giver af positive Oplysninger kun den unægteligt overraskende: at Undersøgelsens egentlige Genstand ikke er H. C. A., men „vigtige Omraader af det danske Sprog“; noget mere Besked giver Registret, hvoraf det fremgaar, at Undersøgelsen falder i to Rækker, af hvilken den ene lægger Synsmaader til Grund, der nærmest hører under Stilistikken, mens den anden opererer med de traditionelle syntaktiske Termini; Slutningen endelig forsøger — uden iøvrigt at sammenfatte Undersøgelsens Resultat — at anbringe Andersens Sprog i en almindeligere historisk og systematisk Sammenhæng.

Da den mikkelsenske Syntax og dens iøjnefaldende Mangler vil være de fleste vel kendte, skal vi henvende Opmærksomheden særlig paa den „stilistiske“ Del af Bogen.

Der vil her være Mulighed for to Hovedarter af Analyse: Lettest

vil det være at overtage et System af Definitioner fra et af den europæiske Stilistiks Hovedværker som R. Meyers Deutsche Stilistik, Albalats franske Arbejder, Bains og andres engelske: herved lettes Formuleringen for Forfatteren, og Læseren faar nogenlunde bekendte Begreber at operere med; men gennemgaar man en righoldig og mangeartet Produktion som Andersens blot ved at fylde sine „Rubrikker“ med det Eksempelstof, der frembyder sig, vil de egentlige Ejendommeligheder let komme til at staa i Skygge for Mængden af de Kategorier, som vel kan exemplificeres fra A.s Sprog, men som er af uvæsentlig Art.

Denne Fremgangsmaade har Anker Jensen (hvem man ikke kan beskyldte for ostentativ Prangen med Henvisninger til Faglitteratur) ikke benyttet; han har valgt en anden, hvor man ikke gaar ud fra et apriorisk System af Definitioner, men hvor man prøver ud af selve Materialet at finde Lovene for dets specifikke Struktur; man udskriver, hvad der for ens umiddelbare Følelse frembyder sig som typisk eller ejendommeligt, sammenstiller saa Materialet i store Grupper med Underafdelinger og former paa Grundlag af denne Opstilling sine Definitioner og Karakteristikker; man begynder altsaa med en ræsonnerende Materialsamling og hæver sig derfra til almindelige Synspunkter. Det vil indses, at denne Fremgangsmaade stiller overordentlige Krav til Forskerens kritiske Sans, hans Evne til at skille væsentligt fra uvæsentligt, til at danne klare og prægnante Definitioner, men at hans Resultater (hvis disse Krav virkelig opfyldes), vil kunne faa langt større Betydning baade for Udformningen af Stilistikens Metode i Almindelighed og for Forstaaelsen af den behandlede Skribents litterære Fysiognomi.

Anker Jensens Undersøgelse, der — som nævnt — i mange Henseender er et Pionerarbejde, giver ikke et saadant Udbytte, hverken for Stilistikken eller for Andersen-Forskningen; men den leverer et fyldigt og interessant Materiale, ordnet efter Synspunkter, hvis Frugtbarhed vel kan omdisputeres, men som dog gør Stoffet tilgængeligt for andre Forskere.¹

Der er i Værket mange Beviser paa, at Forfatteren har forstaaet, at en stilistisk Karakteristik kræver baade en Sammenligning med det nærmeste litterære Milieu og en Konstatering af Ligheder og Forskelle mellem det behandlede Forfatterskabs genremæssige og kronologiske Grupper; men til alt Uheld er ingen af disse Veje gaaet til Ende.

Til Præcisering af Andersens Stilling i Forhold til andre Skribenter, er der tilvejebragt et rigt Materiale fra Forfatterens øjensynligt omfattende Excerptsamlinger, der vidner om alsidig Læsning og om udviklet Sans for Nuancer i det sproglige Udtryk, men samtidigt røber svigtende Blik for Problemerkens Brændpunkter. Eksempler paa almindelige Konstruktioner, hvortil der næppe knytter sig nogen Interesse, opdynges i Hobevis,

¹ I denne Sammenhæng maa man beklage, at ikke flere af Citaterne er forsynet med Henvisning til Findestedet; det er rimeligt, at de er stærkt beskaaret, men netop derfor kræver en rigtig Bedømmelse ofte, at Sammenhængen efterses, og denne Kontrol unddrager Hovedparten af Materialet sig.

og ofte gaar Forfatteren over Bækken for at hente Vand ved langvejs fra at hente Paralleler til Udtryk, vi bruger hver eneste Dag, særlig gælder det de talrige Eksempler fra — Cæsar!, der til liden Glæde for Læseren og til ingen Gavn for Videnskaben idelig dukker op som hin berømmelige Konges Hovede hos Dickens. Derimod findes der ingen gennemført Sammenligning mellem Andersens og hans samtidiges Udnyttelse af de stilistiske Muligheder (end sige en Fastsættelse af hvad Andersen her har lært af (eller „laant“ fra andre),¹ skønt der Gang paa Gang var Lejlighed til en saadan (f. Eks. ved Omtalen af Andersens Brug af sammensatte Adjektiver, hvor en Jævnførelse med Hauch (se f. Eks. Agnes's Sang af „Hamadryaden“) og Aarestrup vilde vise Andersens Underlegenhed i denne Form).

En udtømmende Behandling af dette Emne vilde imidlertid næsten give en hel dansk Poetik, og en saadan bygges ikke paa een Dag.

Vi vender os derfor til den anden Del af Opgaven, den „indre“ Karakteristik, hvor der findes to Hovedsynspunkter (det genremæssige og det kronologiske) og eet særlig vigtigt Arbejdsmiddel: Studiet af Rettelser i Manuskripter og Udgaver.²

Her er det blevet skæbensvangert, at Undersøgelsen (iflg. Efterskrift) ikke har kunnet profitere af Paul Rubows Bog om Eventyrene, der ved sin paradigmatiske Klarhed og Nøjagtighed i Definition og Klassificering vilde have dannet et usædvanlig paalideligt Grundlag. Jeg skal ikke — hvad der vilde være en let Sag — fra dette overlegent udførte Værk hente Ammunition til en Beskydning af Anker Jensens med saa stor Flid opkastede Befæstning, men blot beklage, at de spredte Bemærkninger om sproglige og stilistiske Forskelle mellem Hovedgrupperne i A.'s Forfatterkab (Roman, Drama, Lyrik, (Rejsebog) og Eventyr) og mellem Underafdelingerne af Eventyrene, ikke er sammenfattet i en almindelig Karakteristik af disse Genrers Stil, samt at Forfatterens Virksomhed ved Standardudgaven af Eventyrene ikke i højere Grad har sat sig Spor i en Undersøgelse af Principperne for Andersens ihærdige og systematiske Arbejde med sit Sprog; her kan Manglen af en „Haandskriftudgave“ (som Litteraturselskabets af Ewald og Aarestrup) samt Forfatterens Bopæl i Haderslev tjene til Undskyldning; men findes der ikke i det trykte Forfatterkab Materiale til at vise karakteristiske Forskelle mellem den unge og den gamle Andersens Udtryksmaade?

Ogsaa til en sidste Form for „intern Karakteristik“ gives der adskillige Bidrag, idet det undersøges, hvilke forskellige (især psykologiske) Virkninger den samme Konstruktion kan have³ (f. Eks. p. 210 ff. om Po-

¹ En metodisk interessant Studie over den stilistiske „Assimilation“ er A. Albalat's „*La formation du Style par l'Assimilation des Auteurs*“. Paris 1929.

² Jfr. herom Albalat: „*Le Travail du Style enseigné par les corrections manuscrites des grands écrivains*“ og Prof. Rubows Oehlenschlägerartikel i forrige Hefte af „Danske Studier“.

³ Jfr. herom: Niels Svanberg: Stilistisk jämførelse. Nysvenska Studier. IX. 61—72.

lysyndeton); men heller ikke her kan Anmelderen finde, at der er arbejdet med tilstrækkelig Stringens; saaledes er Bemærkningerne om den asyndetiske Konstruktion spredt paa de mærkeligste Steder, skønt en samlet Fremstilling af dennes talrige syntaktiske, „logiske“ og stilistiske Funktioner vilde have været overordentlig oplysende.

Medens denne første „Række“ Studier ikke i væsentlig Grad synes at svare til det ovenfor citerede Program, viser Kapiteloverskrifterne i den anden Række en betydelig Overensstemmelse dermed.

Hvis man kort og letfatteligt vil angive dens Indretning, kan man sige, at der til de vigtigste Afsnit i Mikkelsens Ordføjningslære er gjort omfattende Samlinger af Eksempelstof fra A.'s Skrifter, suppleret med tilfældigt valgte Citater fra andre Skribenter, ligesom der til visse Dele af Ordstoffet (særlig Sammensætninger) er samlet Supplementer til de foreliggende Ordbøger.

Her belyses altsaa virkelig efter Planen „vigtige områder af det danske sprog på grundlag af A.'s værk“; men om denne Plans Hensigtsmæssighed kan der være adskilligt at bemærke.

Hvis man opfatter Stilistikken som Studiet af den kunstneriske Udnyttelse af Sprogets Muligheder og som Syntaxens egentlige Genstand betragter de Love eller Tendenser, der konstituerer et vist Sprogtrins almene, fælles Natur (i Henseende til Ordforbindelsen), vil det være klart, at Stilistikken væsentlig maa kræve specielle Undersøgelser og Sammenligninger af den Maade, hvorpaa Sprogformen anvendes hos de enkelte Forfattere eller i de enkelte Værker, mens Sproglæren (og dermed Syntaxen) i egentlig Forstand kun beskæftiger sig med det lokalt og kronologisk afgrænsede Idiom. Derfor kan man vel af Skribenter fra Perioder, hvor Skriftsproget endnu ikke er blevet en Enhed, foretage en rent „sproglig Forfatterbestemmelse“ og saaledes ved Enkeltanalyse af et Værk give nye Bidrag til Tidsrummets Sproglære; hvor det derimod som her drejer sig om en sproglig Enhed som den danske Guldalders Skriftsprog, vil Resultatet af den sproglige Undersøgelse væsentlig blot blive nogle smukke Eksempelsamlinger, der saa at sige giver Ekko af Systemet.

Dog vil en minutøs Undersøgelse ogsaa paa det rent sproglige Omraade kunne finde Ejendommeligheder, der er fremtrædende hos den ene Guldalderskribent men fattes eller kun spiller ringe Rolle hos den anden; dette er Tilfældet, hvor den Talesprogsnorm (evt. Dialekt), der er blevet en Forfatter indpodet under Opvæksten, afviger fra Skriftsprogets; disse Forskelle viser sig tydeligst i Udtalen (hvor Usikkerheden rører sig i Ret-skrivnings-, fejl⁴, „ukorrekte“ Rim o. lign.),¹ er nogenlunde letté at konstatere i Ordforraadet, men vanskelige at faa fat paa i Syntaxen, der mer end noget andet blev avet (ikke mindst ved Latinundervisningen) i Skolen og paavirket af Læsning.

Da Andersen som bekendt havde meget vanskeligt ved at tilegne sig den fornødne „Korrekthed“ i Anvendelsen af Skriftsproget, vilde der her

¹ Jfr. Henrik Ussings Afhandling om Blichers Talesprog *DSt.* 1927. 1 ff. og Ragnv. Iversen om Rim og Udtale hos Henrik Ibsen i *Acta phil. Scand.* III. 136 ff.

være en let Høst at gøre i de rigeligt bevarede og stærkt rettede Manuskripter (i sine første (utrykte) Digte rimer A. saaledes rask væk „døe“ (o: død) paa „Møe“ olgn.); denne Side af Sagen har Anker Jensen imidlertid næsten ikke berørt, og Problemet: hvor fynsk Andersen egentlig er, staar altsaa endnu aabent som en — skulde man tro — kærkommen Opgave for Digterens lokalpatriotiske Landsmænd.

Efter disse vidtløftige principielle Betragtninger skal Anmelderen blot til Illustration omtale nogle tilfældigt valgte Enkeltheder.

Straks første Kapitel „Ord“ er typisk ved sin Inddeling: 1. Dejlighed. 2. Barnlige Ord. 3. Folkelige Ord. 4. Flere Ord (den nøjagtige Betydning af denne Overskrift er ikke klar: af en Bemærkning p. 371 synes det at fremgaa, at Betydningen er: „Flere Ord (Epitheta) anvendt om samme Ting“), som man ser: ganske inkommensurable Kategorier og dog Klasser der omfatter netop 3 af de vigtigste Ordgrupper hos H. C. A.; som Korrelat til „Dejlighed“ maatte en systematisk Opstilling kræve en Inddeling af Ordstoffet i vigtige Betydningsgrupper, mens til Gengæld det „barnlige“ og det „folkelige“ Element i A.'s Sprog maatte belyses ud fra samtlige verbale og flexiviske, syntaktiske og stilistiske Ejendommeligheder, og ikke blot ved Ordstoffet.

Afsnittet om folkeligt Sprog indeholder en Række værdifulde Iagttagelser, som man gerne havde set behandlet lidt udførligere. Det er rigtigt, at det hørte med til A.'s Forfængelighed, at han vilde beherske den paa Parnasset gældende Udtryksmaade, og at hans Almuenatur her ofte viser sig i en konventionel, banal Efterligning af „Mønstrenes“ Skrivemaade, og det er et væsentligt Moment til Karakteristik af hans „folkelige“ Stil, at dens værste Fristelse er at henfalde i det sødlandt rørende, mens den aldrig bliver grov og yderst sjælden plat;¹ man kan deri se en stilistisk Parallel til det af Prof. Rubow paaviste Forhold, at Andersen „lempeligt skubber Fablicauerne fra Krostuen ind i Barnekammeret; Andersen befandt sig inderligt uvel paa et Karlekammer.

En sand Guldgrube af stilistisk Materiale rummer de to fyldige Kapitler om Gentagelse, og mange gode Sammenstillinger og Forklaringer har Forfatteren knyttet hertil; saaledes er der ved Paavisning af A.'s overdrevne Brug af den „udvidede Gentagelse“ (jfr. „Kay, lille Kay“ o. s. v.) givet et yderst betydningsfuldt Karakteristikon paa hans Stil; men netop her er de systematiske Mangler saa iøjnefaldende, at Læseren Gang paa Gang fristes til at lægge en sidste ordnende Haand paa Værket, tilføje en Definition, der næsten former sig af sig selv, adskille et Par karakteristiske Citater, der har indgaaet en Mesalliance, kort sagt: til at gøre en let Høst af den Sæd, Forfatteren med saa megen Flid har saaet. Naar man f. Eks. har nævnt Forbindelser som „han søgte og søgte“ „voxte og voxte“, kan man ikke som „Tilfælde af en nogen anden Art“ (dette er et Yndlingsudtryk hos Forf.) anføre en Figur som „Foraaret kom, Rejselysten kom“: det første Exempel er en følelsesbetonet, „illustrerende“

¹ Mon noget lignende ikke skulde gælde om Forholdet ml. A.'s Lyrik og den senere „folkelige“ Vise?

Gentagelse, et saare primitivt Sprogfænomen, det sidste er en kombineret stilistisk Figur, der langt fra (som det siges) er tom og tilfældig, men som netop ved sin kunstfulde asyndetiske Parallellisme (om egentlig „Gentagelse“ er her slet ikke Tale) antyder et Aarsagsforhold, der ved Konstruktionens ubestemte Karakter angives som noget selvfølgeligt. Perioden er altsaa ikke parallel med et „de yndige Blomster kom, de kviddrende Fugle kom“ men betyder „Foraaret kom og dermed — naturligvis — Rejselysten.“ — Gentagelse i egentlig Forstand er ej heller Genoptagelse af en Replik efter „inquit“ — det er kun en teknisk eller praktisk Fremgangsmaade, der skal forebygge, at Tilhørerne taber Traaden — men det er fint bemærket, at Andersen har udvidet dette tekniske „Fif“ til et sindrigt udtænkt Led i Eventyrets Organisme, der altid viser sig at være udviklet efter dets egne Naturlove (se de noget lakoniske Bemærkninger p. 33).

I det femte Kapitel med den ejendommelige Titel „Skjult Energi“ er Opfattelsen af de herhen hørende Fænomer blevet noget skæv, fordi der ikke er taget Hensyn til Stilens afgjort mundtlige Karakter; det er Tilfældet med Omtalen af det hos Andersen paa næsten hver Side forekommende Fænomen, som man kunde kalde Substantivets Superlativ, og som bestaar i at man for at betegne, at noget er tilstede i allerhøjeste Grad eller alleregentligste Forstand, i Stedet for et Epitheton (der føles alt for indskrænkende) udtaler Substantivet med en tydelig Modulation af Talens Styrke, Tonehøjde og Tempo, eventuelt ledsaget af Minespil eller Gestus.

Selv om man saaledes ikke kan bifalde Anlægget af denne Række Studier, findes der dog heri en stor Rigdom af Materiale og mange Bemærkninger, der bidrager til større Forstaaelse af Digteren og hans Modersmaal eller ægger til Modsigelse og videre Tænkning; at komme nærmere ind paa Enkeltheder vilde imidlertid føre alt for vidt.

En sidste alvorlig Anke maa rettes mod Bogens Stil; at den ikke er elegant kan tilgives, men den mangler i høj Grad Præcision og henfalder paa upassende Steder til pathetiske Vendinger, som hvor der i Anledning af et yderst ubetydeligt Ordskifte i en af Hostrups Komedier deklameres: „her er det den bitre alvor: sandheden vrides ud af løgnens favntag“.

Med alle sine Mangler er Bogen dog læseværdig og nyttig for alle, der sysler med dansk Sprog, læseværdig, fordi den stadig opfordrer til selvstændig Medarbejden fra Læserens Side, nyttig, fordi man her vil kunne finde et rigt Exempelstof til Jævnførelse ved lignende Undersøgelser; hver Side i den store Bog viser os, at dens Forfatter er en sand Elsker og Kender af vort Sprog og vor skønne Litteratur.

Paul Diderichsen.

FESTSKRIFT TIL OTTO JESPERSEN.

A Grammatical Miscellany offered to Otto Jespersen on his 70. birthday.
Kbh. 1930, Levin & Munksgaard.

Af dette store festskrift (464 sider) er der flere afsnit, som ligger indenfor Danske Studiers område. Det første (s. 1—68) handler nok om oldengelske ord, men da forholdene i oldengelsk ikke er så forskellige fra de gammeldanske, og da oldengelsk har nær berøring med nordisk på mere end én måde, kommer det også os ved. Allen Mawers påvisning af, at personers tilnavne er en værdifuld kilde til oplysning om ords eksistens, undertiden 500 år før de forekommer i litteraturen, er for os i og for sig ikke noget nyt (se f. eks. *DSt.* 1927 s. 77), men det er godt altid at huske den sandhed. Jeg nævner f. eks., at dyrenavnet *hikernæ* (egern), fuglenavnet *ærtling* (krikand), og fiskenavnet *fiersong* (fjæsing) findes som tilnavn (henholdsvis i Næstved, Ribe og Lunds nekrologier); *ærtling* kendes overhovedet ikke fra noget andet sted. Eilert Ekwalls undersøgelse af, hvor længe man talte skandinavisk i England fører ikke til noget bestemt resultat, men viser dog at skandinavisk sprog i krogene må have holdt sig noget ind i det 11. årh. Alois Brandl påviser, at Skjolds formodede fader *Sceaf* er meget tvivlsom og vist skyldes en senere tids misforståelse. R. E. Zachrisson finder i en række flere gange fremdragne navne ikke trolden *Grendel* men et oldengelsk ord for 'sump', som måske netop har givet trolden sit navn. Og endelig viser Holger Pedersen, at oldeng. *fámne* 'kvinde' (fris. *fomme* osv.) ikke, som Lyngby formodede, er lån fra lat. *femina*, men i slægt med gr. *poimén* 'hyrde', og altså opr. betyder 'hyrdepige'; for øvrigt er de almindelige betragtninger over betydningsovergange, hvormed han grunder denne forklaring, i høj grad værd at lægge sig på sinde.

Det næste afsnit, som vedrører os, er s. 275—317, som behandler grammatiske spørgsmål i almindelighed. Her har vi først hollænderen A. E. H. Swaens stykke om elliptisk genitiv (*hos min onkels, Mette Smeds*), selv om eksempelstoffet væsentlig er hentet fra græsk, hollandsk og frisisk. Amerikaneren J. M. Manly påpeger, at et barns nærmeste omgang er de jævnaldrende og kun lidt ældre børn, og at dette vil lette forandringer i sproget deres vej; det må dog påpeges, at dette er et moderne forhold (som hænger sammen med nytidens skolevæsen), og at forholdene for ikke lang tid siden var helt anderledes, hvad forf. ikke synes at være opmærksom på. Danskerne Viggo Brøndal og L. L. Hammerich behandler teoretisk-grammatiske spørgsmål, Brøndal spørgsmålet om grammatikkens system (vist som forløber for den teoretiske syntaks, der skal være en fortsættelse af forf.s stærkt spekulative bog „Ordklasserne“ fra 1828), og Hammerich, i nær tilslutning til Otto Jespersen, spørgsmålet om sætningens bygning.

I en længere afhandling, „Principes de l'écriture“ (s. 345—361) fører J. A. Lundell et kraftigt forsvar for den lydskrift, han har skabt til brug for sit tidsskrift „Svenska Landsmål“, samtidig med at han søger at finde regler for en forstandig praktisk retskrivning.

Endelig er der et afsnit (s. 367—385), som direkte angår det danske sprog. Verner Dahlerup giver en lille oversigt over „Fremmede folkenavne som slægtsnavne i Danmark“. Der er taget et og andet med, som er meget tvivlsomt. Således henføres straks i begyndelsen navnene *Halling* og *Blegind* til Halland og Bleking. Der er dog større sandsynlighed for, at de hører til den store gruppe danske slægtsnavne, der oprindeligt er landsbynavne (ofte med „dekorativ ortografi“ som *Zeuthen*, *Schierring*, *Dahlerup*); *Marcker* henføres til et af de tyske markgrevskeber, men den kendteste bærer af navnet var en bornholmer (Marker = Marie kirke). Slægtsnavnet *Kehlet*, som henføres til en tysk by (hvilken?), skal stamme fra den sønderjyske landsby *Keldet* ved Haderslev. På den anden side mangler navne som *Arctander* (o: Nordmand), *Færing*, *Lefolii* (Livonius) og *le Normand*. I slutningen findes nogle interessante bemærkninger om fremmedkoloniens indflydelse på enkelte steders sprogform. Et par syntaktiske enkeltspørgsmål (sætningskløvning og modusforskydning) behandler Johs. Brøndum-Nielsen („Om nogle „episke Love““), og Kr. Nyrop gennemgår grundigt de få ord, som dansk ad omveje har fået fra portugisisk.

Endelig må vi ikke glemme den store Jespersen-bibliografi, som C. A. Bodelsen har udarbejdet, og som bl. a. viser, hvor meget Jespersen har virket også indenfor vor æmnekreds.

Marius Kristensen.

LUDVIG BØDTCHERS VERSEMAAL.

Er der nogen, dansk Versdigtning staar i Gæld til, er det Oehlen-schläger. De fleste af hans samtidige og Efterfølgere arbejder videre med Strofer, som han har indført og tildannet. Alene Ludvig Bødtcher skabte — mente man — i „Mødet med Bacchus“ noget selv.

I sin Afhandling om denne Digter skildrer Brandes det Indtryk, som det lille Mesterværk gjorde paa ham, da han første Gang hørte det. En havde grebet en Bog. „Og da han læste denne Strofe:

Han sænkede Pokalen —
Der kom en Ildkaskade,
En Brusen som i Blade
Og saa en Duft af Vin,
Der fyldte Klippesalen
Med Roser og Jasmin.

blev der raabt Bravo og klappet i Hænderne. Det yndige og af Bødtcher selv opfundne Metrum tog dem iblandt os med Storm, der i Poesien fremfor Alt satte Pris paa Formens Skønhed og Versenes Velklang . . . .“ Og senere siger han om Strofen: „Den findes ingensteds i dansk Poesi og saavidt jeg ved heller ikke i den tyske.“

Vilhelm Andersen mener, at Metret er dannet over Aarestrups Trejambe (med kvindelige Udgange), idet Bødtcher skulde have øget den med to Linier, fjerde og sjette, dannet som de andre, men med mandlig Udgang. Dette forklarer imidlertid ikke Rimbygningen — og nu staar der Side 193 i Carl Bernhards Samlede Noveller og Fortællinger 3. Bind (1856) følgende:

„Det var næsten Skumring, Straatagene og Træerne smeltede sammen, Koen havde lagt sig ned paa Engen, og kun af den hvide Blis i Panden kunde hun see, at den vendte Hovedet imod hende; langt borte lød et Valdhorn, som sang den smukke Melodi af Weyse til Romancen:

De klare Bølger rulled'
 Mod dunkle Aftenstund,
 Det var saa tyst i Dalen,
 Høit fløited Nattergalen,
 Dens rene Toner lulled'
 Mig ind i Søvnens Blund.“

Her er vi Bødtcher saa nær, som man kan komme det: 6 Linier, kvindelige Rim i første og femte, kvindelige Rim i to paa hinanden følgende og to adskilte mandlige (abccab). Blot en lille Forandring, og vi er i „Mødet med Bacchus“:

De klare Bølger rulled',
 Det var saa tyst i Dalen,
 Høit fløited Nattergalen
 I dunkle Aftenstund,
 Dens rene Toner lulled'
 Mig ind i Søvnens Blund.

Her er Rimbygningen ganske som i den af Brandes citerede Strofe (abbcae). Pet var altsaa skrevet i Dansk før Bødtcher, kun Prikken havde manglet.

Af Carl Bernhardtts Novelle synes det af fremgaa, at Romancen har været ret almindelig. Ydermere er Teksten af Oehlenschläger („i Sove-drikken“) — saa det er sandsynligt, at Bødtcher har kendt den. Dermed skal dog ikke være sagt, at han bevidst har benyttet den; den kan have skjult sig i hans Sind og ligget der, til han fik Brug for den.

Ogsaa indholdsmæssigt kan noget i Romancen pege frem mod „Mødet med Bacchus“, nemlig denne Strofe:

Da drømte jeg at skue
 For mig en Yngling staa,
 Hans brune Lokker bølged,
 Hans Aasyn ei de dølged,
 I Solens Rosenlue
 Han monne Lyren slaa.

Drømmebilledet af denne „guddommelige Yngling“ kan have fulgt Bødtcher til Italien og Indtryk og Minder fra dette Land vækket ham til Virkelighed:

Da skued jeg bedøvet
Til Ynglingen med Smilet, —
Han stolt paa Thyrsus hviled,
Hans Blikke vakte Gys; —
Jeg tumlede i Støvet
Og stammed: „Dionys.“

„Sovedrikken“ er bearbejdet „efter Bretznerns tyske Original“. Det er altsaa ikke umuligt, at Strofen lader sig føre tilbage til tysk Poesi. Men dette har jeg ikke haft Lejlighed til at undersøge. Og naar alt kommer til alt, har Oehlenschlägers Romance været baaret af Weyses Musik, men Bødtchers lille Kunstværk hviler ganske i sig selv. Kun hos ham er Form og Indhold blevet et udsøgt Hele.

Olaf Hansen.

Tillæg.

Oehlenschlägers Syngespil er i det hele kun en Bearbejdelse af C. F. Bretznerns „Der Schlaftrunk“. Dette gælder ogsaa Charlottes Sang: „De klare Bølger rulled“, men Oehlenschläger har dog forbedret Verse-maalet, som man vil se ved en Sammenstilling af det Vers, der staar Bødtchers nærmest:

BRETZNER:

Ach! da erschien im Traume
Ein Jüngling hold und schön;
Auf seinen Rosenwangen,
Glüht Sehnsucht und Verlangen;
Mit schüchternem Erröthen,
Ergriff er meine Hand.

OEHLENSCHLÄGER:

Da drømte jeg at skue
en Yngling for mig staae;
hans brune Lokker bølged,
hans Aasyn ei de dølged;
i Solens Rosenlue,
han monne Lyren slaae.

Der er unægtelig stærkere Farver hos Oehlenschläger, og de to rimløse Linier har faaet Rim (dette gælder alle 4 Vers). Hvor nær de tyske og danske Vers i Form staar hinanden, kan dog kun det danske tænkes som Forbillede for „Mødet med Bacchus“.

M. Kr.

KAVRING.

Om Ordet *Kavring* skriver Georg Sarauw i sin Artikel om slaviske Laaneord i Dansk følgende: Et slavisk Laaneord har vi ganske sikkert ogsaa i *Kavring*: Tvebak, rundt Brød. Etymologien *Kav* (Kage) + *Ring* synes usandsynlig, det er russ. *kovriga* rundt Brød der ligger til Grund

for det nordiske Ord (DSt. 1930 p. 58 f.). At *Kavring* er sammensat af *Kage* og *Ring* opgives i Ordbog over det danske Sprog (X. Bind). I Falk og Torps etymologiske Ordbog gives den af Sarauw nævnte Forklaring (Ordet indkommet i Dansk ca. 1500). I Hellquists svenske etymologiske Ordbog optages Falk og Torps Laaneordsforklaring. Om dette Ord, der kun kendes fra Dansk (derfra laant til Norsk og Svensk), er der altsaa ikke Enighed. Jeg skal ikke her komme ind paa det etymologiske Forhold, men jeg vil blot gøre opmærksom paa, at den kendte svenske Stednavneforsker Jöran Sahlgren har givet en helt anden og særdeles interessant Forklaring i Afhandlingen „Nordiska ordstudier“ (i Arkiv f. nord. Filologi XLIV, 1928, Afsnit 4). Ordet forklares her som ægte nordisk, Sahlgren opstiller en Grundform *kaghuring > *kaghring* > *Kavring*; dette Ord sættes sammen med det fra Vestnordisk velkendte Ord *kogurr*, som vi møder i *kogursveimn* (= lille Dreng). Grundbetydningen af *kogurr* skal være noget klumpet. Interesserede henvises til Sahlgrens Redegørelse (for Betydningsudviklingen og Udbredelsen). I andet Bind af det store Værk „Det svenska ordförrådets ålder och ursprung“ henviser Hellquist til Sahlgren (p. 548) uden dog at tage Stilling til Etymologien. Hvad siger Etymologerne, kan Ordet oplyses yderligere?

Harry Andersen.

HR. IVAN LØVERIDDER.

Om hovedhåndskriftet af de danske romantiske digte fra middelalderen, *Stockh. K. 47*, har Brandt allerede udtalt, at det er skrevet „af forskellige, men dog temmelig ensartede Hænder“ (Romant. Digt. III s. 296), og at det har sin selvstændige værdi ved „adskillige Læsemåder, der enten stammer fra den danske Oversætters fri Behandling eller fra en bedre Text end den i de fire bevarede [svenske] Håndskrifter“, medens den ældre danske Ivan-afskrift (*Sth. K. 4*) i reglen „ligger nærmere den ældste svenske Afskrift“ og har „bevaret en stor Del ældre Former, eller i det mindste Former, der ligge den svenske Original nærmere“ (sst. s. 307—308).

Disse to forhold er genstand for en nøjere omtale og påvisning i Erik Noreen: *Studier rörande Eufemiavisorna III*. (Upps. Hum. Vetenskapssällsk. skr. 26,1). I virkeligheden er *Ivan F* (K. 47) af den største tekstkritiske værdi, fordi denne tekst hører til en anden og oprindeligere tekstklasse end alle de svenske (*A-D*) og K. 4 (*E*), som har fælles huller i teksten, hvad man kan se ved en sammenligning med de norske og franske originaler. Også i en anden henseende, som Brandt antyder, er der forskel på de danske tekster, idet *E* er en temmelig slavisk fordanskning af en tekst, som står de svenske *ABC* nær og også er ret nær i slægt med svensk *D*, medens *F* er en ret fri omdigtning af en betydelig fuld-stændigere tekst end de andres grundform.

Som følge heraf har *F* den største betydning, når det gælder at fastslå den oprindelige digtnings omfang, medens den er mindre brugelig til at fastslå ordlyden, fordi den ofte i enkelthederne er omdigtet af en

særdeles dygtig bearbejder. Og her er det, vi fra dansk side skal være opmærksomme; Brandts antydninger kunde vi overse, men hos Erik Noreen er det sagt så tydeligt, at det ikke kan overses: *E* giver i virkeligheden ingen oplysning om dansk ordbrug og sætningsbygning, da den er så afhængig af sin svenske forskrift, medens i *F* (og det gælder vist hele håndskriftet, ialtfald) alle Eufemiaserne er så frit behandlede, at de virkelig er danske i udtrykkene. Man kan ikke undgå ved læsningen af dem gang på gang at blive slået af ligheden i udtryksmåde med de danske folkeviser. Om *E* er en ældre fordanskning end *F*, er tvivlsomt, selv om håndskriftet nok er et halvt hundrede år ældre, da de begge synes at være afskrifter af ældre danske håndskrifter. Der har for øvrigt været en tredje dansk form af Ivan, som har tilhørt Fr. Rostgaard (Romant. Digtn. III s. 307, E. Noreen s. 7) og skal være kommen til ham fra Peder Syv. Det må være den, Syv citerer i noterne til Kragemålet (Kæmpev. 4. part nr. 5) v. 29:

Han ropte fasth og bad them hæthe,
Hvadh giør i nu undhe væthe.

Citatet stemmer hværken med *F* (3566—67) eller *E* (3156—57), eller sv. *A-C*, men derimod med sv. *D* (*øpte* for *ropte*, *i onde* for *undhe*). Rimeligvis har dette da været endnu en uafhængig fordanskning, og det er så meget mere beklageligt, at den er forsvunden.

En følge af de to danske formers vidt forskellige forhold til den svenske tekst er også, at man ikke ved sammenligning mellem dem kan påvise ordforrådets udvikling i dansk, således som man kan ved sammenligning mellem håndskriftet og Christiern Pedersens udgave af Karl Magnus' krønike.

Men også Brandts bemærkning om de forskellige skrivere præciserer Erik Noreen, idet han fastslår et skrifterskifte i Ivan *F* v. 2779 efter ordet *fødder*. De mest fremtrædende træk ved den ny hånd er dels en langt stærkere brug af *æ*, dels at der hyppigt sættes to prikker over *y*, medens første hånd kun sætter én prik (og noget mindre hyppigt). Men foruden disse to af Noreen fremhævede træk er der andre, som man ved nærmere betragtning ser.

Anden hånd har ofte *æ* > *i* foran *nn* (*nå*) i *kinneæ* kende, *hinneæ* hende, *hinder* hænder, medens første hånd har *kienne*, *henne*, *hender*. Dette svarer sikkert til en virkelig udtaleforskel, som også kendes i jysk endnu. — I første hånd kan findes *ie* efter *l*: *lied* vej, *lieg* leg, medens anden hånd her kun har *e*, ligesom i *se* og *bed* ventede (1. hd. også *sie*, *bied*). Anden hd. skriver ofte *ap* for *op*, hvad 1. hd. ikke kender. Til *rene*, *suenne* i 1. hd. svarer *ræneæ*, *swæneæ* i 2. hd. 1. hd. har *bodh* bud, 2. hd. *bwdh*. 1. hd. har især i begyndelsen *effter* tilbage, atter (sidste gang v. 1057), et par gange *acter* (764) *akter* (2002) ved siden af *affter* (første gang 852), som er enerådende i 2. hd. Formerne *fielð* faldt, *selvæ* selv er enerådende i 1. hd. medens *feld*, *sielff* er de almindeligste i 2. hd. De omlydte nutidsformer *feer* får (1259), *giør* går (1889), *steer* står (2379) findes ikke i 2. hd., selv om de rimer med *-ær*.

Dette turde være tilstrækkeligt til at bevise, at Noreen har ret i sin påstand om de to skrivere. Men ellers må det siges, at deres sprogform i høj grad ligner hinanden. Jyske former, der er fælles for dem, er f. eks. *hende* hængte (188, 412): *trændes* trængtes (5474); *nagen* nogen (2210 ofl.: 4678); *seye* sige (19,33 ofl.: 2820, 2904 ofl.); *heller* eller (1113, 1484 ofl.: 3015, 3287 ofl.); *bowe* bue (2193, 2196); *stowe* stue (4204); *hoff* hu, sind (509 ofl.): *how* 4506; *løwner* løgner (2128): *løwen* løgn (3571); *tøff* tøj (647: 3377); *øwen* øjne (272 ofl.: 3955 ofl.); *nøwes* nøjes (2655: 5899, 5915) ofl. på *øw*-; *anten* en af to (475 ofl.: 5579 ofl.); *aller* aldrig (496 ofl.: 4673 ofl.); *fram* frem (3 ofl.: 2824 ofl.). — Endvidere *slegie* hammer (282), *lenkier* lænker (364), *dragien* (2714): *legier* læger (3941, 5987).

Det må siges, at det viser sig, at håndskriftet, trods Brandts gode udgave, trænger til en ny undersøgelse fra dansk side. Brandt har f. eks. ikke skelnet mellem *y* med og uden prikker. I håndskriftet Gl. kgl. Saml. 1551, 4to (Povl Helgesens notebog) finder vi en brug af sådanne prikker, som ikke er betydningsløs. Vi finder f. eks. i den salme, som er aftrykt hos Brandt og Helweg, Den d. Psalmedigtning I s. XXIV, *y* med prikker i ordene *y* i, *fyre* fejre, *blyd* blid, *syn* sin, *dyn* din, *wy* vi, *pryss* pris, *sydhen* siden, *mynde* minde, *pyge* pige, men uden prikker i *synd*, *lystig*, *kysk*, *frygte*, *hyllist*. Der kan her ikke være tvivl om, at *y* med prikker er *i* medens *y* uden prikker er *y*. Ser vi på de første sider af 2. hd. i Ivan finder vi prikker dels over *y* i forb. *ey*, dels i *myynnæ* mindre, *myn* min, *myt* mit, *myst* mistet, *thy* thi, *thye* tie, *Yvan*, men ikke i *fyrstæ* første, *bryni* brynje, *bryst*, *byries* begynder, *nyy*, *fly*, *myste* mistede, *hywelligh* højlig, *lydde* hørte, *lystær*. Skønt det ikke er så gennemført (*myste*, også *myn* forekommer uden prikker, og enkelte gange, som i *nydæ*, findes prikker over sikkert *y*), er det dog tydeligt, at prikkerne ikke står uden formål. Det vil være nødvendigt at undersøge dette forhold nærmere også for andre håndskrifter, da det godt kan have betydning for bestemmelsen af lydformen.

Marius Kristensen.

KULTUR OG FOLKEMINDER

GILGAMESH I VERDENSLITTERATUREN.

Det andet Bind af den tyske Assyriolog Professor P. Jensens Værk „Das Gilgamesch-Epos in der Weltliteratur“ er udkommet, 22 Aar efter det første, forberedt ved en Række i Mellemtiden udsendte mindre Afhandlinger. Medens det første Bind behandlede en stor Mængde gammel- og nytestamentlige Beretninger, der aflededes af det gamle babyloniske Gilgamesh-Epos — af hvilket man siden har fundet Brudstykker af en Version fra ca. 2000 f. C. —, bygger Bind II videre paa dette Grundlag og forfølger Gilgamesh-Legendens Spor Verden over. Efter Jensens Teori er Legenden gennem Israeltterne, i hvis Overleveringer den har nedfældet sig i en Mangfoldighed af Variationer for siden at fortsætte sig i Jesus-Legenden og Apostelhistorien (Paulus), naaet til Grækerne og videre til den vest- og nordeuropæiske Verden og paa den anden Side til Indien, Sydhavsørerne o. s. v. Et senere Bind skal behandle saadanne Gilgamesh-Aflæggere, der ikke er gaaet gennem israelitiske Mellemlid. Forfatteren anser sine Resultater for sikre, fordi han ikke har villet nøjes med Overensstemmelser i enkelte Træk, men i alle de behandlede Tilfælde mener at have konstateret Eksistensen af parallelle Systemer af sammenhængende Motivrækker.

Den fremragende Assyriolog beklager sig i sin Fortale bittert over ubillig Kritik, Mistro og Fortielse. At Forskerne i Almindelighed har haft liden Tilbøjelighed til at gaa nærmere ind paa hans i Omfang kolossale, i Fremstillingen noget uoverskuelige Værk, er forstaaeligt nok. Det bevæger sig ind paa saa mange forskellige Filologiers Omraader, at ingen kan være sagkyndig paa dem alle. Jensen har rørt ved en Mængde sagnhistoriske Problemer, som fortjener Drøftelse, men man bliver ikke under Læsningen af hans Bog det Indtryk kvit, at Forfatteren er ensidig indstillet paa at opfatte alt det Stof, han drager ind i sine Undersøgelser, ud fra paa Forhaand givne Synspunkter.

Metoden, Eftersøgning af parallelle Motivrækker, er naturligvis god nok. Jensen opererer dog ikke blot med egentlige Motiver, men ogsaa med enkelte Træk, der ofte har en meget almindelig Karakter. Parallelismen kan derfor i mange Tilfælde blive mere end problematisk; ofte er de enkelte Motiver eller Træk ogsaa efter Forfatterens Fremstilling forskudt eller rodet sammen. En Sammenligning af Beretningstræk er naturligvis, selv hvor Rækkefølgen passer nogenlunde, ikke tilstrækkelig, naar mange af disse Træk er ganske dagligdags og kun skaber en Rækkefølge af Begivenheder, hvoraf den ene fremgaar med større eller mindre Selvfølgelighed

af den anden. Saadanne utilfredsstillende Paralleliseringer findes der en Mængde af i Jensens Fremstilling.

Dragekampe, Elysiumsforestillinger, Livsurt o. desl. skal man være varsom med at benytte som Bevismateriale. Saadanne Motiver har, hvor de saa ellers stammer fra, vistnok før Gilgamesh-Eposets Tilblivelse hørt til det episke Fællesgods i den forasiatisk-sydeuropæiske Kulturverden. Uden nøjere Kendskab til Æventyrforskningens Metoder drager Forfatteren alskens Æventyrstof med ind i sine Undersøgelser. I det Hav, som i Æventyret opstaar mellem Forfølgeren og den Forfulgte og vanskeliggør Forfølgelsen, ser han f. Eks. en tydelig Erindring om Syndflodsagnet. Som et andet Eksempel paa, hvor svagt et Grundlag Forfatteren ofte lader sig nøje med til at bygge sine Konstruktioner paa, kan man anføre hans Paralleliseringer af sagnhistoriske Elskere med Elskertyperne fra Gilgamesh-Eposets Ishtar-Episode. Jensen skelner her mellem tre Kategorier af Elskere: 1) flere Elskere, der har nydt Ishtars Kærlighed og derefter af denne er blevet omskabt til Dyr, 2) Ishullanu, der afviser hendes Elskov og straffes med en eller anden Omskabelse, 3) Gilgamesh, som ligeledes holder Stand mod hendes Tilbud, men unddrager sig hendes Hævn. Hvis Forfatteren nu kun opererede med saadant Sammenligningsmateriale, hvor de samme tre Kategorier af Elskere optraadte i samme Rækkefølge, vilde man maaske kunne slutte til Slægtskab mellem Beretningerne, men nu skal selv Tilfælde, hvor kun en enkelt Kategori foreligger, tjene som Bevismateriale for Forplantning af Gilgamesh-Legenden.

At Indflydelse fra Gilgamesh-Legenden kan spores paa forskellige Steder i det gamle Testamente, deri maa man vistnok give Forfatteren Ret. Det er i det hele taget utvivlsomt, at Gilgamesh-Eposet har spillet en overordentlig stor Rolle i Forasien. Til de mest overbevisende Vidnesbyrd herom hører to Skrifter, som ikke har faaet Plads i den foreliggende Fremstilling, men som man maaske kan vente at høre om i det kommende tredje Bind, nemlig Alexanderromanen og det iranske (avestiske) Sagn om Jimas skjulte Opholdssted, hvorfra Verden skal befolkes efter en alt Liv ødelæggende Fimbulvinter; den sidstnævnte Legende har vel i sin Oprindelse intet med Syndflodsagnet at gøre, men i sin litterære Udforskning har den undergaaet en tydelig Paavirkning fra Gilgamesh-Eposets Syndflodsepisode. Fulgyldige litterære Aflæggere af det samlede Gilgamesh-Epos kan jeg vanskeligt finde i det af Jensen samlede Stof.

Det virkelige Forhold turde være det, at baade den religiøse og den verdslig-folkelige Sagn dannelse i Forasien og de østlige Middelhavslande opererer med legendariske lieux communs, som — forsaavidt deres Spredning ikke er endnu ældre — fra Gilgamesh-Legenden har bundfældet sig i Folkebevidstheden, og som let kunde knytte sig til historiske eller legendariske Navne og Begivenheder. Et Gilgamesh-Sagnled kan drage et eller flere andre med sig, saa at større eller mindre Komplexer kan gaa igen i en ny Sammenhæng. Men man maa ikke trække Lighederne frem ved Haarene; der vil i enhver ny Sammenhæng være Led, som er fremmede for Gilgamesh-Motivkomplekserne. Idet Motiverne

nyttes til nye Sagnfigurer, maa Personerne i Dramaet i hvert givet Tilfælde blive saadanne, som Sagnet arbejder med, inden vedkommende fremmede Motiv eller Motivkompleks — in casu fra Gilgamesh-Legenden — bringes ind i Helheden. Derfor skyder Forfatteren over Maalet, naar han overalt vil presse Gilgamesh-Eposets Personalialia ind i de af ham behandlede Sagnkrese. Allerede i den israelitiske Overlevering er naturligvis de eventuelt fra Gilgamesh-Legenden stammende Persontyper og Episoder forskudt, omdannede ved Sammenarbejden med et oprindeligt israelitisk Beretningsgrundlag, og naar Forfatteren saa ved Undersøgelse af fjærnere staaende Sagnkrese benytter den israelitiske Overlevering til Sammenligning, hvor det babyloniske Gilgamesh-Epos ikke alene vil slaa til, fremdeles bruger formentlige græske Aflæggere af israelitisk-babylonisk Gilgamesh-Tradition til Belysning af germanske Sagn o. s. v., vil Resultatet nødvendigvis blive mere og mere vilkaarligt for hvert nyt Mellemled, der indskydes mellem den formodede babyloniske Original og det Sagn, der skal sammenlignes dermed.

Det forekommer mig ogsaa, at Jensen ved at gøre de græske Sagn, allerede som de foreligger i de homeriske Digtninge, til Laan fra Israelitterne, tillægger det lille Jødefolk en altfor stor Betydning som Kulturformidlere i disse fjærne Tider. Den Tilfældighed, at de i Forasien udbredte Legende-Motivkombinationer er os bedst kendt gennem den velbevarede jødiske Overlevering, bør ikke forlede os til at gøre denne Overlevering til den Kilde, hvorefter Grækerne har øst. Kan de samme Motivkombinationer ikke have levet i Overleveringer hos Fønikerne og andre forasiatiske Folk, der har staaet i nærmere kulturel Berøring med Grækerne?

Det er de mest forskelligartede Traditioner, Jensen afleder fra Gilgamesh-Eposet. Her nævnes f. Eks. det gammelægyptiske Æventyr om de to Brødre. Efter v. Sydows, som det forekommer mig, videnskabeligt velbegrundede Teori har vi her i Virkeligheden at gøre med et til Ægypten tidlig importeret Æventyr af indoeuropæisk Type. Jensen genfinder ogsaa Gilgamesh-Legenden i Sindbads Rejseæventyr, der er et behændigt Sammenpluk af allehaande populære Skipperkrønike-Motiver, hvorefter nogle vistnok er ældre end Gilgamesh-Eposet og benyttet i dette.

Ikke blot presses det meste af den græske Mytologi og Sagnene fra den ældre, romerske Kongetid ind i Gilgamesh-Eposets Ramme, men ved Hjælp af et ved den ovennævnte Metode skabt israelitisk-græsk-romersk Sammenligningsgrundlag bliver Hilde-Kudrun-Sagnene, Nibelunger, Hagbarth og Signe, Wolfdietrich, Hamlet og de nordiske Sagnkonger fra Frode til Rolf Krake altsammen til Gilgamesh-Udløbere.

Den gammelnordiske Kosmogoni (Ymir, Ask-Embla o. s. v.) vil Jensen formodningsvis føre tilbage til den babyloniske Urhistorie gennem en før-litterær græsk og en før-litterær israelitisk Overlevering. Han overser her de Kriterier for en direkte Afledning af disse kosmogoniske Motiver fra iranske Myter, som er blevet udførlig behandlet af mig¹ og senere drøftet

¹ Le premier homme et le premier roi dans l'histoire légendaire des Iraniens, I, p. 31 ff.

af Schaefer¹ og Reitzenstein². Overhovedet er der, i hvert Fald i de nu foreliggende to Bind, i meget ringe Grad taget Hensyn til iransk Sagnstof, formodentlig fordi Forfatteren mener, at de Gilgamesh-Reminiscenser, der maatte findes i Iran, ikke er gaaet gennem israelitisk Mellemed, hvad de utvivlsomt heller ikke er.

Endvidere søger Jensen at paavise, at de Dele af den overleverede israelitiske Kongehistorie, som ikke bestaar af overvejende fra Gilgamesh-Legenden hentede babyloniske Sagn, indeholder en Mængde Efterdigtninger efter virkelige Begivenheder fra den assyrisk-babyloniske Historie. Af de Træk, han anfører i sin Paralleltabel, er vel nogle atter altfor almindelige til at bevise noget, men en Del af Sammenligningerne ser plausible ud og fortjener i hvert Fald Opmærksomhed ligesom Undersøgelsen af de arabiske Traditioner om Muhammeds Liv, i hvilke han finder Efterdigtninger efter de israelitiske Helle- og Profethistorier samt Spor af Paavirkning fra Beretningerne om Jesu Liv; paa det sidste Punkt er Sammenligningsmaterialet dog svagt. Hvad Forfatteren anfører til Bevis for en lignende Paavirkning i Buddha-Legenden — der jo ganske vist er sen i den foreliggende Form — er saare lidet overbevisende; den Psykologi, der bærer Dannelsen af Religionsstifter-Legender, vil være tilstrækkelig til at forklare mange endog paafaldende Ligheder.

Løvrigt maa Efterprøvningen af hele det fra Alverdens Egne hentede Materiale, der er samlet i de to digre Bind, naturligvis først og fremmest foretages af Fagkyndige paa de enkelte Filologiers Omraader. Konstruktionen som Helhed vil næppe kunne staa for nogen skolet Folklorists Kritik; men alligevel vil taalmodige Forskere nok kunne redde et og andet af Værdi ud af den uhyre Stofmasse.

Arthur Christensen.

SANKT HANSBLUS PAA LAALAND.

I Artiklen „Blusgrænser i Danmark“ i Danske Studier 1929 skriver August F. Schmidt Side 167: „St. Hansblus (^{23/6}) brændes i langt den største Del af Danmark. Paa Øerne brændes der udelukkende den Aften med Undtagelse af Lolland-Falster, Langeland og nogle Smaaøer deromkring“, og paa Danmarkskortet Side 165 er disse Øer derfor afsatte ganske blanke. Dette er imidlertid ikke rigtigt. At der brændes St. Hansblus paa Lolland-Falster, kan enhver overbevise sig om ved f. Eks. at tage ned til Nykøbing St. Hans Aften, eventuelt nøjes med at læse derom Dagen efter i de lokale Blade. Paa begge Sider af Guldborgsund laves der adskillige Baal, og ude paa Vandet svømmer brændende Tjæretønder. For 40 Aar siden har jeg selv paa disse Steder baaret Ved til slige Baal og været med til at synges Drachmanns Midsommervise derover. Hvor udbredt Skikken iøvrigt er dernede, har jeg ikke haft Lejlighed til nøjere at undersøge, ej heller hvor gammel den er. Om dens Ælde kan jeg i

¹ I Reitzenstein-Schaefer, Studien zum antiken Synkretismus aus Iran und Griechenland, p. 205 ff.

² Weltuntergangsvorstellungen (Kyrkohistorisk årsskrift Upps. 1924), p. 200 ff.

Øjeblikket oplyse, at en nu 82 aarig Mand, der har levet al sin Tid paa den før omtalte Egn, har sagt mig, at han i sine Drengenaar har været med til at lave St. Hansblus i et endnu eksisterende lille Mosekrat, og ligeledes ved jeg, at det for ca. 60 Aar siden var almindeligt at brænde St. Hansblus i flere Egne af Midtfalster. Men hvor udbredt St. Hansblussene paa Lolland-Falster er i Nutiden, og hvor langt de gaar tilbage i Fortiden, kan jeg, som sagt, ikke i Øjeblikket sige noget nærmere om.

J. Jørgensen.

MERE OM DRAGEDUKKE.

I Stykke 2 af Artiklen „Gamle Dragedukker i Danmark“, DSt. 1930 S. 63 ff., meddelte jeg et længere Citat fra Tyskeren Praetorius' Bog „Anthropodemos“ af Aar 1666 om Alruner eller Dragedukker i Danmark og mente at finde Udtryk for Forfatterens personlige Tilknytning til den Bartholinske Kreds. Hr. cand. mag. Elob Olesen har vist denne Side af Sagen den Interesse og mig den Venlighed at oplyse mig om det rigtige Forhold. Min Formodning om Pr.'s Ophold i Danmark osv. skyldes ganske simpelt, at jeg ikke har kunnet læse ordentligt indenad.

Umiddelbart forud for det lange Stykke om Alruner i Danmark staar: „Og derom har jeg forebragt meget . . . dog er Sagen dermed alligevel ikke ude, men det er nok værd yderligere derom at høre (es lässet sich noch wohl ferner davon anhören) Barthol. Cent. 2. Observ. Anat. c. 51 p. 317 etc. Om Alrunens Udpyntning (udhævet af Pr.). Dette er (naturligvis) ikke ment som en blot Henviisning til det paagældende Kapitel hos „Bartholin“, men som Indførelse af et Citat; hele det paafølgende Stykke S. 173—178 er faktisk Oversættelse fra et Bartholinsk Skrift, og det afsluttes S. 178 med „Hactenus ille“ (Saa vidt denne), hvilke sidste Ord altsaa ikke refererer sig til en anden, lige forud (i Citatets Slutning) omtalt Forfatter, men til Bartholin.

Kilden er Thomas Bartholins latinske Skrift „Historiarum anatomiarum rariorum centuriæ I et II“, Hafnia 1654 (S. 261 ff. cap. 51 De Mandragoræ mangoniis), dog ikke umiddelbart, thi Pr. gengiver den Aar 1657 fremkomne tyske Oversættelse ved Seger, Th. Bartholini ungewöhnl. anatom. Geschichte, Frankfurt (S. 317 ff.). — Det Jeg der taler, er altsaa Th. Bartholin, og „Broder“, „Fætter“ („Svoger“) skal ikke forstaaes udfra et broderligt Venskabsforhold til Caspar Bartholin, men i ganske almindelig Betydning.

Trykfejlene hos Pr. (jfr. mine Bemærkninger S. 64 f.) staar for dennes egen Regning; Seger har overalt det rigtige: Dr. Fuiren er den talendes Fætter (Pr. „Vatter“), Metalstøberen arbejder ikke paa „Gammer-“ men paa „Hammermühle“ (hvor den latinske Tekst har „mola machinaria“), og Alrunen hedder hos Seger korrekt „*Draffueducke*“ (og hos Bartholin: „*Draffve Ducke*“). — Ogsaa flere andre Steder i sit Værk meddeler Pr. større og mindre Udtog fra Bartholins Skrift; saaledes hører Omtalen af Svogeren Jacob Matthiesen til et meget langt Citat (S. 190—195), der ikke forud, men bagefter vedgaas som saadant (ved et „bis hieher“, saa vidt osv.).

Den ældste litterære Omtale af Dragedukken i Danmark skyldes alt-saa — hvad, saa vidt jeg kan se, ingen danske Ordbøger har ænsset — Th. Bartholin og stammer fra Aar 1654. Hvorvidt Bartholins Bog ogsaa ellers indeholder Stof af Interesse for Folketroen, var det maaske værd for Folklorister at undersøge.

F. Ohrt.

EFTERSLÆT TIL PATØK.

Jeg har haft den Glæde at modtage flg. yderligere Oplysninger om Spillet:

Dr. phil. Henrik Bertelsen meddeler:

1) S. 46. I min Skoletid i Fredericia spillede det meget af Latin-skoledrengene (1882—84), vel ogsaa af andre; men jeg erindrer kun Navnet *Patøk* [*pa'tø'k*], muligvis med et ikke stærkt pustet [*p*].

2) Tilfældig faldt jeg over et lign. slavisk Ord og antog Forbindelse; Vilh. Thomsen har overfor mig udtalt sig i samme Retning; dog troer jeg, han kun sagde slavisk, ikke afgjort russisk.

3) S. 54. M. H. t. Herlufsholm, se Leths Bog S. 354.

Boghandlermedhjælper Adam Helms meddeler:

I Forbindelse med Deres interessante Artikel om Patøk i DSt. 1930, Hft. 1—2 tillader jeg mig at henvise Dem til Ebbe Neergaards Herlovianer-ordbog, Kbhvn. 1922.

Her staar om Fik-Fak: „et blandt Herlovianere meget yndet kæpspil. F. er et meget gammelt spil blandt Herlovianere. P. Chr. Zahle fortæller f. ex. om F-spillet paa Herlufsholm i slutningen af 1830erne og paa en måde, der nok kunde tyde paa, at det allerede den gang havde været spillet ret længe“, og saa følger en skildring af spillet, hvor der nøje i overensstemmelse med hvad jeg erindrer fra min tid (dem. 1923) fremhæves, at det kun spillede om foraaaret. — Allerede før jeg kom paa Herlufsholm (1917) spillede vi spillet paa en plads bag skolen i Faaborg under titlerne: Pave, kejser, konge ned til bonde.

Mag. art. Aage Rohmann meddeler:

I anledn. af Deres omtale af spillet „Patøk“ i Da. St. kan jeg meddele, at jeg mange gange har spillet dette i min skoletid på landet i Poulsker på Bornholm i beg. af årh. Det hed *patöj* (langt ö).

Avancementet var: dreng 0: tjenende karl, bonde, herremand, hofmand, konge, kejser, pave 1, pave 2, pave 3, pave 4, pave 5, pave 6, pave 7, hvormed spillet var vundet. Den, der blev slået ud, blev „lort“, slået til lort.

Kommunelærer Louis Lomholt, Fredericia, har givet en Beskrivelse af Spillet, som det 1900 spillede i Fredericia. Spillerne deltes undertiden i 2 Partier, det ene Parti fæstede Stokkene, saa de stod i en tæt Klump. Det andet Parti søgte ofte med smaa og lettere Stokke at rokke Modpartiets store, paa den Maade, at de slog kraftigt til dem selv uden Chance for at faa Stokken fæstet: „De slog sig selv til Bræk“. Deraf „Brækpind“ om en let Stok. Nu kunde de tungere Stokke lettere fælde deres Modstandere.

I „Soraner-Bladet“ for Novbr. i Fjor har Kontorchef H. G. Olrik omtalt min Artikel i D. St. Til denne Omtale maa jeg her knytte et Par Ord.

O. anfører først, at jeg i en bestemt Hensigt haardnakket og paa Trods af al soransk Tradition — — bogstaverer Navnet med P. — „Patøk hedder hans Afhandling“.

Naar jeg staver med P., er det udelukkende fordi Spillet i min Tid hed saaledes! Og jeg kom dog til Sorø adskillige Aar før Hr. O.

At Evald Tang Kristensens Batøk fra Jelling stammer fra Sorø, har jeg ikke været i Tvivl om. Lektor Mathiessen har meddelt mig dette, da jeg i 1927 stod i Brevveksling med ham om Patøk, og i min Afhandling staar der S. 48: „findes Spillet under Navnet Batøk fra Jelling, beskrevet af I. F. Erslev ganske som Sorø Spillet“, og S. 32: „Denne soranske „Rangstige“ findes ogsaa i Jelling, hvortil den er ført fra Sorø“.

Senere anfører O. en Artikel af G. Sarauw i Da. St., hvor det hedder: „I Rusland er et Stokkespil meget almindeligt, hvor et Antal opstillede Stokke skal slaas ud med en Kastekæp; Navnet er blot et andet (gorodki)“. Og O. tilføjer, idet han gaar ud fra at gorodki er Patøk: „Denne sidste Oplysning er interessant, for den viser, at Forbindelsen mellem det russiske og danske Spil er meget svag — —“: Men hertil er at bemærke, at *gorodki* er et Keglespil og ikke Patøk. I Gymnastisk Tidsskrift Hefte 8, 1929 beskrives det saaledes: „Man opstiller fem Trækloster — noget større end vore hjemlige Kegler — i en Figur indenfor en afmærket Kreds, og det gælder nu ved Hjælp af store cylinderformede Træstykker at slaa Keglerne udenfor den afmærkede Kreds“. Smlgn. hermed Munk i Da. St. 1921.

Frederik Knudsen.

OVERTRO.

Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. Herausg. von E. Hoffmann-Krayer und H. Bächtold-Stäubli. Bind II. Berlin & Leipzig 1929—30, Walter de Gruyter & Co.

Med beundringsværdig Præcision fortsættes Udgivelsen af dette store Værk. Det foreliggende 2. Bind, der fylder 1778 Spalter, omfatter C — Fautagen. Det indeholder en Rigdom af Stof, mange af Artiklerne svulmer op til mægtige Afhandlinger, saaledes Chiromantie 17 Spalter, Dämonen 28 Sp., Dieb 44 Sp., Dienstbote 37 Sp., Drache 40 Sp., Ehe 28 Sp., Ei 50 Sp., Ernte 24 Sp., Essen 34 Sp., Fleisch 22 Sp., Frau 44 Sp. Værket anslaaes nu til at blive 5 à 6 Bind. Det bliver første Led i en Række Handwörterbücher zur deutschen Volkskunde, hvoraf anden Afdeling: Märthen, udg. af Johs. Bolte og Lutz Mackensen, allerede er paabegyndt: Fortsættelsen af disse fortrinlige Haandbøger maa imødeses med de største Forventninger.

Gunnar Knudsen.